

00

లక్ష్మీనాయగ్రికో విజయశే కరాన్

బాలబోధిని

(తృతీయ భాగం)

గ్రంథకర్త

కాశీకృష్ణాచార్యః

అవధానిశిరోమణి, ర్మహోపాధ్యాయః

గుంటూరుపురవాసి

తృతీయముద్రణమ్ : 1000

గర్భభూతి

మంత్రికా ముద్రాక్షరశాలాయాం

మద్రాసు

1940

సర్వస్వామ్య సంకలితా]

[మూల్యం రూ. 1-8-0

491.286

కాశీ.మద్రాసు

III

71,850

15851

491-286
 ప్రజ్ఞా - చాల C. 6504
 శ్రీ లక్ష్మీహయగ్రీవో విజయశేఖరామ్.

పీ. రి. క.
 హైదరాబాద్

పాశ్చాత్యమహాశయలారా !

వ్రాయవలసిన యుపోద్ఘాతము చాలవఱకు బ్రథమభాగమునందునే వ్రాసితిని. మిగిలిన భాగము నిందు వ్రాయుచున్నాడను. ఈపుస్తకము పేరు 'బాలబోధినీ తృతీయభాగము' అని నా యాశయము. వినను మూడుపుస్తకములలోని పాఠముల సంఖ్య యవిచ్ఛిన్నముగా నుండుటచే ఒకటే పుస్తకమని భావించి మూడుపుస్తకములమీదను బాలబోధినీ యనియే పేరును ముద్రింపించితిని. మొత్తము మూడుపుస్తకములలోను నూటపదునాఱుపాఠములను వ్రాసితిని. కావ్యనాటక పురాణానులలో సామాన్యముగా వాడబడు సామాన్యవిశేష ఆజంత హలంకారబద్ధములను ధాతువులను విశదముగా నిందు నిరూపించితిని.

చరిత్రభాషలోను 'భాషీయములు' అని కొన్ని యుండును. అనగా భాషవిశేషములను దెలుపునట్టియు భాషాంతరీకరణమునకు వలనుపడ నట్టియు విచిత్రప్రయోగములు. వీనినే హూణభాషలో 'ఇడియమ్స్', అందురు. అట్టి భాషీయములను దెలియవలెనన్న, ఆ భాష వ్యవహారదశలో నున్నపుడుగాని తెలియజాలము. మన సంస్కృతభాష యేకాలమున వ్యవహారదశలో నుండెనో, అప్పటి భాషీయముల స్వరూప మెట్టివో, ఇపుడు నిర్ణయించుట కవకాశ మేమాత్రమును లేదు. కాని కొన్ని భాషీయములు శ్రమచదివెడకినచో నాటకపురాణాదులందు దొరకును గాని కొన్నింటికి సరిగా భాషము తెలియుటలేదు. వినను యథాశక్తిగ నాయొనర్చిన పరిశీలనవలన మన మిపుడు తెలుగులో వాడెడుభాషీయములే ఇంచుమించుగా సంస్కృతమునఁగూడఁ దొల్లి ప్రయోగింపఁబడుచుండెడివని నాకుఁ బొడకట్టినది. ఉదాహరణమున కొకటి రెండు విషయములఁ జూపుచున్నాడను. ఆ దీనాలు

గడచిపోయివె=లే హి నో దివపా గతాః-భవభూతి. నిద్రపోయి=నిద్రాం
 గత్యా-కాచిదాను. ఎక్కడికి పోతాడబ్బా=కుత్ర గతో భవిష్యతి-కూద్ర
 కుడు. ఈ నాల్గునెలలు కళ్ళుమూసికొని గడపుము=శేషాన్తాపాఠాగమము
 చతురో లోచనే మిలయిత్వా-కాచిదాను. వాణ్ణి చల్కరించి చూతాము=
 తం శబ్దావయిత్వా పశ్యామః-భానుడు. కాలంచేసింది = శ్లో! ఏవం త్వం
 పుత్రకోశేన రాజా కాలం కరిష్యసి-వాల్మీకి. మనిషి మనిషి=మనుష్యః
 మనుష్యః-సూచ్యుడు. అనుగో అనుగో ఆపుట్టమిదుగుండా పైకేవన్నుది
 చూడు=వర్మికాగా త్పురిభవతి ధనుఃఖండ మాఖండలస్య-కాచిదాను. ఈ
 తిగా బహుప్రయోగములు గనవచ్చుటచేసి తెలుగుభాషీయములను సరియగు
 సంస్కృతభాషాంతరీకరణ మొనర్చి యీపుస్తకములలో వాడితిని. ఉదాహరణ
 ముగా వొకటిరెండు చూపుచున్నాడను. ఏమయితేనేమి = కించేత్కిం;
 చమురుకాళ్ళది=తైలపాదా; విన్న కొద్దీ=క్రావం క్రావం, ప్రతేత్రుతే, క్రవణే
 క్రవణే. ఇటులనే తెలుగులో సామెతలని చెప్పబడు షడసందర్భములను
 గూడ సంస్కృతములోనికి మార్చి వ్రాసితిని. ఉదాహరణము:- పుట్టేవాడికి
 అన్నా, పెరిగేవాడికి తమ్ముడూ=బాలమానస్య అగ్రజః, వర్ధమానస్య అనుజః;
 విరిగినవేలిమీద ఉచ్చుగూడా పొయ్యపు=భగ్నాంగుశ్చాంతం నాపి మూత్రయసి.
 ఈతీరిగా వ్రాసితిని. కొంచె మెచ్చుతగ్గుగాఁ దెలుగున సామెతలను బోలి
 నవే సంస్కృతమున వ్యాయములని కలపు. అవి సుమారు సహస్రాధికరణ
 ములుగల పూర్వమిహంసాశాస్త్రమునందు సహస్రవ్యాయము లున్నవని
 చెప్పువచ్చును. ఆ వ్యాయములను గొడఱు బుద్ధిమంతులు వివరించి అచ్చు
 వేయించుచున్నారు. వైన వ్రాసినప్రకారము అంధగీర్వాణములందుఁ బరస్పర
 నన్నికృష్టములగు భాషీయములు కొన్ని గానవచ్చుటచేతనే మన పూర్వులు
 సంస్కృతముతోనే వ్యవహరించుచు రానురాను సంస్కృతభాష అప్పటప్పటి
 యసంస్కారుల నోళ్ళబడి యిప్పటి మన యాంధ్రభాషగాఁ బరిణమించిన
 దనియు నా విశ్వాసము. ఈ హేతువుచేతనే మన యాంధ్రభాషాపదములన్ని

టిని దత్తను, తద్భవములని రెండువిధముల విభజించుటే యుక్తమనియు, ఒక వేళఁ దత్తను, తద్భవములనుటకు దారి దొరకని మఱి కొన్ని పదము లున్నను వానికి దేశ్యములని పేరిడి సంస్కృతమునుండి పూర్తిగ వేఱుపఱచుటకంటె బహుగ్రంథపరిశీలన చేయఁగల విద్యత్సాహాయ్యమున సంస్కృతపదసారూప్యార్థసారూప్యదులవలన వానినిగూడఁ దద్భవము లనుటయే యుక్తమనియు, అట్లు పరిశీలనచేయుకొలది దేశ్యము లనఁబడుపదములలోఁ జాలవఱకు వైకృతములు కావచ్చుననియు నాయూహ. అటులని యిప్పుడు దేశ్యములనఁ బడుపదము లన్నిటికిని సంస్కృతమునఁ బ్రకృతులు దొరకునని గట్టిగాఁ జెప్పఁజాలనుగాని బహుపదములకు దొరకఁగలవని చెప్పఁగలను. అందుచేతనే కాఁబోలు సంస్కృతమునకుఁ బ్రకృతియనియు, ఆంధ్రమునకు వికృతియనియు లాక్షణికులు పేర్కొడిరని నాయుద్దేశము. ఏకొలది దేశ్యపదములతో సంస్కృతమునఁ బ్రకృతులు దొరకనంతమాత్రమునఁ బ్రకృతులను వెదకుటకుఁ బ్రాల్మారి కనఁబడిన పదమెల్ల దేశ్య మనుట భాష్యముకాదుగదా! పై నాయూహలకు దృష్టాంతములఁ జూపెద. ఆంధ్రమున 'లేమ' అను పదమునకు 'తడి' యని యర్థము నాడుకగా నున్నది. 'తిమ్మన' అను పదమునకు విశాఖపట్నము జిల్లాలోఁ బాలతోఁజేసిన యొకవిధమగు పిండివంట అర్థముగా వాడఁబడుచున్నది. ఈరెండుపదములను ఆంధ్రపదపారిజాతములో 'తడి' 'పిండివంట' అను నర్థమే వ్రాయఁబడినదిగాని, ప్రకృతియగు సంస్కృత పదము వ్రాయఁబడలేదు. దీనింబట్టిమాడఁగా, ఆగ్రంథకర్త ఈపదములను దేశ్యములఁగాఁ దలంచెనని తోచకమానదు. కాని లేమ, తిమ్మనపదములకు సారూప్యముగల పదములు 'లేమ, లేమనం' అనునవి సంస్కృతమునఁ గన్పట్టుచున్నవి. అయ్యవి 'తిమ ఆర్ద్రీభావే' అను ధాతుపాఠములోని 'లేమతి' లేక 'తివ్యతి' అనెడు ధాతువువలనఁ బుట్టిన నామవాచకములు. మేడ అనునర్థమున మాడుగు, మాడుపు అను పదములను వ్రాసి వానికి ఆంధ్రపదపారిజాతమునఁ బ్రకృతి వ్రాయలేదు. ఇకారాంత స్త్రీలింగమగు

‘మాడి’ అను సంస్కృతపదము శబ్దార్థకల్పతరువునఁ గన్పట్టుచున్నది. దానిం బ్రకృతి యనఁదగును. పంకము అను పదమునకుఁ బారిజాతమానఁ బ్రకృతి వ్రాయఁబడలేదు. వైకృతదీపికలో విద్యుం అను పదము పృకృతిగాఁగన్పట్టుచున్నది. పంపుఅను వర్ణమిచ్చు ‘పంక’ అను సాంధ్రపదమునకు ‘పక్ర’ అను పదము పారిజాతమానఁ బ్రకృతిగా వ్రాయఁబడినది. అంతకంటె ‘పకికాటిర్యే’ అను సంస్కృతధాతువునుండి పుట్టిన ‘పంకః’ అను పదము పృకృతియన్నచో బాగని తోఁచెడిని. పక్ర అను సంస్కృతపదము పంకర అను సాంధ్రపదము నకుఁ బ్రకృతి యనుట యుక్తము. గుడి యను సాంధ్రపదమునకుఁ బారిజాత మానఁ బ్రకృతి గానరాదు. వైకృతదీపికయందు ‘కుటీ’ అనుపదము ప్రకృతిగాఁ గన్పట్టుచున్నది. కాని కుటీ అను పృకృతిపదమునకును, గుడియను వికృతిపద మునకును అర్థైక్యములేదనిగ్రంథకర్తయాశయము. అధికాలములో దేవప్రతిష్ఠలు పరమపవిత్రములగు పర్ణకాలలందు అనఁ గాఁ గుటులయందుఁ గావించుచుండెడి వారని యూహించినచోఁ బై రెండు పదములకును అర్థైక్యము నాజ్ఞింప వచ్చును. ఇంతవఱకు దేశ్యాంధ్రపదములుగా నెన్నఁబడు కొన్ని నామవాచకములకును విశేషణవాచకములకును దద్భవత్వసంపాదనమున కుదాహరణముల నిచ్చియుంటిని. ఇటులే దేశ్యము లనఁబడు కొన్ని క్రియావాచకము లకును దద్భవత్వసంపాదనకు మార్గ ముండునేమో యని నాతలంపు. ఉదాహరణము:- ‘కుంటు’ అను ధాతువును ఆంధ్రనిఘంటుకర్త లందఱును దేశ్యముగానే వాడిరి. కాని సంస్కృతవ్యాకరణమున ‘కుటి వైకర్యే’ అని వైకల్యార్థమున ‘కుంట’ ధాతువు గన్పట్టుచున్నది. వైకల్యశబ్దమునకు లోపము అను వర్ణము నున వాడుకయం దగపడుచున్నది. ఉదా:- వానికి ఆంగవైకల్యము; అనఁగా ఆపయనలోపము, వాఁడు వికలాంగుఁడు; అనఁగా వాని శేవోయిక యవయవము చెడినదనియో రోగగ్రస్తమైనదనియో లోపించినదనియో అర్థము. కుంటుచున్నాఁడు అని మనము వాడినపుడు వానికిఁ గాలి యం దేదియో లోపమున్నదని తెలియకపోదుగాన. ‘కుంటు’ అనుసాంధ్ర

ధాతువునకు వర్ణాధారసామాన్యముండుటచే 'కుంట్' అను సంస్కృతధాతువు ప్రకృతి యనఁదగునేమో యని నాయూహ. కుంట్ అనునది ఆకర్మక ధాతువే. ఇటులే వెళ్ళుచున్నాఁడు=వేల్లతి. వేలాడుచున్నాఁడు=వేలతి. 'వేల్ల చలనే, వేల్చి చలనే' అని ధాతుపాఠమునఁ బై రెండుధాతువులును జలనార్థకములుగాఁ జెప్పఁబడినవి. రథ శృలతీత్యాది ప్రయోగములందు, లేరు సాగుచున్నదనిగాని వెళ్ళుచున్నదనిగాని చెప్పట యనుభవసిద్ధమే. భండార్కరుగారును చల్ = to go అని వ్రాసిరి. హిందూస్థానీ భాషలో 'చలే' అనుదానికి 'షదరా, నడవరా' అను నర్థము వాడుకలో నున్నది. మఱియు నీ సంస్కృతమున గమనార్థక ధాతు సంఖ్య యెక్కువగా నున్నది. కాని ఆయా గమనభేదము రెట్టివో మన మిపు డూహింపఁజాల కున్నారము. నైయాయకులును బంచకర్మల నొప్పి శ్లో॥ భృమణం కేచనం స్పందః ఊర్ధ్వజ్వలనమేవచ । తిర్యగ్గమన మప్యత్ర గమనాదేవ లభ్యతే॥ అని భృమణాదుల నన్నిటిని గమనమునందునే చేర్చిరి. అనఁగాఁ జలనాత్మకక్రియలన్నియు గమనాంతర్యామలని తాత్పర్యము. వై యాకరణులుకూడ 'ధాతునా మనేకార్థత్వం' అనఁగా నొక్కొక ధాతువు బహ్వర్థబోధకమని చెప్పిరి. 'ఉపసర్గవశాత్' అని యుండుట వలన అనఁగా ఒక్కొక యుపసర్గచేరినప్పుడే ధాతువు ఒక్కొక విలక్షణార్థ మును బోధించునుగాని ఆ బహ్వర్థబోధకత్వ ముపసర్గచే యనియు ఉపసర్గ సంబంధములేని ధాతువు కష్టమగు నర్థమును మాత్రమే బోధించును గాని యనేకార్థములను బోధించదనియుఁ గొందఁ అందుకేమో కాని ధాతువునకే బహ్వర్థబోధకత్వమనియు నుపసర్గకు ద్యోతకత్వమేగాని బోధకత్వము లేద నియు ననఁగా, ధాతువులోనే బహ్వర్థము లిమిడి యుండుననియు ఏ యర్థము కావలసినవచ్చినప్పు డాయుపసర్గను రైలువారి పచ్చజెండా యెఱ్ఱజెండావలెగా ధాతువున కంటింపవలెననియు వై యాకరణులలో నొకసిద్ధాంత మున్నది.

అందుచే ధాతువునకు బహ్వర్థ బోధకత్వము నిరాక్షేపము. ధాతువులకు బహ్వర్థకత్వము ఆంధ్రమునఁగూడ వాడుకలోఁ గన్పట్టుచున్నది. ఉదా॥ వేయు ధాతువును గుఱించి చూడుఁడు. జడ వేయుము. డబ్బు పెట్టెలో వేయుము. పెంట పారవేయుము. గుడ్డ ఆరవేయుము. కొంచెము అన్నము వేయుము. కూరకు పోవువేయుము. గొడ్డు నెమరువేయును. క్రిమముగా “జటయు, నిక్షేప, క్షేప, వాపము, పరివేషయ, ఉపస్కరు, రోమంఛాయతే” వేయు ధాతువొకటే బహ్వర్థబోధకమయినది. మఱియు నొకటే పదప్రయోగము గాని వాక్యప్రయోగము గాని, ఉచ్చారణలోని ధ్వనిభేదమువలన సర్వభేద మొనంగును. ఉ॥ నీ వెక్కడికిఁ బోయెదవు? ఇది ప్రశ్నమును దెలియఁజేయును. నేనుండఁగా నీ వెక్కడికిఁబోయెదవు. ఇది, (నీవెక్కడికినిఁబోవు) అని వ్యతిరేకనిశ్చయార్థబోధకము. ఇందులో నేనుండఁగా అనునదిలేకున్నను, ఉచ్చారణధ్వనిభేదమువలన వ్యతిరేకనిశ్చయార్థము స్ఫురించితీరును. దేశభేదమువలనను ఉచ్చారణభేద ధ్వనిభేదములను భాషామతల్లి గైకొని పక్షపావములను జక్కగ వెలిపుచ్చుచునేయున్నది; కావున వీలయినంతవఱకు సాహిత్యాదులు చెడకుండ భాషీయులను బ్రస్తుతకాలమందును సంస్కృతంబున సిద్ధపఱచుకొనవచ్చునేమో యని నాయాశయము. ప్రయోగము లేనిది గ్రాహ్యముకాదని కొందఱ తాక్షిపింతురేమో యని భయపడవలదు. “అపరియుక్త ఇతివచనం శేవలసాహసమాత్రిమేవ ” అని మహాభాష్యకర్త నెలనిచ్చియున్నారు. మన కగవడవంతమాత్రమునఁ బ్రయోగము లేదనరాదని భావము. అట్లని ప్రతియప్రయోగమునకును ఆధారము కల్పింపవచ్చుననఁగూడదు. కాస్త్రుతః దుష్టముగాక, ప్రియోక్తయొక్క భావమును శ్రోతకుఁ దెలియఁజేయఁగల ప్రితిప్రియోగమును అప్రియుక్తదోషమునకుఁ బాల్పడదని తాత్పర్యము. ఈ యాధారములచేతనే నేను దెల్పిన కనుకూలములగునట్లు సంస్కృతమున భాషీయులను వ్రాసితిని. ఇంకను వ్రాయునుంటిని.

మఱియుఁ బ్రవ్రహ్మమున నీబాలబోధితులలో సాధ్యమయినంతవఱకు నిర్దుష్టాంధ్రమునే వాడితినిగాని కొంతవఱ కేగినపిమ్మట నొక చిమ్మ తటస్థించినది. ఏమనఁగా నిర్దుష్టాంధ్రమును సంస్కృతములోనికి మార్చఁగలబాలుఁడు అదే యథామునిచ్చు గ్రామ్యమును మార్చఁజాలకపోయెను. ఉదా॥ వాఁడు రాఁగలఁడు. అనుదానిని, సః ఆగమిష్యతి, అని మార్చినవాడే, వాఁడు వస్తాఁడు. అనుదానిని మార్చలేకపోయెను. ఇంతే గాక, భావన్నార్తివిషయమున గ్రామ్యభావమున్న బలము గ్రాంథికభావము వ్యవహారదశలోఁ గన్పట్టుట దుర్లుభముగఁ గూడఁ దోచినది. నిర్దుష్టసంస్కృతభాషను గఱపుటయే నాపుస్తకములయొక్క ముఖ్యప్రయోజనముగాన దానిని నెఱవేర్చుకొనుటయే నాప్రధానకర్తవ్యము. ఈ హేతువులంబట్టి కొంతమార మేగినపిమ్మట బాలబోధినిలో గ్రామ్యాంధ్రమును విజృంభించి వాడితిని. ముందుపాఠములో నర్థముక్తాని పదములు వెనుకపాఠములో నర్థముగునటులును, వెనుకపాఠములో నర్థముక్తాని పదములు ముందుపాఠములో నర్థముగునటులును వ్రాసియుంటిని. ఇయ్యది పునః పునః పూర్వాపరపరీక్షలచే బాలునికి నసాధారణధారణార్థముని యుఱుంగునది. ఈ బాలబోధిని మూఁడుభాగములందును మనము మాట్లాడుకొను లోకాభిరామాయణములోని ప్రభేదములను జాలవఱకు వ్రాసితిని. ఈ పాఠములందుఁ బూర్వాపరసందర్భ మంతగా నుండదు. వ్యావహారికసంస్కృతమలభాష మీ పద్ధతిమీఁదఁగాని కలుగఁ జాలదని యటుల వ్రాసితిని.

మఱియు, నీ పుస్తకములలోని పాఠములన్నియుఁ జాలవఱకు సంభాషణ రూపములుగానుండి యేవాక్య మెవరిదో చప్పనఁ దెలియుట కష్టముగా నుండును. క్తాని, కామా నెమికోలను లున్నంతవఱకు నొక్కని వాక్యములే వ్రాసితిని. నిందుమక్క అనఁగా (ఫుల్ ప్లేస్) పిమ్మట మఱియొకని వాక్యముగా వ్రాసితిని. మనకు సరియగు సంస్కృతపదము దొరకువఱకు ఆ పద

మునకే సంస్కృతవిభక్తులు పెట్టివాడుటయే యుక్తమని నే నభిప్రాయపడితిని.
 ఉదా॥ రసీడు అనుదానిని, (రశీదుః) అని ఉకారాంతశబ్దము చేసివాడవచ్చు
 నన్నమాట. ఇందుకు నా కాధారము లీలావతియం దగవడినది. భాస్కరా
 చార్యులు, నేరునకు సేరః అనియు, మణుగునకు మణః అనియుఁ జేర్చిది,
 ఈపేర్లు అలంఘీరుపాదుషచేఁ దన రాజ్యమునందు వాడఁబడినట్లు ఈకింది
 శ్లోకమున వాగ్గిసెను. శ్లో॥ మణాభిధానం శియగైశ్చ సేరైః ధాన్యాది
 తౌర్యేషు తురుష్కసంజ్ఞా । మణోష్టభి స్త్వాలమగీరకావకృతాత్ర సంచ్ఛా
 నిజరాజ్యపూర్వః॥ అనియున్నది.

కావున నోపాశ్రయమహియులారా ! సంస్కృతపదములు దొరకని
 తెలుఁగుపదము లెన్నియో యుంటచే భాషాభిమానముగల తమరందఱును గట్టి
 కృషిచేసి దొరకింకంతవఱకు మనవ్యవహారమునకుఁ గావలసిన నిర్దుష్టసంస్కృత
 పదముల నపుడపుడు నాకొసంగుచు నాచేయు మాతృభాషాభివృద్ధివిషయక
 ప్రియత్నమునకుఁ దోడ్పడుచు నాయొక్క భ్రమప్రమాదాదులవలనఁగూని
 ముద్రాణప్రమాదాదులవలనఁగూని గలిగిన లోపములను జూచి పరిహరింపక
 నాకుఁ గటాక్షించినచోఁ బునర్ముద్రాణమున సంస్కరించికొందును.

ఇట్లు విన్నవించు నివృద్ధిధేయుఁడు,

కాశీ కృష్ణాచార్యులు,

అవధాని శిరోమణి.

శ్రీలక్ష్మీహయగ్రీవో విజయతే తరామః.

బాలబోధిని

ఏకోనాశీతితమగి పాతః = డెబ్బదితొమ్మిదవ పాతము.

తౌ=వారిద్దరు, ఏతౌ=వీరిద్దరు, కౌ=ఏయిద్దరు,
వారిద్దరిని వీరిద్దరిని ఏయిద్దరిని

యువాం=మీరిద్దరు, ఆవాం=మేమిద్దరము, రామా=ఇద్దరు.
మీయిద్దరిని నూయిద్దరిని రాములు-లను

తాభ్యాం=వారిద్దరిచేత, వారిద్దరితో-వారిద్దరికొఱకు- వారిద్దరి
వలన, వారిద్దరినుండి; ఇటులనే ఏతాభ్యాం- కాభ్యాం-యువా
భ్యాం-ఆవాభ్యాం- రామాభ్యాం ఆనువానికిని తృతీయా- చతు
ర్థీ - పంచమీ ద్వివచనములకు అర్థము చెప్పికొనవలయును.
తయోః=వారిద్దరియొక్క- వారిద్దరియందు; ఇటులనే ఏతయోః-
కయోః - యువయోః- ఆవయోః- రామయోః అనువానికిని
షష్ఠీ సప్తమీ ద్వివచనములకు అర్థము చెప్పికొనవలయును.
యత్ శబ్దమును - సర్వశబ్దమును - ఓం శబ్దమువలెనే సప్తవిభక్తు
లందును చెప్పికొనవలయును. ఉదాహరణముగా ఓం శబ్దము
యొక్క యేడు విభక్తులను ఈక్రింద వ్రాసితిని.

మకారాంతః పుంలింగగి కీమ్ శబ్దః = ఎవఁడు.

ఏ ద్వి బ

పు- కః=ఎవఁడు కౌ=ఏయిద్దరు కే=ఎవఁడు
ద్వి- కం=ఎవనిని కౌ=ఏయిద్దరిని కా=ఎవరిని
తృ- కేన=ఎవనిచేత కాభ్యాం=ఏయిద్దరిచేత కై=ఎవరిచేత
చ-కస్మై=ఎవనికొఱకు కాభ్యాం=ఏయిద్దరి...కేభ్యః=ఎవరి...

పం-కస్తాత్=ఎవనివలన కాభ్యాం=ఏయిద్దరి... కేభ్యః=ఎవరి...
ష-కస్య=ఎవనియొక్క కయోః=ఏయిద్దరి... కేషాం=ఎవరి...
స-కస్మిన్=ఎవనియందు కయోః=ఏయిద్దరి... కేషు=ఎవరి...

౧ తా కా! ౨ ఏతా రామలక్ష్మణౌ ౩ కస్య పుత్రౌ?
౪ దశరథపుత్రౌ ౫ యువాం కన్యానుజౌ? ౬ ఆవాం రామ
లక్ష్మణయోః అనుజౌ; ఆవయోః నామధేయే శ్రుణు భరత
శత్రుఘ్నా ఇతి ౭ రామః పితృవాక్యపరిపాలనం కర్తుం అరణ్య
మగచ్ఛత్. ౮ సః ఏకః ఏవ ఆగచ్ఛద్వా వనం? ౯ నహినహీ
భార్యానుజాభ్యాం సహ ఆగచ్ఛత్ ౧౦ దశరథః కిమర్థం
రామలక్ష్మణౌ అరణ్యం ప్రాహీణోత్=పంపెను? తస్య రామ
లక్ష్మణయోః అనురాగః నాస్తివా? ౧౧ అస్తి + ఏవ=అన్వేష
తథాపి తృతీయభార్యాయాః బలాత్కారేణ తథా ఆకరోత్.
తస్మై కైకేయీ అతీవ పాపిష్ఠా ఇతి ఊహామి.

రాముఁ డరణ్యమునందు రాక్షసులను జంపి ఋషులకు
గాపాడెను. మీరిద్దరును అన్నదమ్ములు = సోదరౌ, గదా!
అవును మేమిద్దరము అన్నదమ్ములమే. మీయిద్దరిలో (నెవఁడు
పెద్దవాఁడు=కఃజ్యాయా?) మీయిద్దరిలో వీఁడు పెద్దవాఁడు.
(నేను చిన్నవాఁడను=అహం కనీయాన్.) అయితే భరతశత్రు
ఘ్నులకుఁగూడఁ బెండ్లి అయినదా? (రామలక్ష్మణులకు అయి
నపుడే యదా రామలక్ష్మణయో రాసీత్ తదైవ,) భరతశత్రు
ఘ్నులకును పెండ్లి అయినది. మీయిద్దరితోఁగూడ ఈకుక్క
యెందుకు? ఈకుక్క (యెటువంటి దనుకొన్నావు=కీదృశ ఇతి
మన్యసే!) నిన్న రెండు తోడేళ్ళను చంపినది. అలాగా, అయితే
సరే. నాయీద్దరితోఁగూడ నిక్కడఁ గూర్చుండుము.

అశీతితమః పాతః=ఎనుబదియవ పాతము.

ఇ-ఉ-ఋ-ఓ-హృ, కారాంత పుంలింగ స్త్రీలింగ శబ్దములకును, ఆ-ఈ-ఊ, కారాంత స్త్రీలింగశబ్దములకును ఏడు విభక్తులలోని ద్వివచన రూపములును ఈక్రింద వ్రాయబడును.

(ఇ)		(ఉ)	
పుం	స్త్రీ	పుం	స్త్రీ
ప్ర-ద్వి=హరి	మతీ	గురూ	ధేనూ
తృ-చ-పం=హరి	మతీ	గురుభ్యాం	ధేనుభ్యాం
భ్యాం	భ్యాం	గురోః	ధేనోః
ష-స=హరోః	మతోః		
(ఋ)		<p>బాలబోధినీ ద్వితీయ భాగము డెబ్బదినాల్గవ పాతములో వ్రాసిన యేడు ఋకారాంత శబ్దములకును ప్రథమా, ద్వితీయా, ద్వివచనములు నూత్రము (ధాతారా) అనుదానివలె నుండవు గాన నీక్రింద వ్రాసితిని.</p> <p>(పితరౌ-భ్రాతరౌ-జామతరౌ - మాతరౌ - దుహితరౌ - యాతరౌ - ననందరౌ)</p>	
పుం	స్త్రీ		
ప్ర-ద్వి=ధాతారౌ	స్వసారౌ		
తృ-చ-పం=ధాతృ	స్వస్రుభ్యాం		
భ్యాం			
ష-స=ధాతోః	స్వసోః		
(ఈ)=స్త్రీ	(ఊ)=స్త్రీ		
ప్ర-ద్వి=గౌర్యౌ	వధ్వౌ		
తృ-చ-పం=గౌరిభ్యాం	వధూభ్యాం		
ష-స=గౌరోః	వధోః		
(ఓ)పు-స్త్రీ (ఔ)పు-స్త్రీ ఆ-స్త్రీ			
గావౌ నావౌ రమే			
గోభ్యాం నౌభ్యాం రమాభ్యాం			
గవోః నావోః రమయోః			

౧ తప బాహ్యోః ఏకః దీఘః, ద్వితీయః హ్రస్వః.
 ౨ రామస్య ద్వౌ బాహూఅపి దీర్ఘౌ. ౩ పూర్వేద్యుః సాయం
 యుష్మద్ధృహే ద్వౌ ట్డ్రపటలౌ అవశ్యం. ౪ తయోః ట్డ్రం
 అస్తివా నవా. ౫ ద్వయోః పటలయోః అపి ట్డ్రస్య బిందుః
 అపి నాస్తి. ౬ కుత ఇతిచేత్, పృహ్యః అమావాస్యా ఖలు.
 ౭ తతః సరఘాగ ట్డ్రద్రం సర్వం ఆపిబక్. ౮ తర్హి ఆవయోః
 ట్డ్రద్రం కథం? ౯ పునగపూర్ణిమాయాం పటలద్వయమపి సర
 ఘాగ పూరయిష్యంతి. ౧౦ అనంతరం వయం ట్డ్రం సమ్యక్
 పిబామః ౧౧ త్వత్ + శ్యాలకస్య=త్యచ్ఛ్యాలకస్య పాదయోః
 శృంఖలా దృశ్యతే కిం? ౧౨ సః ఏకదా రాత్రౌ కరణస్య
 గృహే చౌర్య మకరోత్, తతః తస్య గతిః ఏవ మభవత్.

౧ అరే మీయింటిలో పుట్ట ఉన్నదిగదా అందులో
 పాములు లేవా? ౨ అది పాముల పుట్ట కాదు చెరలుపుట్ట.
 ౩ అయితే మీయింటిలోనికి చెరపురుగులురావా? ౪ ఎందుకు
 రావు అప్పుడప్పుడు బట్టలను పుస్తకములను పాడుచేయుచుంటవి
 ౫ మావొడ్లో నొక తేనెతుట్టెను నేను పడవేసినాను. ౬ అం
 దులో తేనె ఏమైన నున్నదా? ౭ అబ్బో చాల తేనె యున్నది
 గాని తేనెటీగలు నన్ను తరిమినవి; అందుచేత ఆతేనె అంతయు
 క్రిందపడి వ్యర్థమయినది. ౮ మీకు బండెడ్డులు ఎన్నియున్నవి?
 ౯ నూయింట్లో ఆటు బండెడ్డులును మూడు బండ్లును ఉన్నవి.
 ౧౦ నీమొలయందు మొలత్రాడు లేదేమి? ౧౧ మొన్న నేను
 రామునితోఁగూడ నాడుకొనుటకు వెళ్ళితిని. అప్పుడు వాడు
 నా మొలత్రాటిని చేతితో పట్టుకొని బలాత్కారముగా త్రెం

చెను. అందుచేత నేను (మొలత్రాడు లేనివాడను=అమేఖలః-
మేఖలాశూన్యః- మేఖలాహీనః) అయితిని. ౧౨ అయితే ఈ
నులకను నీ మొలయందు ఇప్పుడు కట్టుకొనుము. పిమ్మట
చూతము.

ఏకాశీతితమక పాతః = ఎచుబదియొకటవ పాతము.

ఈకార ఊకారాంత శబ్దములయొక్క ఏడు విభక్తులలో
ద్వివచనరూపము లీ క్రింద వ్రాయబడును. ఋకారాంత
ములు లేవు.

(ఈ) గౌరీశబ్దము=పార్వతి

(ఊ) వధూశబ్దము=అడుది

ప్ర-సం-ద్వి=గౌర్యా

ప్ర-సం-ద్వి=వధౌ

తృ-చ-పం=గౌరీభ్యాం

తృ-చ-పం=వధూభ్యాం

ష-స=గౌర్యః

ష-స=వధోః

ఉద్భవతి=పుట్టుచున్నది

అప్రచలస్సాయం=ప్రాద్ధున

ఉన్నమయతి=ఎత్తుచున్నది

మొదలు సాయంకాలము

ఉద్భూయ=పుట్టి

వరకు

ఉన్నమయ్యి=ఎత్తి

ఆకాశీరామేశ్వరం=కాశి

ఉపేక్ష లే=ఉపేక్షించు

మొదలు రామేశ్వరమువరకు

చున్నాడు

ఆనేతుశీతాచలం = నేతువు

ఉదంచతి=తోడుచున్నాడు

మొదలు హిమాలయమువరకు

నిక్షిపతి=దాచుచున్నాడు

ఆబాలగోపాలం = పిల్లవాడు

శ్రామ్యతి=ఆలయుచున్నాడు,

మొదలు గొల్లవాని వరకు

విసుగుచున్నాడు

అద్య అప్రాతస్నాయం క్షీరం మంథంమంథం మమ
ప్రాణాః అశ్రామ్యన్. ఏతావత్పర్యంతం నవనీతం న ఉదభవత్ =
నోదభవత్. రే బాలక ముఖ మున్న మయ్య బహిర్ద్వారం వశ్య,
శునకః ఆగచ్ఛతీవ భాతి. హే అంబ! శునకః న, కింతు మమశ్యా లకః.
కేవా కూపసమీపే జల ముదంచంతి వశ్యవశ్య. అస్మత్కూపః
అగాధః; ప్రారబ్ధవశాత్ కూపే పతేయః కింవా. త్వం గత్వా
మాఉదంచత ఇతి వద. తథైవ వదిష్యామి, త్వం గత్వా తవకా
ర్యాణి కురు. హంజే పార్వతి ఏతాని పాత్రాణి ధావిత్యా అం
తః నిక్షిప. పూర్వకాలే ఆకాశీరామేశ్వరం సమీచీనరథ్యాః
నాసక. ఇదానీం హమాణరాజ్యే ఆసేతుశీతాచలం సర్వత్ర
ఘామశకటరథ్యాః సంతి - తస్మాత్ కారణాత్ ఆబాలగోపా
లం సర్వే జనాః ఘామశకట మూఢహ్య కాశీరామేశ్వరాది
పుణ్యక్షేత్రాణి అతిత్వా యథేచ్ఛం ఆనంద మనుభవంతి.
సర్వే జనాః సుఖేన సంతే.

నీవు బొత్తుగా రాముని ఉపేక్షించుచున్నావేమి? వాడు
మొదలే యొకకోతి. అటుపైన నీవుపేక్షించినచో పూర్తిగా
చెడిపోవును. నేనేమిచేయుదు, మీ ఆమ్మ వానిని నాయొద్దకు
బంపదు. ఆ దూశకొఱకు మీరు పురుగై త్వద్దండి; తిరిగి తిరిగి
అదే సాయంకాలమందు ఇంటికే వచ్చును. నిన్నప్రాద్ధున
మొదలు సందెవఱకు వర్షము కురిసినది కాబట్టి చెలువు
బాగుగా నిండినది. అరే రామా నీవు బావిలో నీకు తోడ
వద్దు. రేపుప్రాద్ధున మా యూరిలో నొక దేవాలయమందు

ఒక సభ జరుగును. ఆ సభయందు ఆ నేకులు మాట్లాడుటకు వత్తురు. అప్పుడు నేనుకూడ నొక యువన్యాసము నిత్తును. సరే జుంచిరిగాని మీరు నిన్న సాయంకాలము వజ్రకుసు నాకుఁ గనబడలేదేమి? నేను నిన్న ప్రార్థననే మంగళగిరికిఁ బోతినిగా; అప్పుడే బండిదిగి వచ్చుచున్నాను. మీ వ్యాజ్యము బాపట్లలో నేమైచది? ఇంతవజ్రకుసు ఏమియు కాదేమి. అన్ని గ్రంథములలో రామాయణము శ్రేష్ఠమయిన గ్రంథము. దానిని నీవు పూర్తిగా చదివినచో నీకు సంస్కృతభాషలో మంచి ప్రవేశము కాగలదు. నీవు ప్రతిదినమును రామాయణముతోఁ గూడ మాయంటికి రమ్ము. నేను నీకు దానిని చదువుపద్ధతిని చెప్పెదను. నాదగ్గర రామాయణము లేదే; నేనెట్లు చదువుచును! బాగుగనే యున్నది, నేను నీకు పుస్తకమును గూడ నెక్కడ కొనిపెట్టుదును?

ద్వ్యశీతితమగ పాతః = ఎరుబదిరెండవ పాతము.

అ- ఇ- ఉ - ఋ కారాంత నపుంసకలింగ శబ్దములకు ప్రథమా, ద్వితీయా ద్వివచన రూపములు మాత్ర మీక్రింద వ్రాయబడును.

ఫలే = రెండుసంస్థలు, వారిణి = రెండునీళ్లు, మధుసీ = రెండు తేనెలు, ధాతృణి = రెండుధరించునవి. తక్కిన ద్వివచన ములు పుంలింగమందువలెనే. సంస్కృతమున, అ - ఇ - ఉ - ఋ, కారాంతములు తప్ప ఇతరాజంత నపుంసకలింగములు లేవు. ఓ- యత్- తత్- ఏతత్- సర్వ- ద్వి- అన్య- ఇతర- శబ్దములకు నపుంసకలింగములో ప్రథమా, ద్వితీయా ద్వివచనములు

క్రమముగా, కే-యే-తే-ఏ-తే-సర్వ-ద్యే-అన్యే - ఇతరే అని
యుండును. తక్కిన ద్వివచనములు పులింగములకు వలెనే
యుండును. యుష్మద్యుచ్చబ్దములకు లింగభేదము లేదు.
అజంత సామాన్యశబ్దములును, చాలవఱకు సర్వనామ శబ్ద
ములును మూడవ లింగములలో నిరూపింపబడినవి.

మహిషీ=గేదె

సుష్టు=బేష్

శృంగం=కొమ్ము

ప్రాయః=తఱచుగా

ఆపీనం=పాదుగు

అస్తం=కనపడకుండ

ఖురః=గిట్ట

స్వయం=తనంతటతాను

వాలః=లోక

ఆః=కోపార్థకము

సాస్నా=గంగఁదోలు

ఆతంచతి=తోడుకొనుచున్నది

మహిషః=దున్న

ఆతంచ్య=తోడుకొని

శర్కరా=చక్కెర

ఆతంచితం=తోడుకొనుటకు

కూర్చికా=జున్ను

ఆతంచయతి=తోడుపెట్టు

పీయూషం=జున్ను పాలు

చున్నాడు

కుటరః=తరికంబము

ఆతంచ్య=తోడుపెట్టి

చిక్కణం=చిక్కనిది

ఆతంచయితుం=తోడుపెట్టుటకు

ఆమః=మంచిది

అనాతంచ్య=తోడుపెట్టక

యుగవత్=ఒక్కసారి

న్యంచతి=బోర్లగిలుచున్నాడు

పరారి=ముందఁబెడు

న్యంచ్య=బోర్లగిలి

పరుత్=నిరుడు

న్యంచితుం=బోర్లగిలుటకు

ఐషమః=ఈయేమ
అథకిం=ఒప్పుదల
అయే=జ్ఞప్తి నెచ్చుకొనుట
న్యంచయతి=బోర్లించుచున్నాడు
న్యంచ్య=బోర్లించి
న్యంచయితుం=బోర్లించుటకు

అరే యుష్మాకం మహిషీ కీయత్ క్షీరం యచ్చతిరే.
ప్రత్యహం మానికాద్వయదఘ్నం యచ్చతి. తస్మి ఘృతాదికం
అక్రీత్వాపవ యుష్మాకం నిత్యకృత్యం చలతీతి ఊహామి. చలతి
కింతు ప్రతిమాసం ద్వివారం ఘృతం క్రేష్యామః. తస్యాః
వామశృంగం భగ్నమివ దృశ్యతే కిం? సా ఏకస్మిన్దినే
తాతాచార్యమహిష్యాసహ యుద్ధ మకరోత్, తదా ఏకం
శృంగం భగ్నమాసీత్. బలిధాచార్యః ఏకాం గాం ఆక్రీణాత్,
తస్యాః ఆపీనే ఏకః వ్రణః ఉదభవత్. తథావా పరారి అవశ్యః
ఖలు అస్మద్గోః సాస్నాయాం వ్రణః ఉద్భూయ కథ మబాధ
తవా? అయిబాలికే క్షీరం ఆతంచద్వా పశ్య. అంబ క్షీరం
కాఽతంచయత్? బలబల ఆహం ఆతంచయితుం క్షీరఘట
సమీపం అగచ్ఛం, ఏతదంతరే స్తనః ఆగత్య అన్నార్థం
అక్రందత్, తతః ఆతంచనం వ్యస్మరం=మఱచితిని. సమ్య
గేవాస్తి ఇదానీంవా గత్వా ఆతంచయ. అంబ అంబ మహ్యం
ఈషత్కూర్చికాం దాస్యసివా? తాత ఇదానీం కూర్చికా
క్వాస్తిరే, ఐషమః శ్రావణమాసే ఆస్మాకం ధేనుః పున
విష్యతి, తదా యథేచ్ఛం పీయూషం కూర్చికాంచ దాస్యామి;
తాత గత్వా క్షేడ. అంబ! ఇదానీం తతైవ గచ్ఛామి కింతు త్వం

శర్కరయాసహ పీయూషం నదాస్యసిచేత్ ఆహం కుటరం
భంజయామి=విటుగఁగొట్టెదను. అథకిం గచ్చు.

ఇప్పుడిప్పుడే మాపిల్లవాఁడు మెల్లమెల్లగా జోర్లకడు
చున్నాఁడు. బేప్ మన మజ్జిగ చిక్కగా నున్నది. ఆ పాల
కుండను బాగుగా కడిగి పాలయింట్లో బోర్లించుము. ఆవు,
గేదె, గుట్టము, దున్న అన్నియును మా యింటికి ఒక్కసారి
వచ్చినవి. మా యావుతోకంటె మీ యావుతోక చాల
పొడుగైనది. సరే బాగుగనే యున్నది. మా యావు పొడుగు
కంటె మీయావు పొడుగు పెద్దదిగదా. తోక పెద్దదైనచో
నేమిభాగ్యము; పొడుగు పెద్దదైనయెడల ఖిక్కిలి పాల
నిచ్చును. సూర్యుఁడు కనబడకుండ వెళ్ళినాఁడు, ఇప్పుటికిని
మా యావు ఇంటికి రాలేదు, కారణ మేమో తెలియదు.
నిరుడు మీ యింట్లో పెండ్లినాఁడు నే నీయావును కొన్నాను.
ఇంతవఱకును పాలు ఇచ్చుచునే యున్నది. మీ యావు తఱ
చుగా ఇల్లువదలి యెక్కడకును పోదు. ఇంతలో ఎందుకు
విచారము! ఆరస్తామిద నొక యావు కనబడుచున్నదే అది
మీది కాదుగద. అది తాతాచాచ్యులవారిది. అయినయెడల
మీ యావు దాని వెనుకనే యుండును. దానికిని మీ యావు
నకును ఎక్కువ సహవాసము. అదుగో మీయావుతోగూడ
నేవఁడో వచ్చుచున్నాఁడు. ఇంత ఆలస్య మెందుకయినదని
వాని నడుగుము.

తృతీయతమః పాతః = ఎనుబదిమూడవ పాతము.

విభక్తి ప్రత్యయములు.

ప్ర-	ఏ-	ద్వి-	బ	అజంతములనియు, హలంతము
స్వి-	స్-	స్-	అః	లనియు, శబ్దములు ద్వివిధములు.
త్వ-	ఆమ్-	డా-	అః	అచ్చులు చివరగలవి అజంత
చ-	ఆ-	భ్యామ్-	భిః	ములు. ఉః- రామ, రమా, హరి,
పం-	ఏ-	భ్యామ్-	భ్యః	గౌరి, గురు, వధూ, భాతృ, రై,
ష-	అః-	భ్యామ్-	భ్యః	గో, నౌ, శబ్దములును వీనిం
స-	అః-	ఓః-	ఆమ్	బోలినవియును అజంతములు.
స-	ఇ-	ఓః-	సు	

హల్లులు చివరగలవి హలంతములు.

ఉః- మరుత్, దివిషద్, గీర్, వాచ్, భిషజ్, శుద్, లిహ, విక్ ఇత్యాదులు హలంతములు.

ప్రాయశః అజంతసాధారణశబ్దము లన్నియు మూడు లింగములయందు నింతకుముందు నిరూపించబడినవి. హలంత ప్రాతిపదికములకు వైన వ్రాసిన విభక్తిప్రత్యయములు చేర్చి నచో ఆయావిభక్తు లేర్పడును. ప్రాతిపదిక మనగా విభక్తి ప్రత్యయము చేర్చుటకు, ముందున్న శబ్దముయొక్క ఆసలు రూపము. ఉః- 'రామ' అనునది ప్రాతిపదికము. రామ + స్ = రామస్ = రామః ఇది పదము. 'మరుత్' అనునది ప్రాతిపదికము, మరుత్ + ఆమ్ = మరుతం ఇది ద్వితీయైక వచసాంతమగు పదము.

పయినజెప్పిన యిరువదియొకటియు విభక్తిప్రత్యయములనబడును. వీనిలో అచ్చమొదటగల ౧౩ ను అజాదిప్రత్యయములు. హల్లు మొదటగల ౮ యు హలాది ప్రత్యయములు.

బే. అః. ఆమ్. బే. అః. ఆ. ఏ. అః. ఆః. ఓః. ఆమ్. ఇ. ఓః. ఈ పదుమూడు అజాదిప్రత్యయములు.

న. భ్యాం- భిః- భ్యాం- భ్యః- భ్యాం- భ్యః- ను ఈ యెనిమిది హలాది ప్రత్యయములు.

న. బే. అః. ఆమ్. బే ఈ అయిదు ప్రత్యయములకు సుట్ప్రత్యయములనియు మఱియొకపేరు గలదు. అనగా, ప్రథమైవచన ప్రత్యయము మొదలు ద్వితీయా ద్వితీయచన ప్రత్యయమువఱకు సుట్ప్రత్యయములు.

రామ, అనునది అకారాంత ప్రాతిపదికము. మరుత్ అనునది తకారాంత ప్రాతిపదికము. హలంత ప్రాతిపదికములకు సుట్ ప్రత్యయములు జేర్చినపుడు కొన్ని మార్పులుచెందును. అట్టిమార్పులను ఆయాస్థలములలో వ్రాయుదును. (మరుత్) శబ్దము, తకారాంతము, పుంలింగము; గాలి అని అర్థము.

ప్ర. ఏక. మరుత్ + న = మరుత్ = గాలి. ఇచట (న) లోపించినది. ఇదే మార్పు.

ప్ర. ద్విన. - మరుత్ + బే = మరుతే = రెండుగాలులు.

ప్ర. బ. మరుత్ + అః = మరుతః = గాలులు.

ద్విన. మరుత్ + ఆమ్ = మరుతం = గాలిని, మరుతే, మరుతః.

తృ- మరుతా. మరుద్భ్యం- ఇక్కడ మరుత్ లోని తకా
రము దకారమైనది. మరుద్భ్యః

చ- మరుతే- మరుద్భ్యం- మరుద్భ్యః

పం- మరుతః- మరుద్భ్యం- మరుద్భ్యః

ష- మరుతః- మరుతోః- మరుతాం

స- మరుతి- మరుతోః- మరుత్సు.

ఇటులనే దివిషద్ శబ్దము దకారాంతము స్త్రీలింగము.
దేవత అని అర్థము-

దివిషద్ + స్ = దివిషద్ = దేవత,

దివిషదా = ఇద్దరు దేవతలు- దివిషదః = దేవతలు-

విషూచిః, స్త్రీ = కలరా	ఆపద్, స్త్రీ = ఆపత్తు
మహామారీ, స్త్రీ = స్త్రేగు	విపద్, స్త్రీ = ఆపత్తు
సంపత్, స్త్రీ = సంపత్తు	ఆపన్నః } ఆపద నొందిన
సంపన్నః = సంపదకలవాడు	విపన్నః } వాడు.
ఉపనిషద్, స్త్రీ = ఉపనిషత్తు	మండూళః = కప్ప
హృదః = మకుగు	పల్వలః = చిన్న మడుగు

ఏతద్వత్సరే అధికశ్రావణమాసే గోదావరీ పుష్కరః
ఆసీత్. అధికశ్రావణ సుద్ధ తృతీయా దివసే పుష్కరప్రారంభః
ఇతి కేషుచిత్ పంచాంగేషు దృశ్యతే; అధికశ్రావణ శుద్ధ
నవమీ దివసే పుష్కరారంభఇతి కేషుచిత్ పంచాంగేషు
దృశ్యతే. తదర్థం రాజమహేంద్రవరగ్రామే ఏకా సభా
అచలత్. తత్సభాదర్శనార్థం పండితాః పామరాశ్చ బహు
జనాః సమావిశత్. తస్యాం సభాయాం దినత్రయపర్యంతం

వాదః ఆభవత్. ఆంతతః తృతీయాదివస ఏవ పుష్కరారంభ
 ఇతి అనేకే పండితాః రాధ్ధాంత మకుర్వన్. తస్మాత్కారణాత్
 వయం సర్వేపి తదైవ నిశ్చయం (అకుర్మహి=చేసికొన్నాము.)
 కింతు పునః దినపంచకానంతరం తత్పురేవ ద్వితీయసభా కా
 చన ఉపతిష్ఠత్. తస్మామపి సభాయాం అనేకథా వివాదాః
 ఆసన్. ఆనంతరం నవమీ దివస ఏవ పుష్కరప్రవేశ ఇతి
 తత్ర సిద్ధాంతమకుర్వన్. ఏతద్వృత్తాంతం వయం ఉత్తరద్వారా
 జ్ఞాత్వా ఇత్థం అచింతయామ. తృతీయాప్రభృతి పుష్కర
 శ్చేత్ శుద్ధ చతుర్థశ్యా పుష్కరసమాప్తిః భవిష్యతి.
 నవమీం ఆరభ్య పుష్కరః చేత్ బహుళపంచమ్యా పుష్కర
 సమాప్తి ర్భవిష్యతి. తతః నవమీ మారభ్య చతుర్దశీపర్యంత
 దినేషు గోదావరీస్నానం కరవామ ఇతి నిశ్చిత్త్య=నిశ్చయించి,
 తదైవ అకుర్మ. సర్వదా పుష్కరకాలః ద్వాదశదినపరిమితః.
 ఏతద్వత్సరే అష్టాదశదినపరిమితః ఆసీత్. కుత ఇతిచేత్
 సిద్ధాంతద్వయ సద్భావాత్. తేన కారణేన బహుజనాః
 సమావిశన్. జన సమర్థాత్ అంతిమదినేషు విఘాచిః ఉద
 భవత్. అనేకే జనాః కాలమకుర్వన్. కృష్ణాపుష్కరే కథం
 భవిష్యతివా న జ్ఞాయతే.

మీకేమి మీరు సంఘములుగదా; యెక్కడికిని కదల
 నవసరము లేదు. అటులఁ బల్కెదరేమి, సంఘత్తుచేత నేమి ప్ర
 యోజనము? సంఘత్తులు ఆపత్తులు అందఁజకును సమానములే.
 నిన్ను చూచిన మనుష్యుఁ డివ్వేళ లేడు. (జగత్తు ఆంతయు దై
 వాధీనము) = దైవాధీనం జగత్సర్వం; అని పెద్దలు ఊరకయే

చెప్పినారా; మునుపు మహర్షు లందరు వెయ్యి యేండ్లు బ్రతి
కిరి ఇప్పుడు ఆయుర్దాయము చాలవరకు (తగ్గినది=అక్షయత్.)
ప్రతివాఁడును దైవభక్తి లేనివాఁడే. అందుచేతనే కఱపు ఇట్లు
బాధించుచున్నది. సుసారము, ఒకమడుగువంటిది. కొడుకులు మొ
సలగువారు కప్పలవంటివారు గడచిన ఆయుశంవత్సరములనుం
డియు దేశముందు (ఏదోయొక = యశకశ్చన,) కల్లోలమేగదా.
ఆవుచుగాని అందును మనమేమి చేయగలము? దైవముయొక్క
ఇచ్చానుసారముగా కాలచక్రము తిరుగును.

చతురశీతితమగి పాతః = ఎరుబదినాల్గవ పాతము.

అత్, వత్, మత్ ప్రత్యయాంతములగు తకారాంత
శబ్దములు— గచ్ఛత్, ధనవత్, శీమత్ = ప్రాతిపదికములు.

తకారాంత పులింగము

గచ్ఛత్, శబ్దము = పోవుచు, పోవుచున్న

ప్ర	- గచ్ఛత్	ః	గచ్ఛంతే	- గచ్ఛంతః
సం	- హేగచ్ఛత్	- హేగచ్ఛంతే	- హేగచ్ఛంతః	
ద్వి	- గచ్ఛంతం	- గచ్ఛంతే	- గచ్ఛంతః	
తృ	- గచ్ఛతా	- గచ్ఛద్యామ్	- గచ్ఛద్భిః	
చ	- గచ్ఛతే	- గచ్ఛద్యామ్	- గచ్ఛద్భ్యః	
ప	- గచ్ఛతః	- గచ్ఛద్యామ్	- గచ్ఛద్భ్యః	
ష	- గచ్ఛతః	- గచ్ఛతోః	- గచ్ఛతాం	
స	- గచ్ఛతి	- గచ్ఛతోః	- గచ్ఛత్సు	

గచ్చత్, అనునది, గమ్, అను ధాతువునుండి పుట్టిన వర్తమానార్థక విశేషణము. గమ్ అనునది ధాతువుయొక్క మూలము; గచ్చ అనునది ధాతువుయొక్క ఆదేశము. గచ్చ + అత్ = గచ్చత్. అత్ అనునది వర్తమానార్థక విశేషణప్రత్యయము. ఇపుడు గమ్ ధాతువు, గచ్చత్ శబ్దముగా మాటి, లింగ, వచన, విభక్తులు గలదియైనది. ఇటులనే ప్రాయశః ప్రతిపరస్మైపది ధాతువునకును వర్తమానార్థకవిశేషణరూపము ఏర్పడును. ఉ:- పచ్ + అత్ = పచత్.

తకారాంత పుంలింగము

ధనవత్ శబ్దము = ధనముకల, కలవాడు.

- ప్ర - ధనవాన్ - ధనవంతే - ధనవంతః
సం - హేధనవన్ - హేధనవంతే - హేధనవంతః
ద్వి - ధనవంతం - ధనవంతే - ధనవత్ + అః =

ధనవతః- మొదలుకొని

చివరవరకు గచ్చత్ శబ్దమువలెనే.

తకారాంత పుంలింగము

శ్రీమత్ శబ్దము = లక్ష్మీకల, లక్ష్మీకలవాడు.

- ప్ర - శ్రీమూన్ - శ్రీమంతే - శ్రీమంతః
సం - హేశ్రీమన్ - హేశ్రీమంతే - హేశ్రీమంతః
ద్వి - శ్రీమంతం - శ్రీమంతే - శ్రీమత్ + అః =

శ్రీమతః మొదలుకొని

గచ్చత్ శబ్దమువలెనే యుండును.

అకారాంత పుంలింగము మహత్ శబ్దము=గొప్పవాడు.

ప్ర - మహా - మహంతే - మహంతః

సం - హేమహా - హేమహంతే - హేమహంతః

ష్వి - మహంతం - మహంతే - తక్కినది గచ్చత్
శబ్దమువలెనే యుండును!

వత్, మత్. ప్రత్యయములకు (కల) అని అర్థము. మహా అకార అకారాంత నామవాచకములకు (వత్) ప్రత్యయమును, తక్కిన అజంతనామ వాచకములకు (మత్) ప్రత్యయమును చేర్చవలయును. ఉ:- కిమ్ శబ్దము, మకారాంతము గనుక [కిమ్+వత్] కింవత్=ఏమిగల అని అర్థము.

ఉ:- (భాగ్య) శబ్దము అకారాంతము గనుక [భాగ్య+వత్] భాగ్యవత్ = భాగ్యముకల అని అర్థము.

(భార్య) శబ్దము ఆకారాంతము గనుక [భార్య+వత్] భార్యవత్=భార్యకల అని అర్థము.

(బుద్ధి) శబ్దము - ఇకారాంతముగనుక (బుద్ధి+మత్) = బుద్ధిమత్=బుద్ధిగల అని అర్థము.

(శ్రీ) శబ్దము - ఈకారాంతము గాన (శ్రీ+మత్) = శ్రీమత్ = సిరిగల అని అర్థము.

(ధేను) శబ్దము - ఉకారాంతముగాన (ధేను+మత్) = ధేనుమత్ = ఆవులుగల అని అర్థము.

(వధూ) శబ్దము- ఊకారాంతముగాన (వధూ+మత్) = వధూమత్=స్త్రీలుగల అని అర్థము.

(పితృ) శబ్దము - ఋకారాంతముగాన (పితృ+మత్)
= పితృమత్=తల్లిదండ్రులు గల అని అర్థము.

(గో) శబ్దము - ఓకారాంతము గాన (గో + మత్)
=గోమత్=గోవులుగల. బుద్ధి శబ్దము మొదలు, గో శబ్దము
వఱకుగల అటుశబ్దములును, మకార, అకార, ఆకారాంతము
లలో (జేరలేదుగాన) పైవిధిప్రకారము (మత్) ప్రత్యయము
చేర్చబడినది. ఇటులనే తక్కిన అజంతములకును జూడనగు.

మకార, ఆకార, ఆకారోపధకములగు నామవాచకము
లకుఁగూడ వత్ ప్రత్యయమే చేర్చబడవలయును. ౨॥

ఉ:- (లక్ష్మీ) శబ్దము-మకారోపధకము. ఉపధ అనఁగా.
తుదివర్ణమునకు ముందువర్ణము. లక్ష్మీశబ్దములో, తుదివర్ణము
ఈకారము; దానికి ముందువర్ణము, మకారము. కావున,
మకారము, ఉపధయైనది. అందుచే, లక్ష్మీశబ్దము, మకార
ముపధగా గలదై, మకారోపధక మనిపించుకొన్నది. లక్ష్మీ
శబ్దము మకారోపధకమగుటవలన, పైరెండవ విధిచేత (వత్)
ప్రత్యయమునే దీనికి జేర్చవలయును. లక్ష్మీ + వత్ =
లక్ష్మీవత్ = లక్ష్మీగల. ౧॥

ఆకారోపధకమున కుదాహరణము:- (యశస్) శబ్దము
ఆకారోపధకముగాన, యశస్ + వత్ = యశస్వత్=యశస్సు
గల ౨॥

ఆకారోపధకమున కుదాహరణము:- (భాస్) శబ్దము
ఆకారోపధకముగాన భాస్ + వత్=భాస్వత్=లేజస్సుగల. 3॥

పై రెండువిధులలో, మొదటివిధికి (యవమత్) అనునది, ఆపవాదము. రెండవవిధికి [భూమిమత్] అనునది, అపవాదము. ఏలయనగా, [యవ] శబ్దము, అకారాంతమగుటచే, మొదటివిధి ప్రకారము, [వత్] ప్రత్యయమును గ్రహించుటకు బదులు [మత్] ప్రత్యయమును గ్రహించినది. [భూమి] శబ్దము మకారోచ్ఛదకమగుటచే, రెండవవిధి ప్రకారము [వత్] ప్రత్యయమును గ్రహించుటకు బదులుగా [మత్] ప్రత్యయమును గ్రహించినది.

యవమత్ - భూమిమత్ శబ్దములు వైవిధ్యము లొంగ లేదు గాన అపవాదము లనబడెను. ఇట్టి, వత్ప్రత్యయంత, మత్ప్రత్యయంతశబ్దము లన్నియు [మతుబంతము] లని చెప్పబడుచు, ధనవత్ - శ్రీమత్ శబ్దములవలెనే నడుచుచుండును.

[తావత్ - యావత్ - ఏతావత్ - ఇయత్ - కియత్] శబ్దములును ధనవత్, శబ్దమునంటివే.

భగవాన్ = భగవంతుడు,	చికిత్సతి = కీడుబ్బుచున్నాడు
పూజ్యుడు	తక్షతి = చెక్కుచున్నాడు
భవాన్ = నీవు	వధతి = వధించుచున్నాడు
తత్రభవాన్ = పూజ్యుడు	భర్జతే = వేచుచున్నాడు
హనుమాన్ = హనుమంతుడు	మంగలములో వడ్లు
ఘోరీ = పుట్టి	మొదలైనవి వేగించుట.

ప్రళయకాలే సర్వప్రపంచః సశ్యతి. తదా సర్వత్ర జలమేవ దృశ్యతే. తస్మిన్కాలే శ్రీమాన్ నారాయణః లక్ష్మీనాకం ప్రళయసముద్రే నిద్రాతి. ఏవం శతతత్సరపర్యంతం

భగవాన్ నిద్రాం అనుభూయ అనంతరం లక్ష్మ్యోః పార్శ్వ
 నయో ప్రళయసముద్రే నిద్రాతః ఉత్థాయ సర్వత్ర పశ్యతే.
 తస్మిన్ సమయే జలంవినా అన్యత్ కిమపి నదృశ్యతే. తదా
 నారాయణః ఇదానీం అహం సృష్టిం కథం కరవాణిశ్చతి చింత
 యన్ స్వః స్వమేవ ధ్యాయతి. పశ్చాత్ భగవతః నాభిః జే
 శాత్ ఏకం పద్మం ఉద్భవిష్యతి. తస్మాత్పద్మాత్ ముఖచతు
 స్త్రయ సహితః ఏకః మహాపురుషః ఉత్థాస్యతి. తస్య నామ
 ధేయం చతుర్ముఖః ఇతి - సవన అనంతరం క్రమశః సర్వ
 లోకాః (ప్రత్యుతి=సృజింపగలడు) పునః సర్వే లోకాః ఉద్భ
 విష్యంతి; సముద్రాః పర్వతాః సూర్యాః చంద్రాః నక్షత్రాణి
 వృక్షాః మృగాః సర్వపదార్థాశ్చ దృశ్యంతే. ఏవమేవ సర్వదా
 కాలచక్రం భ్రమతి. భగవత్ సృష్టేః ఏకదాపి సమాప్తిః
 నాస్తి. భగవదాజ్ఞానుసారేణ బ్రహ్మాది పిఠీలికాంత జీవసమూ
 హాః ప్రవర్తంతే. భగవతః ఆశక్యం కించిదపి నాస్తి. అస్మాకం
 మాతా భగవాన్, పితాభగవాన్. సర్వథా సవన ఆత్మద్రక్షకః
 సర్వప్రపంచం భగవాన్ సృష్టికాలే సృజతి. మధ్యకాలే రక్షతి.
 అంతకాలే వధతి. సృష్టిః దైవ ఆసురీ ఇతిద్వివిధా. దైవసృష్టౌ
 సర్వత్ర భగవద్భక్తిః వేదశాస్త్రయోః విశ్వాసః వర్ణాశ్రమా
 చారానుసరణం కామక్రోధలోభమోహమదమాత్మర్యా
 భావః భూతదయా అహింసా సత్యం ఋగోపకారబుద్ధిః ఏతా
 దృశాః అనేకే సుగుణాః దృశ్యంతే. ఆసురసృష్టౌ సర్వేపి దు
 స్సృణాః దృశ్యంతే. సర్వదా నారాయణః ధర్మం పరిపాలయన్
 వతన్తే. యదాయదా ధర్మస్య హానిః సంభవిష్యతి తదాతదా

రామకృష్ణాద్యవతారాణాం స్వీకృత్య పునఃధర్మస్థాపనం కరిష్యతి-
ఏషః భగవతః స్వభావః.

మాయుంట్లో ధాన్యమును వేగించుచున్నారు. మా
యింట్లో ఎల్లుండి పెండ్లి జరుగుచు కాబట్టి వేలాలు కావల
యును. మీకు ప్రతిపంచత్వము (ఎన్ని పుట్ల ధాన్యము = కతి ధాన్య
భార్యః = కియత్థానీ పరిమిత ధాన్యం,) పండును? మాకు (రెండు
పుట్ల ధాన్యము = భారీ ద్వయమిత ధాన్యం,) పండును. మొన్న
మీ బావమఱుదికి జ్వరము వచ్చినదిగా, యెవడు కుదిర్చినాడు?
బభ్రాచార్యుడు కుదిర్చినాడు. అతనికి వైద్యశాస్త్రమునందు
ప్రవేశమున్నదా? ఉన్నదనియే చెప్పుచున్నారు. అతడెవని
యొద్ద వైద్యశాస్త్రమును చదివినాడు. (అగ్నినీదేవతలయొద్ద =
పరమహిమ) చదివినానని చెప్పును. అగ్నినీదేవత లెందలు, వా
రెక్కడనున్నారు? వారిద్దరు. వారు స్వర్గమునందున్నారుట.
అయినచో ఇతడు భూలోకమందు ఉన్నాడనుగదా. స్వర్గ
మునందున్న అగ్నినీదేవతలయొద్ద ఎట్లు శాస్త్రమును చదివి
నాడు? వారు అతనికి ప్రతిదినమును స్వప్నమునందు పాఠ
మును, (చెప్పుచుండెడివారట = వదంతౌ ఆస్తాంకిల.) బాగుగనే
యున్నది. ఇతఁ డెచ్చటనైన రోగమును కుదిర్చెనా? కుదిర్చి
నాచో లేదో నాకు తెలియదుగాని, (వీలున్నంతవఱకు = యథా
వకాశం,) తనయొద్దకు వచ్చిన ప్రతివానిని తన గురువుగారి
యొద్దకే పంపించును. నీమాటలు చిత్రముగానున్నవే. ఇప్పుడు
మీ బావమఱుది స్థితియెట్లున్నది? నలుగురితో బాటే = చతుర్భి
స్సమమేవ, ఉన్నది. నీమాటలకర్థము తెలియదు గాని ఇప్పుడు
మీ బావమఱుది యెక్కడనున్నాడు? [ఇంకను ఏమి చెప్పెద.

సన్యాసి=ఇతోపి కిం వదేయం భోః,] (తెలిగించి చెప్పవలెనా యేమిటి=అంధీకృత్యవక్తవ్యం కిం,) అయితే చెపుతాను విను. మాబావమఱది అశ్వినీదేవతలయొద్ద, మందు పుచ్చుకొను చున్నాడు=బౌషధం సేవతే. [అయ్యో, చచ్చినాడా ఏమిటయ్యా!=బత కాలమకరోత్కింభోః] లేదు లేదు=నహినహి. వాడు కాలముచేయలేదు. బభ్రధాచార్యుడే మాబావమఱదిని, కాలముచేయించినాడు=కాలమకారయత్. ఇప్పుడు స్వర్గములో నున్నాడు.

పంచాశీతితమగి పాతః=ఎనుబదియైదవపాతము.

(భూ) ధాతువు = అగుట లేక ఉండుట - పరస్మైపది.

వరణమాసకాలము

ఏ	ద్వి	బ
ప్ర- భవతి-	భవతః-	భవంతి-
మ- భవసి-	భవథః-	భవథ-
ఉ- భవామి-	భవావః-	భవామః

భూత.

ప్ర- ఆభవత్ -	ఆభవతాం-	ఆభవన్
మ- ఆభవః-	ఆభవతం-	ఆభవత్-
ఉ- ఆభవం-	ఆభవావ-	ఆభవామ

ఆశీరాది.

ప్ర- భవతు-	భవతాం-	భవంతు
మ- భవ-	భవతం-	భవత్
ఉ- భవాని-	భవావ-	భవామ

విధ్యాది.

ప్ర- భవేత్.	భవేతాం.	భవేయుః
మ- భవేః	భవేతం.	భవేత.
ఉ- భవేయం	భవేవ-	భవేమ

భవిష్యత్.

ప్ర- భవిష్యతి.	భవిష్యతః.	భవిష్యంతి
మ- భవిష్యసి.	భవిష్యథః.	భవిష్యథ
ఉ- భవిష్యామి.	భవిష్యావః.	భవిష్యామః

క్రియాఽనిష్పత్తి.

ప్ర- అభవిష్యత్.	అభవిష్యతాం.	అభవిష్యన్
మ- అభవిష్యః.	అభవిష్యతం.	అభవిష్యత
ఉ- అభవిష్యం.	అభవిష్యావ-	అభవిష్యామ

వంద్ = నమస్కరించుట, ఆత్మ నేమది.

వర్తమాన కాలము

ప్ర- వందతే.	వందేతే.	వందంతే
మ- వందసే	వందేథే.	వందధ్వే
ఉ- వందే.	వందావహే.	వందామహే

భూత.

ప్ర- అవందత.	అవందేతాం.	అవందంత
మ- అవందథాః.	అవందేథాం	అవందధ్వం
ఉ- అవందే.	అవందావహి	అవందామహి

ఆశీరాది.

ప్ర- వందతాం-	వందేతాం-	వందంతాం
మ- వందస్వ-	వందేథాః-	వందద్వం
ఉ- వందై-	వందావస్తై-	వందామస్తై

విధ్యాది.

ప్ర- వందేత-	వందేయాతాం-	వందేరక
మ- వందేథాః	వందేయాథాం	వందేద్వం
ఉ- వందేయ-	వందేనహి-	వందేమహి

భవిష్యత్.

ప్ర- వందిష్యతే-	వందిష్యేతే-	వందిష్యంతే
మ- వందిష్యసే-	వందిష్యేథే-	వందిష్యద్వే
ఉ- వందిష్యే-	వందిష్యావహే-	వందిష్యామహే

క్రియానిష్పత్తి

ప్ర- అవందిష్యత-	అవందిష్యేతాం-	అవందిష్యంత
మ- అవందిష్యథాః	అవందిష్యేథాం	అవందిష్యద్వం
ఉ- అవందిష్యే-	అవందిష్యావహి-	అవందిష్యామహి-

ప్రథమసంఘభాతువులలోఁ బ్రాయశః పరస్పైకము లన్నియు, భవతి, అనుదానివలెను, ఆత్మ నేపదులన్నియు, వందతే అనుదానివలెను చెప్పుకొనఁబడవలయును, ఆన్, కృ, అనుక్రియలు ద్వివీచ్యసంఘములో చేరినవి గాన వానిరూపము లీ క్రింద వ్రాయఁబడును.

అస్, పర దైవది = ఉండుట, అగుట

వ ర్త.

భూత.

ప్ర- అస్తి- స్త- సంతి
మ- అసి- స్థ- స్థ
ఉ- అస్మి- స్వ- స్మః
అశీరాది.

అసీత్- ఆస్తాం- ఆసత్
అసీః- ఆస్తం- ఆస్త
ఆసం- ఆస్వ- ఆస్మ
విధ్యాది.

అస్తు- స్తాం- సంతు
ఏధి- స్తం- స్త
అసాని- అసావ- అసామ

స్యాత్, స్యాతాం- స్యుః
స్యాః- స్యాత- స్యాత
స్యాం- స్యావ- స్యామ

అస్, ధాతువునకు, భవిష్యత్తు, క్రియానిష్పత్తి,
ఈ రెండును భూధాతువుయొక్క రూపములే. ఉ॥ భవిష్యతి-
భవిష్యతః- భవిష్యంతి; ఆభవిష్యత్ - ఆభవిష్యతాం- ఆభ-
విష్యత్ - తక్కిన రెండు పురుషములును ఇటులే.

కృ, ఉభయపది = చేయుట.

(పర) వ ర్త మా న ము

కరోతి-

కురుతః

కుర్వంతి

కరోషి

కురుథః-

కురుథ

కరోమి

కుర్వః-

కుర్మః

భూ త ము.

అకరోత్-

అకురుతాం

అకుర్వత్

అకరోః-

అకురుతం.

అకురుత

అకరవం.

అకుర్వ-

అకుర్మ

ఆ శీ రా ది.

కరోటం.	కుడుతాం	కుర్వంతు
కురు-	కురుతం.	కురుత
కరవాణి.	కరవాచ-	కరవామ
	వి ధ్యా ది.	
కుర్యాత్-	కుర్యాతాం.	కుర్ముః
కుర్యాః-	కుర్యాతం.	కుర్యాత
కుర్యాం	కుర్యావ	కుర్యామ
	భవిష్యత్.	కరిష్యతి .
	క్రియానిష్పత్తి-	ఆకరిష్యత్
		భవిష్యతి. అభవిష్యత్, వలె

(ఆత్మ) వ ర్తమానము

కురుతే.	కుర్వాతే.	కుర్వతే
కురుషే.	కుర్వాథే.	కురుధ్వే
కుర్వే	కుర్వహే	కుర్మహే
	భూ త ము	
అకురుత.	అకుర్వాతాం.	అకుర్వత
అకురుథాః.	అకుర్వాథాం.	అకురుధ్వం
అకుర్వి-	అకుర్వహి.	అకుర్మహి
	ఆ శీ రా ది.	
కురుతాం.	కుర్వాతాం	కుర్వతాం
కురుష్వ-	కుర్వాథాం.	కురుధ్వం
కరచై-	కరవావనైః.	కరవామ్నహే

వి థ్యా పి.

కుర్వీత-	కుర్వీయాతాం-	కుర్వీరణ
కుర్వీథాః-	కుర్వీయాథాం-	కుర్వీధ్వం
కుర్వీయ-	కుర్వీవహి-	కుర్వీమహి
	భవిష్యత్-	కరిష్యతే ...
	క్రియాఽనిష్పత్తి-	ఆకరిష్యత ...
	వంశిష్యతే-	అవంశిష్యత, వతే

యదా రామలక్ష్మణౌ ద్వాదశమాసయనౌ = పండ్రెండేంద్లవారు, అస్తాం తదా దశరథః రాజ్యభారం సర్వమపి శ్రీరామే కదా స్థాపయేయం, కదావా ఏతయోః వివాహః భవిష్యతీతి విచారయన్ ఆసీత్. ఏతవంతరే విశ్వామిత్రో నామ కశ్చన మహర్షిః అయోధ్యాం ఆగత్య పృథ్థం దశరథం [ద్రష్టుం కామఃసన్ = చూడఁదలఁచినవాఁడగుచు] రాజమందిర బహిష్కారస్థితాన్ భృత్యాన్ ప్రతి ఏవ మవదత్.

“భో, భో భృత్యాః భవద్దర్శనార్థం విశ్వామిత్రఃఆగత్య బహి స్థితీతి నృపం విజ్ఞాపయతే”తి. తతః ఏకః ద్వారపాలకః రాజసభాం ప్రవిశ్య భూపాలకస్య (పురతః=ఎదుట,) దండవత్ = కఱ్ఱవలె, పతిత్వా ఉత్థాయ భోః రాజాధిరాజమహారాజ దశరథభూనాయక ! కశ్చన మహామునిః విశ్వామిత్రనామధేయః ఆగత్య అపృచ్ఛసిద్ధ్వరే తిష్ఠతీతి వ్యజ్ఞాపయత్. రాజా తత్క్షణమేవ సింహాసనాత్ ఉత్థాయ విశ్వామిత్రాభిముఖం గత్వా తస్య పాదపూజిం స్వస్యమస్తకే భృత్వా స్వభార్యయా కౌసల్యయా శుద్ధోదక మానాయ్య మహర్షేఃపాదా ప్రక్షాళ్య పాదోద

కం శిరసి ధృత్వా విశ్వామిత్రస్యహస్తం స్వహస్తేన గృహీత్వా
తం మహామునిం శనైస్సఖాంతరానీయ సింహాసన ఉపావేశయత్.
తతః అగతం మునిం కుశలక్రతైః తోషయిత్వా అగతాయ ము
నయే అర్ఘ్యపాద్యాదిభిర్యథావిధిపూజాం సమర్చ్య భోమహర్షే
అద్యఖిలు మమజన్మ సఫల మాసీత్, వయం సర్వథాధిన్యాః,
అస్మత్పితృదేవాః స్వర్గస్థాః ఆనన్, అస్మాకం వంశః అతీవ
ఽవిత్రః ఆసీత్. శ్రీమతాం = పవిత్రవారియొక్క, అగమనకారణం
కింవాభవేత్ శీఘ్రమాజ్ఞానయత; యష్మదాశ్రమభూమయః
క్రూరమృగాదిభాధారహితా స్సంతిఖిలు, యుష్మాకం స్నాన
సంధ్యాద్యనుష్ఠానాని (నిర్విఘ్నం = విఘ్నములేకుండ,) చలంతి
ఖిలు, శ్రీమద్భిః పోషితాః [హరిణః శోరాః = లేడిపిల్లలు,]
యుష్మాకం ఉత్సంగేషు ఉపవిశ్య యుష్మాకం చిబుకాన్
లిహంతః = నాకుచు, యుష్మాక్ సంతోషయంతిఖిలు. ఏత
ద్రాజ్యం సర్వమపి యుష్మదీయం, వయం సర్వేపి యుష్మదీయాః,
త్వయా సందేహాః నకర్తవ్యాః; శీఘ్రం యుష్కత్కార్యం వదత;
తత్త్వణమేవ సాధయిష్వామితి హి హి హి ప్రాప్తయత్. ఆనం
తరం విశ్వామిత్రః మహాసంతోషేణ హేరాక్ష త్వం సత్య
వాక్యః భవ. త్వత్క్రూరయా సర్వథా అస్మాకం క్షేమః
ఏవ, న కించిదపి ఆశుభం వర్తతే. కింతు ఇదానీం ఏకం
యజ్ఞం కర్తుకామః అస్మి. మారీచ సుబాహునామధేయా
ద్వా రాక్షసా మమయజ్ఞం నాశయంతౌ విఘ్నం కరుతః. తౌ
రాక్షసౌ మారయిత్వా యజ్ఞసంరక్షణంకర్తుం తవపుత్రైరామ
లక్ష్మణౌ ఏవ సమర్థౌ. తస్మాత్కారణాత్ తౌ ద్వా మయా

సాకం ప్రేషయ ఇత్యుచ్యుత్. ఏతద్వాక్యాని శ్రుత్వా దశ
రథః అమూర్ఛత్. కుత ఇతి చేత్, రామే దశరథస్య అతీవ ప్రీతిః.
ఈషత్కాలానంతరం దశరథః ఏవ మవదత్.

ఓ మహానుభావా ! రామలక్ష్మణులు పసివాండు,
వారికి యుద్ధమునందు శక్తిలేదు. కావున రాక్షసులతో యుద్ధ
ము చేయజాలరు. నేను మీవెంట వచ్చి రాక్షసులను జంపి
మీయజ్ఞమును గాపాడెదను. రామలక్ష్మణులను బంపజాలను,
అనియ నెను. ఓ రాజా! నీవు మొదటనే [నేకోరినకార్యమును=
మదపేక్షితకార్యం] చేయుదుననియు, సందేహము లేదనియు
ప్రతిజ్ఞ చేసి యిప్పుడు మరల నసత్యమాడుచుంటివా ? ఇది నీకు
తగదు, నీకీరాజ్యముచేయుటకలవి కాదు. రామలక్ష్మణులే చేయ
గలరు, రామలక్ష్మణులయొక్క శక్తిని నీవేమి యెఱుంగుదువు,
నే నెఱుంగుదును. వశిష్టాది మహామును లెఱుంగుదును.
రామండు మనుష్యనూత్రుఁ డని[యెంచుము=నూ చింతయ]
రాముడు భగవంతునియొక్క అవతారము, లక్ష్మణుండు
శేషునియొక్క అవతారము, వారిద్దరును భూభారమును[తొలఁ
గించి=అవనీయ] సజ్జనులను బాలించుటకు [అవతరించిరి=అవా
తరతాం] కావున వారి కెంతమాత్రమును భయములేదు, వారిని
నావెంట బంపుము. నీకు సందేహమున్న యెడల మీగురువగు
వశిష్టు ననుగుము. ఆయన నీసందేహమును [పోగొట్టుచు=నివా
రయేత్] అని విశ్వామిత్రుండు కొంచెము కోపముతో దశర
థునిగూర్చి పలికెను. పిమ్మట దశరథుడు[భయపడుచు=త్రాసక్]
[ఏమియుఁ జెప్పజాలక=కిమపి వక్తుం అశక్తః భూత్వా,] తుదకు

వశిష్టుని యొద్దకుఁజని ఆయనకు నమస్కారముచేసి ఆయన యొక్క ఆజ్ఞచేత అక్కడ కూర్చుండెను. పిమ్మట వశిష్టుడు వచ్చిన రాజును జూచి, ఏమి రాజా! చింతాక్రాంతుని వలె కనబడుచున్నావని యడిగెను. తరువాత రాజిట్లనియె. ఓవశిష్టా, రామలక్ష్మణులను దనవెంట బంపుమని విశ్వామిత్రుఁడు నన్ను అడుగుచున్నాడు, నేను బంపఁజాలనని యంటిని, ఆ మాటను విని విశ్వామిత్రుఁడు ఇంచుక కోపగించెను. అటుతరువాత, నే (నేమిచేయుటకుఁ దోచనివాడ నగుచు = కింకర్తవ్యతా మూఢస్వ) నీ యొద్దకు వచ్చితిని అని చెప్పెను. అప్పుడు వశిష్టుడు కొంచెము నవ్వి, యో రాజా! నీవు సందేహపడవద్దు = మా సంశయం కురు, నీ యిద్దరు కొడుకులను అతనితో బంపుము] మీరిందటికిని తేమము కాఁగల దనెను.

షడశీతమగి పాతః = ఎనుబదియాఱవ పాతము.

కృకచారకః = కొఱపము	జానక్ = ఎఱుఁగుచున్న
కృకం = ముచ్చిలిగుంటమీది	లినక్ = అంటుకొనుచున్న
బుడివె	లునక్ = కోయుచున్న
కృకాటికా = ముచ్చిలిగుంట	పునక్ = పవిత్రముచేయుచున్న
కంజాకః = తవుడు	వృణక్ = వరించుచున్న
కంటకారికా = వాకుడు	గ్రధ్నక్ = కూర్చుచున్న
కతకః = చిల్లచెట్టు	కుష్టాతి = పిండుచున్నాడు
కందుకః = బంటి	కుష్టక్ = పిండుచున్న
కనీనికా = నల్లగుడ్డు	కుషిత్వా = పిండి [చున్నాడు
కపశీర్షకం = బురుజు	మృద్నాతి = పొడిచేయు

కంబుకా=వెన్నేరు మృన్న=పొడిచేయుచున్న
 క్రయికః=కొనెడువాడు మృదిత్వా=పొడిచేసి
 కరంకః=లాంబూలపుబీడి మద్దితుం=పొడిచేయుటకు
 కుల్మాషః=గుడ్డిళ్ళు సునోతి=రసముపిండుచున్నాడు

[నకారముపొల్లు చివరగల వైశస్థములన్నియు, వెనుక
 వ్రాసిన గచ్చుత్ కట్టమువలె, తకారాంతములగు వర్తమా
 నార్థక విశేషణములు]

బలిహార్యః ద్వా వశ్వో అక్రేణాత్. ప్రతిదినం
 ప్రాతఃకాలే ఉత్థాయ దంతధావనాదికృత్యాని నిర్వర్త్య
 క్రకచారకం గృహీత్వా అశ్వయోః సమీపం గత్వా
 యాచుపర్యంతం అశ్వో క్రకచారకేణ విమలీకుర్వత్ కాల
 డేవం కరోతి. అనంతరం తయోః తృణాదికం దత్వా తదా
 స్నానార్థం గచ్చతి. ఏవం స్థితేపి తా+అశ్వో = తావశ్వో,
 కస్యాంచి ద్రాత్వా కుత్రవా అపలాయేతాం=పాటిపోయినవి]
 [పరేద్యుః=మఱునాడు] పాతపత్థాయ బలిధః అశ్వో [మూర్ధ
 యితుం=వెదకుటకు,] అగచ్చత్. సర్వప్రదేశేషు [భ్రామం
 భ్రామం=తిరిగితిరిగి] శ్రాంత్యా అంతః ఏకస్మిన్ కారావరణే
 తౌ అవశ్యత్. ఏతైకాశ్వస్య అభికాప్తకపరిమితం సణం
 దత్వా అశ్వో మోచయిత్వా గృహ మనయత్. దినచతుష్ట
 యానంతరం బలిధస్య ద్వితీయపుత్రః ధైరవాచార్యః ఏక
 మశ్వం బంధనాత్ మోచయిత్వా త మూయహ్య కుత్రవా
 ప్రయాణ మకరోత్. ద్వితీయాశ్వస్య కృకాటకాయాం ఏకః
 వ్రణః ఉద్భూయ కృకం సర్వమ పృఖాదత్. ఏకః వైద్యః

ఆగత్య సమూహం కంటకారికాం కంబుకాకందంచ సమ్యక్
 అవహత్య=దంచి, ప్రణే బధానేతి బలిధాచార్యాయ అవదత్.
 సోపి త్కైవాకరోత్. కింతు చికిత్సానిర్ణకాసీత్. ఆశ్వః కాల
 మకరోత్. అబ్రహ్మణ్యం. సః వైద్యః కః ఇతిమన్యసే
 అస్మత్ శ్యాలకాయ యః దౌషధ మయచ్ఛత్ సవవ. తస్మా
 దేవ తథాఽభవత్. బలిధాచార్యః తస్య వైద్యస్య హస్త
 లాఘవం జానా అపి తథా కిమర్థమకరోద్వా. మాసానంతరం
 ద్వితీయాశ్వం (చర్మావశిష్టం=తోలు మిగిలినదానిని) కృత్వా
 శైరవః గృహమానయత్. బలిధః ప్రత్యహం మానికాద్వయ
 మితా చణకకుల్మాషా తస్యై అశ్వాయ యచ్ఛత్
 (మాసద్వయేన=రెండు నెలలలో) అశ్వం పునరపి ఆబలయత్.
 చేత్కిం అశ్వస్య వామనేత్రకసీనికాయాం కంటకః అలగత్.
 తదర్థం చికిత్సా కృతా. తయా చికిత్సయా వామనేత్రబాధా
 నశాంతా (బాధంఖలు=నరేగదా,) దక్షిణనేత్రమపి నష్ట
 మాసీత్. (ఏవంచ=ఇంతకు) ఇదాసీం బలిధాచార్యస్య ఆశ్వః
 సర్వథా అంధః ఆసీత్, తథాపి మానికాద్వయమిత చణక
 కుల్మాషభక్షణే తావత్ ఈషదపి లోషః నాస్తి. ఆశ్చర్య
 మాశ్చర్యం మనుష్యః కిం కర్తుం శక్తః? దైవానుకూల్యాభావే
 సర్వమ ప్యేవమేవ భవిష్యతి.

పిమ్మట బలిధాచార్య లాగుట్టమును అమ్ముటకు ప్రయ
 త్నము చేసెనుగాని ఒక్కడును కొనెనువాఁడు కనబడలేదు.
 బలిధాచార్యుని కొడుకు యోగ్యుడేనా; యోగ్యుడేకాని, ఆ
 యోగ్యశబ్దమునకు ముందు అకారమున్నది. వాని ప్రవర్తన

యెటువంటిదయ్యా ! చెప్పెదను వినుము. వానికి ప్రతిరోజును తమలచాకుల బీడీలనిమిత్తం కనీసము=ఆధమం, రెండణాలయినను కావలయును=అపేక్షితం. పాడుము, సరేసరి=బాధమేవ బాధం, చుట్టలువగైరాలక్రింద=ధూమపానాదినిమిత్తం, రెండణాలకు తక్కువకాదు. ఇంతకును చదు వేమయిన ఉన్నదా? చదువుటకు వానికి వీలేలేదు. ఏలయనగా వాడు ఈ మధ్య, కోటబురుజుమీద నెక్కి = కోట్లకపిశీర్షకం ఆరుహ్య, బంతి ఆడుచు=కందుకేన ఫేలక, అక్కడనుండి క్రిందపడెను. అప్పుడు చేయి కొంచెము నొప్పిపెట్టినదట, = అశూలత్కిల. అప్పటి చుండియు, తండ్రి స్కూలునకు పోవద్దన్నాడు. చేతి నేమి చేసిరి ? తవుడు, వేగించి=భృష్ట్యా, అయిదాటురోజులవఱకు=పంచషడినపర్యంతం, కట్టినారు. దానితో చేయి కుదిరినది=ఆగద్యత. అయితే తండ్రి వాని నెందుకు బడికి పంపాడు ? ఇంగ్లీషుబళ్ళలో చదువు తక్కువ, అట లెక్కువ, అట. అందు చేత, చూన్పించినాడు = వ్యరమయత్. వానికి పెండ్లి చేసినాడా? ఎట్లో ఒకట్లు మొన్నవైశాఖమాసములో ఒకపిల్లను తెచ్చి, ముడిపెట్టినాడు=అబధ్నాత్. ఆల్లనకు = బామాతుః, ఏమయినను కట్నము=శుల్కం, ఇచ్చినారా ? కట్నములాగేయున్నది=శుల్కఇవైవాస్తీ, ఆపిల్లతగాదాలలోనున్నదట=వివాదస్థాకిల అదేమిటి? ఆపిల్లనిదివఱకు మేనమామ యెత్తికొనిపోయి పెండ్లి చేసికొన్నాడట, పిమ్మట పిల్లతండ్రి దానిత్రాడు తెంపి ముంట్లోనుంచుకొన్నాడట, వాడు వ్యాజ్యము వేసినాడట,

ఆవ్యాజ్యము తాలూకు పిల్లట=తవభియోగ సంబంధినీ కన్యా
 కిల. ఈసమాచారమంతయు భైరవునికి పెండ్లి అయినతరువాత
 దెలిసినది. ఇప్పుడు బలీధాచార్యులు అబ్బున = లబలబేతి
 మొత్తుకొనుచున్నాడట=విలకతి కిల.

చప్తాశీతతరుః పాతః=ఎరుబడియేడనపాతము.

ఆక, అంతములనియు, ఇక, అంతములనియు, నకా
 రాంత ప్రాతిపదికములు రెండు విధములు. ఉ:- మహిమక,
 శబ్దము అన్నంత ప్రాతిపదికము, గణిక శబ్దము ఇన్నంతప్రాతి
 పదికము. ఆక, అంతప్రాతిపదికములు మరల రెండువిధములు.
 ఏకహల్పార్థక అన్నంతములనియు, సంయోగపూర్వక అన్నం
 తములనియు. ఉ:- (మహిమక) ఇది ఏకహల్పార్థక అన్నం
 తము. ఏలయనగా, మహిమక అనుదానిలోని ఆక, అను
 దానిని విడదీసినపుడు, మహిమ్+ఆక అని ఉండును. దీనిలో
 ఆకఅనుదానికి పూర్వమందు అనగా ముందు మకారమనెడి
 యొక్కహల్లే యున్నదిగాన 'మహిమక' అనునది ఏకహల్పార్థ
 క అన్నంతమయినది. ఇక 'ఆత్మక' అనునది సంయోగ
 పూర్వక అన్నంతము. ఏలయన. 'ఆత్మక' అనుదానిలోని
 'ఆక' అనుదానిని విడదీసినచో, ఆత్మ్+ఆక అనియుండును.
 దీనిలో 'ఆక' అనుదానికి ముందు తకార మకారము లనెడు
 రెండు హల్లు లున్నవి. కావున 'ఆత్మక' అనునది సంయోగ
 పూర్వక అన్నంత మయినది. సంయోగ మనగా అచ్చు చేరని
 హల్లులగుంపు.

నకారాంతములకు హలాదిప్రత్యయములు పరమగుచో
నకారము లోపించును.

మహిమశబ్దము నకారాంతము, పుంలింగము=గొప్పతనము.

ప్ర - మహిమా - మహిమానౌ - మహిమానః

ద్వి - మహిమానం - మహిమానౌ - మహిమ్నః

తృ - మహిమ్నా - మహిమభ్యాం - మహిమభిః

చ - మహిమ్నే - మహిమభ్యాం - మహిమభ్యః

ప - మహిమ్నః - మహిమభ్యాం - మహిమభ్యః

ష - మహిమ్నః - మహిమ్నోః - మహిమ్నాం

స - { మహిమ్ని - మహిమ్నోః - మహిమసు
మహిమసి

సం - హేమహిమ - హేమహిమానౌ - హేమహిమానః

ఆత్మశబ్దము నకారాంతము. పుంలింగము=జీవుడు లేక తాను.

ఆత్మా - ఆత్మానౌ - ఆత్మానః

ఆత్మానం - ఆత్మానౌ - ఆత్మనః

ఆత్మనా - ఆత్మభ్యాం - ఆత్మభిః

ఆత్మనే - ఆత్మభ్యాం - ఆత్మభ్యః

ఆత్మనః - ఆత్మభ్యాం - ఆత్మభ్యః

ఆత్మనః - ఆత్మనోః - ఆత్మనాం

ఆత్మని - ఆత్మనోః - ఆత్మసు

హేఆత్మ - హేఆత్మానౌ - హేఆత్మానః

[ఏకహల్పార్థక అన్నంతములు మహిమ శబ్దము

వలెను, వకారమకారాంత సంయోగపూర్వక ఆన్మంతములు ఆత్మ శబ్దమువలెను చెప్పికొనవలయును.]

అనంతరం దశరథః విశ్వామిత్రసమీప మాగత్య హే భగవన్ విశ్వామిత్ర! ప్రథమతః తవమనోరథం పూరయిష్యామితి ప్రతిజ్ఞాం కృత్వా రామలక్ష్మణయోః శక్తిం లజ్ఞాత్వా అంతతః తవపురతః అసత్యసంభాషణ మకరవం, మదపరాధం క్షమస్య ఇదానీం రామస్సాహ త్వరమాత్మేతి వశిష్ఠః మహ్యముపాదిశత్. (రామలక్ష్మణవిషయే మమ భయం నాస్తి. త్వయాసహ ఉభౌ మహాపుత్రౌ ప్రేషయేయం; మాం అనుగృహీణ) ఇతి బహుధా సంప్రార్థ్య రామలక్ష్మణౌ మునిహస్తే సమార్పయత్. విశ్వామిత్రసి పరమానందభరితస్సౌ దశరథ మహారాజం ఆశాస్య=ఆశీర్వాదించి, బాలకాభ్యాం సహ ప్రాయాత్. తస్మిన్ దివసే క్రోశపట్కుపరిమితం నూర్గం గత్వా బహువిధ ఫలపుష్పవృక్షమండితే గంగాతీరస్థితే ఏకస్మిన్ చన ప్రదేశే ప్రథమావసథం = మొదటి మజిలీని, ఆకుర్వత్. తత్ర యథావిధి అనుష్ఠానాదికం నిర్వర్త్య కందమూలఫలాది వివిధాహారైః తృప్తాస్సంతః తద్దీపసశేషం తత్రైవ, న్యవసన్ = నివసించిరి. పునరపి సాయంకాలే సర్వేపి సంధ్యాకృత్యాని నిర్వర్త్య సుఖేన ఉపావిశత్. తస్మిన్ సమయే తత్రతత్ర సన్నిహితాశ్రమేషు స్థితాః మహర్షయః రామలక్ష్మణౌ ద్రష్టుకానూఃసంతః ఆగత్య అర్ధరాత్రపర్యంతం రామలక్ష్మణాభ్యాం విశ్వామిత్రేణ చ సహ విచిత్రాభిః కథాభిః కాల మయాపయన్=కడపిరి. తతః రామలక్ష్మణౌ అలెమృదుషు నిర్మలేషు శీతలేషు మత్కు

ణాది బాధారహితేషు చైవకల్పితేషు బాలతృణ శయనేషు
యథేచ్ఛం నిద్రాసుఖ మన్వభవతాం. శ్రీరామ ప్రభావజ్ఞః =
శ్రీరామ ప్రభావము నెఱిగిన, విశ్వామిత్రశ్చ తయోః అనతి
దూరే ఏకస్మిన్ దర్శశయనే, అశేత = శయనించెను. పున ర్వి
శ్వామిత్రః సతుర్థయామే ప్రబుధ్య = మేల్కొంచి, శ్రీరామ
ప్రబోధపర్యంతం హృదయే పరమాత్మానం ధ్యాయానీతి.
నిశ్చేత్య=నిశ్చయించుకొని, శ్రీరామస్య నిద్రాభంగః యథా
సభవతి తథా నేత్రే నిమిల్బ్య పరమాత్మానం హృదయే
ధ్యాయన్ దర్శశయనే ఉపావిశత్. రామలక్ష్మణౌతు గాఢ
నిద్రాం అనుభవంతౌ అరుణోదయావధి = అరుణోదయము
వఱకు, న ప్రాబుధ్యేతాం. ఏతదంతరే పరమాత్మానం ధ్యా
యతః విశ్వామిత్రస్య హృదయే శ్రీరామచంద్రస్వరూప మేవ
గోచర మానీత్. తదా విశ్వామిత్రః నేత్రే ఉన్మిల్బ్య పురత
శ్చయానం నిద్రాణం=నిద్రించుచున్న, రామచంద్రం ఆలోక్య
= దృష్ట్వా, రామస్య నిద్రాసమయశోభాం బహుధా వర్ణయన్
తౌ ప్రాబోధయత్ = మేలుకొలిపెను.

పిమ్మట వారిద్దరును మేల్కొంచి దంతథావనాది కృత్య
ములను దీర్చికొని గంగయందు స్నానమొనర్చి సంధ్యావందనా
ది విధులను నెరవేర్చికొని, విశ్వామిత్రునితోఁగూడ, ప్రయాణ
మయిరి = ప్రాయాతాం. మార్గమధ్యమున నున్న అనేకవిచిత్ర
ములను చూచుచు, రామలక్ష్మణులు, అచ్చటి = తత్రత్య,
చరిత్రాంశములను గూర్చి విశ్వామిత్రుని అడుగుచు, ఆయన
చెప్పెడు వృత్తాంతములను=తేన కథ్యమానా వృత్తాంతాః.

విని, సంతోషించుచు సంతుష్యంతో, కొంతదూరము = కలిప
యదూరం, వెళ్ళి అక్కడ మకాంచేసిరి. మన ఆశ్రమములను
పవిత్రము చేయుచున్న వీరిద్దరును ఎవరైయుందురు? = కౌ ను
భవేతాం, అని తెలిసికొనుటకు రామలక్ష్మణుల యొద్దకు
చాలమంది ఋషులు వచ్చిరి. వచ్చినఋషులను నమస్కరించి =
నత్యా, రాముడు కుశలము నడిగెను. ఋషులు రామునకుజవాబు
చెప్పి విశ్వామిత్రునివల్ల రామునియొక్క మహిమను తెలిసికొ
నుచు, మంచి మామిడిపండ్లను తెచ్చి పిండి ఆరసమును రామ
లక్ష్మణులకు సమర్పించిరి = సమార్పయన్.

(థాతుమూలమునకు 'యమాన' చేర్చినచో, బడుచున్న
అని యర్థము)

అంతట రామలక్ష్మణులు ఆరసమును భుజించి = భుక్త్వా
మిగుల సంతసించిరి. కొందఱు ఋషులు పూలతో మూలలను
కూర్చుచు=గ్రథ్యంతః, రామునియొక్కయు, లక్ష్మణునియొక్క
యు కంఠమునందు వేసిరి. ఇట్లు రామలక్ష్మణులు మార్గమునందు
అనేకులగు తపోధనులచేత పూజింపబడుచు = పూజ్ +
యమానౌ = పూజ్యమానౌ, విశ్వామిత్రునితోఁగూడ నడ
చుచు, చివరకు విశ్వామిత్రునియొక్క సిద్ధాశ్రమమును ప్రవే
శించిరి=ప్రావేశతాం. అప్పుడు సిద్ధాశ్రమమున నున్నవాఁడ
ఱును రామలక్ష్మణుల కెదురుగావచ్చి అర్ఘ్యపాద్యదులచేత
వారిని పూజించి మంచి పూలతీగెలచేత, ఆలంకరింపబడిన =
ఆలంకృతే, ఒక ఆశ్రమమునందు, ప్రవేశపెట్టిరి = ప్రావేశయన్.
అప్పుడు విశ్వామిత్రుడు రామలక్ష్మణులను పిలిచి ఓరామలక్ష్మ
ణులారా! ఇదియే నాయాశ్రమము. దీనిపేరు సిద్ధాశ్రమము.

పూర్వము వామనుడు ఇక్కడనే తపస్సుచేసి = తపఃకృత్వా, సిద్ధిని పొందెనని చెప్పెను.

అష్టాశీతితమః పాతః = ఎనుబదియెనిమిదవ పాతము.

గుణేశశబ్దము నకారాంతము, పుంలింగము = గుణముకలవాడు.

గుణే - గుణినౌ - గుణినః	గుణినః-గుణిభ్యాం-గుణిభ్యః
గుణినం- గుణినౌ - గుణినః	గుణినః-గుణినోః - గుణినాం
గుణినా- గుణిభ్యాం- గుణిభిః	గుణిని-గుణినోః - గుణిషు
గుణినే- గుణిభ్యాం- గుణిభ్యః	హేగుణి- హేగుణినౌ- హేగుణినః

ఇన్నంతప్రాతిపదికములన్నియు గుణేశశబ్దమువలెనేయుండును.

రాజేశశబ్దము నకారాంతము, పుంలింగము = రాజు.

రాజా - రాజానౌ - రాజానః	రాజాః - రాజ్ఞోః - రాజ్ఞాం
రాజానం-రాజానౌ - రాజానః	రాజ్ఞి - రాజ్ఞోః - రాజసు
రాజా - రాజభ్యాం- రాజభిః	రాజని
రాజే - రాజభ్యాం- రాజభ్యః	హేరాజా - హేరాజానౌ - హేరాజానః
రాజ్ఞే - రాజభ్యాం- రాజభ్యః	

* ఉ। ధనవత్ + ఈ = ధనవతీ, ఈకారాంత స్త్రీలింగము = ధనవంతురాలు.

* తకారాంత ప్రాతిపదికములకును, ఇన్నంత ప్రాతిపదికములకును విషయ ఈకారము చేర్చినచో, స్త్రీలింగములై గౌరీశబ్దమువలె నుండును.

వర్తమానార్థక విశేషణము (అత్) నకు ఈకారము చేర్చినచో (అంత) అగును. ఉ॥ గచ్ఛత్ + ఈ = గచ్ఛంతీ.

గుణి + ఈ = గుణినీ, ఈకారాంత స్త్రీలింగము
= గుణవంతురాలు. శ్రీమత్ + ఈ = శ్రీమతీ, ఈకారాంత
స్త్రీలింగము = శ్రీమంతురాలు.

ప్రథమా - సంబోధన - ద్వితీయావిభక్తులు.
నపుంసకలింగము = ధనవత్ - ధనవతీ - ధనవంతి
శ్రీమత్ - శ్రీమతీ - శ్రీమంతి
గుణి - గుణినీ - గుణిని
గచ్ఛత్ - గచ్ఛతీ - గచ్ఛంతి

[తక్కిన విభక్తులు పుంలింగమునకువలెనే యుండును.]

తక్షకః = వడ్డంగి గతవత్ = వెళ్ళిన కుముదా = తేకు
శిరిషః = దిరిసెన పరితవత్ = చదివిన ఫేనిలః = కుంకుడు
కుసుమం = పూవు దృష్టవత్ = చూచిన బహుభూత = తుమ్మ
వేశలః = సులిమెత్తని కృతవత్ = చేసిన అరం = బండిక

అరే యుష్మచ్ఛకటః క్వాస్తి కుత్రాపి నదృశ్యతే! గృహే
అస్తి. ఇదానీం ఉపయుజ్యతేవా నవా? నహినహి. కిమర్థం?
ఏకస్య చక్రస్య అరాణి భగ్నాన్యాసః; ద్వితీయస్య నాభిః =
కుండ, ఉపదేహికాభిః వ్యనాశ్యత. తదర్థం ఆస్మచ్ఛకటః నిరు
పయోగః = పనికిమాలినది, ఆసీత్. యుష్మద్ద్రామే తక్షకః
అస్తివా నవా? అస్తి; పూర్వేద్యురేవ ఏకం కుముదాఖండం
ఆనీయ తక్షకాయ ఆయచ్ఛం. సః తత్త్వండుం శనైశ్శనైః తక్షతి
బృహద్వాస్యయా = పెద్దబాడిసెచేత. శ్వోవా పరశ్వోవా
క్రకచేన = రంపముతో, విదార్య చిత్రకయా స్నిగ్ధం కృత్వా
ఆనంతరం అరాణి కరిష్యతి. బహుభూతంవినా నాభిం కర్తుం

అశక్యమితి వదతి. బర్హురఖండః కుత్రాపి నాలభ్యత. శాకటా = బండెడ్డులు, కుళుద్ధకుల్మాషాః ప్రలిడినం భక్షయంతౌ సమ్యగ్బలిత్వా తూక్ష్ణిం స్తః. వృథా చారయామః. ఆస్మత్సమీపే ఏకః బర్హురఖండః అస్తి అతీవబలిష్ఠః=మిగులచేవ కలది; తం క్రేష్ణసికిం? తైవైవకేష్యామి తస్య మూల్యం కియత్? సార్థరూపకం=రూపాయిన్నర. ఆహా, మూల్యమధికం. రూపకస్య దాస్యసివా? త్వం అస్మాకం సుహృద్ = స్నేహితుడవు, తవవాక్యస్య ప్రతివచనం వక్తుం నశక్యతే; తస్మి రూపకం దత్వా బర్హురఖండం గృహాణ. తైవైవ మథ్యాహ్నో అగత్యమూల్యం దాస్యామి, బర్హురఖండం ఇదానీమేవ గృహం నేష్యామి. నయ. యుష్మద్భృహే ఇతఃపూర్వం అహం ఏకం ఫేనిలవృక్షం దృష్టవాఃఖిల; సః ఇదానీం నదృశ్యతే కిం? ఫేనిలవృక్షః ఆవరణేషు స రోపయితవ్యగి కిల, తతః మమ అనుజః తం సమూల మపాతయత్. కుసుమేషు శిరీషకుసుమం ఆతీవవేశలం. అరేచే మర్కటశిశోరః మాతుః ఉదరం లిన్క కథంలంబతేవా పశ్య. ఏతద్వత్సరే ఆస్మదానరణే ఏకంకూప మఖానయం. లవణోదకం ఉదభవత్. తేనోదకేన వృక్షాః నజీవంతితి భాతి, కింకర్తవ్యం దై వేచ్ఛా తథావర్తతే. తటాకః యుష్మాకం ఆరాదేవ అస్తిఖిలు, తటాకజలమానీయ వృక్షాః సింఛ. యుష్మదావరణే కే కే వృక్షాః సంతి. కదళీవృక్షాః త్రయః సంతి, పంచ ఆమ్రవృక్షాః=మామిడిచెట్లు; దశ దాడిమాః, ఏకః నారంగవృక్షః, ద్వా పనసాంకురౌ, జంబూవృక్షః ఏకః, కపిత్థవృక్షః ఆమలకవృక్షః ఖర్జూరవృక్షశ్చ సంతి. తవా

నుజా గర్భిణీఖలు, ప్రాసూతః=కన్నదా! ఆమ్=ఆప్రాసూత,
పురుషశిశుః అజాయత. కతిషినా న్యూహ. జాతాశౌచం =
పురుషు, అగచ్ఛత్. నామకరణ మాసీద్వా? నహి. కిమర్థం
నాసీత్? ఏతదంతరే ఆస్మద్ జ్ఞాతిమధ్యే కశ్చన శతహాయనః =
నూతేండ్ల, వృద్ధః కాలమకరోత్, తతః మృతాశౌచం ఆప
తత్. ఆగామిసోమవాసరే వయం సర్వేపి శుద్ధ్యేమ = శుద్ధి
అగుదుము తదా నామకరణం క్రియతే = చేయబడును.

మియావు ప్రతియేటను ఈసునా=ప్రసూతేవా? ఇంత
వరకును ఈసుచనేయున్నది = ప్రసూతేవన. ఇప్పటికి ఎన్ని
ఈతలు ఆయినవి=కతిప్రసవాః ఆసత్? అయిదీత అయినవి.
ఎన్ని పాలిచ్చును=కిమర్థం యచ్ఛతి? మానెడు పాలిచ్చును.
ఈ యీతయందు నూయావు రోదెదూడను = దమ్మం, ఈని
నది. అయితే ఈయేటియందు నీవు నూరు రూపాయలను
సంపాదించగలవు. సరేగాని నీకు బోధితిశ్చాస్త్రము తెలియు
నా? తెలియనట్టిన నాజాతక చక్రమును కొంచెము చూచి
ఫలమును చెప్పము ఆట్లేచెప్పెదనుగాని నీజన్మవ్రతీకను=జన్మ
పత్రికాం, చూపించుము. నాయొద్ద జన్మపత్రిక లేదు. నాజన్మ
కాలమును మాత్రము సే నెఱుంగుదును. శార్వరినామ సం
వత్సర శ్రావణశుద్ధ వశమీ శుక్రవారమున, రాత్రి పన్నెండు
న్నర గంటలకు నాపుట్టుక=మమ జననం. నీయొద్ద, ఆయేటి
పంచాంగ మున్నదా? ఇదిగో పంచాంగము=ఏతద్గ్రహణి పం
చాంగం. జన్మచక్రమును మధ్యాహ్నము వ్రాయుదును, గాని
నీవిచ్రదువెల్చి పిమ్మటరమ్ము. ఆలాగే భోజనమయినతరువాత.

కొంచెము పరుండి = ఈషత్ శయిత్వా, నాలుగుగంటలకు = ఘంటాచతుష్టయ సమయే, వస్తాను. మంచిది పొమ్ము. ఏమండోయిమిజన్మ ప్రతమును వ్రాసితిని, మిలగ్నము వృషభము. మిఠిలత్రభావము వృశ్చికమయినది. రాజ్యస్థానము కుంభము, లాభము మిఠిలము, వ్యయస్థానము మేషమయినది. ఇదంతయు నాకేమి తెలియునండీ ఫలములను చెప్పండి. వినండి, మీది వృషభ జన్మము గనుక = యుష్మాకం వృషభజన్మ త్వాత్, మీది కొంచెము మందబుద్ధిలని తోచుచున్నది. ఏమి యిది మిఠిలములలో నున్నదా లేదా, చెప్పండి. నిజమేనండోయి, నాకెట్లయినను బుద్ధియందు మాంద్యమే. ఊతరు వాత. మిఠిలము వృశ్చికము గనుక. ఆమెయొద్ద, చురుకు దనము = లైష్ఠ్యం, ఎక్కువ = అధికం. అవునండోయి = ఆమె భోజి, ఆమె ఒక్కొక్కమాటంటే తేలుకుట్టినట్లే వృశ్చిక దప్టమివ, ఉండును. ఆ, చూచితిరా, శాస్త్ర మబద్ధమగునా? నిజమే. ఇంట్లో మేకలవల్ల చాలవ్యయమున్నది. ఏలయనగా మేషము వ్యయస్థానమయినది. ఆహాహా! యేమి ఆశ్చర్యమండీ నాజాతకము బాగుగా, దాఖలా యిచ్చుచున్నది, = ప్రమాణీభవతి. చూడండి, మిఠిలన్నట్లు = యుష్మద్వాక్యానుసారేణ, చూచి మొండిగోడలు గనుక = అస్మాకం అపూర్ణ కుద్యత్వాత్, ప్రతిరోజు మా దొడ్లో మేకలు పడి చెట్లన్నిటిని పాడుచేయుచున్నవి; ఇంతకంటే నేమి వ్యయముకావలె = ఏతదపేక్షయా కింవ్యయేన భవితవ్యం. ఊ, తరువాత, తరువాత, బ్రదుకు తెచ్చుమాట చెప్పండి. చెపుతాను వినండి,

బ్రదుకుతెరువుమాట = జీవనమార్గప్రశ్నం, నన్నడుగ నక్కర లేదు,=మాం ప్రశ్నం అవసరం నాస్తి. రాజ్యము కుంభము, లాభము మీనము, కాబట్టి కుండలవల్లను, చేపలవల్లను నీవు మిక్కిలి డబ్బు సంపాదించు గలవు. సరే సరే.

ఏకోననవతితమః పాతః=ఎనుబదితొమ్మిదవ పాతము.

రాజధానీ=ప్రసిద్ధి	నిర్జాతయతి=తీర్చుకొనుచున్నాడు
మండలం=జిల్లా	ఉల్లిఖితి=పొడుచుచున్నాడు
లేఖాలయః=పోస్టా	అభ్యస్యతి=అభ్యసించుచున్నాడు
ముద్రాపత్రం=స్టాంపు	మిశ్రయతి=కలుపుచున్నాడు
	లవణయతి=ఉప్పు కలుపుచున్నాడు;
మశిః=సిరా	ఊరవేయుచున్నాడు
మశిమణిః=సిరాబుడ్డి	విపాశయతి=ఉచ్చ తొలగించు
కలమః=కలము	చున్నాడు .
మసిః=మసి	శబ్దాపయతి=పల్కరించుచున్నాడు
	శిష్యతే=మిగులుచున్నది
న్యాయవాది=స్టిడరు	శేషయతి=మిగుల్చుచున్నాడు
వాది=వాది	ఫేనాయతే=నురుగులు గ్రీక్కు
ప్రతివాది=ప్రతివాది	చున్నాడు [చేయుచున్నాడు
	శబ్దాయతే=మోగుచున్నది; ధ్వని
	కలహాయతే=పోట్లాడుచున్నాడు

ఆత్మ నేషది ధాతువులకు (మాన) ఆను ప్రత్యయము చేర్చినచో వర్తమానార్థక విశేషణ మగును.

ఉ॥ కలహాయమానః=పోట్లాడుచు, లేక...చున్న.

అరే పూర్వేద్యుః లేఖాం లేఖాలయే అపాతయః కిం ?
 నహినహి మర్తమనాంతరేన=నేనువెళ్ళునప్పటికే, లేఖాలయం
 అబద్ధం. తస్మి అద్య సకాలం గత్వా లేఖావేటికాయాం లేఖాం
 పాతయ. త్వం లేఖాం అలిఖః కిం! మశిమణౌ మశిర్నాస్తి, లేఖాం
 కథం లిఖేయం. అస్మద్ న్యాయవాది అస్మాకం అభియోగం
 ధ్వంసమిష్యతీతి భాతి. కుతః కిచ్చేత్ సః పూర్వేద్యుస్సాయం అస్మ
 త్ప్రతివాదినాసాకం కింవా ఆలోచయత్ ఆనీత్. మదాగమన
 సమయే సంభాషణం విరమ్య తూష్టి మాసీత్. ఏతత్సర్వం
 విచార్యతేచేత్ ప్రతివాదిపక్షం ఆశ్రయదితి భాతి. ఏతన్మధ్యే
 ఏకః వృషభః మాం ఉదలిఖత్=పొడిచెను. తత్ప్రభృతి మమ
 దేహస్వాస్థ్యం నాస్తి. అరేరామ! ఈషత్సహాయ్యం కరిష్యసి
 కిం? తదైవ కరిష్యామి; వద కిం తత్సహాయ్యం? త్వం మధ్యా
 హ్నం కాలే అప్రన్నాయవాదిగృహం ప్రతి గత్వా తం శబ్దాపయి
 త్వాపశ్య తస్య వాగ్ధోరణీ కథంభవిష్యతివా పశ్యామ. అస్మాకం
 అభియోగః నాశితశ్చేత్ = పాడుచేయబడినట్లయిన, అస్మాకం
 ఏకం ఆణకమసి నశిష్యతే. పూర్వేద్యుః పర్వదివంఖలు తస్మా
 త్కారణాత్ సముద్రః ఫేనాయమానః అతీవ శబ్దాయతే.
 యువాం కిమర్థం కలహాయేధే. అరే గోషః ఆగచ్ఛత్ గాం విపాశ
 యరే. ఆమ్రశలాటూని ఆనయం. తవమాతా తాని శలాటూని
 అలవణయద్వా? దశశలాటూని శేషయిత్వా శిష్టశలాటూని =
 మిగిలినకాయలను, లవణయేలి వద. కా యుష్మద్భ్రహ్మ వీణాం
 అభ్యస్యతి! మమఅనుజా, అరే అంగనానాం సంగీతం కిమర్థం రే!

.కింవా మయా న జ్ఞాయతే; ఆస్మత్పితరం పృచ్ఛ. యథాకథంవా
అప్పయ్యశాస్త్రీ తాతాచార్యోపరి క్రోధం నిరయాతయత్.
సర్వదా తయోః మార్జాలమూషకమైత్రీ. తవ సాక్షిబల మస్తి
చేత్ అభియోగః జ్యేష్ఠతీలి తవన్యాయవాచీ ఆవదత్. రేరామ
తత్సర్వం ఆసత్యవాన్యం రే; న్యాయవాచినః వచనేషు విశ్వాసః
నకర్తవ్యః తద్దేవ సర్వానపి వంచయతే. ఏవంచ వైవానుకూల్య
మస్తిచేత్ సర్వం అనుకూలం భవతి.

సికెందు పీఠధైర్యము. న్యాయాధిపతి హృదయము లో
భగవంతు డెట్లు ప్రేరేపించునో అట్లు కాంగలదు. మా
స్తీడరుగారికి లా తెలియదు = ఆస్మన్నాన్యాయవాచినా భర్మ
శాస్త్రం నజ్ఞాయతే. మఱి యెట్లు వ్యాజ్యములు గెలుచు
చున్నవి? ఆయన మిగుల తాంత్రికుడను = తాంత్రికః.
ఎటులనైన జడ్జిగారిని లోబర్చుకొనంగలడు = వశీకరిష్యతి.
సరే ఇక నీకు భయ మెందుకు! అన్నివేళలు మనవేళ
లగునా? మూడు కోర్టులున్నవి గదా? ఇక్కడికే కాళ్ళుచే
తులు చల్లపడ్డవి = కరపాదశైత్య మాసీత్. ఇతమీద నేనెక్కడ
డబ్బులేగలను! సరే బాగుగ నున్నది, నీకు డబ్బు లేనియె
డల స్తీడరేమిచేయును! మొత్తముమీద నావ్యాజ్యము న్యా
య్యమైనదిగాని, అన్యాయము గాదు. స్తీడరుగారి తెలివి
తక్కువ చేత చెవిపోవునేమో అని భయపడుచున్నాను.
అట్లయినచో మంచి స్తీడరునకే వకాల్తునామా = అధి
కారత్రం, ఈయకపోలివేమి? అందలు నందతె. ఇక
నోరుమూసికొని, ఊరకుండుము. నిన్న నాకలము పోయినదిరా.
నాకొక కలము నిత్తువా? నాయొద్ద కలము లెక్కడ నున్నవి?

పోనిమ్ము నీయొద్ద కలములు లేకయే పోనిమ్ము. ఈ పాలలో కొంచెము చక్కెర కలుపుము, త్రాగుదము. నాకు పాలు సయింపదు. నిన్న మీ యింటికి టెలిగ్రాము వచ్చినది, యెక్కడనుండి? చెన్నపట్టణమునుండి వచ్చినది అక్కడ విశేషము లేవ్వి. ఇక్కడివే అక్కడి విశేషములును, వర్షము లేదట. రూపాయికి రెండురూపాయిలు బియ్య మిచ్చుచున్నారట నెయ్యి బొత్తిగాలేదట, వొరకినను, కంపు నెయ్యిట, హారలు మొదలైనవి ఒకవిధముగా నున్నవట. మీతమ్ముడు పరిశు ప్యాసయినాడా? మా వానికి పాతశాలయందొ బహుదయ ఒకక్లాసుచదువుకు ఒక స్కూలులో ప్రవేశించినచో, ఆ స్కూలుగాని, ఆక్లాసుగాని, అయిదాటు సంవత్సరముల వఱకును వదలదు. ఆశ్రయము పాతమనగా, అట్టిదే గదా. అయినచు వాని నవలసినవని లేదు. ఇప్పటి చదువుయొక్క పద్ధతియే అట్లున్నది.

నవతతమః పాతః=తొంబదియవపాతము.

వాచ్, శబ్దము, చకారాంత స్త్రీలింగము=వాక్కుఅని అర్థము.

(భిషక్) శబ్దము, జకారాంతము, పుంలింగము=వైద్యుడని అర్థము.

ఈ రెంటిని, ప్రభమైకవచనములు, వాక్-భిషక్, అని యుండును. సప్తమీ బహువచనప్రత్యయము పరమగుచో, వాక్కు-భిషక్కు అనియుండును. తక్కినహాలాదిప్రత్యయములు పరమగుచో, పై రెండుశబ్దములయొక్కచకారజకారములు గకారముగ మారును. ఈక్రింద రెండుశబ్దములు వ్రాయబడును

ప్ర	-	వాక్	-	వాచా	-	వాచః
ద్వి	-	వాచం	-	వాచా	-	వాచః
తృ	-	వాచా	-	వాగ్భ్యం	-	వాగ్భిః
చ	-	వాచే	-	వాగ్భ్యం	-	వాగ్భ్యః
పం	-	వాచః	-	వాగ్భ్యం	-	వాగ్భ్యః
ష	-	వాచః	-	వాచోః	-	వాచాం
స	-	వాచి	-	వాచోః	-	వాక్షు
ప్ర	-	భిషక్	-	భిషజ్	-	భిషజః
ద్వి	-	భిషజం	-	భిషజ్	-	భిషజః
తృ	-	భిషజా	-	భిషగ్భ్యం	-	భిషగ్భిః
చ	-	భిషజే	-	భిషగ్భ్యం	-	భిషగ్భ్యః
పం	-	భిషజః	-	భిషగ్భ్యం	-	భిషగ్భ్యః
ష	-	భిషజః	-	భిషజోః	-	భిషజాం
స	-	భిషజి	-	భిషజోః	-	భిషక్షు

చకార, జకారాంతశబ్దములకు పుంలింగ స్త్రీ లింగములలో రూపభేదము లేదు. నపుంసకలింగములలో ప్రథమా ద్వితీయలలో మాత్రము భేదము.

చకారాంత నపుంసకలింగము

(సువాచ్) శబ్దము = మంచివాక్కు కలది

ప్ర - ద్వి - సువాక్ - సువాచీ - సువాంచి

జకారాంత నపుంసకలింగము

(అస్పృక్) శబ్దము = రక్తము

ప్ర - ద్వి - అస్పృక్ - అస్పృజీ - అస్పృంజి

తక్కినవిభక్తులన్నియు పుంలింగములోవలెనే యుండును.

సకారాంత పుంలింగము-(వేధన్) శబ్దము=బ్రహ్మ. దీని ప్రథమైకవచనము=వేధాః - సప్తమీబహువచనము=వేధస్సు అనియుండును. తక్కిన హలాది ప్రత్యయములు పరమగుచో శబ్దముయొక్క చివరనున్న (అన్) అనునది ఓకారముగ మారును. ఉ॥ వేధన్+భ్యాం = వేధోభ్యాం- ఇటులనే (అన్) అనునది చివరగల సకారాంత పుంలింగ స్త్రీలింగ శబ్దములన్నియు జెప్పికొనవలయును. (అన్) అనునది చివరగల సకారాంత నపుంసకలింగ శబ్దములకు (గూడ) ప్రథమా, ద్వితీయలు నప్ప. తక్కిన విభక్తులన్నియుఁ బుంలింగములందు వలెనే చెప్పికొనవలయును.

ఉ॥ సకారాంత నపుంసకలింగము (మనస్) శబ్దము = మనస్సు ప్ర; ద్వి = మనః - మనసీ - మనాంసి తక్కిన విభక్తులు పుంలింగముతోపాటే యుండును. ఈక్రింద రెండు శబ్దములు వ్రాయబడును.

ప్ర	-	వేధాః	-	వేధసా	-	వేధసః
ద్వి	-	వేధసం	-	వేధసా	-	వేధసః
తృ	-	వేధసా	-	వేధోభ్యాం	-	వేధోభిః
చ	-	వేధసే	-	వేధోభ్యాం	-	వేధోభ్యః
ప	-	వేధసః	-	వేధోభ్యాం	-	వేధోభ్యః
ష	-	వేధసః	-	వేధసోః	-	వేధసాం
స	-	వేధసి	-	వేధసోః	-	వేధస్సు
సం	-	హేవేధః	-	హేవేధసా	-	హేవేధసః

ప్ర	- మనః	- మనసీ	- మనాంసి
ద్వి	- మనః	- మనసీ	- మనాంసి
తృ	- మనసా	- మనోభ్యాం	- మనోభిః
చ	- మనసే	- మనోభ్యాం	- మనోభ్యః
పం	- మనసః	- మనోభ్యాం	- మనోభ్యః
ష	- మనసః	- మనసాః	- మనసాం
స	- మనసి	- మనసాః	- మనస్సు
సం	- హేమనః	- హేమనసీ	- హేమనాంసి

అనంతరం రామలక్ష్మణౌ విశ్వామిత్రేణసహ సిద్ధాశ్రమం ప్రవశ్య తత్రత్యాక్ సర్వవిశేషాన్ పశ్యంతే నగరనివాసా పేక్షయా ఆశ్రమనివాసః ఏవ ఆత్మసంతుష్టాదః ఇతిమన్యమానౌ స్నానసంధ్యావందనపురాణశ్రవణాదినా కాలం గమయంతే విశ్వామిత్రాశ్రమే సుఖేన న్యవసతాం. తతఃరాత్రే విచిత్రకథాభిః విశ్వామిత్రః రామలక్ష్మణా వతోపయత్. పునరపి పాత్రమత్థాయ విశ్వామిత్రేణసాకం నద్యాం స్నాత్వా సూర్యాంతర్గతాయ భగవతే నారాయణాయ అర్ఘ్యం దత్వా వ్రాత్యతమమమ్యైశ్వర రామలక్ష్మణౌ గాయత్రీమంత్రం సహస్రకృత్యః అజపతాం. గాధిపుత్రోపి కృతసంధ్యాదికార్యః సత్ = చేయబడిన సంధ్యాది కార్యములు గలవాడగుచు (ఆనగా) సంధ్యావందనాది కార్యములను జేసినవాడగుచు, వేదాంతగ్రంథాన్ పురతఃస్థాపయిత్వా కతిపయకాలం శిష్యాన్ పాతయన్ పరమాత్మనః మహానామధ్యం ప్రకటయన్ మహాంతం ఆనందం అన్వభవత్. ఏతత్సమయే తత్కథాం శ్రోతుం ఆగతానాం ఋషీణాం మనస్సు

బ్రహ్మనందః ఉదభవత్. కుతభిచేత్ సామన్నా రాయణవ
రామచంద్రరూపేణ తత్తాగ్రీన్. సర్వాణి శాస్త్రాణ్యపి యస్య
నారాయణస్య గుణానేవ వర్ణయంతి సపవ నారాయణః ఆత్ర
రామరూపేణ అవతరత్. యత్రనారాయణః తత్రైవ వైకుంఠ
లోకః, తత్రైవ పరమానందశ్చ సంపద్యేత=కలిగియుండును. యా
వతా కాలేన సూర్యః ఆకాశమధ్యం ఆరోహత్ తావత్పర్యంతం
విశ్వామిత్రః పాతప్రవచనాదికం కృత్వా సర్వాన్మునీన్ దృష్ట్వా
భోభోమునీశ్వరః ఏతేదశరథపుత్రై రామలక్ష్మణౌ నామ్నా
ఆస్మద్యజ్ఞసంరక్షణార్థం మయా సంప్రార్థితౌ సంత = నాచే
బ్రాహ్మింపబడినవారగుచు, అత్రాగచ్ఛతాం. ఏతౌ ప్రాకృత
మనుజౌ న. కింతు రామస్సామన్నా రాయణవప, లక్ష్మణస్తు శేషా
వతారః. ఇతఃపరం ఆస్మద్యజ్ఞః సుప్తా ప్రవలతీ, అహం ఆద్యైవ
దీహం ప్రవేక్ష్యామి ఇత్యుక్త్వా రామలక్ష్మణౌ విలోక్య ఇత్థ మ
వదత్. ఆయివత్స! రామ! అద్యప్రభృతి యువాభ్యాం జాగ్రత్త
యాభవితవ్యం; సా తాట కా ఆత్రైవాగచ్ఛతి; ప్రథమతః తాం
మారయ. ఇతి మునినా ఉక్తః రాఘవః తత్త్వణమేవ తాటకాం
పరలోకం ప్రేషయత్. తతఃగాధిపుత్రః రామంశిరసిడిపాఘాయ
=తలపైన ముద్దుగొని, అగ్లాఘత. అనంతరం మునిః మానవ్రతం
అవాలంబిత=ఆవలంబించెను. తతఃపరేద్యవి=మలునాడు, తాట
కాయాఃపుత్రౌ మారిచసుబాహునామానౌ విశ్వామిత్రస్య
హోమకుండే ఆసృక్ మాంసంచ ఆవర్షతాం.

అపుడు రామలక్ష్మణులు విల్లండి = చాపం గృహీత్వా,
సుబాహుని చంపి మారిచుని దూరముగా తరిమిరి. పిమ్మట
విశ్వామిత్రునియొక్క- యజ్ఞము నిర్విఘ్నముగా జరిగెను.

మునులందఱును సంఠించిరి. ఇటుల నేడువినములు జరిగిన
 పిమ్మట విశ్వామిత్రుడు ఆరామ లక్ష్మణులను మిథిభా
 పురమునకుఁ దీసికొనిపోయెను. ఎందుకనఁగా, అక్కడ
 జనకమహారాజుగారి కూతురగు సీతాదేవియొక్క వివా
 హము కాఁబోవునట. ఆపెండ్లియొక్కరీతి యెటు లనఁగా
 తొల్లి జనకచక్రవర్తి శివునియొద్ద నొకధనుస్సును సంపా
 దించెనట. అది యెవనికీని ఎత్త నలవికాదట=దురుద్ధరం కేరి.
 ఆధనుస్సును ఎవ రెత్తుదురో వారికి తన కూతు నిచ్చి పెండ్లి
 చేయుదునని జనకుడు ప్రతివత్తెను = ప్రత్యజ్ఞానాత్. సీత జనక
 మహారాజునకు, కడుపునఁ గన్న బిడ్డ కాదు=దొరసపుత్రీన. ఒక
 ప్పుడు ఆయన జన్న మొనర్చుటకు=యష్టం=యజ్ఞంకర్తం, ప్రయ
 త్నించెను = ప్రాయతత అపుడు మొదట భూశుద్ధిచేయవలె
 గనుక=భూశుద్ధిః కర్తవ్యతయా, భూమిని నాగటితో=హలేన,
 దున్న నారంభించిరి=క్రప్తు మారభంత. ఆసమయమందు నాగటి
 చాలులో=సీతాయాం, ఒక బంగారపు తామరపూవునందు ఈ
 చిన్నది దొరకెను. కావుననే ఈచిన్నదానికి “ సీతా ” అని
 పేరు పెట్టిరి. సీతా అనగా నాగటిచాలని అర్థము. ఆచిన్నదాని
 యొక్క అందమును వర్ణించుటకు శేషుడైనను చాలడు. లక్ష్మీ
 దేవియే సీతారూపముతో ఇచ్చట అవతరించెను. ఇట్టిరూపలా
 వణ్యమును కలిగిన ఈచిన్న దానిని పెండ్లాడుటకు=పరిణేతుం,
 ఈపదునాల్గులోకములలోను దగినవరుడు లేడు. నారాయణుడు
 గాని, నారాయణునియొక్క అవతారమయిన శ్రీరాముడుగాని
 తగినవాడు. ఇట్లుండగా ఆచిన్నదానిని జనకుడు కన్నకూతు

కంట నెక్కువప్రేమతో=అధికతరప్రేమగా, పెంచుకొనుచుం
డెను. ఇపు డామె పెండ్లికిఁగియుంటచే, = తస్యాః వివాహ
యోగ్యతయా, జనకుఁ డిట్లు ప్రతిజ్ఞచేసెను. ఇట్లు ప్రతిజ్ఞను
చేయనియెడల, ఈచిన్నవానిని ఎవనికో యొకని కీయవలసి
వచ్చును=యస్మైకస్మైవా ఏషా కన్యా దేయా భవేత్. అట్టివర
హీన వివాహము చేయఁగూడదని ఇట్లు ప్రతిజ్ఞచేసెను. ఈ
ధనుస్సు నెవఁడెత్తునో, వాఁడు భగవంతుఁడై యుండవలయును=
తేన భగవతా భవితవ్యం, అని రాజునకుఁ దెలియునుగాన జన
కుఁడీవిధముగాఁ జేసెను. ఆవింటి నెత్తుటకు అనేకులు రాజులు
వచ్చిరి. ఆసమయముననే విశ్వామిత్రుఁడుగూడ రామలక్ష్మణు
లను అక్కడికిఁ దీసికొనిపోయెను. పిమ్మట జనకుఁడు విశ్వామి
త్రునియొక్క రాక నెఱింగి, తన పురోహితుఁడైన శతానందుని
తోఁగూడ విశ్వామిత్రుని కెదురుగా వచ్చెను.

ఏకనవతితమః పాతః = తొంబదియొకటవ పాతము.

(తత్సమ) ఆంధ్రభాషలో (అస్సు) అనునది చివరగల
మాట లన్నియుఁ బ్రాయశః సకారాంత నపుంసకలింగము
లైన సంస్కృతశబ్దములని తెలియవలయును.

సకారాంత నపుంసకము.

శిరస్=తల

రేతస్=వీర్యము

వయస్=ఈడు

తేజస్=వెలుతురు, సరాక్రమము

పయస్=పాలు, నీరు

టజన్=బలము

రజస్=ధూళి

వచన్=మాట

సరస్=కొలను	శ్రేయస్=మేలు
ఉరస్=రొమ్ము	అంభస్=నీరు
మనస్=మనస్సు	వర్చస్=వర్చస్సు
సదస్=సభ	తపస్=తపస్సు
నభస్=ఆకాశము	తమస్=చీకటి
చేతస్=చిత్తము	భూయస్=ఎక్కువ

సకారాంత పుంలింగములు

చక్షుఃశ్రవన్=పాము	చంద్రమన్=చందనూమ
పురూరవన్=ఒకచక్రవర్తి	సవయన్=న్నేహితుడు
వేధన్=బ్రహ్మదేవుడు	

సకారాంత స్త్రీలింగము.

అప్సరస్=అప్సరస

సకారాంతశబ్దములు ప్రాయశః పుంలింగ స్త్రీలింగము

లలో నొకవిధముగానే నడచును. ఉ॥ వేధాః-వేధసా-వేధసః;

అప్సరాః-అప్సరసా-అప్సరసః.

అప్సరాయతే = అప్సరసవలె నున్నది.

వలతే=వలచుచున్నాడు

అడ్డతి=అడ్డగించుచున్నాడు

హడ్డతి=హడ్డుకొనుచున్నాడు; ఘనీభవించుచున్నాడు;

తినుచున్నాడు.

వేల్లతి = వెళ్లుచున్నాడు, కదలుచున్నాడు

వల్కయతి = పల్కుచున్నాడు

రోమంథాయతే = నెమరువేయుచున్నది

స్మయతే = చిరునవ్వు నవ్వుచున్నాడు

విస్మయతే = ఆశ్చర్యపడుచున్నాడు

విస్మాపయతే = ఆశ్చర్యపరచుచున్నాడు

సంవస్త్రియతే = బట్ట కప్పుచున్నాడు

బాష్పయతే = ఉబ్బవే గుచున్నది

స్మిత్వా = చిరునవ్వునవి

విస్మిత్య = ఆశ్చర్యపడి

విస్మాద్య = ఆశ్చర్యపఱచి

సంవస్త్రి = బట్ట కప్పి

అరే తమసి కుత్ర ప్రయాసి! కుత్రాపి న. తాతాచార్య
స్య గృహే కేహంచి త్పండితానాం సదః చలతి, తస్మిన్ సదసి
కేకే సంతినా దృష్టుం గచ్ఛామి. మమ వచఃశ్రుణు, తవ ఏకస్మి
న్నపి శాస్త్రే పాండిత్యం నాస్తి, ఏతాదృశే తమసి గచ్ఛేత్సేత్
యత్రకుత్రవా మార్గమధ్యే వృశ్చికాదయః దశేయుః. హస్తే
కరదీపికాంగృహీత్వాగచ్ఛామి. త త్రేజసామమవృశ్చికాదిభ్యో
భయంనాస్తి. భవతునామ, ఇదానీం నభసి కుత్రాపి ఏకమపి
నక్షత్రం నదృశ్యతే, నభస్సర్వమపి మేఘైః ఆచ్ఛాదితం ఆనీత్.
వర్షం పతేత్కించా! పతేచ్ఛేత్పతతు, అస్మద్గృహే ఛత్రంనాస్తి
కిం! అథవా, మాసచతుష్టయాత్పృథ్వి ఆస్మద్దేశే వర్షస్య
బిందురపినాస్తి. దైవానుగ్రహేణ ఇదానీంవర్ష మేవపతతు. అస్మ

ద్వేశస్థితాని సరాంసి సర్వాణ్యపి అంభసా పూర్ణాని భవేయుః.
 సమ్యగస్తి తవాలోచనా, శతచ్ఛద్రయతం శత్రంధరేశ్వేత్
 సర్వమపివర్షం తవశిరస్యేవ తిష్ఠతి మదీయవచాంసిశ్రోష్యసిచేత్
 తవ భూయాంసి శ్రేయాంసి భవిష్యంతి. మమఃమర్థం తవమనసి
 యథావర్తతే తథామను. ప్రపూర్వేద్యుఃరాత్రౌ ఏకఃచక్షుశ్శ్ర
 వాఃరామస్యవామపాదమదశత్. తత్తణాదేవ తస్యమాఖంసర్వం
 వర్షసాహీనం ఆసీత్. వేధసః రేఖా కథమస్తివా తస్యలలాటే.
 సవయసః సర్వేపి ఆగత్య అనేకైః ఔషధైః చికిత్సంతి. అంత
 తః కింభవేద్వా! తస్య చేతసి ఏతావత్పర్యంతమపి స్మృతిః నాగ
 చ్ఛత్. అబ్రహ్మణ్యం. మాసత్రయమపి నాసీత్, తస్య వివాహ
 నంతరం తస్య భార్యా అప్పరసా తుల్యా అస్తి కథమస్తివా
 తస్యాఃగతిః విరమ విరమ ప్రయాణం. మాస్తునామ త్కథేవ విర
 మేయం కింతు అహమేకం ప్రశ్నం ప్రహ్నామి; ఉత్తరం దాస్య
 సికిం? మయాజ్ఞాయతేచేత్ కథయిష్యామి నోచేన్న పృచ్ఛ.
 పురూరవసః వృత్తాతం వేత్సిఖలు = ఎటుగడువు గదా,
 పురూరవాః సూర్యస్య వంశే ఉదభవద్వా చంద్రమసః వంశే
 ఉదభవద్వా? కింవా ఆహం నవేద్మి; త్వం వేత్సిచేద్వద. పూర్వే
 ద్యుః బలిధస్య వృషభఃరోమంథాయమానః తూక్ష్ణీంతూక్ష్ణీమేవ
 అథః=అపతత్. అనంతరంవిషవైద్యమాహూయ చికిత్సామకా
 రయన్. సః పరిహృమకరోత్. ఏషఃవృషభః సర్పేణ దప్తః, ఇతి
 నిశ్చిత్త్య తం వృషభం కంచిత్కాలం సంమంత్త్య, అనంతరం
 ఏకాంవనమూలికాం నిష్పీడ్య తద్రసం తస్యనాసికాయాం ఆపూ
 రయత్. తత్తణమేవ సః వృషభః ఉదతిష్ఠిత్. ఏవంచ, బలిధః

అదృష్టవాన్. అరే ఏషదివసః అతీవ బాష్పాయతే. బహుశః రాత్రోవర్షం పతేత్కింవా. సఃవైద్యః ఆస్మాన్ సర్వాన్ విస్మాప్య బలిధనకాశాత్ ఔషధమూల్యం గృహీత్వా వృషభం జేవయిత్వా గృహ మగచ్ఛత్.

ఆపురసలు స్వర్గమందు ఉండురు. నీతలయందు కురుపు లేచినదా యేమి! అవును. మొదట రొమ్మునందు పుట్టి పిమ్మట తలయందు లేచినది. ఎవడు కుదుర్చుచున్నాడు? = ఆగద్యతి. అప్పుడాచార్యుడు చికిత్స చేయుచున్నాడు- ఇప్పుడు నీ ఈడెంత? = తవవయః కియత్; ఏబది సంవత్సరము లున్నవి. నీమొగమునందు మునుపటి తెలివి=వర్మ; లేదు. అడుగో చందమామ ఉదయించుచున్నాడు=ఉదయతే. ఇక వెలుతురు రాగలదు. ఎవడక్కడ, పిల్లల నందఱిని, ఆశ్చర్యకరచుచున్నాడు? ఎవడో గారడీవాడు=విద్రాళికః నీవు వానిని ఎందుకు అడ్డగించుచున్నావు? నీరంతయు కూడుకొని మంచుగడ్డ అగును=హిమశిలాభవతి. ఆగేదెహాలిలోపొర్లుచున్నది=లుట్టతి, చూడు. నాశుబొత్తుగాచూపు లోపించినది =మమ సర్వభాదృప్తిః అలుప్యత్. ఎటులయినను, అమరువును, మాన్సుకొనుము=అగదయస్య. అరే చంటిపిల్లవాడు నన్ను చూచి చిరు నవ్వునవ్వుచున్నాడు=స్మయతే. వాడు నన్ను గుర్తించినాడు= అభ్యజానాత్, లేక, ఆలక్షయత్. అమరువులోనుండి నెత్తురు కారుచున్నది = స్రవతి. ఏమిచేయవలె? పూర్వజన్మమందు = పూర్వజన్మని, గీత = రేఖా; ఇటుల పండినది. మీ యింట్లో చేబాడిత ఉన్నచో నొకమా రిమ్ము; పనియున్నది. ఆ చే బాడిత మాది కాదు, వడ్డ్రంగిది. అయితేనేమి, మళ్ళిసాయం

కాలమిస్తాను. మీకు చేబాడితతో నేమిషని యున్నది!
నా మంచముయొక్క కాలు విరిగినది. దానిని గొంచెము
బాగుచేయవలెను = సః ఈషత్ సమీకర్తవ్యః. పాలను
ప్రాద్ధుననే తోడుపేసితిని గాని ఇంతవఱకు కూడుకొన
లేదు. రుక్మిణీదేవి కృష్ణుని వలచెను. కాబట్టియే శిశు
పాలుని పెండ్లాడలేదు. ఆ పిల్లవానిని చూడుము, ఎట్లు
చిరునవ్వు నవ్వుచున్నాడో! బభ్రోధాచార్యులు శుక్రాచా
ర్యులకు అన్నగారు (అనఁగా=నామ,) గ్రుడ్డివాడు, అయినను
వాని భార్యయగు రాంచారమ్మ అప్పరసనలె నున్నది. అతని
అదృష్టము, ఆమె దురదృష్టము. బ్రహ్మ దేవుఁడెప్పుడును, తగిన
భార్యాభర్తృత్వమును కూర్చుడు=అనుకూలదాంపత్యం నఘట
యతి, మిరిద్దరును ఎందుకు పోట్లాడుకొనుచున్నారు? ఓహో
నీవిప్పుడు ఆమాటను జ్ఞాపకమునకు తెచ్చిరావు గనుక=(అజ్ఞా
పయః=అస్మారయః) జ్ఞప్తివచ్చినది=జ్ఞప్తిః=స్మృతిః ఆగచ్ఛత్.
మీబావమఱిది నాకార్యము చెడఁగొట్టుటకు=విఘటయితుం,
చూచుచున్నాడు, నీ వెటులైనను నాపక్షమున సాయమొస
ర్తుము. నాలుగురోజులు ఆగుము, అపైన నేను నీకు సాయమొస
ర్తును, లేకపోలే వాడిపుడే నన్ను తిట్టును=శపేత్.

ద్వివవతితమః పాతః=తొంబది రెండవపాతము

కల్కః=కలికము

కులాలః=కుమ్మరివాడు

మరిచం=మిరియము

ఇష్టాన్యాసః=పునాది వేయుట

వృద్ధిః=వడ్డీ

కర్పూరః=కర్పూరము

కర్పూరః=కమ్మరివాడు

చిత్రకారః=చిత్రములు వేయువాడు

యవనికా=తెర

క ర్తరి=కర్తెర

ఘట్టః=కట్ట, గట్టు

గోఘణా=బడిసెల

పం క్తిః=బంతి, వరుస

కందుకం=బంతి

ఉపపథం=రోడ్డుప్రక్క

అంతర్థిః=అడ్డము

నింబః=వేపచెట్టు

అర్జునః=మద్దిచెట్టు

దారు=కొయ్య

కడ్డతి=కడ్డిపారుచున్నాడు,

గట్టిపడుచున్నది.

ఘురతి=గుట్టుకొట్టుచున్నాడు.

కళ పెళాయలే=కళ పెళ్లాడు

చున్నది.

చిటచిటాయలే=చిటచిటలాడు

చున్నది.

నెళ పెళాయలే=నెళ పెళ్ళాడు

చున్నాడు.

క్షీపతి=రువ్వచున్నాడు

నిర్జాతి=కట్టుచున్నాడు

నిర్జాయ=కట్టి

నిర్జాతుం=కట్టుటకు

నితరాం=మిక్కిలి [న్నాడు

అంతర్థిఫవతి=అడ్డమగుచు

అంతర్థిధూయ=అడ్డమయి

తిరోభవతి=కనబడకుండ

పోవుచున్నాడు

కొన్నిశకార, షకార, జకారాంతశబ్దములకు ప్రథమైకవచనము టకారాంతముగ నుండును.

ఉ. విట్=మచుఘ్యుడు, కోమటి.

ద్విట్=శత్రువు.

రాట్=రాజు

విట్ - విశౌ - విశః

ద్విట్ - ద్విషా - ద్విషః

రాట్ - రాజౌ - రాజః

హలాదిప్రత్యయములు పరమగుచో ట-కారము డ-కారమగును. సు, పరమగునపుడు ట-కారము మారదు.

ఉ॥ విశ్చిః - విట్సు — ఇవన్నియు పుంలింగములే.

అరే సీతా గాజపుత్రీలు; రావణేన సహ కథం సంభాషణ మకరోత్? ఏకాం యవనికాం మధ్యేకృత్వా సమభాషత. రాజ మహిష్యః అన్యైః నదృశ్యంతే. పరుత్ సూతనగృహ నిర్మాణార్థం మత్సమీషే ముహూర్తనిర్ణయం ఆకారయఃఖలు; గృహనిర్మాణ మాసీత్కిం? నహినహి! యథాకథంవా ఏతావ ద్భిర్దినైః = (ఇన్ని రోజులకు) ఇష్టాన్యాసః అభవత్. ఏతావత్స ర్యంతం ఆలస్యం కిమర్థ మాసీత్? కిం వదేయం సర్వే అపి మమ ద్విషః ఏవ. యేన కేనాప్యపాయేన = ఏయపాయముచేత నయి నను, పరకార్యం విఘటయితుం ప్రయతంతే అద్యతనాః జనాః. వదామి శ్రుణు; ప్రథమతః గృహవృత్తాంతం. కర్మారవీధ్యాం ఏకః వత్సభావనతటాకః అస్తి. తస్య దక్షిణఘట్టే ద్వా నింబ ఘట్టౌ స్తః. తద్వృక్షద్వయం సంపాదయితుం గ్రామాధికారి సమీషే విజ్ఞప్తిపత్రం = అర్జి కాగితమును, ఆర్పయం. సతు లంచ గ్రాహీ = లంచాలు పట్టెడువాడు. తథాపి మమ ఉపకారః భవేచ్ఛేత్ యథాశక్తి దక్షిణాం దాస్యామితి ప్రత్యజా నాం = వాగ్దానము చేసితిని. ఏతద్వృత్తాంతం మమశత్రుః ఏకః శ్రుత్వా ఏకం దరిద్రం కులాలం ఆహూయ తేన ఏకాం విజ్ఞప్తిం గ్రామాధికారిణే దాపయన్, తత్క్షణమేవ త్రీణి రూప కాణిచ అదాపయత్. తదా గ్రామాధికారి మమపత్రం అధః నిఖాయ = అడుగున ప్రాతి, కులాలపత్రం విచార్య తద్వృక్షద్వ యం తస్మై అదాపయత్. అధికారిణః లంచగ్రాహిణశ్చేత్ న్యాయః కథం లభ్యతే. కుముదాదారూఢి త్రీణి సంభి. తాని దూలార్థం = దూలములకొఱకు, ఉపయోజ్యంతే = ఉపయోగిం

చుచు. కింతు కవాట, చ్వార, స్తుభ, జాలాదివస్త్రాని అవేషి
తాని. తదర్థం మత్సమీపే కిమపి దారు ఖండం నాస్తి. తదర్థం
ఏతావత్సర్వంతం మహావిఘ్నః ఆసీత్. తాతాచార్య! ప్రాతః
ప్రభృతి మమశిరః అతీవ శూలతి; కింకర్తవ్యంవాచికిత్సాంవద.
వదామి శ్రీణు. కర్పూరా ఆనీయ శాణేసానమీద, స
మ్యక్పిష్ట్యా=ఆరగదీసి, చందనే మిశ్రయిత్వా లలాటే=నొసటి
యందు, కపోలయోః=కణతలయందు, లిప్త్యా=పూసి, అగ్నౌ
తపఃకాచుము ఈషత్కాలం తథాకరోషిచేత్ శూలా శామ్య
తి = శాంతించుచు. బలిధాచార్య! ఏకాం చిత్రకథాం వదిష్యా
మి శ్రీణు. పూర్వేద్యుస్సాయం వయం చత్వారః సుహృదః
మిలిత్యా వ్యాయామాత్థం = షికారుకొఱకు, అగచ్ఛామ.
మార్గమధ్యే ఏకం చణకక్షేత్రం అస్తి. తస్మిన్ క్షేత్రే మంచో
పరి ఏకా బాలికా ఉపవిశ్య వాస్తే గోఘణాం ధృత్వా భ్రామ
యంతీ=త్రుచు, పక్షిణః ప్రతి శిలాఖండాన్ విక్షిపతి. తదా
పక్షిణాం పంక్తిః యుగపదేవ = ఒక్కమారుగనే, ఉత్థాయ
అడయత. సా బాలికా అతిచతురా. అరే కోసురే బహిర్వేది
కాయాం=బయట అరుగునందు, తథా ఘురన్ నిద్రాతి. తం
శీఘ్ర ముత్థాపయ. ఉపపథే కస్యవా శకటః చలతి పశ్య. తత్ర
ఏకః ధంకః అంతర్ధిః అస్తి. సఃశకటః మయావద్యశ్యతే వచన
మధ్యేవ్యస్మరం యుష్మద్ద్రామే యఃకశ్చప గృహం నిర్తాతుం
సమర్థః అస్తికిం! బహవః సంతి. అపృథ్వహం నిర్మాయ వింశతి
వర్షాణ్మాసక్ కథమస్తివా పశ్య. యుష్మద్గృహం కేస నిర్మి
తం! విశ్వదాసాచార్యేణ నిర్మితం.

బలిధాచార్యునియొక్క కొడుకు నిన్నటివరకును రోగముచేత బాధపడుచున్నాడు=బాధ్యతే. అది నిజమయిన రోగము కాదు. పదిరోజుల క్రింద తండ్రి కోపముచేసినాడట. అందుకొఱకు అప్పటినుండియు రోగము వచ్చినదని మంచ మెక్కినాడు. నేలని కాచుచున్నారా యేమి, కళవెళ్ళాడు చున్నది. ఎక్కువగా కాచవద్దను, చెడుతుంది. అతేపిల్ల వాడా. తాళ్లను రువ్వనద్దు. బంతి ఉన్నదిగా దానితో ఆడుకొనుము. నెలక్రింద = మాసాత్పాక్, మాదేవాలయములో నొకపాము ప్రవేశించి గర్భగుడిలో దేవునియొక్క పెనుకనున్న చెదపుట్టలో చేరినది. నేటికిని ఎవరికి గనబడుట లేదు. కాని ప్రతివానికిని గుల్లోకి వెళ్లుటకు భయముకలుగు చున్నది. రోజయినను నొకపాములవానిని = అహితుండికం, పిలుస్తాను. మొన్నరాత్రి ఒకసన్యాసి=యతి, నూయింటి వచ్చినాడు. మాయింట్లో వీలులేదని చెప్పితిని. ఈరోజుమాత్రముండి పోతానని చెప్పి మెల్లగా గదిలో చేరినాడు. ఇప్పుడు పొమ్మంటేపోడు. కడ్డిపారినాడు. అదేమంటే పోట్లాడుతాడు. ఆయన యొక్కడిసన్యాసియో తెలియదు. భిక్షకొరకు ఎక్కడి కైనను వెళ్ళుతాడా! వెళ్ళుతాడుకాని ప్రతిరోజును సందేవేళ ఆయననుచూచుటకుచాలామంది ఆడువాండ్రునచ్చుట కారంభించిరి. మంత్రోపదేశముచేస్తాడట. బాగుగ నేయున్నది. త్వరలోనే వెళ్ళగొట్టు, లేకపోతే నీకు అప్రతిష్ఠ=అప్రతిష్ఠా, రాగలదు. ఎట్లా వెళ్ళగొట్టేది! వాడు కదలకపోతే నే నేమిచేస్తాను? ఓరి మూఢుడా, ఆయనయొక్క దండమును కమండలువును.

బయటపారవేయుము=పాతయ. దానిని తెచ్చుకొనుటకు బయటికివస్తాడు, అసమయములో ఆగదితలుపును మూయుము = విధేహి. తరువాత ఏమిచేస్తాడో చూతాము. సరే అంతపని నాచేతకాదయ్యా, అయితే నీకర్మము=తవకర్మ, అంతే=తావదేవ. పాపముగదా అని = పాపంఖల్వితీ, నేను ఉపాయము చెప్పితే అంతపని నాచేతకాదంటావేమి? నీచేతగాకపోతే ఎవరి చేతనగును? పోపా, నీమాటలు నీకే బాగుగనుంటువిగాని ఎవరి కీని బాగుగచుండవు. (పోనిత్తూ ఎరక్కపోయి ఆపంగతిని తెచ్చి నాచు = గచ్చతునామ అజ్ఞాత్వా తత్సంగతిం ఆనయం.) మీ యింట్లో నొక మద్దిదూల ముండెనుగా; అది యేమయినది? ఉన్నది. మునుపు నీవు కొన్న ఖరీదు నిస్తావు. = పూర్వకాలే త్వయా యావతా మూల్యేన కీరణం తావన్మూల్యం దాస్యామి. ఓహో చునువటిఖరీదునకు ఇప్పటిఖరీదునకు, చాలభేదము = మహాభేదః, ఉన్నది. (మునుపు రూపాయివస్తువు, ఇప్పుడు పదిరూపాయలు అయినది = పూర్వకాలే రూపకక్రేయం వస్తు, ఇదానీం రూపకదశకక్రేయ మాసీత్) నీ వేమికొనగలవు? నీ కెందు కింతకోషము పోతాలే. మద్ది దూలము ఖరీదుమాట చెప్పవుగా? ఓరిచేదస్తుడా, మామద్దిదూలమును దొంగలెత్తుకొని పోయినారు, పోవయ్యా.

తృతీయతమః సాతః - తొంబదిమూడవపాఠము.

కళా = కొరడా

కులం = తుమ్ము

ఉపనగరం = పట్టణముదగ్గరగా

కరిషః = ఏనుషిడక

కలింజః = తెరచాన

హరః = హరము

కల్కనం = కంట్లోకల్కము ఛాగణః = దాలి

[వేయుట

ఖర్బుజం = కర్బూజాపండు

వంకః=మిష, వంక

ఖలం = కల్లము

పరిమార్జలి=తుడుచుచున్నాడు

పరిడీనం = పట్టిగొట్టుట

పరిమృజ్య = తుడిచి

పరినూర్ణం=తుడుచుటకు
చ్చి

పిండికరోతి = మొత్తముచేయు

[చున్నాడు

కృధలి = మఱుగుచున్నది

చంక్రమలే = దుముకు

పిండికృత్య = మొత్తముచేసి,

[చున్నాడు

[ముద్దచేసి

ధుక్షలే = రాజవేయుచు

విశదీకరోతి=విప్పిచెప్పుచున్నాడు

చంక్రమ్య=దుమికి [న్నాడు

దీర్ఘీకరోతి=పొడుగించు

మార్జయతి=ఁడుచ్చుచున్నాడు

[చున్నాడు

వంగతి=వంగుచున్నాడు

పరిడయలే=పలిటీగొట్టుచున్నాడు

వంకలే = బొంకుచున్నాడు

పరిడీయ = పలిటీగొట్టి

కృధయతి=సలసలగాచు

పరిడయితుం = పలిటీగొట్టుటకు

[చున్నాడు

వాపయతి=ఆరించుచున్నాడు

హేళిష్య! మమ అంగవస్త్రం అర్చ్య మాసీత్, ఆతపే
పాతయిత్వా వాపయ. తవజ్వరః కథ మస్తేరే! ఇతోపి నాశా
మ్యత్. తర్హి ఏకస్మిన్ శరావే=మూ కుట్లో,నికుం చనమా
త్రం=సోలెడు, జలం పూరయిత్వా తస్మిన్ నవ మరీచాని దశ
ధాన్యాకబీజాని పంచ లవంగా ఈషత్ శుంకీఖండం వింశతి
ద్రాక్షాఫలానిచ పాతయిత్వా అంతికాయాం = పొయిమిద,

స్థాపయిత్వా సమ్యక్ క్వధయ. తత్కషాయం మత్సమీప
మానయ; తస్మిన్ సువర్ణనూల్యవసంతం పిప్త్వా తుభ్యం
దాస్యామి; తేన తవ జ్వరః తత్క్షణమేవ శామ్యేత్. దినచతుష్ట
యాత్ ప్రభృతి కశ్చన దేవలకః ఒకానోకపూజారి, శీతాంశు
రసం యచ్ఛతి. తథాపి యథాప్రకారమేవ అస్తి. దినదశ
కాత్ పాక్ గోదాకుల్యాయాం నావం ఆరుహ్య అమలా
పురంప్రతి ప్రయాణ మకరవం. నావః ఉపరిభాగే ఉపావిశం. అనం
తరం నావికాః కలింజం ఉద్ధరిష్యామః ఉత్తిష్ఠ ఉత్తిష్ఠ ఇతి మాం
ఆత్వరయన్. అహమపి ఉత్తిష్ఠ ఏవ ఆసం. ఏతదంతరే కలిం
జం ఉదధరన్. కలింజరజ్జః మమకంఠే లగ్నా ఆసీత్. తేన వేగేన
అహం కుల్యాయాం ఆపతం. తత్ప్రభృతి ఏవః జ్వరః మాం
బాధతే. అపిచ ప్రపూర్వేద్దుః ఏకం ఖర్బజఫలం (లబ్ధం =
దొరకినది.) తత్ అభక్షయం; తతః ఏవ జ్వరః నూం అద్యాపి
నముంచతి. సాయంసమయే పూర్వోక్త కషాయేణ సహ ఆగచ్ఛ
దౌషధం దాస్యామి. నేత్రయోశ్చ శీతాంశురనేన ఈషత్
(కల్మయిష్యామి = కలికము వేస్తాను.) తథైవ ఆధునా = ఇదానీం,
గమిష్యామి పునః సాయంకాలే తవ దర్శనార్థం ఆగమిష్యామి.
హంజే కరిషాః సంతిచేత్ శీఘ్రమానీయ, ఏకం ఛాగణం రచయ,
తత్ర అగ్నిం ప్రవేశ్య ధుక్షస్వ. ఆనంతరం ఏకం కషాయశరావం
తస్మిన్ స్థాపయిత్వా సమ్యక్ క్వధయ. అర్య ! కషాయః క్వధతి
కింకర్తవ్యం వా కురుత. అంబ! గృహే సర్వత్ర ధూళిః దృశ్యతే ఖిలు
కిమర్థం న నూర్జయసి? (సమూర్జయసి = చీపురుమ,) అనీయ
శీఘ్రం గృహం మార్జయ. అనంతరం గోమయోదకం (చిక్కణం

పోక్ష = చిక్కగాచల్లు) తాత! స్తవం ఆభ్యంజయామి
అస్య=ఏతస్య, స్మరనానంతరం శిశుం పరిమృజ్య దోలాయాంశా
యయిత్వా గృహం సప్తార్జయిష్యామి. (కంచిత్కాలం సమాప్య
=కొంచెమునేపుసహించుము.) బలిద్ధాచార్య! తవశిష్యః తటాక
ఘట్టే కథం పరిడయతేవా పశ్య. అరేగోపాల! బహిర్దేశార్థం
గమిష్యామితి ఏకంవంకం కల్పయిత్వా తత్ర పరిడయసేకిం ?
చీరాండేయ=(చీరండకొడకా) తవ బుద్ధి ర్నాస్తి. గచ్ఛ గచ్ఛ
(మమ అగ్రతః=నాయెదుటనుండి). తవ పాతం నవదిష్యామి

దాలిమీద అన్నము పెట్టినావు కాబోలు కళవెళ్ళాడు
చున్నది త్వరగాపోయి చూచి దింపుము. నీ వక్కడ లేకుంటే
అన్నము చెడిపోవును. నేను రేపోయెల్లుండో కాశీకి ప్రయా
ణము పెట్టుకున్నాను. ఇంకను నెవరైనను (వచ్చేవారు = ఆగం
తారః) ఉన్నట్లయిన నాతో గూడ రండి. ఈసంవత్సరము
నందు హరిద్వారములో నున్న ఋషికుల బ్రహ్మచర్యాశ్రమ
మున నొక యుత్సవము జరుగనున్నది. ఆపిల్లలందరును చెరువు
కట్టమీద ఆట్లాదుముకుచున్నారేమి? ఆధాన్యమునంతయు
నొకచోటికి (పోగుచేయుము. = రాశీకురు) నా(కొకసోలెడు
మినుములిమ్ము = నికుంచమితా మామా దేహి) చివరకు
ఆ (పాపురము = కపోతః,) పలటీకొట్టి క్రిందపడ్డది, (వెంటనే =
అనుపదమేవ,) యెక్కడనున్నదోగాని పిల్లి దానినిపట్టుకున్నది.
వాడు (మొన్నటివాడుగదా = ప్రహస్తస్తవఃఖలు, ఇప్పుడే
వంగుచున్నాడేమి? వానితండ్రియు (మొదటనుండి = ప్రథ
మతః ప్రభృతి), అట్లే. ఆరాగమును (ఇంకను కొంతవఱకు =

ఈషత్పర్యంతం,) పాడుగించుము. నిన్న రాత్రి శివాలయము లో మద్దెల వాయించినారు. నిన్న శుక్రవారముగనుక భజన చేసినారు. రేపటినుండియు ఉత్సవములు, (ప్రారంభమగును = ప్రారభ్యంతే) ఇప్పుడు దేశమునందు జరుగుకల్గోలమును ఎటు గుడువా? (ఎక్కడ చూచినను = యత్రేక్ష్యమాణేసి,) సహాయ నిరాకరణపు (ముచ్చటలే = సంలాపా ఏవ), (ఎక్కడ విన్నను = యత్రశ్రూయమాణేసి), స్వరాజ్య వృత్తాంతములే. (ఎక్కడ చదివినను = యత్రపఠ్యమాణేసి) గాంధీగారి ఉపన్యాసములే. లోకమంతయు మహాకల్లోలము గా నున్నది. ఈశ్వరేచ్ఛ యెట్లున్నదోగాని, మనకు రాబోవు లాభముగాని, నష్టముగాని యెవ్వనికిని దెలియదుగదా. ప్రపంచమంతయు (ఒకనిజూచి పనిచేయుచది = గతానుగతికః) మొదటివాడు చేసినపనియొక్క సత్యాసత్యములనుగాని, లాభాలాభములనుగాని, (విచారించువారు = విచారయితారః) లేరు. మనరాజు లేవృత్తాంతమునంతయును జూచుచు నూర కున్నారు. ఈపనిలో రాజద్రోహ మేమియును లేదు కనుకనే ఉపేక్షాభావముతో నున్నారు. ఇదిగాక మనము ఇంతవఱకును రాజభక్తిని విడచుటలేదు. యథార్థమగు రాజభక్తికి మనము (సముద్రమువంటివారము = సముద్రసదృశాః) మనకు రాజభక్తి పుట్టుకమొదలుకొని ప్రకాశించుచున్నది. (నావిష్టః పృథివీపతిః) అనగా విష్ణ్వంశసంభవుడుకాని. వాడు రాజుగాడని పండితులు చెప్పుదురు. కావున నెవడు రాజు

నందుభక్తినిచేయడో వాడు విష్ణువునందుగూడ భక్తినిచేయడు.
ఈసిద్ధాంతము ఆర్యులసామ్మ అయియున్నది.

చతుర్నవతతముః పాతః = తొంబదివార్లవ పాతము.

౯౧వ పాతములోఁ జెప్పబడిన సకారాంతములన్నియు
(అన్) అంత సకారాంతములు. ఉ॥ శిరస్, అను ప్రాతిపదిక
ములో (శిర్ + అన్) అని యుండుటచే, ఈశబ్దము (అన్)
అంత సకారాంత మయినది. ఇటులనే(తేజస్-చేతస్) మొదలగు
శబ్దములుగూడ, అసంతసకారాంతము లగును. ఈశబ్దములను,
తత్సమములుచేసి తెలుగులో వాడునప్పుడు (శిరస్సు-తేజస్సు-
చేతస్సు) అని పల్కుదుము. చివర అస్సుగల ఇట్టి
శబ్దము లన్నియు, సంస్కృతములో సకారాంతములయి,
నపుంసకములు, మనశ్శబ్దమువలెను, పుంలింగ, స్త్రీలిం
గములు, వేదశ్శబ్దము వలెను, రూపము గల్గియుండును.
ఇవిగాక తత్సమము లయినపుడు, చివర (ఇస్సు-ఉస్సు) మొద
లయినవిగల శబ్దము లన్నియు, సంస్కృతములో షకారాం
తము లగును. ఉ॥ (అర్చిస్సు-రోచిస్సు-ధనుస్సు-వపుస్సు-
దోస్సు) ఇత్యాది శబ్దముల చివర (స్సు) గలదు గనుక సకా
రాంతములైనను షకారాంతములని భావించవలెను. ఈక్రింద,
అర్చిస్సు మొదలగు శబ్దముల రూపములు వ్రాయబడును.

షకారాంతము, నపుంసకము, స్త్రీలింగము, అర్చిష్
శబ్దము = జ్వాల-కాంతి; రోచిష్=కాంతి, నపుంసకము.

ప్ర. ద్వి = అర్చిః - అర్చిషీ - అర్చింషి

ప్ర. ద్వి = రోచిః - రోచిషీ - రోచింషి

ధనుష్ = ధనుస్సు - నపుంసకము

వపుష్ = శరీరము - నపుంసకము

చక్షుష్ = కన్ను - నపుంసకము

ప్ర. ద్వి } ధనుః - ధనుషీ - ధనూంషి
 } వపుః - వపుషీ - వపుంషి
 } చక్షుః - చక్షుషీ - చక్షూంషి

తక్కిన విభక్తులు పుంలింగము రీతియే.

షకారాంతము-పుంలింగము- దోష్, శబ్దము=బాహుపు-

ప్ర. దోః - దోషా - దోషః

ద్వి. దోషం - దోషా - దోషః

తృ. దోషా - దోర్భ్యం - దోర్భిః

చ. దోషే - దోర్భ్యం - దోర్భిః

పం. దోషః - దోర్భ్యం - దోర్భిః

ష. దోషః - దోషోః - దోషాం

స. దోషి - దోషోః - దోషు

సం. హేదోః - హేదోషోః - హేదోషః

అర్చిష్ - రోచిష్ - ధనుష్ - వపుష్ - చక్షుష్ -

మొదలగు శబ్దములు పుంలింగ స్త్రీలింగములలోనికి మారి నపుడు, దోష్, శబ్దమువలె నుండును.

ఉ॥ అర్చిః - అర్చిషా - అర్చిషః; అర్చిషం-అర్చిషా - అర్చిషః,

అర్చిషా-అర్చిర్భ్యం - అర్చిర్భిః; అర్చిషే - అర్చిర్భ్యం -

అర్చిర్భుజి; అర్చిమః - అర్చిర్భాగం - అర్చిర్భుజి; అర్చిమః -
అర్చిమః - అర్చిమః; అర్చిషి - అర్చిమః - అర్చిష్టు.

అగ్నేః అర్చింషి ఉత్తిష్ఠంతి. తవ చతుషీ పరిమార్జయ
దూషికా దృశ్యతే. రామః ధనుషి బాణాన్ ఆరోప్య రావ
ణం అమారయత్. తవ వపుషి తత్రతత్ర వ్రణాః సంతిరే.
గ్రిష్మకాలే సూర్యః స్వస్య రోచిషా ఆఖిలలోకం తపతి.
కుష్ఠరోగిణాం వపుష్టు (మచ్చాః = మచ్చలు) వర్తంతే. నేత్ర
రోగిణః చతుర్భుజి సూర్యస్య రోచిః నద్రక్ష్యంతి. రామస్య
దోషా గజతుండ సనూనౌ దృశ్యేతే. వైత్యాః సురాణాం
ద్విషః. రామః రాజ్యం పరిత్యజ్య అరణ్యవాసు కృత్వా తత్ర
స్థితాన్ సర్వాన్ సురద్విషః మారయిత్వా సర్వాన్ ఋషీన్
అపాలయత్. తదా సర్వే ఋషయః రామాయ ఆశీర్వాదాన్
అయచ్ఛుః.

నీవు ఈరోజున కాంతిచేత ప్రకాశించుచున్నావు. నేను
నాబాహువునందు సొమ్మును ధరించితిని. తాతాచాద్యుల
యొక్క చతుస్సునందు ఒక మచ్చ యున్నది. సూర్యుని
యొక్క రోచిస్సువలన నాచతుస్సులకు బాధకలుచున్నది.
ఆధనుస్సులయందు ఒక పాము (ప్రాకుచున్నది = సర్పిరి)
చంద్రునియొక్క తేజస్సుచేత లోకము సంతోషమును అనుభ
వించుచున్నది. దానిని ఏర్పరచినావా? జ్వాలలు బాగుగా
లేచుచున్నవా? వానియొక్క బాహువునం దొకవ్రణము పుట్టి
నది. బలిధాచాదులు చికిత్సచేయుచున్నాఁడు. వానిని కుదుర్చు
వద్దని చెప్పము.

పంచనవతతముః పాతః=తొంబదియైదవ పాతము.

శ్లో॥ నిట్ విట్ శాంతా లిట్ తు హంతః, త్విట్ రుట్ ప్లుట్
ద్విట్ ముటస్తు షాఃభృట్ రాట్ సమాట్ భాట్ చ జాంతాః,
నిట్ విట్ రుట్ స్త్రీ పరే నరః॥ అర్థము:- నిట్ విట్ శబ్ద
ములు శవర్ణాంతములు, లిట్ శబ్దము హకారాంతము, త్విట్
రుట్ ప్లుట్ ద్విట్ ముట్ శబ్దములు షకారాంతములు, రాట్
సమాట్ భాట్ శబ్దములు జకారాంతములు, భృట్ శబ్దము
జకారద్వయాంతము, నిట్ త్విట్ రుట్ శబ్దములు స్త్రీలింగ
ములు, తక్కినవన్నియును పుంలింగములు. పై పండ్రెండు
శబ్దములును పుంలింగ స్త్రీలింగములలో మారవు. నపుంసక
మున మాత్రము ప్రథమగా ద్వితీయా విభక్తులలో మాత్రము
మార్పునొందును. పై శబ్దములలో నిట్-త్విట్-రుట్ శబ్ద
ములు స్త్రీ లింగములనియు, తక్కినవి పుంలింగములనియు
వ్రాసితిని గదా. మరల పుం స్త్రీలింగములలో రూపభేదము
లేదనియు, నపుంసకములో మార్పునొందుననియు వ్రాయు
టచే, పైశబ్దములకు మూడులింగము లున్నట్లు గనబడుచు
న్నదే, అని సంశయము కలుగవచ్చును. దానికి సమాధానము
వ్రాసెదను వినుడు. ఈభాషలో సామాన్యముగా నామవా
చకము లన్నియు నియమముగా నేదో యొకలింగమే కలిగి
యుండినను, బహువ్రీహి సమాసమున తుదిపదముగానుండి
మఱియొక నామవాచకమునకు విశేషణములు కావచ్చును.
అట్టి సందర్భములో నామవాచకములకుగూడ మూడు లింగ
ములలో ప్రచార ముండును. ఉదాహరణము: = త్విట్ స్త్రీ

లింగము-కాంతి అని అర్థము. ఇది నామవాచకముగాన నియమముగా స్త్రీ లింగము గల్గియున్నది. సూర్యుడు ఎక్కువ కాంతిగలవాడు, అను దానిని సంస్కృతములోనికి మార్చిన యెడల, సూర్యః అధికత్వీత్, అని చెప్పవలయును. ఇచట సూర్యః, అనునది నామవాచకము, పుంలింగము. అధికత్వీత్ అనునది సూర్యః అను పుంలింగ నామవాచకమునకు విశేషణము. ఈ అధికత్వీత్ అను బహువ్రీహి సమాసమున, త్వీత్ అను పదము తుదిని నిలిచి పుంలింగనామవాచకమునకు విశేషణమయినది గాన, అధికత్వీత్ శబ్దముగూడ పుంలింగము అయినది. ఇటులనే (విద్యుత్ అధికత్వీత్ = మెలుపు ఎక్కువ కాంతిగలది) స్త్రీలింగ నామవాచకమయిన విద్యుత్ శబ్దమునకు అధికత్వీత్ శబ్దము విశేషణమయినది గాన, అధికత్వీత్ శబ్దము స్త్రీలింగమైనది. (సూర్యమండలం అధికత్వీత్ = సూర్యమండలము ఎక్కువకాంతిగలది) నపుంసకలింగనామవాచకమైనమండల శబ్దమునకు అధికత్వీత్ శబ్దము విశేషణమయినది గాన, ఇప్పుడు అధికత్వీత్ శబ్దము నపుంసకమయినది. ఈ మూడు స్థలములందును అధికత్వీత్ అనునది బహువ్రీహి సమాసమే. సమాసమనగా రెండుగాని రెంటి కెక్కువగాని పదములు గలసి తుదిపదమునకు మాలిము విభక్తి ప్రత్యయము కనబడుచున్నచో ఆపదసమూహమునకే సమాసము, లేక సమాసపదము, లేక సమస్తపదము లేక సమాసవాక్యము అని వేరు. ఉ॥ రామ లక్ష్మణ భరత శత్రుఘ్నః. ఇది నాల్గుపదములు గలసిన సమాసము. ఇందులో మొదటి

మూడు పదములకును, విభక్తులు గర్భితములుగ నున్నవి గాని, విభక్తి ప్రత్యయములు కనబడుచునుండలేదు. తుదిపదమగు శత్రుఘ్న పదమునకే ప్రథమావిభక్తి బహువచన ప్రత్యయము గనబడుచున్నది గాన, దీనికి సమాసమనివేరు. ఇట్టి సమాసములు ఈభాషలో చాలగలవు. ఈసమాసములలోఁ గొన్ని ఆలుకృమాసములు గలవు. వానిలో మొదటి పదమునకు విభక్తిప్రత్యయము లోపించక, కనబడుచునేయుండును. అట్టి సమాసములలో రెండేపదము లుండును. ఉ॥ కంఠేకాలః = కంఠమందు నలుపుగలవాడు, అనగా శివుఁడు. ఇక్కడ కంఠ శబ్దమునకు సత్తమీవిభక్తియు, కాలశబ్దమునకు ప్రథమా విభక్తియు ఉన్నవి. కల, కలిగిన, లేని, కూడిన అను అర్థము గల రెండుపదముల గుంపునకు బహువ్రీహి సమాసమనివేరు. ఉ॥ అధికత్వీ - ఎక్కువ కాంతిగల. అకంటకః = ముళ్లులేని. సపుత్రః = పుత్రులతోఁగూడిన. ఇట్టివి బహువ్రీహి సమాసములు. త్వీ - కంటక - పుత్ర శబ్దములు నామవాచకము లయినను, బహువ్రీహి సమాసమునఁ జేరి యత్యయముల వాచకమునకు విశేషణము లయినవి గాన ఆవిశేష్యములఁ బట్టి వీనికిఁగూడ లింగవచనములు మారుచుండును. ప్రస్తుతమున అధిక త్వీ శబ్దము పుంలింగములో అధికత్వీ. అధిక త్వీసా - అధికత్వీషః - స్త్రీలింగమునను ఇట్లే. సపుంసకమున అధికత్వీ. అధికత్వీషీ - అధికత్వీషీ - అనియుండును. ఇట్లులేనే షకారాంతము లన్నియు. అధికలిట్ - అధికలిహీ - అధికలిహి; అధికవిట్ - అధికవిహీ - అధికవింశి; అధికభృట్ - అధికభృజ్జీ - అధిక

భృంజి; అధికరాట్ - అధికరాజీ - అధికరాంజి; అధికభ్రాత్ -
అధికభ్రాజీ - అధికభ్రాంజి - ఈరీతి శబ్దములన్నియు ఇటులనే
నడచును. ఇట్టిశబ్దము లింకను భాషలో నుండవచ్చును. చాల
వరకు వాడుకలో వచ్చుశబ్దములను వ్రాసితిని.

నిట్=రాత్రి	సది=శుక్లపక్షము
త్విట్=కాంతి	వది=కృష్ణపక్షము
రుట్=కాంతి	మనాక్=కొలదిగా
ఫ్లుట్=కాల్పువాడు	సాచి=అడ్డముగా
ద్విట్=శత్రువు	అస్తం=కనబడకుండగా
ముట్=దొంగ	స్థానే=బాగు
లిట్=రుచిచూచు	సాంప్రతం=బాగు
[వాడు	యుగపత్=ఒక్కమారుగా
విట్=మనుష్యుడు	హం=ఊ
[వైశ్యుడు	యుత్=చీ
భృట్=వేగించు	అత్యసృతి=దాటవేయుచున్నాడు
రాట్=రాజు [వాడు	ఆస్తే=కూర్చున్నాడు; ఆగుచున్నాడు
భ్రాట్=ప్రకాశించు	ఉపాస్తే=వారుచున్నాడు
[వాడు	అథ్యాస్తే=అధిష్ఠించుచున్నాడు
సమ్రాట్=సార్వభౌ.	పండితాయతే=పండితునివలె
[ముడు	[నటించుచున్నాడు
న్యాయం=రెండురోజులు	ప్రాసాదీయతి=మేడయందున్నటు
అత్యాసం=దాటించి	లున్నాడు

బోషం=ఊరక

కుటీయతి=గుడిసెయం దున్నటు

లున్నాడు

రే సీతారామ ! తవ కిం; త్వం అతీవ అదృష్టవాన్. పుష్కలం ధన మస్తి. తేన కారణేన ప్రాసాదాన్ నిర్మాపయసి, మాన్యాని కీర్తనాసి, అగ్రహారాన్ సంపాదయసి, గ్రామాన్ అర్జయసి. మత్సమీపే కిమస్తి. సచ్చిద్రం తామ్రీ పాత్ర మేకమస్తి. బభిధాచార్య ! తవవాక్యాని అతీవాశ్చర్యకరాణి. మదపేక్షయా త్వం దరిద్రః కిం ? యుష్మద్వంశ్యాః సర్వేపి సాక్షాద్ స్వహస్తేన సీతారామస్వామినం పూజయంతి. సీతారామస్వామినః మాన్యక్షేత్రాణి సర్వాణ్యపి యుష్మదీయాన్యేవ. స్వామిదగ్గర్యం సర్వమపి యుష్మదీయమేవ. ఏతస్యాం నిశి మమ శ్వశురః (నిద్రాయమాణః = నిద్రపోవుచు) హతాత్ అధః అపతత్. తతః పూర్వమేవ భూమా ఏకం [అయఃకీలకం = ఇనుపమేకు] [అస్తి కింసుఖిలు = ఉన్నదికాబోలు]. తత్కీలకం = మమ శ్వశురస్య పాదే అలగత్. తేన హేతునా సః దశదినేభ్యః ప్రభృతి మంచాత్ పాదం అధః ననిక్షిపతి. తథాపి ప్రత్యహం ఉష్ణోదకేన స్నాత్వా సంధ్యాం ఉపాస్తే ఏవ. బోషమేధి. కేవా విశః ఆగచ్ఛంతి. అరే సీతారామ ! అస్మాకం సచూర్బ కుత్ర వర్తతే ఇదానీం ? సః లండన్ నగరే అస్తి. మనాన్ అత్ర తిష్ఠ. అహమిదానీ మే వాగమిష్యామి. రే బభిధాచార్య ! త్వం కదావా అస్మన్మహిషీక్షీరం అపిబః కిం ? అపిబం కింతు, శంభులింగస్య పుత్రః త్రిచతుర్థా శ్లోకా అపతద్వా నవా, కిమర్థం తథా పండి

తాయతే! సర్వదా సాధోఽరి ఉపవిశ్య పాణౌ ఏకం పుస్తకం
 గృహీత్వా కింవా పశ్యత్ కేనాపి సహ నసంభాషతే. ఏతా
 వన్మాత్రేణైవ తస్య (ఇయాన్ = ఇంత) గర్వః కుతః? తస్య
 స్వభావః తాదృశః, తవ విచారః కుతః? భోబలిధ! త్వమ
 వ్యేకం ప్రాసాదం నిర్మాపయరే, త్వాదృశస్య విలాసపురుషస్య
 ఏతాదృశ్యాం కుట్యాం నివాసః మహ్యాం న గోచతే. సీతా
 రామ! మాం అహహససికి? అహం ఏతస్యాం కుట్యామేవ
 ప్రాసాదీయూమి. ఇదాసీం ప్రాసాదం, యథాకథంవా త్వత్స
 మీపే ఋణం కృత్వా నిర్మాపయామిత్యేవ మన్యచ్ఛి;
 అనంతరం చోరబాధా కేన అనుభవితవ్యా? ధావిత్యా ఊర
 పానావేక్షయా ఉపవిశ్య నీరపానమేవ వరం. తవచ మమచ
 హస్తిమశకాంతరం వర్తతే. అతః త్వం [సప్తభూమికసాధాన్ =
 ఏడంతస్తుల మేడలను] నిర్మాపయితు మపి సమర్థః. కథ మస్తి
 తవ శ్వశురస్య పాదవ్రణః! వైద్యః [ద్యృహమత్యాసం = రెండు
 దినములకొకమారు] అగత్య చికిత్సతి. ప్రత్యహం తండుల
 పిష్టం పక్త్వా వ్రణే బద్ధీమః. [దినైర్యతవ్యం = రోజులు గడవ
 వలయును]. సతు వయోవృద్ధః. పప్తిహాయనః; పుత్రాన్
 పాత్రాన్ ప్రపాత్రాంశ్చ అపశ్యత్. తేహం సర్వేహం అగ్రత
 ఏవ మ్రియతేచేత్, అదృష్టవానేవ. యత్! దుర్మాన, తవ
 శ్వశురస్య మరణం దృష్టం ఇచ్ఛా అస్తికిం తవ! సహినహితే.

మొన్న బజారులో నాకొకయెద్దు అడ్డముగా వచ్చెను.
 నేను దానిని కట్టితోఁ గొట్టితిని. అది నన్ను కొమ్ముతో [పాడిచి =
 ఉల్లిఖ్య] పాటిపోయెను. ఈయూరిలో నాకు చాలమంది.

శత్రువులున్నారు. వచ్చునపుడు ఆపత్తులన్నియు ఒక్కమారే వచ్చును; సంపత్తులు ఆవిధముగా రావు. ఈసంపత్సరమున కృష్ణాపుష్కరము చక్కగనే గడచినది. ఎవరును కొంచెమైనను శ్రమను అనుభవించలేదు. నీవు పుష్కరమున ఏయూరికి వెళ్ళితివి? నేను బెజవాడకు వెళ్ళితిని. (బాగు=స్థానే). నేను మాత్రము బెజవాడలో గడబిడ యెక్కువగా ఉండునేమో అని అమరావతికి వెళ్ళితిని. అక్కడ చాల సుఖముగా నున్నది. అమరావతి పూర్వము వాసిరెడ్డి వెంకటాద్రినాయుడు గారిచేత ఏలబడినది. అక్కడ మునుపు ఇరువదిరెండు కళాశాల లుండెడివట. అమరేశ్వరస్వామి దేవాలయ మొకటి కృష్ణయొద్దననే యున్నది. నదియం దంతటను పెద్ద పెద్ద బండలు ఉండును. అందుచే బురద లేదు. నీరు బహు నిర్మలముగా నుండును. బట్టల నుడుకుకొనుటకును స్నానము చేయుటకును చాల సౌకర్యము కలదు. బాగుబాగు మీయింట్లో (ధాన్యము వేగించువా రెవరు = ధాన్యభృజ్ఞః కే) శంభులింగముగారి భార్య. శంభులింగము గారు లింగధారులుగదా వారిని మీ యిండ్లకు మీరు రాని త్తురా? పూర్వకాలమందు మతద్వేషములు ఎక్కువగా నుండినవి. ఇప్పుడంతయు జగన్నాథమే. పెరుంబుధూరు అను నొక శ్రీవైష్ణవ గ్రామ మొకటి యుండెనట. ఆయూరిలో నున్నవా రందరును శ్రీవైష్ణవులే యట. ఇట్లుండఁగా, ఒక లింగధారి బాటసారి ఎండ వేమిడి చేత (దప్పిగొన్న వాడై = పిపాసితో భూత్వా,) దైవ వశముచేత

ఆయూరికి వెళ్ళెను. ఆయూరిలో (ప్రతియింటియందును = గృహేగృహే) తలవాకిటి తలుపునందు (పంగనామములు = శ్రీచూర్ణపుండ్రాః) కనబడినవి. అప్పుడు ఈలింగధారి తన మనస్సున ఈవిధముగా చింతించెను. ఇప్పుడు దప్పిచేత నా ప్రాణములు పోవుచున్నవిగదా, నే నేమిచేయవలయును? పరీక్షితమందు ప్రాణములు నిలిచినగదా మతాచారములు. కాబట్టి ఎవరింటనయినను నీరు త్రాగుదును. పిమ్మట ప్రాయశ్చిత్తము చేసికొందును. అని ఆలోచించి, యొక యింటికి వెళ్ళెను. శివస్మరణ చేసికొనుచు ఆయింటి తలపుచు చేతితో కొట్టి ఆయింటి యజమానుని పిలిచెను. ఆయింట నెవరును మగవారు లేరు. ఒకపూర్వసువాసిని వెలుపలికి వచ్చి తలుపు తెరిచిచూచి నీవెడవని ఆలింగధారిని అడిగెను. ఆయన శివస్మరణ చేసికొనుచు, నేను బాటసారిని, నాకు నాలుక యెండు చున్నది. కొంచెము మంచినీరివ్వుని అడిగెను. ఆమె ఆమాటలు విని చెవులుమూసికొని రామానుజస్మరణ(చేయుచు = కుర్వతీ) ఇక్కడ నీలులేదు పొమ్మనెను. నీవు నాకిప్పుడు మంచినీరియని యెడల మీ అరుగుమీదనే పడి ప్రాణములు వదలెదను అని లింగధారి చెప్పెను. నీవు ప్రాణములు వదలునెడల మఱియొక చోటికి వెళ్ళి వదలుము, గాని యిక్కడ వదలకుము. ఈనాడు నక్షత్రము ల్రిపాది నక్షత్రము, అని ఆవైష్ణవస్త్రీ చెప్పెను. చూచితివా, పూర్వమున మతములను గుఱించిన పట్టుదల (ఆగ్రహాః) ఎటులనుండెనో !

షణ్ణవతితమః పాతః = లొంబదియాఱవ పాతము.

నా మ ము లు.

పుత్తళి = గచ్చుబొమ్మ చతుష్కీ = కోనేరు
ఆట్టాలకః = కోటమీది యిల్లు చిరికా = పెంటిక
కాంస్యం = కంచు సౌచికః = దర్జీవాడు
ఆగ్నిముఖి = జీడిచెట్టు

అ వ్య య ము లు

అగ్రేభోజం = ముందుతిని అనుగంగం = గంగపొడుగున
అధిగృహం = ఇంటిమీద ప్రతాప = విస్తారముగా
ఉపదీపం = దీపముదగ్గర శూద్రవత్ = శూద్రునివలె
హోతం = కానరాకుండ

ధా తు వు లు.

ఘరతి = గీయుచున్నాడు ముమూషతి = చావసిద్ధమగు
వేత్తి = ఎఱుగుచున్నాడు. నున్నాడు
చూషతి = పీల్చుచున్నాడు, జిజ్ఞాసతే = తెలియఁ దలఁచుచు
జుట్టుచున్నాడు న్నాడు

రే బలిధాచార్య ! యష్మత్ శ్యాలకస్య కస్మిన్
శాస్త్రే పరిచయః వర్తతే! అస్మత్ శ్యాలకస్య సర్వశాస్త్రేషు
పరిచయో వర్తతే. అరే ! తస్య వయస్సు ద్వాత్రింశద్వర్షా
పేక్షయా అధికం నాస్తీతి భాతి ఖలు, (ఇయంతి శాస్త్రాణి =
ఇన్ని శాస్త్రములను) కదా ఆవతద్రే. సః బాల ఇతి మన్యసే
కిం! సః సర్వదాపి బృహన్నలాకార ఏవ, ఉత్పత్తితః ప్రభృతి
ఏవమేవ దృశ్యతే. (శ్రీశ్రాణి = మీసములు) కదాపి తస్య

ముఖే నరోహంతి. తస్మాత్కారణాత్ (సః జాయమానస్య అగ్రజః వర్ధమానస్య అనుజః). తస్యభార్యా కుత్రాస్తి? సా జనకగృహం వాస్తి. తహిదంపత్యోః ఆనుకూల్యం నాస్తికిం? మహా దానుకూల్యం వర్తతే. చేత్ జనకగృహే కీమర్థమస్తి? ఏకదా కస్మింశ్చి ద్విషయే దంపత్యోః కలహ స్సంజాతః. తదా కుళుద్ధాచార్యః తస్యాః (కపోలే=చెంపయందు) ఏకం, (చవేటప్రహారం = అరచేలి దెబ్బను) అయచ్ఛత్. తతః సా (సమ్మూర్జన్యా=చీపురుతో) దశప్రహారా భర్తే, (ఉపహారి కృత్య=కానుకగా సమర్పించి) కుండాచార్యనామకం పుత్రం (కక్షేధృత్వా=చంకను వేసికొని) ఏకాకినీ పాదచారేణైవ జన్మ మందిర మగచ్ఛత్. కతివర్మాణ్యాసః? పంచవర్మాణ్యాసః. తత్ప్రభృతి కుళుద్ధాచార్యః భార్యాముఖం నాపశ్యత్కిం? కీమర్థం నాపశ్యత్, బహువారా అపశ్యత్. కుళుద్ధః శ్వశుర గృహం గత్వా భార్యాం సాంత్య యిత్యా స్వగృహం ప్రత్యానయద్వా నవా? భార్యా గమన పరదిన ఏవ కుళుద్ధః శ్వశురగృహం గత్వా భార్యాం సాంత్యయిత్యా "అస్మద్గృహం ప్రత్యాయాహీతి" అపృచ్ఛత్. అనంతరం భార్యా గోమయవారిణా కుళుద్ధం స్నప యిత్యా నిరుత్తరాసీత్. తతః కుళుద్ధః శ్వశురగృహాన్నిగత్య (అట్టహూలే=వంటపూటంట) నివాసం కుర్వ, ప్రత్యహం ప్రాతఃకాలే శ్వశురగృహ బహిర్యేదికాయాం ఉపవిశ్య శ్వశ్రూశ్వశురాభ్యాం సహ కలహాయమానః బహుజన సమక్షం గ్రామాధికారి సమక్షంచ వ్యవహార కారణం=వ్యాజ్యే

కారణమును) కల్పయిత్వా, మధ్యే మధ్యే పరోక్షం
 శ్యాలకపాదతాడనాని అనుభవక్ త్రిచతుర దినానంతరం నిరా
 శస్సక్ స్వగ్రామం ప్రావిశత్. (కించత్కిం = ఏమయితేనేమి)
 సః ఆతీవ విద్వాంఖలు; తేన కారణేన, పరోక్ష వ్యాపారం
 పరోక్షమేవ అస్థాపయత్, ప్రత్యక్ష వ్యాపారం ప్రత్య
 క్షమే వాస్థాపయత్. ఏతావత్పర్యంతం పునరపి సః శ్వశుర
 గృహం కస్మిన్కోణే అస్తివా నజానాతి. తహి తస్యభార్యా
 దర్శనం కథంభవతి ? రే ఆప్యంభట్ట ! కుళుద్ధాచార్యః పాపమ
 హీనః కిం ? నహి నహి, తత్పుత్రుని శ్వశురగృహం న పదా
 స్పృశతి=(త్రోక్ష్ణః) కింతు, తస్య భార్యా ఈషతోపిష్ఠేతి
 వచనమేవకింతు, పైన తదాతదా స్వజన్మస్థానాత్ పంచమహః
 పాతకపురాత్ ఆగత్య కుళుద్ధాచార్యగృహే ద్విత్రాణి దినా
 న్యుషిత్వా, దినద్వయమధ్యేన, స్వాగమనం, గ్రామస్థానం
 అష్టాదశవర్ణానాం యథావిదితం భవతి, తథా భర్తృసాకం
 సరసస్థాపాదికం కత్వా, పరదినేన పునర్జనకగృహం (గచ్ఛంతీ
 ఆసీత్=వెళ్లుచుండెను.) ఏతాదృశేన భర్తృసాకం, తాం త్రి
 వధగాం వినా, అచ్యుతాస్త్రీ సంసరతి! ఏతస్మిన్కలికాలే సా
 ఆతీవపతివ్రతేత్సేవ క్తవ్యా.తస్మాదేవదైవానుగ్రహేణతస్యాః
 (ఉదరం ఆఫలత్=కడుపుండెను) ఏవంచ కుళుద్ధస్య ఇదానీం
 ద్వాపుత్రౌ, తిర్రుః పుత్రికాః సంతి. సయ్యగస్తిరే, కుళుద్ధవృ
 త్తాంతః. బాధమేవకింతు ఆదౌ దంపత్యోః కస్మిన్విషయే వివా
 దస్సంజాతః. హే ఆప్యంభట్ట ! సావధానం పదామి శ్రుణు.
 కుళుద్ధాచార్యః ఆతీర ఆచారసంపన్నః. జలేన అగ్నిం

తాతయతి, అగ్నినా వస్త్రాదికం (శోధయతి = శుద్ధిచేయును.)
 స్వయమేవ పంచపాత్రేణ శుద్ధోదకం ఆనీయ, ఏత
 త్పాత్రజలేన తత్పాత్రజలం, తత్పాత్రజలేన ఏతత్పాత్ర
 జలం చ ప్రోక్షతి. లఘుశంకానివృత్త్యనంతరం కండోల
 మాత్రేణ గోమయేనచ వినా, తస్య కరపాదాదిశుద్ధిః న సిద్ధ్యతి.
 అతీవ ఛాందసః. ప్రథమభాగ్యాకాలే యథాకథంవా, తస్య
 కాలః సుఖేనైవగతః. ఏషా తస్య ద్వితీయభాగ్యా తస్మాదేవామ
 ధేయం త్రిషథగాతతి. ఏషాపి బుద్ధిమతీవ. చేత్కిం! తాదృశ
 ఛాందసస్య సన్నిధౌ, జీవనం అతీవ కష్టసాధ్యం. తత్తాపి ఏతస్మి
 న్నాపయుగే సుతరాం కష్టసాధ్యమితి వక్తవ్యం. ఏవంస్థితే, ఏక
 స్క్రిందినే కస్యాశ్చిత్ సువాసీన్యాః శ్రాద్ధమూఽతితం. కుభుద్ధా
 చార్యః పూర్వభోక్తా, త్రిషథగా పూర్వభోక్తీ. శ్రాద్ధమంత్ర
 మపి కుభుద్ధాచార్య ఏవ ఆవదత్. శ్రాద్ధకర్తుః సంస్కృతభా
 షాయాం సుతరాం ప్రవేశః నాస్తి. తేన కారణేన, యజమానః
 మూకీభావేన కర్మమాత్రమేవ కుర్వన్ ఆసీత్. మంత్రకథన
 సమయే కుభుద్ధాచార్యః, అస్మద్భార్యం అస్మద్భార్యయై,
 అస్మద్భార్యాయాః ఇతిబహుకృత్వః ఉచ్చైఃస్వరేణ ఆవదత్.
 కుభుద్ధాభార్యాయాః త్రిషథగాయాశ్చ సంస్కృతభాషాయాం
 ఈషత్రప్రవేశః అస్తి; తేన హేతునా, భర్తృఉక్తం 'అస్మద్భార్య'
 ఇతిపదం శుత్వా, శ్రాద్ధసమయవేన, భర్తృసహ కలహాయితు
 మారేభే. తతఃభార్యభర్తారౌ, (యజమానస్యవశ్యతవేన=యజ
 మానుడు చూచుచుండగనే) ఆఘోరకలహం కృత్వా శ్రాద్ధం
 సర్వమపి విధ్వంస్య, తిలదర్శనాశ్రాదికం సర్వమపి పాదైః

మద్దయిత్వా, యజమానోపరి పతిత్వా, కరౌకరౌమేళయిత్వా
మహాముగ్ధం కృత్వా, అంతః, అభోజనేనైవ గృహం గతౌ.
గృహేషి కతిపయకాలవ్యంతం కలహః నాశామ్యత్. తదైవ
చపేటప్రహరః, సమ్మాజ్ఞానీ ప్రహరాశ్చ ఉద్గతాః. ఇదమేవ
కలహస్య కారణం. అహో ఆః, సమ్మగస్తి కలహకారణం.
రేబభిధాచార్య! “కుభుద్ధః అతీవపండితః” ఇత్యవదఃఖలు!
అద్విక మంత్రే తథా కిమర్థం [ప్రామాద్యత్ = పారపడ్డాడు.]
రేఅస్పంభట్ట! సర్వమపి జ్ఞాత్యైవ పృచ్ఛసికిం? శ్లో. ప్రమా
దో ధీమతామపి. ఇతి త్వం నవేత్సికిం? కుభుద్ధోపి అతీవ
ధీమాన్, తేనైవ కారణేన తస్య ప్రమాదః.

కుభుద్ధాచార్యుడు రెండవవెండిని చేసికొనుటయేతప్ప.
ఎందుకనగా, అతడు పట్టిపూర్తి అయినవాడుగా చెప్ప
వచ్చును. నోటిలో పండ్లున్నవన్న మాటయేగాని, అవి కృత్రిమ
వంతములుకాని స్వతస్స్పర్థములు గావు. (బట్టతలవాడు=ఖల్వా
టః) కాబట్టి తల నెఱసినదో లేదో తెలియదు గాని తలవెండ్రు
కలే యున్నచో అనన్నియు కల్లు నురుగువలె (కనబడేవే=
దృశ్యేరన్నేవ). అతఃశరీరము జీడిగింజతో సమానమయినది
గదా. ఇటీవల చూపుకూడ నించుక మధ్యస్థమయినది. మొన్న
నీ వెక్కడికి వెళ్ళుచున్నావయ్యా అని నే నడుగగా మా
యాలో వాన కురియలేదని జవాబు చెప్పినాడు. అయిదు
రోజులక్రిందట మాముసలియెద్దునుచూచి, యేమనుకొన్నాడో
యేమో, నమో నమః, నమో నమః, అసి మూడుమాట్లు
వచుస్కారము చేసినాడు. ఆసంగతి నేనునూత్ర మెఱుంగు

దునుగాని మఱొకరికీ దెలియదు. ఇట్టి స్థితిలో వానికిచెండ్లి
యెందుకు? నాకు బావమఱచియే, అయిననేమి. అన్యాయ
ముగా ఆల్పివధగాదేవి వీని నిమిత్తము దుఃఖించుచున్నది.
అరే బలిధాచార్యులు! తరువాత కుళుధాచార్య కథను
చెప్పుదువుగాని, నేనొకనూటదుగుతాను చెప్పుము. మీసోమ
యాజులగారి కెందుకురా ఈపెండ్లిప్రయత్నాలు? ఆయన
చావసిద్ధముగా నున్నాడుగదా? మొన్న నేను రాజుగారింటికి
వెళ్లితిని. అక్కడ కోటమీది యింట్లో కూర్చుండి యేమో
పురాణము చెప్పుచున్నాడు. రామ రామా, ఒక్కమాటయి
నను తెలిసినదా నాకు, ఏమియు తెలియలేదు. ఎందుకు
తెలియును, నోటిలో నొక్కపన్నెన నుండినగదా? ఎలుక
కన్న మువలె నున్నదిలోరు. ఓరి ఆవుంభొట్టూ! వానికి పండ్లు
లేవుగాన ఎక్కువయేండ్లున్నవని అనుకొన్నావా! ఛీ ఛీ వానికి
రెండేళ్ళకింద పుష్కరములలో పెద్ద జబ్బువచ్చినది. ఆపుడు
భాండవకర్పూరము వేసినారు. దాని (పొగరుచేత= తైశ్లేయన)
పండ్లన్నియు ఝల్లున రాలిపోయినవిగాని, ఆయనకు వయ
స్సెక్కడనున్నదిరా? పిచ్చివాడా! అజబ్బులోనే సంధికూడ
కనబడ్డది. దానిచేత అక్కడ తేనెచెంబుండగా, అతేనెనం
తయు నెత్తిమీదను మొగముమీదను పోసికొని మర్దనచేసి
కొన్నాడు. అందుచేతనే తలయు మొగము నెఱసినట్లున్నది.
జబ్బులో అన్ని వెండుకలు డోడిపోయినను బాగుగనే యుం
దేది, అట్లా కాక, అన్నియు నూడిపోయి నాలుగైదు మాత్ర
ము తెల్లగా నిలచియున్నవి. అందుచేతనే చూచువారు పొర

బనుచున్నారు. ఓరి దొంగవాడా ! సోమయాజులగారు నీకు వగ్గరవాడనియా, అతనిలోపముల నన్నిటిని కప్పిపెట్టుచున్నావు. పాపము మొన్నటికుభుద్ధాచార్యులకు పట్టిపూర్తి అయిన దనుచున్నావా! ఇటువంటి పక్షపాతపు మాటలు నాకు పనికిరావురా. నాడు ఎటువంటివాడయినను కాని, గుణము గుణమనియే చెప్పవలె, దోషము దోషమనియే చెప్పవలె, కాని దోషమును గప్పిపుచ్చి గుణముగను, గుణమును గప్పిపుచ్చి దోషముగను చెప్పరాదు. మొన్నరాత్రి కోనేటిలో నెవరో పడినారట, నిజమేనా ? అరే అప్పంభొట్లూ ! నీవేమియు నెఱుగనివానివలె ఓంటావు. ఎక్కడికిని కదలవు. అన్నిసంగతులును నీకే తెలియుచున్నవి. అవును పడినమాట సత్యమే. అందుకొకటకేగా, మహానుభావులు, భూతవయాపరులు, నిష్పక్షపాతులు, అయిన పెద్దలు చాలమంది స్త్రీలకుఁగూడ పురుషులతోఁబాటు, వివాహములు జరుగవలయుననియు, (పడింటికి మించకుండ=వశానధికం) చేయవలయుననియు, అట్లు (పతి మేకాదశం కృధి) అని వేదములోనే యున్నదనియు, రాధాంతములుచేయుచున్నారు. ఎన్నివిధములఁ జెప్పినను మన పూర్వాచారపరాయణులకు అవిషయము, (నచ్చుటలేదు - నరోచలే). బలిధాచార్య ! మొన్నటివిషయ మెవరిది? ఏమి నీ చమత్కారము, [తెలియన ట్లడుగుచున్నావు = అజ్ఞాత ఇవ పృచ్ఛసి]. ఆనాటి సంచాయతీలో దేవరవారుకూడ, సాక్షు లేటఁగా ? ఓరిదొంగా ! ముందుకాళ్ళకు బండము వేయుచున్నావా! ఆసంగతియే నాకు దెలియదు. మొన్న నేను భోజన

విషయములో మతాధిపతి ఫలాని వారిని పిలువగూడదని నాకు రహస్యముగా కబురంపినాడు. అటుపై న, నేను కొంచె మాలోచించితిని. ఇంతలోనే ఎవరో యీమాట నాచెవుల వేసినారు. అది నిజమో అబద్ధమో అని కనుగొనుటకు నిన్న డిగినాను, గాని, నాకాసంగతి యెంతమాత్రమును తెలియదురా బావా! పోనీలేమ్ము. ఈసంగతి యెందుకుగాని యేదైన మంచి సంగతి మాట్లాడు కొందాము. మాదేవతార్చన పెట్టెలోని గంట నెవడో యెత్తుకొని పోయినాడురా. అప్పటినుండియు దేవతార్చనలో గంట లేదు. ఘంటానాదము లేకపోతే దేవతార్చనయొక్క శోభయే లేదు. అవునురా అప్పంభోట్లూ ! మాకుభుద్ధాచార్యులకుగూడ, దేవుని పెట్టె విప్పినది మొదలు మరల కట్టవరకు ఘంటానాదము జరుగుచునే యుండును. పెండ్లి వడుగు మొదలయిన శుభకార్యముల వట్టునగూడ మాకుభుద్ధుడు (మేళగాండ్రీకు=మేళకానాం) క్షణమాత్రమయినను విశ్రాంతినీయడు. సాధారణముగా, మాకుభుద్ధాచార్యుల పాఠోపాత్యము చోట భజంత్రీలు మేళమునకు బిప్పుకొనరు. పండితులయొక్క లక్షణ మదియే. రాజమహేంద్రవరములో, ఒక పెద్ద కంచుఘంటను, మాకుభుద్ధాచార్యులకొరకు, ఎవరో పుణ్యాత్ములు, మొన్నటి పుష్కరములో దానమిచ్చిరి. సరే గాని నాయొద్దకంచున్నదిగాని, మాకుభుద్ధాచార్యులగంట నొక మారు తెప్పింపుము. దానిప్రకారము నేనుకూడ నొక గంటను చేయింతును. మాకుభుద్ధుడు నాకీయడు, నీవే వెళ్ళి అడుగుము. వానికి గంట లేకపోతే దేవతార్చనయు, మేళము

లేకపోతే పారోహిత్యము, సాగవు. కావున వాడు నాకీయడు. ఒరే, బలిద్ధుడా! నీవుబొత్తుగా (నిర్మొగమాటివి = దాక్షిణ్య శూన్యః). పరోపకారము లేనివాడవు, బహుకృత్రిముడవు, నీవు నాకు స్నేహితుడవేగాని, ఆయిననేమి, చింతాకంఠ యుపకారము, నీవలన నాకు లేదు. పోనీలే, నాకుమాత్రము సమయమురాదా! నీవు మేకవెంటికవంటివాడవు. పోనిమ్ము. నీ వావుపేడవంటివాడవు. నీవే కీర్తిని సంపాదింపుము. నాకు వద్దులే.

సప్తవతితమః పాతః = తొంబదియేడవ పాతము.

ఈ భాషయందు 'తారతమ్య' మని యొకటి కలదు. తారతమ్య మనగా, హెచ్చుతగ్గులు. రెండు వస్తువులలో నొకటి హెచ్చులని చెప్పవలసివచ్చినపుడు [తరు] అను ప్రత్యయమును, అనేకవస్తువులలో నొకటి హెచ్చులని చెప్పవలసి వచ్చినపుడు [తను] అనుప్రత్యయమును విశేషణమునకు జేర్చవలయును. ఉదా॥ వృక్షః స్థిరః = చెట్టుస్థిరమయినది. పర్వతః వృక్షాత్ స్థిరతః = కొండ చెట్టుకంటెను మిగుల స్థిరమయినది. ఈశ్వరః సర్వభ్యః స్థిరతమః = ఈశ్వరుడు అన్నిటి కంటెను ఎక్కువ స్థిరమయినవాడు] అని మూ డుదాహరణములకుఁ గ్రమముగా శ్లోము. మొదటి యుదాహరణములో [స్థిరః] అనునది నిజస్థితిని దెలుపును. రెండవ యుదాహరణములో [స్థిరతః] అనునది తరస్థితిని దెల్పును. మూడవ యుదాహరణములో [స్థిరతమః] అనునది తమస్థితిని దెల్పును. మూ డుదాహరణములలోను, స్థిరశబ్దము విశేషణ వాచక.

మయినది. దీనికి నిజస్థితిలో చూర్పేమియు నుండదు. రెండింటిలో నేదియొక్కొక స్థిరమో దెలుపవలసినపుడు, స్థిరపదమునకు [తర] అను ప్రత్యయము జేర్చి [స్థిరతరః] అని వాడితిమి. అపుడు [స్థిరతరః] అనుపదము, నిజస్థితికంటె మించిన తరస్థితిని దెల్పెను. చెట్టు, కొండ అను రెండువస్తువులలో, చెట్టునందుకంటె, కొండయందు స్థిరత్వ మెక్కువ యున్నదిగాన, తరస్థితి చెప్పవలసివచ్చెను. మూడవ యుదాహరణములో అనేక వస్తువులకంటె, ఈశ్వరునియందు స్థిరత్వ మధికముగ నుంటచే, తమస్థితి చెప్పవలసివచ్చెను. అనగా, ఈశ్వరునియందున్న స్థిరత్వమంత స్థిరత్వము మఱియొక్కడను లేదని భావము. ఇటులనే అజంతములయినట్టియు, హలంతములయినట్టియు, విశేషణశబ్దముల కన్నిటికిని, తర, తమ, ప్రత్యయములను జేర్చి చెప్పవచ్చును తర, తమ ప్రత్యయముల జేర్చిన శబ్దములన్నియు, పులింగములో రామశబ్దమువలెను, నపుంసకలింగములో ఫలశబ్దమువలెను, స్త్రీలింగములో రచనాశబ్దమువలెను నడుచును. ఈప్రత్యయము లెపుడును ప్రాతిపదికములకే చేర్చబడును. ఉ॥ బలవత్ + తరః = బలవత్తరః, బలవత్ + తమః = బలవత్తమః. నిజస్థితి — బలవాక్ = బలవంతుడు. ౨॥ బలవత్తరః = అంతకంటె బలవంతుడు. ౩॥ బలవత్తమః = అందఱికంటె బలవంతుడు. నపుంసకమున బలవత్తరం, స్త్రీలింగమున బలవత్తరా; నపుంసకమున బలవత్తమం స్త్రీలింగమున బలవత్తమా.

రేబభిధాచార్య ! కుభుధాచార్యః ప్రత్యహం స్వగృ
హవవ భుంక్తేః ? సహినహి కస్యచిత్ గృహస్థస్య గృహే
అనుదినం దేవతార్చనాం కృత్వా తత్రైవ భుంక్తే. గృహస్థస్య
బ్రాహ్మణభక్తిరధికా. తేనహేతునా సః గృహస్థః కుభు
ధస్య హస్తే ఆహాశనం నిక్షిప్య స్వస్య పంక్తౌ కుభుద్ధం భోజ
యతి. అపిచ కుభుద్ధః తస్య గృహస్థస్య పురోహితః. మాసవ్య
యాత్పాక్ కశ్చిచ్ఛోరః గృహస్థస్య గృహే ప్రవిష్టః. కోసా
గృహస్థః ? అరే ! త్వం సజానాసి యం ? హుళక్కిరాయః.
హుళక్కిరాయస్య ఆస్తిః నష్టాః ? హుళక్కిగృహే ఆస్తిః
కిమస్తి ? దేవతార్చన వేటికాం ఘంటాంచ చోరయిత్వా
గత శ్శోరః. దేవతార్చన వేటికాయాం ద్విత్వాః పాషాణాః
సంతి. దేవతార్చన వేటికా కృష్ణాజిననిర్మితా. పాషాణైః
కృష్ణాజినవేటికయాచ చోరాణాం యం ప్రయోజనం భవేత్.
తేనహేతునాసాలగ్రామసహితాం దేవవేటికాం తటాకసమీపే
పరిహృత్య, ఘంటామేకామేవ గృహీత్వా చోరః పలాయితః.
తత్ప్రభృతి హుళక్కిరాయస్య గృహే దేవతార్చనా నాస్తి.
దేవవేటికా లభావా నవా ? దేవవేటికా లభా. తహిన్
దేవతార్చనా కిమర్థం నాస్తి ? తాలాచార్య ! శ్రుణు వదామి.
ఆస్మత్కుభుధస్య దేవవేటికాభావేపి ఘంటా అస్తిచేత్,
దేవతార్చనా చలతి. నోచేన్న. తహిన్ కుభుద్ధాయ హుళక్కి
రాయః ప్రతిమాసం కిమపి వేతనం దాస్యతివా ? వేతనం
న, గీతనం న. భోజనమేవ వేతనం. తహిన్ కుభుద్ధస్య సంసార
యాత్రా కథం చలతి ? కుభుద్ధస్య సంసారనిర్బంధః విశేషేణ

నాస్తీతి ఇతః పూర్వమేవ మయాఉక్తం ఖలు. అపిచ కుళుద్ధ
స్యాపి, దేవతార్చనాయాం గౌరవం నాస్తీతి తాత్పర్యం.
తేన కారణేన కుళుద్ధః ఇదానీం పురాణం కథయన్ కాల
క్షేపం కరోతి. కం గ్రంథం కథయతి? భాగవతం. కస్య
గృహే కథయతి? శివాలయే. తత్రశ్రోతారః కేవా ఆగచ్ఛం
తి కిం? బహ్వ్యః ఆగచ్ఛంతి [విశ్వస్తాః = విధవాః.] తానాం
మధ్యే తారకాణాం మధ్యే చంద్రశివ కుళుద్ధః ప్రకాశమాన
స్య పురాణం కథయతి ప్రత్యహం. తస్య కంఠద్వనిః ఉచ్చై
స్తరః. తేన కారణేన ప్రాయశః శ్రోతృజనానాం నిద్రా నో
దేతి. రేబలిద్ధ! తస్య శ్లోకాన్వయశక్తి రస్తిరే? శ్లోకా
న్వయ శక్తిర్వా పాకాన్వయ శక్తిర్వా మయా న జ్ఞాయతే.
ఏకస్మిద్వివసే పురాణశ్రవణకుతూహలేన అహమపి తత్రాగచ్ఛం.
తదా కుళుద్ధః రాగాలాపాదికం కుర్వన్, హస్తా భ్రామయన్
ఉచ్చైః స్వరేణ పురాణం కథయన్నాసీత్. తదా నీపవర్తీః
కుర్వత్యః పూర్వసువాసిన్యః తచ్చక్రియత్యః కాశ్చన (అకూ
ణి = కన్నీటిని) అముంచన్. కాశ్చన అతుష్యన్. కాశ్చన
“ఛీరాండేయ, ఛీగర్దభపుత్ర” ఇతి అనించన్. తత్ర కారణం
మయా కథమపి నజ్ఞాతం. తదా కథాసంభవః కః? కోవా
వివిచ్య వక్తుం నపారయామి. తథాపి, (యావత్సత్ప్రతి= జ్ఞప్తి
యున్నంతవఱకు) వదామి శ్రుణు. ప్రథమతః మంగళశ్లోకం
పఠిత్యా కుళుద్ధః అర్థం వక్తు మారభత్. పురాణపద్ధతిం వదామి
శ్రుణు. “భోస్సభ్యాః! తత్ర హస్తినావతీపురే, సుగ్రీవస్య
ప్రేష్ఠః పరశురామః, బకస్య భార్యాం మండోదరీం బలా

అక్కరేణ కేశేషు గృహీత్వా, గుభేల్ గుభేల్ ఇతి, తస్యాః, (పుష్టే= వీపునందు) ముష్టిభిః ప్రహరణ" ఇత్యుక్త్వా, కంచన కాలం సప్తమస్వరేణ రాగాలాపం కృత్వా, పునశ్చ, "తాం మండోదరిం, హరిశ్చంద్రస్య గృహసమీపాత్ సీత్వా ఉత్తర సముద్రే పాతయిత్వా, ఉపరి సామాణాన్ ప్రాక్షిపత్" ఇతి శేషం కోవేన పూరయామాస. మమ హృదయే ఆతీవ ఆశ్చర్య ముదభవత్. తదా ఆహం రుదతీం పూర్వసువాసినీం సమేత్య అపృచ్ఛం, అంబ! కిమర్థం రోదిషీతి. తతః సా ఆవ ద్భలు, తస్యాః మండోదరితి కాచన పుత్రీ ఆసీత్కిల. తస్యాః జామాతా, తాం మండోదరిం ఏవమేవ బలాత్కారేణ ఆమూ రయత్కిల. తద్విషయం స్మృత్వా రోదిమీతి ప్రత్యుత్తర మయచ్ఛత్. ఏవమేవ అన్యాః విశ్వస్తాశ్చ తత్తదనుసారేణ ప్రత్యాత్తరయన్. రేబలిద్ధాచార్య, సమష్ట్యాం కుశుద్ధాచార్యః ద్రవ్యాజ్ఞానే ఆతీవ చతుర ఇతి భాతి. కుతస్తవ సంశయః, అస్మదీయ, (సవయస్కేషు = ఈశువాండ్రలో) సర్వేష్వపి కుశుద్ధః చతురతమః. ఆగామిసోమవాసరే కక్కయశ్రేష్ఠి గృహే వివాహః చలిష్యతి. కస్య వివాహః!. తస్యైవ వివా హః. అరే, కిమేతత్! కక్కయశ్రేష్ఠీ సప్తతిహాయనః ఖలు! కిమర్థంరే తస్య పునశ్చతుర్థవివాహప్రయత్నః! కుతఇతిచేత్, తత్రప్రతినిధిభూతామూః కన్యాశ్చి ద్విశ్వస్తాయాః ద్రవంచే ఆవ తారాధణం. వివాహస్తు మహావైభవేన ప్రచలిష్యతికిల. తత్రాపి కుశుద్ధస్యై వాధ్వర్యం.

అరే బలిష్ఠుడా ! మీకు పాలము లెక్క డెక్కడ నున్నవిరా ? నూకు పాలములు చాలచోట్ల నున్నవి. మీకు పాలు కేమాత్రము మక్తావచ్చును ? మక్తామాట నడుగకుము. మా మాన్యములన్నియు ఆర్థికములను గోరుచుండును. అనగా నా కర్థము కాలేదు. నీమాట లన్నియు నిటువంటివేరా ! ఓరి పిచ్చివాడా ! మా మాన్యములలో విశేషముగ దర్భ మొలచు చుండును. ఇప్పుడు తెలిసినదా నామాటల కర్థము. (మాట కారులయొక్క = వాగ్విదాం) మాటలన్నియు నిటులనే యుండును. కాని సర్కారునకు పన్ను ఎంత ? (మావంతు = అస్మద్భాగః) ఇరువది రూపాయిలు, మా చిన్నాయనగారి వంతు ఏబదిరూపాయిలు. మీచిన్నాయనగారికి భూములెక్కువగా నున్నవాయేమి ? మాకన్న తక్కువేగాని, వానిలో పంట యెక్కువపండును. (మీభూములలో లేనిపంట=అవిద్య మానం ఫలం) వారిభూములలో నెట్లుపండును ? మాభూములలో దర్భమాత్రమే పండును. వారిభూములలో నువ్వులు గూడ పండును. పితృకార్యములవిషయములో మఱియొకరిని వా రాశ్రయింపను. ఆకారణముచేత సర్కారువారు వారికి పన్నెక్కువ (విధించినారు=వ్యవధక్) మొన్న గ్రామకఠము నందు నాలుగుయకరాలభూమికి నీవు (దరఖాస్తు = యాచ్ఛా పత్రం) పెట్టినావటే ఏమయినది. పెట్టినానుగాని, అందులో నొకమిత్రభేదము జరిగినది. అదివఱకే కరణముగారికిని మాకు ను కొంచెము మనస్పర్థ. ఓరి తెలివితక్కువవాడా ! కరణము గారితోకూడ నేల విరోధము పెట్టుకొన్నావురా ? అదియును

మా గ్రహచారముచేత వచ్చినది. ఎందుకనగా, కరణము గారు శ్రీవైష్ణవ సంప్రదాయమువారు; నేనును మొదట నెడదనైన నేమి, ప్రస్తుతము నందు ద్వాదశశోర్ధ్వ పుండ్రములను బెట్టుచు, రామానుజస్మరణ జేయుచు, చక్రాంకములను పొంది శ్రీవైష్ణవ సంప్రదాయములోనే యుంటిని. అయితే మొదట మీరు శ్రీవైష్ణవులు కారా యేమిటి ? ఈ సంగతి ఇన్నాళ్ళచుండియు నెఱుగనా యేమి ? అబ్బే నాకేమి తెలియుచురా ? సీత ఇప్పుడు చెప్పుచుంటివిగాన వినుచున్నాను. సరే కానిమ్ము. మునుపు మావంశములో నెవఁడో యొక అపాత్రుఁడు, శ్రీవైష్ణవకన్యకు చూచి వానిని పెండ్లాడఁదలచి శ్రీవైష్ణవమతమును పుచ్చుకొన్నాఁడట, పిమ్మట తాను మతమునుండి (చెడినాఁడేకాని = భగీష్టవసకింతు) ఆ శ్రీవైష్ణవులమాత్రము ఆపిల్లను ఆయన కీయలేదు. అంతట (అసలు=ప్రథమతః) నియోగిబిడ్డగామా, ఎక్కడకో దేశాంతమువెళ్ళి అక్కడ నొక చక్కని సాతానిపిల్లను కట్టికొని, జియ్యరు నారియొద్ద చక్రాంకితుఁడయి, తన భార్యకుఁగూడ చక్రాంకితముచేయించి, కొన్నాళ్ళయినతరువాత, మరల స్వగ్రామమునకు మారుపేరుతో వచ్చి ఆయూరసున్న శ్రీవైష్ణవులయొక్క అన్ని యిండ్లలో విందుల నారగించి సర్వ సాంకర్యముజేసి, (తన పగడీర్చి కొన్నాడు=స్వస్య వైరం నిరయాతయత్). కొన్నాళ్ళయిన పిమ్మట ఈసంగతి యెట్లో (పొక్కినది==ఉదశ్వయత్). పిమ్మట వారందఱును ప్రాయశ్చిత్తములు చేసికొని, ఆయనపైన వ్యాజ్యమువేసినారు. ఆసందర్భ

ములో [కేసంతయు = వ్యవహారసర్వోపి] [రుజువయినది = యథార్థీకృతః]. అపుడు తనకు చక్రాంతముచేసి తీర్థప్రసాదము లిచ్చి సహపంక్తిని భోజనముచేసిన జయ్యంగారికిగూడ ప్రాయశ్చిత్తముకావలసివచ్చినది. [భీదార్భాగ్మందా? = ధిక్ దుర్భగ] జయ్యంగారికి ప్రాయశ్చిత్త మేమిటిరా? మాతాతి గాడు అంతవఱకు తీసికొనివచ్చినాడురా. అపుడు జయ్యంగారిని సాక్షిగా విచారించినారు. అటువలన జయ్యంగారు ఆపిల్ల సాతానిపిల్ల అయినమాటనిజమే, అని సాక్ష్యమిచ్చినాడు. పిమ్మట [జడ్జిగారు=ప్రాడ్వివాకః] జయ్యంగారిని ఇట్లు ప్రశ్నించిరి. ఏమండీ జయ్యంగారు! ఇప్పు డీనంబెరుమాళ్లకు కులమేది, శ్రీవైష్ణవకులమా, సాతానికులమా, నియోగికులమా! ఈమూడునుకాదా! చెప్పండి, అని అడిగెను. అపుడు జయ్యంగారు మహాపండితులుగనుక, మహాసమర్థులుగనుక, అష్టాదశ వర్ణములవారినిగూడ మహాశ్రీవైష్ణవులను చేయుటకు తగిన అవకాశము మామతములోనున్నదని, బోలెడు కారికలను ధర్మశాస్త్రములను, ద్రావిడవేదములను, కోర్టులో గంగాప్రవాహమువలె జదువుచు నుపన్యసించిరి. ఆవాక్రవాహమును విని జడ్జిగారు డంగైపోయినారు. పిమ్మట వాడులతరపు స్లిడరుగారు లేచి జయ్యంగారిని [[కాస్=వ్యతిరేకప్రశ్నా]] [చేసిరి=అపృచ్ఛ] ఓరి బలిద్దా! మాశ్రీవైష్ణవమునకు ఎన్ని త్రిప్పలు తెచ్చినావురా. బాగుగ నున్నది. ఏమని క్రాస్పేసి

నాను ? చెప్పతావను. అయితే సరేగాని, జియ్యంగానూ !
మిరిపుడు ఈనందెరుమాళ్లుగాను భిక్ష చేసినచో స్వీకరింతురా?
నిరభ్యంతరముగా స్వీకరిస్తాము. అంతేకాదు, మా అనంతరము
ఈయాశ్రమము వారికిచ్చినను అభ్యంతరములేదు అని చెప్పిరి.
వ్యాజ్యమును కొట్టి వేసిరి. చూచిలివా మాతాతముండా
కొడు కెంతప్రయోజనుడో.

అష్టనవతతము: పాతః=తొంబదియెనిమిదవపాతము.

(ప్రేయస్) శబ్దము - సకారాంతము.

ప్రియుడు అని అర్థము; పుంలింగము.

ప్ర. ప్రేయాక్ - ప్రేయాంసా - ప్రేయాంసః

ద్వి. ప్రేయాంసం - డిటా - ప్రేయసః

తృతీయావిభక్తి మొదలు వేధశబ్దమువలె.

(౪౯ వ పుట చూడుము.)

స్త్రీలింగము - ప్రేయసీ = ప్రియురాలు

ప్ర. ప్రేయసీ - ప్రేయస్యా - ప్రేయస్యః

నపుంసకము - ప్రేయః = ప్రియమైనది.

ప్ర. ద్వి. ప్రేయః - ప్రేయసీ - ప్రేయాంసి.

స్త్రీలింగమున (గౌరీ) శబ్దమువలెను,

నపుంసకమున (మనన్) శబ్దమువలెను.

(౫౦ వ పుట చూడుము.)

ఈక్రింది శబ్దములన్నియు ప్రేయస్ శబ్దమువలె నడచును.

శ్రేయాన్ = మేలైనది
జ్యాయాన్ = పెద్దది
భూయాన్ = అధికమైనది

మహీయాన్ = గొప్పది
లఘీయాన్ = చులుకనది

గరియాన్ = గొప్పది

అల్పీయాన్ = చిన్నది

స్థవీయాన్ = గొప్పది

దవీయాన్ = దూరపుది

నేదీయాన్ = చేరువది

ప్రథీయాన్ = గొప్పది,

[విశాలమైనది

మృదీయాన్ = మెత్తనిది

దగ్ధీయాన్ = గట్టిది

స్థేయాన్ = స్థిరమయినది

స్నేయాన్ = ఒత్తైనది

బంహీయాన్ = గొప్పది

వక్షీయాన్ = వండ్లుగడచినది

సాధీయాన్ = మంచిది

వరీయాన్ = మేలయినది

యవీయాన్ = చిన్నది

కనీయాన్ = చిన్నది

ద్రాఘీయాన్ = పొడవైనది

పాశీయాన్ = పాశపుది

క్షోదీయాన్ = తుదగ్రమయినది

క్షేపీయాన్ = త్వరితమయినది

బలీయాన్ = బలమయినది.

ఈ పదము లన్నియును, (తర) స్థితిని దెలుపు పదములే. వీనితుదినున్న [ఈయాన్] అను ప్రత్యయమును దీసి, [ఇష్ట] అను ప్రత్యయము చేర్చినచో [తమ] స్థితిని దెలుపునట్టి పదములగును. ఉ॥ శ్రేయాన్ = మేలైనది. శ్రేష్ఠః అన్నిటిలోను మేలైనది, పాశీయాన్ = పాశాత్ముడు. పాశిష్ఠః = అందరికంటెను ఎక్కువపాశాత్ముడు. [ఇష్ట] ప్రత్యయముచేరిన పిమ్మట, శబ్దము పున్న పుంసకములందు అకారాంత మగును. స్త్రీ లింగమున అకారాంత మగును.

ఉత్తరదేశే భూయాంసః సంహితాః సంతి. పర్వతానాం
హిమవాన్ పృథివ్యః. తస్మిన్నేవ పర్వతే బలిష్ఠాః వ్యాఘ్రాః
క్రూరజంతవః సంచరంతి. తత్రైవ బదరీనారాయణ బ్రహ్మ
కపాల కేదార గంగోత్తరీ ప్రభృతీని బంహీయాంసి పుణ్య
క్షేత్రాణి సంతి. భూయాంసః పాపీయాంసః తాని క్షేత్రాణి
గత్వా పాపం శమయితుకామాః తత్ర నదీషున్నా త్వా కింవా
కర్మజాలం కుర్వంతి కింతు, మనఃపూర్వకం కృతస్య పాపస్య
శాంతిః కథం భవిష్యతి ! రేబలిద్ధ ! తవ నంచెరుమాళ్ళుః అతీవ
సమర్థః. పరవంచనాయాం, (పటీయాన్=సమర్థుడు) ఇతి భాతి.
అనంతరం కిమాసీత్ ! అనంతరకథాం కథయేయం శృణు.
తతః ప్రాద్వివాకః అభియోగం నంచెరుమాళ్ళుః పక్షే
పరిష్కృతవాన్. పశ్చాత్ వాదిన స్సర్వేపి శృంగభంగం
ప్రార్థ్య కింకర్తవ్యతామూఢా స్సంతః కలిపయకాల
పర్యంతం తూష్ణిమాసన్. కింతు తేషాం హృదయదాహాః న
శాంతః. ఏవంస్థితే నంచెరుమాళ్ళోః పితా స్వర్గ మగచ్ఛత్.
తస్మిన్ సమయే గ్రామస్థాః వక్షియాంసః శ్రీవైష్ణవాః
సర్వేపి ఏకీభూయ, నంచెరుమాళ్ళోః గర్వభంగస్య అయమేవ
సమయ ఇతి నిశ్చిత్య శవసంస్కారార్థం కేపి నాగచ్ఛన్.
తథాపి అస్మన్నంచెరుమాళ్ళుః ధైర్యాత్ నాచలత్కల.
అనంతరం సాతాని శ్రీవైష్ణవైరేవ శవం వాహయిత్వా, ప్రేత
కృత్యం సర్వమపి యథావిధి నిర్వర్తితవాన్ కిల. ఏవం ప్రకా
రేణ వృద్ధాః కేచన కథయంతి. ఏతద్విషయే కియ త్సత్యంవా,
మయా న జ్ఞాయతే. అరేబలిద్ధ ! తహి త్వం సంకరజాతీయ

ఇతి భాలి. తాతాచార్య! త్వదవేక్షయా సంకరజాతీయః
 కోనురే? ఛీ రాండేయ, మాం సంకరజాతీయం వదసి కిం?
 మాస్తు ఏష వృత్తాంతః కుళుద్ధస్య కవితాశక్తి రస్తివా?
 అహో! కుళుద్ధః మహాకవీశ్వరః. ఛీ దుర్భగ! మహాకవీ
 శ్వర ఇదివద. కుత్రాభ్యస్తవానే కవిత్వ మయం? మండుక
 శాస్త్రీసమీపే కుళుద్ధః కవిత్వ మభ్యస్తవాన్. మండుక
 శాస్త్రీ కః? చింతలవల్లుగ్రామే మండుకశాస్త్రీ కశ్చన
 మహాకవిశేఖరః వర్తతే. తస్య సమీపే కవిత్యారంభం కృత్వా
 క్రమేణ కవితాశక్తిం అవర్ధయత్. తస్య కవితాశైలీ
 కీదృశీ? కవితాశైల్యాః కిం, తస్య కవిత్యే గణదోషోవా యతి
 దోషోవా నదృశ్యతే. గణనియమోవా, యతినియమోవా
 అస్తిచేత్తలు, గణదోషోవా యతిదోషోవా అస్మాభి రుప
 లభ్యతే; సోపి నాస్తి, అయమపి నాస్తి. తస్య కవితాపాకః
 విశాచనారికేళపాకః. తస్మాత్కారణాత్ కన్యాపి భేత్తు మశ
 క్యః. కంచిత్ప్రబంధ మరచయత్కిం సః? అహో, తిలకాష్ట
 మహిషబంధనం నామ ఏకం ప్రబంధ మరచయత్. సమ్యక్
 గస్తి తవ వచనశైలీ. కుళుద్ధస్య భార్యా మాతృగృహాత్
 కదా ఆగమిష్యతి కుళుద్ధస్య గృహం? రేతాతాచార్య! తస్యాః
 ఇదానీం కింప్రయోజన మస్తి? పునరపి దైవానుగ్రహేణ
 పంశాంకురచిహ్నం దృశ్యతేచేత్, తదా ఆగమిష్యతి. తస్యాః
 చరిత్రం కీదృశంరే? అయితాతాచార్య! సర్వం జ్ఞాత్యైవ మాం
 పృచ్ఛసికిం, మమవ క్షేణ ♦ భాషయితుంవా? నహినహిరే

♦ పోయశః పృథిధాతుమాలక్షునకుడు 'అయ' చేరిచి, అయా

అహం సర్వదాగృహేషవ ఉపవిశ్య ద్రావిడప్రబంధ-ఆశ్వీందారు
స్తోత్రాది పారాయణం కుర్వన్ కుతాశ్రిపి న బహిర్గచ్ఛామిఖలు;
తేనకారణేన కస్యగృహే కిం చలతివా మయా కిం జ్ఞాయతే;
త్వంతు భూలోకనారదః సర్వగృహేషు త్వమేవ, సర్వవృత్తాం
తాః త్వదీయా ఏవ; తవ ఆజ్ఞాతం నకంచిత పృస్థీతి మమాభి
ప్రాయః; అత స్త్వాం సర్వవిషయాన్ పృచ్ఛామి; మయి కోపం
మాకాషీః హేతాతాచార్య ! ద్రావిడప్రబంధాది పారా
యణకర్తుః తవ కుళుద్ధవృత్తాంతేన కింప్రయోజనం ? రేబభిద్ధ !
త్వంతు మమ అతీవప్రేయాన్ ఖలు; తతః తవ ఆగమనసమయే
త్వయా సహ సంభాషణం నకుర్యాంచేత్ త్వస్మనః ఖద్వ్యేతకింవా
ఇతితాత్పర్యేణ యంకంచిచ్ఛృత్వాంతం (అధికృత్య = గురించి,)
ప్రస్తావం కర్తుమిచ్ఛామి. త్వయా కుళుద్ధవృత్తాంతః జ్ఞాయతేచే
ద్వద, నోచేత్ న. తవ కోపః కుతః! వదామిశ్రుణు. కుళుద్ధస్య
ద్వితీయవివాహఃఖలు; (ద్విపంచాశ్వాధాయనః = ఏబదిరెండేళ్ళ
వాఁడై) కుళుద్ధః త్రిపథగాః (పర్యణైషీత్ = పెండ్లాడెను.) కుళుద్ధః
హిరణ్యవృద్ధః, తేన కారణేనైవ రూపకాణాం సహస్రీద్యయం
గృహీత్వా లుభాచార్యః కుళుద్ధాయ త్రిపథగానామ్నీం
కన్యాం ఆయచ్ఛత్. వివాహసమయే సా పంచమాయన్యేవ.
యథాకథంచిత ఈశ్వరానుగ్రహేణ షోడశాబ్దే భాద్రపద
బహుళి అమావాస్యా మంగళవాసరే పూర్వఫల్గునీనక్షత్రే

కాలపురుష వారక పరిశ్రయములు చేర్చినచో ఆయాధాతువునకు ప్రేర
ణార్థ మేర్పడును. ఉ॥ భాషతే = చుకుచున్నాడు; భాషయతే రేక
భాషయతి = పలికించుచున్నాడు.

సూర్యాస్తమయవేళాయాం త్యాజ్యసమయే సా రజస్వలా
 ఆసీత్. తతఃప్రభృతి మాతృగృహవీవ వస్తుం తస్యాః అభిలాషః.
 తర్హి నిషేకమువహార్తః ఆసీద్వానవా! ఆసీదిత్యుక్తే ఆసీదితి
 అవాచయన్. తస్మిన్ సమయే కుశుద్ధః చతుష్టప్తిహాయనః.
 చేత్కిం పూర్వజన్మని కుశుద్ధః బహుళావంశాః పుత్రదానేన
 అవర్ధయత్. తేనకారణేన ఏతజ్జన్మని ఏకోనసప్తతిహాయనస్యా
 ప్యస్య స్తనంధయదశానభాగ్యరేఖా ముఖే స్పష్టం ప్రకాశతే.
 రేబభిర్ధ! కుశుద్ధః అతీవ అదృష్టవాన్; నోచేత్ పక్షవయస
 స్తస్య వంశాభివృద్ధిః కథం భవేత్? అస్తునామ సా కథా.
 కతి ఘంటాః ఆసాన్? ఇదానీం ఘంటాచతుష్టయ మాసీదితి
 భాతి. పశ్య సూర్యస్యలేజః శనైశ్శనైర్మందాయతే. తర్హి
 మయా ఆపణః గంతవ్యః, త్వమ ప్యాగమిష్యసివా! ఆగమి
 ష్యామి; మమాప్యాపణే ఈషత్కార్యమస్తి. హింగు సుతరాం
 గృహే నాస్తికిల. తస్మి ఉత్తిష్ఠ గచ్ఛావ. అహం సంసిద్ధోఽ
 స్మి తాతాచార్య! తవైవ ఆలస్యం భవతిచేత్ భవేత్కింతు.
 కుత ఇతిచేత్ పృతి బహిర్గమనసమయేపి ఉర్ధ్వపుండ్రాణాం
 (నవీకరణం=క్రోత్తచేయుట) ప్రియశః శ్రీవైష్ణవానాం సంప్ర
 దాయఃఖలు. త్వమపి వైష్ణవవీరఖలు! ఆ! మమ వైష్ణవత్వం
 కీదృశం! (తిష్ఠేత్యుక్తే=ఉండుమంటు) అద్యస్థాస్యతి, గచ్ఛేత్యుక్తే
 శ్వః గమిష్యతి. బాధమే వోత్తిష్ఠ తవ వచనానాం కిందారి
 ద్రవ్యం! ఆగచ్ఛాగచ్ఛ. తాతాచార్య! హస్తే మిమ ప్లస్తివా
 ధనం! అస్త్యస్తి. కియదస్తి? (కళాచతుష్టయం=నాలుగణాలు)
 అస్తి. ఆవయో రుభయోరపి పర్యాప్తం.

అయ్యో ! తమకు మాన్యము లేయేయ్యూళ్లలో నున్నవి? ప్రతిపంవత్సరమున్నూ మీకు ఆదాయము ఎంత వచ్చును? బలిధాచార్యుడా! మాకు స్థిరమాన్యము లెక్కడను లేవుగాని చరమాన్యము లనేకస్థలములం దున్నవి. ఓహోహో! చరమాన్యములనగా మీభూములను మీరు త్రవ్వుకొనికావల సిన చోటికి తెచ్చుకొంటాగా యేమిటి? ఓరి చేదస్తుడా ! పండితులమాటలు పండితులకేగాని తెలియవు. నీకేమి తెలి యును! తాతాచార్యులగారూ! నేను పండితుడనుగానూ? నీవు పండితుడవైతే ఇట్లా ఆడుగనే ఆడుగవు. అటులైనచో నేను పండితుడనో పామరుండనో రేపు కక్కయశెట్టిగారి పెండ్లిలో మతత్రయ తాంబూల సమయమందు (తెలియక పోమ = న జ్ఞాస్యత ఇతి న.) నీకెందుకు కోపము, నీవును బండి తుండవేలే. అబ్బో! తాతాచాహ్లా! నీ స్లేష్మపు మాటలు నాను తెలియవనుకొన్నావా? నాకున్నూ రెండర్థాల మాటలు వచ్చును ఇదుగో ఇప్పుడే తెలిసినది నీపాండిత్య ప్రకాశము. స్లేష్మపుమాట లేమిటిరా మూర్ఖుడా! స్లేష్మమాట లనరా. అవే అవే నీకు పుట్టెడు దగ్గ గనుక నీవు మాట్లాడు ప్రతి మాటయున్నూ స్లేష్మకవమే అని నాయభిప్రాయము. ఓరి దుర్మూర్ఖుడా! నాకు దగ్గు అని (ఆక్షేపిస్తున్నావా = ఆక్షి పసి కిం)? నీవు మాట్లాడునపుడెట్లా నోటిపంట చొల్లు పడు తుందే, దాని కేమిచెప్పుతావు? నాది శిశులక్షణము నీది వృద్ధ లక్షణము. నాపాండిత్యానికి దినదినాభివృద్ధి నీపాండిత్యానికి దినదిన క్షయము; సరిపోయిందా సమాధానము ? ఇకనోరు

మూసికొనుము. బాగుగానున్నది నీసమాధానము. నీవంటి
 వానితో సహవాస మొనర్చుటయే నీది పారపాటు. నాక
 ట్లాంటిపారపాట్లెన్నడును రావు. కాబట్టియే నీపాండిత్య మెప్పు
 డున్నా పారపాటు పాండిత్యము. నామాటలతోనే నన్ను
 (ఎడావెడాకొట్టుచున్నావురా = సవ్యాససవ్యం తాడయసీరే)
 ఓముసలాయనా ! నన్ను పండితునిగా నీవు ఒప్పుకొంటేనే
 నీకు కూడా పండితసంభావన దొరకే నాలుగు డబ్బులు కంటి
 కగడతవి. లేకపోతే నీనోట మన్నా నానోట జున్నా. లేక
 నన్ను మూర్ఖు డంటావా ? మూర్ఖునిసహవాసగాఢు వాని
 కన్నా మూర్ఖుడు. గాడిదెకు గాడిదెతో సహవాసము, గోవు
 నకు గోవుతో సహవాసము. కనుకనే “ మూఢో మూర్ఖో
 గార్దభశ్చైకరాశిః ” అని వేదములో చెప్పియున్నది. అబ్బో
 అంతకంతకు నీపాండిత్య మెక్కువగుచున్నదే. ఓహోహో
 ఇంతే అనుకొన్నావా ఏమిటి! ఇంకా పెరిగిపోతుంది; అందుకనే
 నాది శిశులక్షణ మన్నది. నాకు వచ్చేకాలము నీకు పొయ్యే
 కాలము; చూచినావా రెండ్రథాలమాటలను ఎట్లా (ప్రయో
 గిస్తున్నానో = ప్రియునజ్ఞివా) కాబట్టి [ఎప్పుటికయినా
 కాని=కదాపివాభవతు] నాతో దడ్డావాదమును పెట్టుకొన
 వద్దు. పెట్టుకొంటే [నిభాయించలేవు=న నిర్వహేః] సరేలే
 నేనైనా [తమాషాకు = విలాసార్థం] అన్నాను గాని నీ
 యోగ్యత నాకు తెలియదూ! మీతాతగారి యోగ్యతయే
 నీయోగ్యతకూడా. అందు కావంతేని సంశయము లేదు.
 కక్కయ్యపెండ్లి ముహూర్త మెప్పుడు ? ఎవరు [పెట్టినాఁ=

నిరచిన్వృత్?) మాభాషమటదిగాఁడు. ఆకుభుద్ధుడు ఇంకొకరి
దాకా రానిస్తాడటయ్యా! వాడమ్మకడుపుమాడ - ఏదివచ్చినా
వాడే గళగ్రాహి. వానికి బోధిత్వాస్త్రమునఁగూడఁ బ్రవేశ
మున్నదా! ప్రవేశ మున్నదో లేదో భగవంతున కెఱుక.
అరువదినాల్గు కళల్లోను వాడే పండితుడట! ఇంతకూ ఈ కలి
కాలములో మంచికి కార్యములేదు. నోరుగల వానిచే రాజ్య
ము. (పోనీగాని = భవతునామకీంతు) కక్కయ్య సెట్టిది
వైష్ణవ సంప్రదాయమా, శైవ సంప్రదాయమా? నేటికి
పదేండ్లక్రిందటి పఱకును కక్కయ్యసెట్టి యింట్లో [పోడశ
కర్మలున్నా = పోడశకర్మాణ్యపి] వైష్ణవ సంప్రదాయము
తోనే నడచినవి. ఆనందనామ సంవత్సరమునుండియు లింగ
ధారి పద్ధతితో నడచుచున్నట్లు నేను వినుచున్నాను. అప్పటికి
కుభుద్ధాచార్యులు కక్కయ్యగారింట్లో అడుగు పెట్టలేదా
యేమి? లేదు లేదు. కుభుద్ధుడు ప్రవేశించినది నిరుదేగా! ఇత
మీద నందఱి నోటను గడ్డే. మన కా వివాహమున కాహ్వా
నము వచ్చునో రాదో. వస్తేనేమి, రాకుంటేనేమి! మతత్రయ
తాంబూల విషయములో ఆహ్వానము పనిలేదు. ఇట్లాంటి
సమయములోనే యెవని మతమును వాడు నిలువపెట్టుకొన
వలె వాడు పిల్వినను పిల్వకపోయినను, విఘ్నేశ్వరపూజలగా
యతు ఆయిదురోజులున్నా మన మక్కడనే యుండితీరవలె.
మనను రావద్దంటే యేమిచేతామురా? ఓరి పిచ్చితాతా
చార్యులూ! మనను రమ్మ నేవాడుంటే కాదటయ్యా, రావ
ద్దనేవా డుండటం! వాహూ లేదు వీహూ లేదు. కాబట్టి మన

కాథయ మేమీలేదు. అరే బలిధా! మనసు పిలువకుండానే వెళ్ళినట్లయితే జుట్టుపట్టిలాగిస్తాడేమో కుళుద్ధడు! వాడు మన జుట్టు పట్టుకొని లాగిస్తే చూరు పట్టుకొని వ్రేళ్ళాడు దాము, నీకు వచ్చినభయము నాకు లేదు, నావెంట నుండుము, నే నెట్లాపోతూంటే నీవును అట్లాగే పొమ్ము. తాతాచాల్లా! మఱి పండితుణ్ణి పండితుణ్ణి అని అఘోరి స్త్రీవే, ఇదేనా నీపాండిత్యము! వెళ్ళికి పిలుస్తారో పిలువరో అని దిగులుపెట్టుకోటమేనా పాండిత్యానికి లక్షణం! బేష్ బాగావుంది, నాకట్లాటి నదురూ బెదురూ లేదు సుమా. మొన్న హుళక్కిభార్య రజస్వల అయినది. శాంతి తగిలినది. వాడు నన్ను పిలువనేలేదు. అదంతయూ మాకుళుద్ధాయ తంత్రంలే. అయితేనేమి, మూడు గ్రహములకు నేనే సిద్ధపడ్డాను. కాని కుళుద్ధడు కొంచెము వేచిపెట్టినాడు గాని, యెంతయినా నాదెబ్బకు జడుస్తాడు. కాస్త కుక్కురకాస్తున్నదగ్గర నేను కొన్నాళ్లు శిష్యత్వమేడిశాసుగా, అబలమే యెక్కడికి పోయినా, నా కింత సభాపూజ్యత తెస్తున్నది ఊ, అనా చేమిజరిగినది! ఏమిజరిగిందా, చెపుతాను విను. దంపతులు పీటలమీద కూర్చున్నారు. కుళుద్ధాచార్లు బ్రహ్మసనము వేసికొన్నాడు. ఇంతలో నేనున్నూ ప్రవేశించినాను. కుళుద్ధడు కొంచెము మొగము (చిట్టించుకొన్నాడు = సమోచయత్.) నే నిదంతా కనిపెట్టియేయున్నాను. నేనెటు వంటివాడ ననుకొన్నా వేమి, (అవలిస్తే ప్రేగులు లెక్కపెట్టుతాను=జృంభ్యతేచేత్ ఆంత్రాణి గణయిష్యామి.) ఆ, తరువాత తరువాత. మాకుళుద్ధవకు మంత్రము తక్కువ, తంత్ర

ము ఎక్కువ. కాబట్టి శ్రీగురుభ్యోనమః, అన్నాడు; వెంటనే (మేళగాళ్ళను = మేళకాణ్), వాయించమన్నాడు. అంతట నేను కొంచెముసే పూరకుండి, నూనెలో మొగము చూపించావట్రా, అని అడిగినాను. అబద్ధాలవారింట్లో తైలాపేక్షణ సంప్రదాయము లేదన్నాడు. అబద్ధాల వా రెవరు ? హుళ్ళక్కిగారింటిపేరు అబద్ధాలవారు. సరే. ఆపైన నేమిజరిగినది ? తరువాత నేను హుళ్ళక్కిని అడిగినాను. ఏమని ? మీకుల దేవత యేదయ్యాహుళ్ళక్కిగారూ, అని అడిగినాను. హుళ్ళక్కి, చిన్న వాడుకాబట్టి, కులదేవత అంటేయేమిటో తెలియక కుళుద్ధాయ మొగము చూచినాడు. 'మాకుళుద్ధుడి తెలివి చూడు' పిల్లపుట్టింటివారి తాలూకు కులదేవత 'మానిక' పిల్లవానియింటి తాలూకు కులదేవత 'రోకలి' అని సమాధానము చెప్పి, నాకు కనుసంజ్ఞ చేసినాడు. అప్పుడు నే నది కనిపెట్టి, రోకలీ, మానికే అక్కడ తెచ్చిపెట్టించినాను. తరువాత వాడు కర్మ కాండ యేమిచేయించినాడో, యెట్లా ఆహారాలు వేయించినాడో, ఏమితికమకలు చేసినాడో, వానికే తెలియను, భగవంతునికి తెలియును, నేను మళ్ళీ నో రెత్తలేదు.

ఏకోనశతతమః పాతః=తొంబది తొమ్మిదవపాతము.

(ద్వార్) శబ్దము=రేఖాంతము-స్త్రీలింగము-ద్వారము.

ప్ర. ద్వాః	ద్వారౌ	ద్వారః
సం. హేద్వాః	హేద్వారౌ	హేద్వారః
ద్వి. ద్వారం	ద్వారౌ	ద్వారః

తృ. ద్వారా	ద్వారాభ్యం	ద్వారాభ్యః
చ. ద్వారే	ద్వారాభ్యం	ద్వారాభ్యః
సం ద్వారః	ద్వారాభ్యం	ద్వారాభ్యః
ష. ద్వారః	ద్వారోః	ద్వారాం
స ద్వారి	ద్వారోః	ద్వార్షు

గీర్ శబ్దము=వాక్కు, ధూర్ శబ్దము=బరువు, పూర్ శబ్దము=పట్టము; ఈ మాడున్ను రేఫాంతములే, స్త్రీలింగములే. ద్వారశబ్దమువలెనే నడచునుగాని, అబాదిప్రత్యయములు పరమగునపుడఃమాత్రము, పరుసగా (గీర్-ధూర్-పూర్) అని చూడఁడు. వార్ శబ్దము=నీరు. రేఫాంత నపుంసకము-చి. ద్వి. వాః-వారీ-వారి. తక్కినది ద్వార శబ్దమువలె నడచును.

ద్వాః = వాఃలి	స్త్రీ	తీరీటః = చుట్టి, తిరి
గీః = వాక్కు	,,	అయన్ = ఉక్కు
ధూః = బరువు	,,	ప్రగీవః = బాలీసు
పూః = పురము	,,	పదకః = పతకము
వాః = నీరు	స	పృశ్చకా = వెన్నెముక
పూతికా=పునుగుపిల్లి		పిల్లాకః = పక్షిపిల్ల
ప్రాశ్టీలః = సమ్మెట		పార్శ్వకః = గారడివాడు
పాణికా = తెడ్డు		బర్భరః = తుమ్మచెట్టు
కోలః = తెప్ప		ప్రదూలా = లంగా, పరికిణీ

బ్రహ్మచారి = బ్రహ్మచారి విధురః = భార్యలేనివాడు

గృహస్థః = గేస్తు పండః = నపుంసకుడు

వానప్రస్థః = వానప్రస్థుడు వంశ్యా = గొర్రెలు,

యతిః = సన్యాసి (మాచకమ్మ)

విధవా = విధవ పూలః = మోపు

పశ్చిమసముద్రతీరే ద్వారకానామ్నా కాచన పూ రాసీత్. తత్రైవ శ్రీకృష్ణః అష్టోత్తరశతాధికహోడశ స్త్రీసహస్రైః చిర కాలం (యాపయామాసకీల=గడపెనట.) పురా విదర్భాధిపః భీష్మనామకః కశ్చన రాజా రాజ్యం పాలయన్ ఆసీత్. తస్య గర్భే లక్ష్మీరేవ రుక్మిణీనామ్నా పుత్రికా జాతా. తస్య జ్యేష్ఠ పుత్రః రుక్మినామధేయః. సః అతివాద్యోగ్యః. రుక్మిణీతు జగ దేకసుందరి, జగన్మాతా, సామృద్ధ్యై రేవ. ఏవంస్థితే, రుక్మిణ్యాః వివాహానుకూలం వయః ప్రాప్తం. భీష్మరాజస్తు సామృద్ధ్యగవదవతారభూతాయ శ్రీకృష్ణాయైవ రుక్మిణీం దాతు కామః అభూత్. జ్యేష్ఠపుత్రస్య రుక్మిణః హృదయే, రుక్మిణీం శిశుపాలాయ దాతు మభిలాషః అభూత్. రాజా జ్యేష్ఠపుత్రస్య (గిరం=మాటను) అతిక్రాంతుం (నాశకత్=చాలకహేయను) రుక్మిణీం లక్ష్మీస్వరూపాఖిలు, తేనకారణేన శ్రీకృష్ణవేద బద్ధాను రాగా(బభూవ=ఉండెను.) రుక్మి పాపాత్తా, కృష్ణం సర్వదా(ద్విష న్నేవ=ద్వేషించుచునే) అవర్తత. ఏకస్మిన్ దినే రుక్మిణీస్వయం వరః చలిష్యతీతి ప్రభా లోకే (ప్రాసర్పత్=ప్రాకినది.) తదా జరాసంధాదిభిస్సాకం శిశుపాలః వినాహానుకూలం వేషం ధృత్వా భీష్మరాజధానీం ప్రత్యాగచ్ఛత్. ఇతః పూర్వమేవ రుక్మి శిశుపాలాయ రుక్మిణీం దాపయిష్యామితి అభయహస్తం ఆయచ్ఛత్ఫలు, తేనహేతునా, శిశుపాలః వివాహనేష్యం ధృత్వా ఆగచ్ఛత్. నోచేత్ స్వయంవరే కన్యాకం వరిష్యతివా, కేన జ్ఞాయతే? ఏతద్రహస్యం జరాసంధాదీనామపి జ్ఞాతమేవ. జరాసంధాదయశ్చ శిశుపాలస్య రుక్మిణశ్చ అతీవ ప్రియ

సుహృదః. దుగ్ధిణః ఆభిప్రాయః క ఇతిచేత్, కథమపి కృష్ణాయ
 దుగ్ధిణీం నదాపయేయం, అస్మదనుజాయాః భర్తా శిశుపాలవన
 భవతు ఇతి. ఏష వృత్తాంత స్సర్వోపి దుగ్ధిణ్యాః కష్టమార్గం
 ప్రావిశత్. తదా పితృసమీపం గత్వా, హేతాళ! మాం
 కస్మైదాస్యసి? ఇతి, దుగ్ధిణీ పితర మప్పచ్ఛత్. తదా భీష్మ
 రాజః అంబ! తవాగ్రజః త్వం శిశుపాలాయ, దాతుం
 విచ్ఛత్, ఇతి ప్రత్యోత్తరయత్. మాం దాతుం అగ్రజస్య
 కోఽధికారః? త్వం మమ జనకః, మద్విషయే సర్వాధికారా
 స్త్వదీమా ఏవఖలు, ఇతి పునరపి దుగ్ధిణీ జనకం అవదత్ తత్
 శ్రుత్వా భీష్మరాజః, మనసి ఇత్థం అచింతయత్ - అహో, మమ
 పుత్రః అతీనపాపిష్ఠః; సర్వదా కృష్ణం ద్వేష్టి, కృష్ణాయైవ ఏషా
 బాలికా [దీయతేచేత్ = ఈయబడినట్లయితే,] అస్మద్వంశః
 సర్వోపి తరిష్యతి; సః సామన్నారాయణః; దుగ్ధిణ్యాః హృద
 యేచ కృష్ణమేవ పరిణేతుం ఇచ్ఛా అస్తీతి బహుభి ర్హేతుభి
 జ్ఞానయతే, కింక ర్తవ్యం మయా? అహంచ వృద్ధః పుత్రస్య గిరః
 నశుగ్రహోమిచేత్ కుటుంబకలఙ్గా జాయేత్. శిశుపాలాయ
 కన్యా(న దేయా=ఈయలేగదు.) కృష్ణాయైవ దేయా, ఇతి బహు
 వారాన్ కథయం. శిశుపాలాపేక్షయా శిశుపాల ఏవ వరమితి
 ఉక్త్వా మాం బహుధా అనిందత్ మమపుత్రః. తథాపి శక్తి
 వంచనాం వినా ప్రయతిష్యే-. అంబ! స్వయంవరార్థం సర్వే
 షాం భూపాలకానాం శుభలేఖా తవాగ్రజః అప్రేషయదితి
 భాతి. శ్రీకృష్ణోపి శుభలేఖం దృష్ట్వా ఆగమిష్యత్యేవ. అన్యేషి

రాజానః బహవః ఆగమిష్యంతి. తదా త్వదవేక్షితం వరం
 వృణీష్య, ఇతి భీష్మః పుత్ర మవోచత్. తదా దుష్ప్రిణీ
 హృదయే ఏవ మచింతయత్. మమపితా (అశ్రుమార్జనాన్తం =
 కళ్ల నీళ్లు తుడుచుటకు) ఏవ మవోచత్, కింతు సః మదగ్ర
 జస్య గిరం నాతిక్రాంతం శక్తః. అతః అహమేవ శ్రీకృష్ణం
 పృతి ఏకం బ్రాహ్మణం వేదవిత్వా లేఖముఖేన మమ హృద్గ
 తం సర్వమపి శ్రీకృష్ణపరమాత్మనే నివేదయిష్యామి. అపిచ
 ఇత్ర సమీపే సన్నిహితాం అంబికాం ఆరాధయిష్యామి.
 అంబికాప్రసాదేన శ్రీకృష్ణ ఏవ మమపాదం గృహ్ణీమాత్ ఇతి
 చింతయిత్వా లేఖ మేకం లిఖిత్వా బ్రాహ్మణహస్తే దత్వా
 శ్రీకృష్ణసమీపే మదీయప్రార్థనాం విజ్ఞాపయే త్యుక్త్వా
 బ్రాహ్మణం ప్రాహ్నితో అనంతరం వృద్ధబ్రాహ్మణః
 శనైశ్చనైః గ్రామాన్ (అతీత్య=దాటి) పురః ఆతిక్రమ్య, వనాని
 తీర్త్వా క్రమేణ ద్వారకాపురిం ప్రావిశత్. ద్వారకాదర్శనాను
 పదమేవ బ్రాహ్మణస్య మార్గాయాన స్సర్వోపి ఆశామ్యత్.
 పురసభాగ్య దర్శనేన బ్రాహ్మణః విస్మృతేతరవృత్తాంతః,
 నిశ్చేష్టచరిమేవ బహిర్ద్వారి కతిరయకాలపర్యంతం స్థితా,
 సమీపే దృశ్యమానం సముద్రం, తదుపరి నావికైః పాణికా
 సాహాయ్యేన నీయమానాః కోలాః, కోలేభ్యః అవమహ్య
 మహానౌకాసు ఆరోహతః పౌరాః, పౌరైః సంరక్ష్యమా
 నాః కలభాషిణః శుకశారికాచిప్లగాకాంశ్చ పశ్యన్, ఆత్మానం
 కృతార్థమన్యమానః దుష్ప్రిణీం స్తునక్రమేణ పురాంతః ప్రావి
 శత్. ఏకైక ప్రాకారస్థితా విశేషా న్వర్ణయమానః ఆనంద

సముద్రమగ్నస్థ సప్తస్రాకారా క్రమేణ ఆతిక్రమ్య శ్రీ
 కృష్ణమందిరస్య ద్వారి అతివత్. ద్వారబహిర్భాగే స్థితా
 శ్రీకృష్ణదర్శనార్థం ఆగతా ఆసంఖ్యాకా భూపాలవర్యా
 దృష్త్వా, అహో ! శ్రీకృష్ణపరమాత్మనః మహావైభవం
 కిం వర్ణయామి ? మమ పూర్వజన్మసహనేషు సంపాదితం
 పుణ్యం సర్వమపి అస్మిన్ దినే అఫలత్. నోచేత్ రుక్మిణీమహా
 దేవీ మామేవ శ్రీకృష్ణదర్శనార్థం కుతఃపాహిణోత్. అహో !
 కతిరాజానః శ్రీకృష్ణదర్శనార్థం అవకాశం అలభ్యా బహిర్ద్వార
 మవ ఇతస్తతః సంచరంతి ? అహం గర్భదరిద్రః, వృద్ధ బ్రా
 హ్మణః, మయా శ్రీకృష్ణదర్శనం కథం లభ్యేత? ఇతి విచార
 యన్, ఏకం దౌవారిక మాహవాయ, కుండినపురాత్ ఏకః
 వృద్ధబ్రాహ్మణః ఆగత్య ద్వారి తిష్ఠతీతి, శ్రీకృష్ణం విజ్ఞాప
 యేతి ప్రాహిణోత్ సోఽపి శ్రీకృష్ణసమీపం గత్వా బ్రాహ్మణ
 వాక్యాని కృష్ణాయ న్యవేదయత్. తత్తతాదేవ శ్రీకృష్ణః
 సింహాసనాత్ ఉత్థాయ అర్ఘ్యపాద్యాది పూజాద్రవ్యాణి
 గృహీత్వా బ్రాహ్మణాంతిక మాగత్య తస్య పాదా ప్రక్షాళ్య
 పాదోదకం శిరసి ధృత్వా బ్రాహ్మణం నమస్కృత్య, సఖాం
 గణ మనయత్. తదా బ్రాహ్మణః శ్రీకృష్ణైరస్పృశేన
 విసప్తసర్వసంతాపః ఆగమనప్రయోజనం విస్మృత్య, కంచి
 త్కాలం శ్రీకృష్ణస్య దివ్యసుందరవిగ్రహం చక్షుర్భ్యాం
 పిబన్నివ ఆసీత్. తతః శ్రీకృష్ణః బ్రాహ్మణం కుశలప్రశ్నేన
 సంభాష్య ఆగమనప్రయోజనం ఆపృచ్ఛత్. తదా బ్రాహ్మణః
 ఆనందబాష్పైః పరిపూర్ణై చక్షుషీ ఈషత్పరిమృజ్య స్వకక్ష

స్థితం లేఖం కృష్ణాయ దత్వా, ఏష లేఖః ఏవ సర్వవృత్తాంతం
 భగవతే విజ్ఞాపయతి త్యుక్త్వా, శ్రీకృష్ణాజ్ఞాయా కస్మింశ్చి త్పీఠే
 ఉపావిశత్. కృష్ణః లేఖం పఠిత్వా, తన్మతం వృత్తాంతం సర్వ
 మపి జ్ఞాత్వా, రుక్మిణీస్వయంవరార్థం ఆగమిష్యామి త్యుక్త్వా
 బ్రాహ్మణం పడ్రసోపేతభోజనేన, ధనకనకవస్తువాహనాదినా చ
 బహుధా సంతర్ప్య, కుండినపురం ప్రాహిణోత్. అత్రాంతరే
 రుక్మిణీ శ్రీకృష్ణపాదారవింశబద్ధమనస్కా అంబికాలయే ఉప
 విశ్య ఏకాగ్రచిత్తేన అంబికాం ఆరాధయన్తీ బ్రాహ్మణాగమ
 నం నిరీక్షతేష్టు. పరేద్యురేవ వివాహముహూర్తః రుక్మిణా
 నిశ్చితః. బ్రాహ్మణోపి శనైః ద్వారకాం పరిత్యజ్య కుండిన
 మాన్య మనుసృత్య రుక్మిణీసన్నిధానం ప్రావిశత్. ఆగతాయ
 బ్రాహ్మణాయ రుక్మిణీ వందనం సమర్ప్య 'కిమాహ భగవాన్
 శ్రీకృష్ణః' ఇతి బ్రాహ్మణం అప్రాక్షీత్ = అపృచ్ఛత్. తదా
 బ్రాహ్మణః వృత్తాంతం సర్వమపి (తుచావిలుప్తం = తుచా
 తప్పకుండా) అవోచత్. ఛేత్సిం, రుక్మిణీ హృదయే,
 'ముహూర్తకాల స్సన్నిహితః ఖలు, ఇతోపి కృష్ణః నాగతః;
 మమాదృష్టరేఖా కథమస్తివా, శిశుపాలః వివాహవేషం
 ధృత్వా స్వయంవరమంటపే ఉపవిష్టః ఖలు, మయా అధునా
 కింకర్తవ్యం?' ఇత్యేవం ప్రకారేణ బహుధా చింతాకులా
 బభూవ. తత్ర ద్వారకాపురేచ శ్రీకృష్ణః బ్రాహ్మణాగమనా
 నంతరం, భృత్యవర్గ మాహూయ, శైబ్యసుగ్రీవమేఘపుష్ప
 వలాహకాఖ్యాన్ చతురః అశ్వాన్ ఆనాయ్య, రథం ప్రయాణ
 సంసిద్ధం కారయిత్వా, యుక్తపరివారేణ సహితస్సక్ కుండిన

పురిం [[ప్రతస్థే = ప్రయాణమాయెను] క్షణాంతరేవ కుండిన
పురోపవనే ఆవరుహ్య భీష్మాయ దూతం ప్రాహిణోత్. భీష్మ
కోపి దూతముఖాత్ కృష్ణాగమనవృత్తాంతం జ్ఞాత్వా
ఉచితపరివారేణ యుక్తః కృష్ణ మభిగమ్య కస్మింశ్చి త్రాప
సాదే (నివేశయామాస = దింపెను.) అనంతరం ' శ్రీకృష్ణః
కుండినపురం ఆగతః ' ఇతివృత్తాంతః. రుక్మిణ్యాః కణ్ఠే పతితః.
అత్ర స్వయంవరమంటపే వర్తమానాః శిశుపాల జరా
సంధాదయ స్సర్వేపి. రుక్మిణ మాహవాయ ' కిమరే
వివాహముహూర్తకాలః ఘటికాచతుష్టయావధిరేవ వర్తతే,
ఇతోపి రుక్మిణీ సభామంటపం నప్రవిష్టా; త్వం గత్వా శీఘ్రం
రుక్మిణీం ఆనయ, పురోహితా ఆహ్వాయ, భీష్మమహారాజం
విజ్ఞాపయ, తేన శిశుపాలాయ కన్యాదానం కారయ. ఆలస్యం
మామదు' ఇతి ఆతీవ త్వరయంతిస్మ. రుక్మిణీ ఇతోపి అంబి
కాలయ ఏవాస్తే. సభామంటపే ప్రయత్నాః సభామంటపే
చలంత్యేవ, శిశుపాలఃక్షణేక్షణే ఆత్మానమలంకుర్వన్నేవాస్తే.
పురోహితాః [అహమహమికయా=నేను ముందంటే నేనుముం
దని] సమిత్కుశఫలమంత్రాక్షతాదిపాణయః ఇతస్తతః ధావం
త్యేవ; నాగస్వరాదిమంగళవాద్యాని ప్రారభ్యంతపవ; పారా
స్సర్వేపి కోలాహలేన వివాహదర్శనార్థం సభామంటపం
ఏకైకశః ప్రవిశంత్యేవ; ఏవంస్థితే, శ్రీకృష్ణః రథాయాధస్సక్,
అంబికాదేవాలయం గత్వా తత్రత్యాం రుక్మిణీం తత్రైవ రథే
ఆరోప్య ద్వారకాంగంతుం ప్రతస్థే. తదా రుక్మి ఆగత్య రుక్మిణీం
ఆనేతుంఅంబికాలయంప్రవిశ్య[యావత్పశ్యతి=చూచినంతలో],

దుష్మిణీ శ్రీకృష్ణేనసహ రథ మారుహ్య ద్వారకాభిముఖీ అదృశ్యత. తదా శిశుపాలాదయః సర్వేపి భగ్నమనోరథాః కిముపికర్తు మశక్తాః కృష్ణేనసహ యోధ్యం ప్రారభంత. శ్రీకృష్ణః సర్వేషామపి శృంగభంగం కృత్వా, దుష్మిణ్యగ్రజస్య దుగ్మిణః శృంగ్రుచ్ఛేదం కృత్వా దుష్మిణీప్రార్థనయా దుగ్మిణం ప్రాణావశిష్టం (తత్యాజ=విడిచెను). అనంతరం దుష్మిణీశ్రీకృష్ణౌ ద్వారకాం ప్రవివిశతుః.

శ్రీకృష్ణుడు యుక్తమైన సుముహూర్తమున ద్వారకలో యథావిధిగా దుష్మిణీదేవిని వివాహమాడెను. సముద్రమునం దెప్పుడును నావికులు తెడ్లతో తెప్పలను నడుపుచుండురు. ఎదుకనగా, సముద్రములో చాలచేప లంటవి గనుక వానిని పలలోబట్టుకొని తెప్పలలో వేసికొని యొడ్డునకు దెచ్చి అమ్మి జీవనము చేయుదురు. బభ్రథాచార్యులూ! మొన్న నెవరో మన యూరికి ఒకగారడివాడు వచ్చినాడటే, నిజమేనా? ఆ, వచ్చినాడు. వాడు చాలా (తమాషాలు=చమత్కారాః,) చేస్తాడు. ఒక చచ్చనపామును బుట్టలో పెట్టి దానిమీద బట్టలు కప్పి కొంతసేపు ఏమేమో మంత్రించి, ఆపామును బ్రతికించినాడు. నీకళ్ళతో నీవు చూచినావా, ఎవరయినా చెప్పంగా నీవు విన్నావా? అబ్బే (నీతోడు = త్వయా శపే) నేను (కళ్యాణం=నేత్ర పూరం,) చూచినానయ్యా. అయితే, నే నొకమా టంటాను, అదివరకే ఆబుట్టలో నింకొక బ్రతికినపా మున్నదేమోరా! నామా అదే అనుమానమయ్యా, ఉంటే ఉండనే వచ్చును. అట్లాఅయితే ఇక వాడితమాషా యేమియున్నది; వానిశ్రాద్ధపు

తమాషా; ఆపని యెవరు చేయలేరురా, సరేగాని తాతాచా
 ర్యులూ! నీవు నన్ను యేమిరా యేమిరా అని చాలపర్యాయ
 ములు అంటున్నావు. నీయెక్కువేమి; నాతెక్కువేమి? ఇక
 మీద అట్లాపిలిస్తే నేను ఒప్పుకోను. నిన్ను తాతగా అనిపిలు
 స్తాను. (ఏమోపాపమని = కింవా బతేలి) ఊరుకొంటూవుంటే
 మఱీ హెచ్చిపోతూవున్న దే నీనోరు! ఓరి పిచ్చివాడా, అడుగో
 మళ్ళీ ఓరి అంటావు. (నిన్ను నలుగురిలో చెప్పుదెబ్బలుకొట్టించ
 వలెనా యేమి? = త్వాం జనమధ్యే పాదరత్నాభిః ప్రహారయే
 యంకిం) కోపపడవద్దు, ఇంతటినుండియు ఏమండీ అనిపిలుస్తాను,
 సరేనా? సరేకాని నేనుమాత్రము నిన్ను ఏమండీ అని పిలు
 వను. (నాకర్మమేమికాలింది? = మత్కర్మ కిం దగ్ధం) అట్లా
 గయితే నీవు మాయింటికే రావద్దు. ఇక నీతో సహవాసము
 చాలును, నాకు బుద్ధివచ్చినది. ఇక లేచిపోమ్ము - ఏమీ, నీవు
 రమ్మంటే వచ్చానా, పొమ్మంటేపోతానా? నాయిష్టానుసారం
 వచ్చినాను. నాయిష్టానుసారమే వెళ్ళుతాను. నీవెవడవు నన్ను
 పొమ్మనడానికి? మాయూరి పిల్లను చేసికొన్నావు కనుకను,
 ఆ అమ్మాయిని నేను చిన్నప్పటినుండియు నెలుగుదునుగనుకను,
 పదేపదే యిక్కడికి వస్తున్నానుగాని లేకపోతే నే నిక్కడి
 కెందుకు వస్తాను? ఆ పిల్లకు చిన్నపుడే తండ్రీచచ్చిపోవుటచేతను,
 తల్లికి ఒక్కతే కూతురుగనుకను, మీఅత్తకు బోలెడు శిష్య
 సంచారం ఉంది గనుకను, నిన్ను ఇంట్లో తెచ్చి ఉంచుకొన్నది
 గాని, అసలు నీ వెవడవు మావూళ్ళో అడుగుపెట్టటానికి? నేను
 కన్ను తెరిస్తే, నీ వొకక్షణ ముండగలవా మాయూళ్ళో? పోనీ

నీ కడుపుననయినా యొకకూస కలిగినదేమో అనుకుంటే తీరు వెంగళామకూడా గొడ్రాలే అయినది. అత్తగారి భాగ్యము, (కుటుకుచూ=నటక) అనుభవితై మనుకున్నావా యేమిటి! ఆసలు మీ మామగారు పోయేటప్పుడు నాకు స్వర్ణముక్త్యా రిచ్చిపోయినాడు. అదెటుగవు కాబోలు. ఇంతకు ఆతల్లిబిడ్డలను జూచి ఊరకున్నాననుకో. అవురా! తాతా చావ్యడా, నన్ను లేచిపొమ్మంటావా? మీమామగారి ఆస్తికి వచ్చినపుడు మీమామగారి ఆప్పునువట్టుకు అచ్చుకొన నక్కరలేదాయేమి! ఈయింటినే నాకు కుదువఁబెట్టి యెనిమిది వందలరూపాయలు ఋణముచేసి దమ్మిడీ తీర్చుకుండానే చచ్చి నాడు మీమామగారు. (అసల్పాయిదాలమొత్తము = మూల వృద్ధ్యోర్ధ్వగః) రెండువేలపయిచిలు కయినది యిప్పటికి. తీరు స్తావా తీరుచు, లేదా, మీరు ముగ్గురున్నా కొంపను నాపేర వ్రాసివేయండి. ఈకొంపలోనుంచి నీవే లేస్తావో నేనే లేస్తావో, (తమాషా = చిత్రం) చూస్తాను. ఓరి బల్లిధాయ ముండా కొడకా! యెంతవాడవురా నీవు! భైరవభొట్లకు తగ్గ మచుమడవే పుట్టినావురా! బాగావుంది నీయోగ్యత, ఇంత వాడవా? (ఏదీ ఆపత్రము చూపించు = క్వతత్పుత్రం దర్శయ) [నీపిల్లి బెడరింపులకు జడుస్తా ననుకొన్నావా= త్వన్మాజ్ఞానల బిభీషి కాణాం బిభేషా త్యచింతయఃకిం?) నేనట్లా జడియువాడను కాను. ఇప్పుడు నీయోగ్యత బాగుగా తెలిసినది. నీవు ఘోరరీ ఖోరువులా గున్నావు. నీవైనా ఖయిదుకు పోవలె, నేనైనా ఖయిదుకు పోవలె. కానీ చూతము, నిన్నిక వదలఁగూడదు.

ఇప్పుడు వదిలితే నీవెందరికొంపలు తీస్తావో. ఇదివరకెందరి
 కొంపలు తీసినావో, ఓరిదుర్మాన్దడా! లేవవేమి, పత్రము
 తీసికొనిరా. ఎవరావెళ్లేది. అప్పంభొట్టుగారా! అయ్యా!
 తమరొకమూరిలా రండి. ఆ వస్తున్నాను. తాతాచాచ్యుల
 గారూ! నెలపుపుచ్చుకొని మళ్లీరస్తాను. వెళ్లవద్దు వెళ్లవద్దు.
 (అరే ఫోర్బరీభోరు = రే కూటలేఖ) బల్లిధాయిగా! రారా.
 పారిపోతున్నావేమి? (అప్పంభొట్టుగారు రాగానే అప్పంభట్టే
 ఆగతమాత్రే) కాలికి బుద్ధిచెప్పుచున్నావురా దొంగగాడిదా!
 అప్పంభొట్టుగారూ! మీరు చాలా పెద్దమనుష్యులు; వేదా
 ధ్యయన సంపన్నులు; లౌక్యతంత్రములయందుకూడా నిపు
 ణులు; శాస్త్రజ్యోత్సానము కలవారు; ఈ గ్రామకాపురస్తులు
 గదా; నే నీయూరికి వచ్చి సుమారు మూడేళ్లయినదో లేదో.
 నేనొకచోటికి పిలువనదే అడుగుపెట్టిన నేమాట మీకు తెలి
 యునుగదా; ఈబల్లిధాచాచ్యులు అప్పుడప్పుడు మాయంటికి
 వస్తూవుంటే యేమోయోగ్యుడని అనుకూలముగా చూట్టా
 దుచూ వచ్చినాను; ఇతనియోగ్యత నేటిచర్యలవల్ల బాగుగా
 తెలిసినది. రామశబ్దమురాని వెధవ, పండితుడట, ప్రతివానిని
 తృణీకరించుతాడు వీనియోగ్యత, మీ రూరివారుగాన మీకు
 బాగా తెలిసేయుంటుందిగాని, వీనిస్వరూపస్వభావము తెలు
 పంటిని, చెప్పండి! అయ్యా, తాతాచాచ్యులగారూ! వీని
 విషయమై నే నేమనిచెప్పేది? వీడు శుద్ధదొంగ, ఫోర్బరీభోరు,
 ప్రతికేసులూనూ వీనితప్పుడుసాక్ష్యమే, కాని అన్నివిషయము
 లలోను తానే (మొనగాడనని = నాయకఇతి) నోరులేనిచాం

ద్రుగు బెదరించుకొని యెటులో ఈయూరిలో కాలక్షేపము చేయుచున్నాడు. మొన్న యీమధ్య నొక కేసులో కాగాగృహ ప్రవేశమునకు ముహూర్తము పెట్టించినాను, కాని యేదో కారణముచేత ప్రభువునకు పట్టాభిషేక ముహూర్తము తప్పి నట్లు వీసిగిగూడ తప్పిపోయినది నేనొకవిషయములో దిగి పని చేస్తుంటే, నాకెదురు పార్టీలోచేరి కొన్ని దస్తావేజులను సృష్టించి కొంత గడబిడచేసి, వాళ్ళదగ్గర ఏమూత్రమో నం టాను ఆసంగతినాకు తెలిసి నేను గట్టిగా పట్టుపట్టినాను. దస్తా వేజులు వీనిచేతనే సృష్టిచేయబడ్డవని బహుప్రచయించినాను. ఇంతలోనే మళ్ళీవచ్చి నాకాళ్ళమీద పడితే కేసు, (ఎటుడ్రా చేసుకున్నాను = అపాకర్షం.) సరేగాని మీచెవులో చీము కారుచున్నదే, కొంచెము గుడ్డముక్కతో తరిపెట్టుకొండి టా. అయితే అంతదుర్మార్గుడా! దుర్మార్గుడని మెల్లగా అంటా రేమి? కాని మనబోట్లు చూస్తే జడుస్తాను. ఈమాత్రము మిత్రులు మీరొకరు నాకు దొరకినారు. నాకే భయములేదు. మీరుసూడా అప్పుడప్పుడు కోర్టుకు వెళ్ళుచుంటారా యేమిటి! తఱచుగావెళ్ళునుగాని, కొందరున్నీడల్లు నాయొద్ద రెండుసంధ్యా వందనపుముక్కలు చదువుకొన్నారు లెండి, వాళ్ళకు ఇంటి అద్దెకూడా మళ్లుట లేదు వాళ్లయందుండే శిష్యవాత్సల్య ముచేత, ఏవయినా నాతరపున కేసులు వస్తే వాళ్ళ కిప్పిస్తూ ఉంటారు. ఈకాలము పాపిష్టికాలము; కాబట్టిసంధ్యావందనపు నోళ్ళకు హీనుంగుముక్కలు పట్టవుకాబోలు. వాళ్ళకు మీరు సంధ్యావందనము చెప్పుకుంటేనే బ్రదికిపోయేవాళ్ళేమో !

మీ రన్నమాటా నిజమేనండీ, తాతాచాచ్యులుగారూ ! ఈ యుగమందు వైదికాచారములు బొత్తిగా పనికిరావు; వేదశాస్త్రములయందు అందరికిన్నీ ద్వేషమే. నాసంగతి వినండి; నేను ఆశీర్వాదమునున్నా వేదము చదువుకొంటిని; శాస్త్రము చదువు కొంటిని; ఏమిలాభము, ప్రసాదొరకదు. అందుకనే మధ్యమధ్య కోటుచాయలకుగూడ పోచావుంటాను మీ కేదయిననూ బలిద్దాయతో వ్యవహారము పాసగినట్లయితే, నేనున్నానులేండి, మీకేమియు భయములేదు కొందరు మంచిస్నేహితులైనూ నాకు పరిచితులున్నారు; మీవిషయము వారిద్వారానే పనిచేయిస్తాను. ఆ మాత్రము ధైర్యము చెప్పి చారుగద, ఇకనాకు భయములేదులేండి, అసలెప్పుడు మీకూ వాడికి జరిగినవిషయ మేమిటి ? రేపు చెప్తానులేండి

శతతమః పాతః=నూతనపాతము.

(దిశ్ = దిక్కు) శత్రుత్వము. స్త్రీలింగము. ఈశబ్దముయొక్క ప్రథమైకవచనము (దిక్) అనియు, హలాదిప్రత్యయములు పరమగుచో (దిగ్) అనియు, సప్తమీబహువచనమున (దిక్షు) అనియు నుండును. ప్ర. దిక్-దిశౌ-దిశః ; సం. హేదిక్-హేదిశౌ-హేదిశః;ద్వి-దిశం-దిశౌ-దిశః;త్వ.దిశా-దిగ్భ్యం-దిగ్భ్యః; చ. దిశే-దిగ్భ్యం-దిగ్భ్యః; ం. దిశః-దిగ్భ్యం-దిగ్భ్యః; ష. దిశః-దిశోః-దిశాం; స. దిశి-దిశోః-దిక్షు ॥

ఈక్రింద వ్రాయబోవుశబ్దము లన్నియును పుంలింగ స్త్రీలింగములం దొకేవిధముగా నుండి దిక్పబ్దమువలెనే నడచును. నపుంసకమునమాత్రము సుత్రప్రత్యయములు పరమ

గుచో మార్పునొందును. ఉ॥ నపుంసకలింగము (సుదిశ్) శబ్దము ప్రథమా, ద్వితీయావిభక్తులు = సుదిశ్-సుదిశీ-సుదిశి-అనియుండును. తక్కినవిభక్తులు పుంలింగ స్త్రీలింగములతో పాటే యుండును. ఈక్రింద న్రామబోవు శవణ్ణాంతశబ్దములకు ప్రథమైకవచనము మాత్రము వ్రాయబడును.

తాదృక్ = అటువంటి	యుష్మాదృక్ = మీవంటి
కీదృక్ = ఎటువంటి	భవాదృక్ = నీవంటి, మీవంటి
ఏతాదృక్ = ఇటువంటి	మాదృక్ = నావంటి
ఈదృక్ = „	అస్మాదృక్ = మావంటి
యాదృక్ = ఎటువంటి	కండలే = పొట్టుతీయుచున్నాడు
త్వాదృక్ = నీవంటి	

తాదృశః పురుషాః లోకే కుత్రాపి నసంతి. అహం కి మకరవం రే రామచంద్ర! తథా వదసి? త్వం కిమపి నాకరోః కింతు చఃకాకా కండస్వే త్యవదంఖలు, త్వం అకండథాః కిం ? తాతాచార్యసమీపే సాతం పఠిత్వా అనంతరం కండిష్యే ఇత్యవదంఖలు. తదైవ సాతార్థ మగచ్ఛం, తాతాచార్యస్య గృహే అస్మిన్దినే పితుర్బాధికంకీల. తతః మాం స్వేనసాకం ఆహణం అనయత్. శాకాదీని క్రిత్వా ఇదానీమేవ తస్య గృహే నిక్షిప్త్య ఆగతోఽస్మి. ఏతావదంతరేవేవ తథా (ముఖం చండయసే = మొగముచెండుకుంటావు) కిమర్థం? యుష్మాదృశాం గృహేషు వాసరభోజనం అతీవ కష్టతరమితి భాతి. గురుసేవా శిష్యస్య అత్యవసరా. గురుగృహే ఆవశ్యకాని కార్యాణి నిర్వర్త్య, భవాదృశాం గృహస్థానాం గృహేషుచ కండనావహననా

దికం నిర్వర్త్య, ఆహం కదా పురాతనపాతాళా ఆవర్తయేయం,
 కదావా నూతనపాతం అనలోకయేయం! త్వమపి మమ సతీర్థ్య
 ఏచఖలు, విద్యావ్యాసంగస్య గృహకృత్యస్యచ కుత్రాపి సం
 బంధో నాస్తి. తస్మాదేవఖలు స్వగ్రామం పరిత్యజ్య ఏతస్మి
 న్నంచమహాపాతకపురే విద్యాశయా ప్రావిశం. మమ పితా
 కావ్యపంచకమాత్రం అధ్యాపయితుం నశక్త్యతి న; ఓంతు
 స్వగ్రామే విద్యాభ్యాసస్య గృహకృత్యాని విఘ్నేభవంతి,
 ఏతావద్ధూరం ఆగచ్ఛం. కిమరే గోపాలకృష్ణ! స్నేహేన
 ఆహం చాకా కండస్యే త్యవోచం; ఓంతు తవ ఏతావత్పు
 ర్యంతం మనఃక్లేశః భవిష్యతీతి నజానామి. మాన్యు; త్వం నకండే
 థాశ్చేత్ నకండస్యకింతు, వృథామర్థం ఆపుద్ధృహే వాసర
 భోజనం పరిత్యజ్యసి? గచ్ఛగచ్ఛ, పూర్వపాతా నావర్తయన్.
 రే రామచంద్ర! ఏతావంతం కాలం క్వాయాపయ! రాఘవ
 రాయగృహే ఈషదాలస్య మభవత్ కో విశేష స్తత్ర?
 తత్ర వివాహః ఆసీద్వా భవిష్యతివా? ఆసీత్. ఆస్మిన్ దినే
 గృహప్రవేశసమారాధనా; తేన కారణేన తత్ర భోజనార్థం
 ఆగచ్ఛం. అరే త్వం విద్యార్థివా, ఆశనాథివా? ఏవం క్రత్య
 హం పాతార్థం [అలసాయనేయది = అలస్యముచేసినయెడల]
 త్వయా విద్యా కథంసాధ్యతే? భోభో! గురువర్య! ఆస్మిన్
 దినే యుష్మద్గృహేపి పితృకార్యమస్తీతి మయా సుగ్రీతం,
 ప్రాయశః అస్మిన్ దినే పాతః నచలిష్యతీతి మత్వా ఆహం
 తత్ర భోజనార్థ మగచ్ఛం. రాఘవరాయస్య కతి పుత్రాః
 సంతి? చత్వారః పుత్రాః సంతి. పుత్రికాస్సంతివా? నసంతి.

తర్హి ఇదానీం కతిథపుత్రస్య వివాహః, కస్మిన్ గ్రామే ఆసీత్ ?
 తృతీయపుత్రస్య వివాహః. వరదలవట్టుగ్రామే ఆసీత్.
 గ్రామాధికారిఖలు సః రాఘవరాయః. అస్మిన్ గ్రామే ప్రధాన
 కరణః ససవ కక్కయశ్రేష్ఠిగృహే వివాహః. ఓం, త్వం వేత్సి
 వా ? గ్రామస్థాః సర్వేపి విదంతి. అతిశోలాహలేన చలిష్యతి
 ఓం. ఏతద్గ్రామస్థధనినాం మధ్యే కక్కయశ్రేష్ఠ్యేవ మహాధ
 నికః, ఉదారస్వభావశ్చ. తాదృక్ పుంసః అస్మిన్ గ్రామే నకో
 వ్యస్తి. పంచమ వినోభ్యః ప్రభృతి కక్కయశ్రేష్ఠినః సాధ
 తలం సర్వమపి అనేకే చిత్రకారాః బహుథా చిత్రీయంతి.
 వివాహమండపః మహావైభవేన అలంకృతః. సర్వత్ర అనేక
 వర్ణాః యవనికాః అభ్యంతరే. పరశ్చ పూర్వాష్టా నవపాదన
 సమయే సుముహూర్తః ఓం, అస్మాభిః సర్వైరపి శుభలేఖాః
 ప్రాప్తాః. తత్ర పారోహిత్యం కుశుధస్య. కుశుధః అతీవ
 దుర్మార్గః. అసూయాగ్రస్తః కక్కయశ్రేష్ఠినః ఆయం కతిథో
 వివాహః ? చతుర్థనివాహాంతి వదంతి జనాః. పూర్వభార్యా
 తాం సంతతి రస్తివా ? నాస్తి నాస్తి; సర్వాపి వంధ్యావత.
 సంతానాభావాదేన ఇదానీం పునరపి చతుర్థిం వరిణయతే.
 భాగ్యం పుష్కలం అస్తి, తస్మాదేవ వృద్ధాయాపి కన్యాం
 దాతుం బహవః అహమహమికయా ఆగచ్ఛత్. ఏషా కన్యా
 అఘోరపురవాసినః కన్యచిద్వైశ్యస్య పుత్రీ, త్రయోదశ
 వాయసీతి వదంతి, తతోవ్యధివయస్కే త్వేవ భాతి ఏష ఏవ
 తస్య అంతిమవివాహ ఇతిమన్యే. కిమరే రామచంద్ర ! తథా
 వదసి! దైవానుగ్రహేణ అస్యాః గర్భః ఫలిష్యతిచేత్ పంచమ

వివాహస్య అవసరః నాస్తిఖలు; నఫలేద్యది, పునర్వివాహ
 పర్యంతం జీవిష్యతివా ! ఛీ ! దుర్బుగ ! తథా మావద. ఈశ్వ
 రానుగ్రహేణ వతస్యాః గర్భః ఫలిష్యతి కింవా, సంతతి ర్వర్ధ
 తే కింవా. శ్రేష్ఠీచ శతవత్సరపర్యంతం జీవేతచ్ఛేత్ జీవేతకింవా,
 కో వేత్తి? నారాయణః వేత్తి. అస్తునామ, తవపితుః కక్కయ
 శ్రేష్ఠిగ్రహే ప్రవేశః అస్తివా ! అరే రామచంద్ర ! మేళ
 తానైస్సహ కేవా ఆగచ్ఛంతేవ షశ్యషశ్య. కక్కయశ్రేష్ఠిసం
 బంధినవవ, వివాహమహోత్సవే త్వం ఆహ్వాతుం అత్రై
 వాగచ్ఛంతి. తర్హి కటం ప్రసారయ. ఏష కుళుద్ధాచార్యః.
 కో విశేషః కుళుద్ధాచార్య ! పరశ్యః పూర్వాష్ట్రే నవవాదన
 సమయే కక్కయశ్రేష్ఠినః చతుర్థవివాహః; ఆతః సక్లంద
 నాదీన్ స్వీకర్తుం, వధూవరా వాళాసీతుంచ తత్రభవన్తి ర్యు
 మ్మాభి రాగంతవ్యమితి శ్రేష్ఠిస్థానే అహమేవ భవతః ఆభ్య
 ర్థయే అవశ్య మాగత్య దినపంచకపర్యంతం భవన్తి స్తత్రైవ
 వస్తవ్యం. మతత్రయస్యాపి పుథకృథక భోజనాదేః ఆవ
 కాశః విరచితః స్వయంపాకపద్ధతిరస్తి, యవనికా పద్ధతి
 శ్చాస్తి. అపిచ ఒహస్థలేభ్యః అనేకే మతత్రయపండితా శ్చా
 హూతాః, ఏక మేవ వచః, యస్యయస్య యాదృశసౌకర్యమపే
 షితం, తస్యతస్య తాదృశసౌకర్యం రచితం. కుళుద్ధ ! త్వాదృ
 శాం ఆధ్వర్యే స్థితే కఃలోఽః భవిష్యతి! సర్వమపి సమ్యగేవ
 చలతి. అహమ ష్యవశ్యమేవ ఆగమిష్యామి. బలిద్ధాచారోష్ఠ
 ప్యాగమిష్యతివా! బలిద్ధాచార్య ఇతికిం, గిలిద్ధాచార్య ఇతికిం,
 ఆబాలగోపాలం అస్మిన్గ్రామే వర్తమానాః సర్వేజనాః ప్రాయశః

నాకబలిపర్యంతం తలైవ స్థాస్యంతి. కుతఞ్చితేత్, కక్కయ
శ్రేష్ఠీ అతీవవృద్ధః; అయమేవ అంతిమవివాహః; కన్యాదా
తాచ స్వగృహే వివాహంకర్తుం శక్తిహీనః; ఉభయవ్యయాన్
భృత్వా కక్కయశ్రేష్ఠీ స్వగృహవీవ వివాహం కర్తుం
ఐచ్ఛత్; అతఃకారణాత్, అయం వివాహోఽలైవైభవేన చలి
ష్యతి.(కాలోతీతః=ప్రాద్దుహాయినః.)అస్మాభి రితోపి బహుత్ర
గంతవ్యమస్తి. తాలాచార్య! ఆజ్ఞా దీయతాం నమోనమః
నమోనమః. ఆహో కుళుద్ధ! పండితసత్కారాదికం సమ్య
గ్భవిష్యతివా? పండితసభాః ప్రతిదినం చలిష్యంతి; పీఠికాపుర
సంస్థానాత్, చతుర్థాస్త్రపండితాః పఠితాధికారితయా ఆకా
రితాః. యథాపాండిత్యం సర్వేపి సన్మానం ప్రాప్నుయుః.
అఖండభూమండలాధిపతయోపి అనేన శ్రేష్ఠీనా సమతాం నా
న్వంతి, ఇతః పూర్వం కేపి ఏతాదృశ్యైభవేన వివాహం న
చత్రుః, ఇతఃపరంచ నకరిష్యంతీతి మన్యే. మహా సంతోషః;
ఆహంస్థాస్యామి. రామచంద్ర! అస్మాకమపి ఆహ్వాన మా
గచ్ఛత్. విద్యార్థినస్సర్వాన్ ఆహూయ వద; అస్మాభిస్సర్వై
రపి వివాహవైభవం దగ్రస్తుం గంతవ్యమితి, తత్ర పఠితాదికం
భవిష్యతీతి, యోగ్యతానుసారేణ సంభావనా దాస్యతే ఇతిచ
వద. యూయం సర్వేపి పూర్వపాతాన్ పాషాణనిభం ఆవర్త
యిత్వా దృఢీకురత. పఠితాయాం జిత్వా, మమ ప్రతిష్ఠాం
సంపాదయత, శిష్యా ఏవఞ్చి గురోః ప్రతిష్ఠాకారణం! ఇతః
ప్రభృతి దినసప్తకపర్యంతం యుష్మాకం నూతనపాతాః నసంతి.
అరేగోపాల! అమరక్లౌకేషు తవ విస్మృతి రధికా, అతః

అమరనిఘంటుం సమ్యగవర్తయ. రేరే చివంబర ! బాగ
 దీశ్యాం చతుర్దశలక్షణ్యాం కూటఘటితలక్షణం వాచోవిధే
 యం కురు. అరే అప్పశాచార్య! సామాన్యనిరుక్త్యాం నచ
 చతుష్టయం, అత్రవదంతికల్పంచ ముఖస్థంకురు. ఆయి శంభు
 లింగ! అర్థవత్సూత్రవిచారం దశవారా నాలోకయ, యూయం
 సర్వేపి ఇదానీం స్వస్వస్థానాని గచ్ఛత. దినసప్తకపర్యంతం
 క్షణమపి వృథా మాయాపయత. యథాజ్ఞానయం త్యాచా
 ర్యాః హంజే కింకరోషి, ఆసీద్వా పాకః? అహం శుచీభవామి.
 ఆస్యాంరాత్రౌ భోజనానంతరమపి మయా గ్రంథావలోకనం
 కర్తవ్యం, అతః శీఘ్రం భావయ. బల మమాలస్యం కిమస్తి ?
 యూయం శీఘ్రం శుచీభూయ తిరువారాధనాదికం సమాప
 యత. కదాపరివేషయేత్సుక్తే, తదా పరివేషయతు అహం
 సన్నద్ధాస్మి. హంజే (వైవాహికాః=పెండ్లివారు,) హరిద్రా
 కుంకుమార్థం త్వమ ప్యాహ్వయన్కిం ? ఆహ్వయః,
 యుష్మదాజ్ఞా అస్తిచేత్ ఆహమపి హరిద్రాకుంకుమార్థం
 యాస్యామి. అవశ్యం యాహి. అయం వివాహః, [తరుణీజరణీ
 యోపి=పడుచు ముసళ్ల దయినప్పటికీ,] మహావైభవేన చలి
 ష్యతికేల. నేత్రపూరం అవలోకయావ. పునః ఈదృగ్వివాహం,
 కః కరిష్యతి, కుత్ర దగ్ధ్యామః? తథైవ యాస్యామి.

ఏమండోయి, తాతాచారులగారూ? నే నాకక్కయ్య
 సెట్టిగారింటికి వెళ్లివచ్చినాను. అక్కడ మూడు ప్రత్యేక
 ప్రత్యేక భోజనశాల లున్నవి. ఒక్కొక్కటి, [రెండుఫుల్లాంగుల
 పొడవు=పాదక్రోశమితదైర్ఘ్యస్తి,] మాధ్వానామేకా, [శ్రీవైష్ణ

వానా మసరా, అద్వైతిరా మన్యా, ఏతాః బ్రాహ్మణభోజన
శాలాః. వైశ్యానాం భోజనశాలా అతివీర్హా, అతివిశాలాచ.
వివాహమండపసాభాగ్యం వర్ణయితుం శేషోపి నాల మితీభాతి.

ఇందులో మధ్య సంస్కృత మెందుకు, తెలుగుతోనే
చెప్పరామా ! నేను పండితుడను కానంతిరిగా మీరు మొన్న,
అందుచేత కొంచెము నాస్వరూపప్రకటన చేయుచున్నాను.
అబ్బో! (నీవు, పాండిత్యము లేకపోవటమేమి = తపపాండిత్యా
భావః కుతః)? నీ పాండిత్యము అందఱూ ఎఱిగినదే. ఏమిట
చోయి! మళ్ళీ శ్లేష్మవాక్యమును, (త్రగిలించినావే ? = అలగయ
ఏవ !) తాతాచార్యులూ ! మొన్న, అప్పంభొట్లు (రాబట్టి =
ఆగత ఇతి) నిన్ను చదలి పెట్టినానుగాని, లేనంటే, (నొక యాట
ఆడించి వదిలేవాడనే = ఫేలన మేకం ఫేలయి త్యా ఆత్యక్ష మేన!)
నా సంగతి నెఱుంగవు కాబోలు. నీ సంగతి నెఱుగుదురులేగాని
నీనిపు డెందురు వచ్చినావురా బభిర్ధుడా ? నావాకిటిలోనుంచి
అవతలకు పొమ్ము. సరే రేపుచెపుతా నీవని. బభిర్ధుడా గిళి
ద్ధుడా అని చాలా, (ప్రేలుచున్నావు = జల్పసి.) రే వేమిచెపు
తావురా నావని! సభలో నిన్ను నోరె త్తనిస్తానా! రామశబ్దము
రానివెధవవు. నేను రామశబ్దమురానివాడనా, నీవు పట్టుత్రు
పండితుడవా? కనుక నేనా నీకు మాసభావతి (బహిష్కారము
వేసినాడు, = త్యాం బహిష్కృతవాణ్). (నీవు బహిష్కారమును
తీర్చికొని సభలో అడుగుపెట్టినచాటికి చూతాము = త్వంబహి
ష్కారం నిర్వర్త్య సభాం ప్రవిశేర్యసి, తదా ద్రక్ష్యామః).
నానోరె త్తనిస్తావో చేయె త్తనిస్తావో. అవునవును, శ్లో॥ ఘటం

భింద్యాత్ పటం భింద్యాత్ కుర్యాద్వాగ్దశభవ్యని॥ అన్నట్లు
 నీవంటి అపండితులకు చేయెత్తుట, కాలెత్తుట, ఈరెండే
 ప్రోవలు. లేదా గాడిదకూతలు కూయుట, మూడవత్రోవ.
 నీకొకమారు నాచేతులోకూడా ప్రాయశ్చిత్తము కావలెకా-
 బోలు! అయ్యో ఆయనతో మీకెందుకండీ వాగ్వాదము?
 ఓసీ చేదస్తురాలా, నీవూరుకోవె, మగవాళ్ల సంగతిలో నీవెం-
 దుకేరావటం? అయ్యా! బలిధాచార్యులుగారూ, మీరువెళ్లండి
 మావారితో మీకు పోట్లాటెందుకుగాని, మీ రీయూరివారు;
 మూఁటికొకరు గ్రామాంతరస్థులు, కాబట్టి ఎందులకు వృథా
 కలహము! కాదే తిరువెంగళమ్మ. ఆడుగో మాయాడుదానిని
 కూడా యేకవచనముతోనే తిరువెంగళమ్మా అని పిలుస్తా-
 వట్రా! అరే తాతాచార్లూ! నేను చిన్నప్పటినుండియు
 దాన్ని తిరువెంగళామ అనే పిలుస్తున్నాను. పరాయిపిల్లనువలె
 దాన్ని చూస్తున్నాననుకొన్నావా యేమి? సొంతచిన్నదానివలె
 చూచుకుంటాను. నీవిప్పుడు వద్దంటే మానుతానా? అసే, నీ
 విక్కడనుంచి లేచిపో, లేవవేమి! ఇద్దరూగో పోచున్నా, నాకెం-
 దుకు, మీయిష్టం మీయిష్టం, (మీరిద్దరూ, యెంతసేపు పో-
 ట్లాడుతారో పోట్లాడండి = కీయత్కాలంకలహయేథేవా కల-
 హాయేథాం) నాకింట్లో చాలావని యున్నది తాతాచార్లూ,
 తలుపువేయఁబోవుచున్నావు, ఇంట్లోపెట్టి నన్ను చావగొట్టు
 తావా యేమిటి! అయ్యా, తలుపుతీయ్యండి. ఎవరువారు? నేను
 రాఘవరావును. ఓ హో హో, కరణముగారా, దయ
 చెయ్యండి. అరే యెవడురా ఆక్కడ, చావ ఇట్లా తీసికొనిరా,

కరణముగారు దయచేసినారు. ఇంట్లోవిద్యార్థులెవరూ లేరండీ; నీవే తీసికొనిరావే; ఆ, తెస్తున్నా. చా పెండుకులెండి, మీ యిల్లు గచ్చిల్లేకా! ఇదుగో చాప వచ్చినది, ఇట్లా దయచేయండి. దాసోహం. దీర్ఘాయుష్య మస్తు; ఏమి ఈవేళ ఇలాదయచేసి నారు! ఆహూర్చున్న దెవరు, భైరవభట్ల మునుముడు. బలిధాచార్యు లా! అవునండి నేనే బలిధుడను. అట్లా అనకండయ్యా, మీరు మహాపండితులు. చిత్తం సెలవు పుచ్చుకుంటానండీ. నేరారావ టము నీ కభ్యంతర మయినదా యేమి! అబ్బే లేదులేదు. సరే మంచిది, వెళ్లండి. తాతాచార్యులగారూ, తమతో నొకరహస్యము మాట్లాడవచ్చినాను. చిత్తము సెలవియ్యండి. ఈబలి ధాచార్యులు మీయింటికెన్నాళ్లనుండి వచ్చుచున్నాడు? నేను వచ్చి మూడేళ్లయినదిగదా, అప్పటినుండియూ వచ్చుచునే యున్నాడు. అలాగా, వీడతిదుర్మార్గుడు, పోట్లాటమారివాడు, ఘోర్పరిభోష, ఇంకా అనేకదుర్మార్గములున్నవివీనియొద్ద; కాబట్టి మీరిక వీనిని మీ ఇంటికి రానియవద్దండి. కరణముగారూ! మీరు నాకు ముఖ్యాత్ములు గనుక తమతో మనవి చేయుచు న్నాను వీనియోగ్యత ఇదివరకు నాకు తెలియలేదుగాని, మొన్నటితో బాగుగా తెలిసినది, నేటితో పూర్తిగా తెలిసినది. ఇప్పుడాసంగతి అంతాయెందుకుగాని, సెట్టిగారింటికి మీకాహ్వానము వచ్చినదా? ఆ, నిన్నవచ్చి పిలిచిపోయినారు. మంచిదే, సెట్టి చాలాపంపన్నుడు, అతినిష్ఠాపరుడు, దైవబ్రాహ్మణభక్తి గలవాడు, పండితపక్షపాతి, సదాచారసంపన్నుడు, పూర్వాచారపరాయణుడు, అతిదాత. సరేగదా, నిన్న మిమ్మును పిలి

చినతరువాత ఆయన కెట్లా తెలిసినదో తెలిసినది, మీకు బహిష్కారమనియ్య, [మిగుల=అతీత్య] మిమ్మును (పిలిపించితినియు, = ఆజ్ఞాపాపమితి) [నన్ను పిలిపించి = మా మాహ్వయ్య] నాతో చెప్పినాడు. నేనున్నూ ఆశ్చర్యపడి, తాతాచార్యులగారికి బహిష్కారమని మీ కెట్లు తెలిసినదని సెట్టిగారిని అడిగినాను. అంతట సెట్టిగారు, తన కేవో ఆకాశరామన్నయు త్తరము వచ్చినదనినీ, పిమ్మట బలిధాచార్యుని పిలిపించి, సెట్టిగారు గాంభీర్యముతో, ఈయుత్తరముసంగతి చెప్పుకుండా మీసంగతిని, [ప్రస్తావించితిని, = ప్రస్తావిషం] అని అనంతరము, బలిధాచార్యులు, మీకు బహిష్కారముమాట ఊళ్ళో చాలామంది అనుకుంటున్నారనియు తాతాచార్యులగారు వివాహమునకు వచ్చినట్లయితే బ్రాహ్మణబృంద మంతయు లేచి వెళ్ళుతుందనియు, చెప్పినాడనియు, నాతో సెట్టిగారు చెప్పినారు. [అంతే కాకుండా = తావన్మాత్రేణాభూత్వా] మిమ్మును పెండ్లికి రావద్దని కబురుచేయుటకు కూడా, [నిశ్చయించుకొన్నానని = నిరచైషమితి] నాతో చెప్పినాడు. అంతట నేను, తొందరపడవద్దండనియు, నేను మరల మీతో కలియువఱకు, ఆగం డనియు, సెట్టిగారితో చెప్పి, యిప్పుడు తమదర్శనమునకు వచ్చితిని. [ఆరి వీడమ్మకడుపుమాడా = అరే ఏతన్మాత్రహారం దహతు] ఇదంతయూ ఈ బలిధాయిగాడే చేసివుంటాడుగానండి, నే నేపుణ్యపాపములనూ ఎఱుగను సుమండీ కరణంగానూ! ఇపు డీవివాహమునకు సెట్టిగారు నన్ను రావద్దని చెప్పుట యెందుకూ, నే నే రాను. సత్యాసత్యములు తరువాత తేల్చివి. అన్యాయముగా సెట్టిగారి కెందుకు

నావలన చిక్కులు. కాబట్టి మీరు వెళ్ళి సెట్టిగారితో ధృఢముగా చెప్పండి తాతాచార్యులగారు మీయింటికి రాడు; మీరు భయపడ నక్కరలేదు; మహాత్మాహముతో వివాహము జరుపుకోండి; మీ దంపతులు దీర్ఘాయుష్మంతులై, వంశాభివృద్ధినిపొంది, చిరకాలము బ్రతుకుండి; తాతాచార్యుల వారివల్ల మీ కేబాధలున్నూ లేవని చెప్పండి.

ఏకోత్తరశతతమః పాతః = నూటయొకటవపాతము.

ధకారాంతః పుంలింగోవా, స్త్రీలింగోవా (అగ్నిమత్) శబ్దః = నిష్పచిలుకునట్టి. ప్ర. అగ్నిమత్ - అగ్నిమథా - అగ్నిమథః॥ ఈశబ్దము ప్రథమైకవచనమునను సత్తమిబహువచనప్రత్యయము పరముగా నున్నపుడును (అగ్నిమత్) అని యుండును. తక్కిన హలాదిప్రత్యయములు పరమగునపుడు (అగ్నిమద్) గా మారును. నపుంసకలింగమున ప్రథమాద్వితీయలు = అగ్నిమత్ - అగ్నిమథీ - అగ్నిమంధి ॥ తక్కిన విభక్తులు పుంలింగముతోపాటే నడచును. ధకారాంతస్త్రీలింగము (అప్) శబ్దము నిత్యబహువచనము. నీరు అని అర్థము. అనగా ఈ శబ్దము సమాసపదములో తుదిపదముగా నుండక స్వతంత్రముగా వాడబడునపుడు, ప్రతివిభక్తిలోను, బహువచనములోనే నిల్చునుగాని, దీనికి ఏక, ద్వివచనములు లేవు. ఉ॥ ప్ర. ఆః । ద్వి. ఆః తృ. ఆఢిః । చ. అద్భ్యః । షం. అద్భ్యః । ష. అపాం । స. అప్పు. ఈ శబ్దముయొక్క తుదిపదము, (ను) తప్పు తక్కిన హలాదిప్రత్యయములు పరమగుచో (ద్) గా మారును. ధకారాంతః స్త్రీలింగః

(తుథ్) శబ్దః = ఆకలి. ఈ శబ్దము ప్రథమైకవచనమునను, సప్తమైకవచనము పరముగా నున్నపుడును, (తుత్) అని యుండును. తక్కిన హలాదిప్రత్యయములు పరముగా నున్న పుడు (తుద్) గా మారును. ప్ర. తుత్ - తుథా - తుధః ద్వి. తుథం-తుథా-తుధః; తృ. తుథా-తుద్భ్యాం - తుద్భిః; చ. తుథే - తుద్భ్యాం - తుద్భిః; పం. తుధః-తుద్భ్యాం - తుద్భిః; ష. తుధః-తుథోః- తుథాం; స తుధి-తుథోః - తుత్సు॥ ఇట్లే వీరుధ్ = పొద; కృధ్ = కోపము. ఈధకారాంతశబ్దములు మూడున్నూ, పుంలింగ స్త్రీలింగములందు (తుథ్) శబ్దమువలెనే నడచును. నపుంసకలింగమందు ఉ॥ ప్ర. ద్వి. అతుత్ - అతుథీ- అతుంధి; అవీరుత్-అవీరుధి - అవీరుంధి; అకృత్-అకృథీ-అకృంధి॥ తక్కినవిభక్తులు పుంలింగ ముతోపాటే నడచును. భకారాంత స్త్రీలింగః (కకుభ్) శబ్దః = దిక్కు. ఈశబ్దము, ప్రథమైకవచనమునను, సప్తమీబహువచనప్రత్యయము పరముగా నున్నపుడును, (కకుప్) అని యుండును. తక్కిన హలాదిప్రత్యయములు పరముగానున్న దుచు (కకుబ్) గా మారును. ఉ॥ ప్ర-కకుప్- కకుభా- కకుభః; ద్వి. కకుభం-కకుభా-కకుభః; తృ. కకుభా-కకుభ్యాం - కకుభిః; చ. కకుభే - కకుభ్యాం- కకుభిః; ష. కకుభః- కకుభ్యాం - కకుభిః; ష. కకుభః- కకుభోః - కకుభాం; స. కకుభి - కకుభోః-కకుప్సు॥ పుంలింగమునగూడ నిట్లే నడచును. నపుం సకమున కుదాహరణము ప్ర. ద్వి. = సుకకుప్ - సుకకుభి- సుకకుంభి...తక్కినవి పుంలింగముతోబాటే,

యజ్ఞేషు శమీఖండే అశ్వత్థఖండం స్థాపయిత్వా, యే
 అగ్నిం మధ్నంతి, తే అగ్నిమథః ఇత్యుచ్యంతే. శరదృతా
 సర్వాః కకుభః అతినిర్మలాః దృశ్యంతే. కుతఇతిచేత్, శ్లో॥
 విశాఖాంతాని మేఘాని ప్రసూత్యంతంచ యావనం-ఇతి
 శాస్త్రేణ. సూర్యస్య మృగశిరోనక్షత్రప్రవేశ మారభ్య,
 వర్షారంభః భవతి. తస్మాదేవ ఆకాశే మేఘాః సంవరంతః క్ర
 మేణ శ్రావణభాద్రపదమాసయోః సమ్యగ్వర్ధంతే. తేనకారణేన
 దిశ స్సర్వాః మలినీభవంతి. ఆనంతరం ఆశ్వయుజకార్తికమాస
 యోః వృష్టిః క్రమశః శామ్యతి. ప్రాయశః సూర్యస్య విశాఖా
 నక్షత్రప్రవేశనిర్గమా శరదృతావేవ భవతః. శరదృతుశ్చ
 ఆశ్వయుజ కార్తికమాసాత్మకః కాలః. సూర్యః యదా విశా
 ఖానక్షత్రం పరిత్యజతి, తదా మేఘాఽపి స్వరూపం పరిత్య
 జంతి తేన కారణేన దిశస్సర్వాః విమలీభవంతి. శ్రావణభాద్ర
 పదయోర్వర్షాంతృత్వాత్, తస్మిన్ ఋతే అధికవృష్టిః పతతి.
 తదా ఆః నదీనాం ఘట్టాన్ అతిక్రమ్య సమీపస్థాన్ గ్రామాన్
 స్లావయంతి. ఆస్మిన్వర్షే దక్షిణదేశే కావేర్యాదినద్యః
 ఉత్తరదేశే యమునాదినద్యశ్చ అమితవర్షవశాత్ ఉచ్చృం
 ఖిలం ఘట్టా నతీత్య బహూన్ పాతన్తగ్రామాన్ నామావశేషా
 నకుర్వన్. ఆఘాం జీవనమితి నామధేయం వర్తతే. ఆః మితం
 స్వీకృతాశ్చేత్ జీవనం వర్ధయంతి, అమితాశ్చేత్ జీవనం అప
 మరంతి. తేన కారణేన సర్వైరపి ఆః మితం స్వీకర్తవ్యాః.
 నకేవల మాషవ, కింతు సర్వమపి వస్తు, మితం స్వీకర్తవ్యం.
 తథాచేత్ శరీరానుకూల్యం సంపద్యతే. అమితంచేత్ శరీర

ప్రాతికూల్యమేవ సంభవతి. పూర్వస్మిన్కాలే కశ్చన మహా
పురుషః అతీవ తపస్సంపన్నః కృష్ణాతీరే, (ఉవాస=నివసించెను.)
సః ప్రత్యహం నిశావసానే చతుర్థయామే ఏవ శయనా
మథాయ కృష్ణానదీం గత్వా తత్ర స్నాత్వా గృహ మాగత్య
అనుష్ఠానాదికం కుర్వన్నాసకీల. సః ఏకదా భాద్రపదమాసే
యథాపూర్వం కృష్ణానద్యాం స్నాతు మగచ్ఛత్ కీల. తేన
సాకం కతిపయే బ్రాహ్మణాశ్చ స్నానార్థ మగచ్ఛన్కిల. తస్య
నామధేయం వ్యాసకృష్ణాశ్చితి. సః వ్యాసకృష్ణాచార్యః పాతా
దికం సర్వమపి తింత్రితీమృత్తికాదిభిః సమ్యక్సోధయిత్వా
తీరే న్యంచ్య, స్నానార్థం నద్యా మవాతరన్కిల తదా
కృష్ణానదీ ఉభయతీరపూరం ఉచ్చృంఖలవృత్త్యా ప్రవహతిస్మి.
తేన కారణేన (చక్రనావికాఅపి = చక్రాలబోటువాళ్ళుకూడ)
చక్రనాప్రచారణం (విరేముఃకిల = మానినారట) కుత ఇతి
చేత్; నద్యాం సర్వత్ర, (అపాంభ్రమాః = సుడిగుండములు),
సవ్యాపసవ్యం భ్రమంతిస్మి. తేన హేతునా, నావికాః అతీవ
భీతాః దినచతుష్టయపర్యంతం జనాన్ నదీం న తారయా
మాసుఃకిల. ఏవంస్థితే, సః వ్యాసకృష్ణాచార్యః, గంగాగంగేతి
శ్లోకం పఠన్ నద్యాం నిమజ్జ్య పునరపి, (నోత్తస్థాకిల = లేవ
లేదట) అనంతరం అసుగతాస్సర్వేపి ఆసూర్యోదయం నిరీక్ష్య,
వ్యాసకృష్ణాచార్యః ప్రవాహేణ యత్రకుత్రవా నీతః, మృతః,
ఇతి నిశ్చిత్య స్వస్వగృహం ప్రావిశత్ కీల. ఏషవృత్తాంతః వ్యాస
కృష్ణస్య బంధుభిః జ్ఞాతః. బాంధవా స్సర్వేపి రుదంతః స్నానం
కృత్వా తద్దినప్రభృతి మృతాశౌచ మారభంత. దినచతుష్ట

యానంతరం కృష్ణాప్రవాహః ఈషత్ శాంత ఇ వాసీత్. తదా చక్రీనావికాః పునరపి చక్రీనాకాం చారయితు మారే భిరే. ఏకస్మిన్ద్వినే చక్రీనావికేషు చక్రీనావం (చారయత్సు = నడుపుచుండగా) చక్రీనాః ప్రవాహమధ్యభాగం యదా ప్రావి శత్, తదా తత్ర ఏకః మహా ఆవర్తః ఆదృశ్యతేకీల. తస్మిన్ ఆవర్తే వ్యాసకృష్ణాచార్యః నాసికాం అంగులిపంచకేన నిరుధ్య, పద్మాసనే ఉపవిశ్య నేత్రే నిమిల్య కరాంతరేణ జప మాలాం ధృత్వా కంఠా మహామంత్రం ఆవర్తయన్ తపసి స్థితః. తస్మిన్నే వావర్తే ప్రదక్షిణం భ్రమన్ నావికైః దృష్టః కీల. నావికానాం ప్రాణాః స్థానేషు నసంతికీల. కుత ఇతిచేత్, 'చక్రీనాః ఆవర్తసమీపం ఆగచ్ఛత్థలు తేన హేతునా, చక్రీ నాః ఆవర్తే పతిష్యతి, అనంతరం వయం సర్వే మరిష్యామః' ఇతి తేషాం హృదయే అతీవ భయం ఉదభవత్. తతః చక్రీ నావం ఆవర్తాత్, (అవసారయితుం = తొలగించుటకు), నావికాః అధికప్రియత్వేన చక్రీభ్రామణ మకుర్వన్; ప్రాణికా శ్చోపాయంజతః తథాపి సా నాః ఆవర్తసమీపమేవ గత్వా ఆవర్తానుసారం భ్రమంతి, నావి స్థితానాం జనానాం నావికా నాంచ హృదయేషు అతీవభయం జనయామాస. తదా వ్యాస కృష్ణాచార్యః ఆవర్తే, ఆధశ్చోర్ధ్వంచ యాతాయాతే కుర్వన్ సుఖేన పద్మాసనాసీనః, తపస్యన్నే వాసీత్. సః ఆవర్తః నిర్జలకూప ఇవ దృశ్యతేకీల. ఆహాహ, తస్య తపఃప్రభావః కీదృగ్వాకింతు, వర్ణయితుమిష్టశక్యఇతిభాతి. యథాకథంచిత్ దైవానుగ్రహేణవా వ్యాసకృష్ణాచార్యస్య తపఃప్రభావేణవా

చక్రీనాః ఆవర్తాత్ ఈషత్, (ఆపససార = తొలగినది.) తదా నావికా స్సర్వేషి, (జీవజీవేత్యుక్త్వా = బ్రదుకుచున్నాడని), (నిశ్చలశ్వాసం=ఉపరిసలపకుండా,) చక్రే భ్రామయంతః, పాణికాః ఉపయుంజానాః యథా కథంవా నద్యాః పారం అవాపుః. అనంతరం ఏష వృత్తాంతః సర్వాసు కకుపున్యాప్తః. తదా వ్యాసకృష్ణాచార్యస్య బాంధవా స్సర్వేషి ఏతద్వృత్తాంతం అవిశ్వస్య, తథాపి ప్రయతామహౌ ఇతినిశ్చిత్య ఏకాం ధూమనాకాం ఆరుహ్య పరచినే కృష్ణాయాం ప్రయాణ మకుర్వత్. కృష్ణాచ ఈషత్ శాంతా బధూవకీల. చక్రీనా విక్తైః కథితాని చిహ్నాని సర్వాణ్యపి (ప్రత్యభిజ్ఞాయ=గుర్తించి) ప్రవాహే తం ప్రదేశంప్రతి ధూమనాసాహాయ్యేన అగచ్ఛత్. తత్ర చక్రీనావికోక్తప్రకారేణ ఏకః ఆవర్తః అదృశ్యత. తస్మిన్నావర్తే వ్యాసకృష్ణాచార్యశ్చ యథానిర్దిష్టః అదృశ్యతకీల. తదా బాంధవా స్సర్వేషి వ్యాసకృష్ణాచార్యం మృత్యుముఖా దాగతమివ మన్యమానాః, గృహం ప్రత్యాగంతుం బహుథా ప్రార్థయామాసుః - వ్యాసకృష్ణాచార్యః తత్రాప్రార్థనాం ఆంగీ కృత్య ధూమనా వ్యారుహ్య, పున రాబంధవైస్సాసం స్వగృహం ప్రవివేశకీల-ఏతావత్పర్యంతం దినసప్తకమతీతంకీల. వ్యాసకృష్ణాచార్యస్య దినసప్తకేపి ఉపవాసమివ. వయం ఏకస్మిన్ దినే భోజనాభావే తుథాపీడ్యమానాః(సంతః = అగుచూ), కృథా పరా పీడయంతస్సంతః పదాత్పదం చలితుమపి న పారయా మఃఖిలు; వ్యాసకృష్ణాచార్యః ఏతావత్కాలపర్యంతం కథ ముపోషితవాన్వా, కథం మహానద్యాం ప్రవాహమధ్యే ఆతి

భయంకరే ఆవర్తే నిరుపద్రవం ఉపవిష్టవాన్వా, కథంవా ఏతా
వంతి దినాని శరీరే పాగ్ధాన్ ధృతవాన్వా కోవేత్తి ? భగవా
నేవ వేత్తి. వ్యాసకృష్ణాచార్యచరిత్రం అతిమానుషం. భో
భోః పాతకమహాశయాః ! అస్మిన్పాపయుగేపి పూర్వం అగ్ర
జన్మానః ఏతాదృశమహాతపస్సామర్థ్యవంతః ఆసన్. అధునా
తనేషు దివనేషు అగ్రజన్మనాం దురవస్థా కథం కరిణితావా
ఃశ్యత. పరమేశ్వరస్య ఆవయవస్థానీయాః బ్రాహ్మణాదిచతు
ర్వర్ణాశ్చ. పరమాత్మనః శిరస్థానీయో బ్రాహ్మణః, బాహు
స్థానీయః క్షత్రియః, ఉరస్థానీయో వైశ్యః, పాదస్థానీయ
శూద్రః. ఇదానీం కలిదోషవశేన ఆదా శిరో భగ్రష్టం, అనం
తరం బాహూ భ్రష్టా, తతః ఉరూ భగ్రష్టా, పశ్చాత్
పాదా భగ్రష్టా. ఏవం ప్రకారేణ సర్వేషామపి వర్ణానాం క్షీణ
దశా ప్రాప్తా. సర్వస్య గాత్రస్య శిరః ప్రధానమితి న్యాయేన,
శిరసః భ్రష్టత్వే సర్వావయవానామపి భ్రష్టత్వం.

తాతాచార్యులగారితో కరణముగారు మాట్లాడివెళ్ళిపోయి
నారు. తాతాచార్యులగారు గొప్పవిద్వాంసులు గనుక నదురు
బెదురులేకుండానే యున్నారగాని ధైర్యమును విడవలేదు.
ఏమయిననూ సరే ఈదెబ్బలో బలిధాచార్యులను అధః
పాతాళానికి త్రొక్కకపోతే నేను శ్రీవైష్ణవుడను కాను, అని
మనస్సులో నిశ్చయించికొన్నారు. కరణంగారు పోయిన తరు
వాత తిరువెంగళమ్మగారు భర్తను అడిగినది, కరణంగారికిన్నీ
మీకున్నూ జరిగిన సంభాషణ మేమిటి చెప్పండిని. అప్పుడు
తాతాచార్యులగారు పూసగ్రుచ్చిన ట్లున్నదున్నట్లు చెప్పినారు.

అయ్యో పాగ్రభమా! ఆబలిద్దాయతో మీకెందుకండివైరము? వాడు(తుట్టెచురుగు=ఊద్రసర్పః.) (దుష్టుని దూరముగావిడువ వలె=దుష్టం దూరే వివర్జయేత్) అన్నారుగనుక మీరిక ఆవెధవబోలికి పోవద్దండి. ఇప్పు డిదేమిటి లేనిపోని బహిష్కార మని యొకటి పుట్టినది? ఇదెట్లా పోతుంది? నాకేమి తోచటం లేదు, అని భార్య బహువిధములగా వ్యసనపడ్డది. ఓసి దొర్నా గుర్తాలా! నీనుంచే యింతమునిగింది. మొన్నటివిషయములో నేను వాణ్ణి మాడ్చిపారేసేవాణ్ణి. అప్పుడూ నీవే అడ్డపడ్డావు. ఇప్పుడూ నీవే అడ్డపడుచున్నావు. ఈమారు నీమాట వినను. వానిదుంపదెంపి వదలుతానుగాని ఊరికే వదలను; బ్రాహ్మ ణుడా వాడు, చండలునికన్నను నీచుడు. (ఆసక వానిదుంప దెంపుతారో గంపకెత్తుతారో=అనంతరం తస్య వంశం నిర్మా లయిష్యధవా, కంఠోలం పూరయిష్యధవా) చూతాము, మొదట యీ ఆపనిందను పోగొట్టుకోవలెగా, ఆప్రయత్నము చెయ్యండి. రేపు నెట్టిగారింటికి పెళ్ళికి వెళ్లితే, మీ కొకసేలు బోడూ నా కొకపట్టంచుచీర వచ్చేవిగద, వైగా సంభావన వచ్చేదిగద, యీఅయిదురోజులు యింట్లో పొయ్యి రాజవేయ కుండా తలియ గడచేదిగద, ఇదంతా పాడయిపోయే; ఆకరణం గారినైనా కట్టుకొని రేపు పెళ్ళికి వెళ్ళే సాధనచూస్తే యెంత బాగుండేది అట్లాచేయక ఆయనతో బింకాలు కొట్టితిరి. అయినా మీరు కావటానికి పండితులేకాని మీయొద్ద చేద స్తము చాలాయున్నది. వైగా లొక్కమనే మాటయే లేదు. అదేమంటే గామసింహములాగు నన్ను కఱవరావటం; ఇంతే

తప్పు మతేమియునూ లేదు. ఓసి నీ అమ్మకడుపుమాడ, ఇప్పుడు నాదేమి తప్పున్నదే? ఇప్పుడెందుకూ మీతప్పు; మీతప్పు ఆది లోనే ఉన్నది. అసలు బలీధాచార్యులగారు పరమయోగ్యులే, మొదటినుండియూ ఆతని స్వభావము నేను బాగా యెఱుఁగుదును. మానాన్నగారు చనిపోయినప్పటినుండియు మే మిద్దరమున్నూ ఒక కంచాన దిని యొకమంచాన పండుకొన్నట్లుగా మొన్నమొన్నటిదాకా పెరిగినాము. యెటొచ్చి, మీరు మాయింట్లో అడుగుపెట్టినయీమూడేళ్ళనుంచియేగా, బలీధాచార్యులు పగలు మాత్రమే యిక్కడ ఉండుట. బేష్ బాగాయున్నది. అయ్యో! తునకు నీవు బలీధాచార్య కంచంలో అన్నముకూడా తిన్నావా? కనుకనే నాగతి బహిష్కారము వచ్చినది బాగానే ఉంది. బలీధాచార్యులు మాలవాడను కున్నారా మాదిగవాడనుకున్నారా? మునుపెవరయితే నేమి, మానాన్న చచ్చినప్పటినుండియూ, ఆయన చక్కని శ్రీవైష్ణవము పుచ్చుకున్నారు; అదివరకే ఆయనది శ్రీవైష్ణవవాచారమే, ఇప్పుడు పూర్తిగా శ్రీవైష్ణవుడయినాడు. ఏమాత్రమయినా మీయొద్ద కళంక మున్నదేమోగాని, ఆయనదగ్గర ఏమాత్రమున్నూ లేదని నేనుప్రమాణముగా చెప్పగలను. శ్రీమార్జునముతోడే, ఇంకా నాకన్నా మాలమ్మగారికి ఆయనతండ్రిగారి దగ్గరనుండియూ వారి వృత్తాంతము పూర్తిగా తెలియును. మీఅత్తగారిని కావలయునంటే పిల్చిఆడగండి. అసేఅమ్మాయీ, తిరువెంగళమ్మా డోరుకో యిక, ఆయననూటే ఆయనకుగాని మననూటలు ఆయనకు సరికడవు. మనకు గతి లేక ఆయనను

ఇట్లుటము తెచ్చిపెట్టుకున్నాము. ఇప్పుడు బలిధాచార్యులను పొమ్మంటానికోరెట్లావస్తుంది. యెట్లాపొమ్మంటాము? ఏమాట కామాట, బలిధాచార్యులుండబట్టే మనపుచ్చె కాస్తున్నాడు. ఇంట్లో అడ్డమయినచాకిరీ చేస్తాడుగద; ఈనగారు కాలుమీద కాలువేసికొనే, శిష్యులకు పాఠాలు చెప్పుకుంటూ కూర్చుంటే ఈచేకిరంతా చేసేవాడెవడు? మొగడు చచ్చి నే నేడుస్తుంటే అన్నివిధాల కనిపెట్టినాడే, యే అల్లుడట్లా చేస్తాడో చెప్పు? అమ్మాయీ! అప్పటి కింకా నీవు పుట్టలేదు. ఈబలిధాచార్యుల మేనమామకూ మీనాన్నకుబహుశేషము. ఇద్దరిపేరుకూడా ఒకటే; ఈడూ ఒకటే; కాని మీనాన్నకంటే, ఒకచాయ ఉండేవాడు. ఆయన మనయిల్లై తనయిల్లుగా చూచుకున్నాడు గాని, యేమైనాభేదబుద్ధితోనున్నాడా? ఇప్పుడెందుకు, (తీగకది లిస్తే పాదంతాకదులుతుందిఅన్నట్లువుతుంది=లతాగుల్మన్యాయ సామ్యం భవతి,) నీవూరుకో, ఆయనిష్టము. ఏమండోయి అత్త గారూ! మీకుగూడా నాదే తప్పు తోచినదీ? నాయనా! కుమారుడవైనా నీవే, అల్లుడవయినా నీవే అని గదా నిన్ను మాయింట్లో తెచ్చి పెట్టుకున్నాము! ప్రతిమనుష్యునకు ఒక్కొక్క అలవాటుంటుంది. మంచి అలవాటయితే ఒకరు చూచినా తప్పుండదు. చెడ్డ అలవాటయితే మనమెంతచాటుగా ఏడిచినా, యెవడో ఒకతప్పుడుముండాకొడుకు కంటపడకపోదు; అది భూమిమీద పొక్కకపోదు. అందుచేతనేగా నీకూ బహిష్కారము, నీనుంచి మాకూ బహిష్కారమని నే నేడుస్తున్నాను.

ద్వ్యస్తరశతతమః పాతః=నూటరెండవ పాతము.

సకారాంతః పుంలింగో విద్యచ్ఛబ్దః = విద్యాంసుడు =
 పండితుడు. ప్రి. విద్యా - విద్యాంసా - విద్యాంసః । సం.
 హేవిద్య - హేవిద్యాంసా - హేవిద్యాంసః । ద్వి. విద్యాంసం,
 విద్యాంసా-విదుషః । తృ. విదుషా-విద్యద్భ్యాం-విద్యద్భిః । చ.
 విదుషే-విద్యద్భ్యాం-విద్యద్భ్యః । పం. విదుషః-విద్యద్భ్యాం -
 విద్యద్భ్యః । ష. విదుషః-విదుషాః-విదుషాం । స. విదుషి-విదుషాః-
 విద్యత్సు॥ దీనికి ప్రీలింగము (విదుషీ-విదుష్యే-విదుష్యః) అని
 గౌరీ శబ్దమువలె నడచును.

సకారాంతః పుంలింగః (పుంన్) శబ్దః=పురుషుడు =
 మగవాడు. ప్రి. పుమా - పుమాంసా - పుమాంసః । సం.
 హేపుమా - హేపుమాంసా - హేపుమాంసః । ద్వి. పుమాంసం-
 పుమాంసా-పుంసః । తృ. పుంసా-పుంభ్యాం-పుంభిః । చ. పుంసే-
 పుంభ్యాం - పుంభ్యః । పం. పుంసః - పుంభ్యాం - పుంభ్యః ।
 ష. పుంసః - పుంసోః - పుంసాం । స. పుంసి-పుంసోః-పుంస్సు ।
 ఈరెండును సకారాంతవిశేషశబ్దములు.

రాహిషః=కొండగొట్టె	కంధరా=మెడ
రామకం=చౌటి ఉప్పు	గీర్వా=మెడ
పలిరః=మెల్లకంటివాడు	శిరోధిః=మెడ
వై నీతకం=రథపుమోకు	వైణవికః=వేణుగానము
పాలికా=చెవిదుద్దు	చేయువాడు

సమశీతోష్ణం=చల్లనవెచ్చన కాకుండ
 నాతిదీర్ఘం=ఎక్కువ పొడువు కాకుండ
 నాతిహ్రస్వం=ఎక్కువపొట్టి కాకుండ

నాతిస్థూలం = ఎక్కువలాపు కాకుండ

నాతికృశం = ఎక్కువసన్నము కాకుండ

రజకాః నస్యష్టా శ్చేత్ అస్మాకంగతిః కీదృశీ భవేద్వాః.
 రజకాః నసంతిచ్ఛ్రీమ్, వయమేవ అస్మద్వస్త్రాణి ధావేమ.
 రజకాభావే వస్త్రధావనం ఆతీవకష్టతరం తాత! నహి నహి,
 రజకాభావేసి కేషుచి ద్వేషేషు బ్రాహ్మణాదయ స్సర్వేషి
 స్వవస్త్రశోధనం స్యయమేవ కుర్వంతి. తస్మి నిష్పయే ప్రయాసః
 నాస్తి; ఆహ మవశ్యంఖలు, ప్రథమతః మలిన వస్త్రాణి సర్వా
 ణ్యపి ఏకస్మిన్బాంధే నిక్షిప్య, తస్మిన్ జల మాపూర్య, అనంత
 రం కతిపయరౌమకమపి తస్మిన్ పాతయిత్వా, తద్బాంధం
 ఛుల్ల్యాం ఆరోప్య, అధః అగ్నిం సంధుక్షంతే. క్రమేణ రౌమక
 సహితం తజ్జలం సర్వమపి కృధిత్వా, వస్త్రగతం మాలిన్యం
 సర్వమపి క్షణేన అపాకరోతి. అనంతరం తాని వస్త్రాణి సమ్యక్
 పాసాణే ధావిత్వా, అనంతరం పునః కాంజికేన శోధయంతి.
 తదా వస్త్రాణి ఆతీవ నిర్మలాని భవంతి. రజకానాం అస్మాకంచ
 విశేషః క ఇత్యాకాంక్షాయాం, రజకానాం వస్త్రధావనమేవ
 జీవికా; తేన కారణేన తే సర్వదా వస్త్రశోధనమేవ కుర్వంతీతి
 కృత్వా, అస్మద్వేక్షయా తేషాం (తత్కర్మణః*ఆచరియందు)
 ఆతీవ చాకచక్యందృశ్యతే. తేన కారణేన, యావతాకా లేనవయం

*కర్మ శబ్దము, నకారంతము. నపుంసకము. ఐని అని యర్థము.
 సు. ద్వి. కర్మ-కర్మణీ-కర్మాణి॥ తక్కిన విభక్తులు పులింగముతో బాటు.
 ఈశబ్దము పుంస్త్రిలింగములలో ఆత్మ శబ్దముతోబాటు నడచును.

ఏకం వస్త్రం ధావేను, తావలైవ కాలేన తే దశవస్త్రాణి ధావే
 యుః. అపిచ అస్మద్ధాతవస్త్రాపేక్షయా, తద్ధాతవస్త్రం ధవళ
 తరం ప్రకాశతే. అధికాభ్యాసఏవ తత్ర కారణం. యాదృశం
 కీదృశంవా కర్మ భవతు, చిరకాలాభ్యాసవశాత్ సర్వస్మిన్నపి
 కర్మణి కాశల్యం లభ్యతే, నోచేత్, యదాకదావా ఏకస్మిన్
 దినే ఏకం కర్మ కృత్వా పునరపి మాసానంతరంవా వత్సరా
 నంతరంవా, తత్కర్మ కరిష్యామశ్చేత్, యథాపూర్వం నూతన
 మేవ తత్కర్మ భవిష్యతి. తేన హేతునా తస్మిన్ కాశల్యం
 నలస్యతే. కలిపయదేశేషు రజకాః పారాణాం వస్త్రాణి
 గర్దభై ర్వాహయిత్వా ధావితుం నయంతి. కేషుచి ద్వేశేషు,
 రాహిమై ర్వాహయంతి. బలిధాచార్య! అస్మాకం ధైరవ
 శాస్త్రీ రాహిష ఏవ. అమాయకః; తతః వయం ప్రత్యహం
 అస్మద్వస్త్రాణి ధైరవశాస్త్రీణా వాహయిత్వా నదీగచ్ఛామ.
 ఛీ దుర్భగ! తథా మావద. సః స్తబ్ధః; చతురః న; కింతు
 పాతవిషయే నపశ్చాత్పరిష్యతి. గురో! బలిధాచార్య! ప్ర
 పూర్వేద్యుః అస్మద్బహిర్వేదికాయా ముపవిశ్య అహం అస్త్వ
 త్తరస్యామితి శ్లోకం, (ఆవర్త్య=వల్లించుకొని) శబ్దా ఆవర్తయ
 న్నాసం. తదా తాతాచార్యశిష్యుః రామచంద్రః తేనమార్గేణ
 గచ్ఛత్ రేరే, కిమావర్తయసిరే, ఇతి మా మపృచ్ఛత్.
 అహం ఉత్తరసీశబ్దం ఆవర్తయామి త్యనోచం. పున రావర్త
 యేతి మా మవదత్. తదా అహం 'ఉత్తరసీ - ఉత్తరస్యా-
 ఉత్తరస్యః' ఇతి అవదం. తదా సః హీహీమర్షన్, అరే బలి
 ధాచార్యశిష్య! ఏషశబ్దః కింశబ్దసమానః, ఇతి ఆపృచ్ఛత్.

గౌరీశబ్దసమాన ఇతి, ప్రత్యవదం. తదా సః ఉదరభేదం
 వాసక, త్వం తవ గురుశ్చ, మమ సమీపే శబ్దాన్ పఠతం,
 ఇతి మా మవోచత్. సఃవిషయః తథా ఆస్తు; త్వం బహిర్వేది
 కాయా ముపవిశ్య, కిమర్థం క్లీకం చింతనాం అకరోర్వా
 ప్రభమం వద. తవగృహే కుత్రాపి చింతనాం కర్తుం రహస్య
 స్థలమేవ నాస్తికిం! అహం కలివారా నవోచం! కదాపి
 బహి రుపవిశ్య చింతనాం మాకాషీణః, యదికుర్యాః, ఉచ్చై
 స్స్వరేణ మాకురు, బహిష్ఠాః, చండాలాదయశ్చ బహుజనాః
 తేన మార్గేణ గచ్ఛేయుః. అంతతః చతుర్థానామపి గీర్వాణ
 వాణీశ్రవణే అధికారః నాస్తితి, చండాలాదిశ్రవణేఅస్మాకమపి
 మహానర్థసంభవిష్యతీతిచ, కలివారానవోచం రే! ఉ, అనంతరం
 కిమాసీత్. అనంతరం అహం రేరేతాతాచార్యశిష్య! యువాం
 గురుశిష్యా ఉభావపిఅస్మద్గురోఃబభిధాచార్యస్య పాదసంవాహ
 నాయాపి నార్హౌ, గచ్ఛ రాండేయ, తవగురుః మహావిద్వానితి
 మన్యసేకిం! 'ఉత్తరస్యాం' ఇతి సప్తమ్యేకవచనశ్రవణేనైవ
 అయంశబ్దః ఈకారాంతః స్త్రీలింగః గౌరీశబ్దసమః, ఉత్తరసీ
 శబ్దః ఇతిచ స్తనవేనాపి జ్ఞాయతే - ఇత్యాదిబహువ్రకారైః
 యాశ్చిత్వా నవమాప్తకపారాయణ మారభే. అనంతరం
 సః మమముఖే ఆఘీచత్. అనంతరం అహ ముత్థాయ అంగ
 వస్త్రేణ ముఖం పరిమృజ్య అంతర్గత్వా యావత్తగుడ మా
 నయం తావదేవ సః పలాయితు మారబ్ధవాన్. అహమపి త
 మన్వధావం. సోపి జంఘాబలం దర్శయన్ రథవీధ్యా మథా
 వత్. తతః అహమపి దశహస్తమాత్రదూరేణ తస్య పృష్ఠ

మనుస్మత్యైవ అథావం. కింతుమార్గమధ్యేవై నీతకతిఃః మమ
అంతరాయభూతః ఆసీత్. తేన కారణేన ఆవయో రంతరం
అధికనూసీత్. తతః అహం తదుపరి లగుడం ప్రక్షిప్య వై నీ
తకే ఆసతం. తదా సః లగుడం గృహీత్వా ఇత ఆయాహిరే
కాలశేయ! ఇత ఆయాహితి మాం వదన్, మమ సమీపం
ఆగతః. తత్త్వణాదేవ అహ ముత్థాయ తస్య హస్తాత్ ప్రథమం
లగుడ మాకర్షం. సతు మమ గ్రీవాం గృహీత్వా పురతః
అపాతయత్. తస్య వామజానుని లగుడప్రహర మేక మయ
చ్ఛం. అనుపదమేవ అస్మన్ప్రహం ప్రావిశం. సః గోళకః కథ
మాసీద్వా ? భోగురో ! బలిధాచార్య ! ఉత్తరసీశబ్దః ఈకా
రాంతః ఇతి గతభానువాసరే భవద్భి ర్మక్తగిఖలు; స జారజ
స్తథా జల్పతి కుతః! వ్యస్మరం-ఏతదంతరే మమ వామకర్ణాత్
పాలికా కుశ్రవా భ్రష్టా. చేత్కిం మమకృధం నిరయాతయం.

ఈమధ్య తాతిగాడికి నాకూకొంచెముఘర్షణ జరిగిందిలే,
అందుచేత వాడెట్లాగయినా పగదీర్చుకొందామని యేమేమో
ప్రయత్నాలు చేస్తున్నాడు. సరేగాని ఉత్తరసీశబ్దము ఈకా
రాంతము అనేమాట తప్ప, బిప్ప! నాకామాట చెప్పరేమి!
నేచెప్పినతరువాత తప్పెట్లా అవుతుందిరా? అయినా అదంతా
వ్యాకరణ సంబంధములే, యెట్లాపడితే అట్లాసాధింపవచ్చును,
దానిమాట యిప్పుడెందుకుగాని, నీవుమాత్రము యెప్పుడున్నా
వీధులలో దేవాలయాలల్లో కూర్చుండివల్లించుకోవద్దు. కావలె
నంటే మాయింట్లో గదిలో కూర్చుండి మెల్లగా వల్లించుకో.

మనవిద్యాధు లందఱికిన్నీ ఒక్కటే, ఆర్థరు; మననోట యేమి వచ్చేదిన్నీ ఇతరుడు వినరాదు. అయ్యా, తాతాచార్యు లేమయినా విద్వాంసుడేనా? వాడిమొఖం, వాడి కేమి వచ్చునురా, తద్దినమ్మంత్రముకూడా రాదురా, ఉత్తవా? త్యుడురా. అల్లాండుం పల్లాండుం అనేమోనాలుక్పూతలువచ్చు. తద్దినమ్మంత్రం మాటకాదు, ఆయన కేమయినా శాస్త్రీజ్ఞాన మున్నదా, లేదా? ఓరిపిచ్చివాడా! ఈకాలంలో శాస్త్రాలెవడు చూస్తాడురా? ఇప్పుడు నే నిన్ని శాస్త్రాలు చదివిలిగదా, యెవరితోనయినా శాస్త్రప్రసంగము చేస్తున్నానా? ఎందుకూ, దానితో నెవరికిన్నీ లాభములేదు. ఇంతకాటిమంత్రము, హుటి మంత్రమూ, ఉంటుచాలును. ఈరెండింటోవాడికి సుతరామూ ప్రవేశములేదు. అయితే మఱి ఆయనదగ్గర చాలామంది చదు వుచున్నారే; కొందరు తావచ్చేదకావచ్చిన్న అని, కొందలు టిడ్డాణ్, తక్, తళ్, అని యేమేమో వీధుల్లో వల్లిస్తూ పూర్వపక్షసిద్ధాంతాలు చేసుకొనుచూ ఉంటారే? అదంతా వైష్ణవడంబమురా, వాడిపంగనామాలనూ వాడిపట్టంచు బట్ట లనూ చూచి మనయూరి పిచ్చిముండాకొడుకు లందఱూ తమ పిల్లలను పంపితే నాడివగ్గర పదిమంది విద్యాధులు కనబడు చున్నారుగాని లేకపోతే వాడిమొగ మెవరు చూస్తారురా? ఆస లిప్పుడు వాడికి బహిష్కారం వేయించినాను; అదిచూచినావ్! అంతపండితుడికి బహిష్కార మేమిటండోయి! అంతపండితుడో 'పిల్లకాకి కేమి తెలియురా ఉండేలుదెబ్బ' అన్నట్లు నీకేమి తెలియును? రేపు కక్కయ్యసెట్టిపెల్లికి వస్తాడా తాతాచా

ద్యులు ! తాతాచాన్లు ఆ వెళ్ళికి వస్తే సభలో, (నలిసి పారవేయ
 సురా=మర్దయిత్వా సపాతయేయంరే!) అసలు బహిష్కారము
 నకు తగినంతతప్పు తాతాచాన్లులు చెయ్యలేదుగాని, యేమై
 నాసరే వాడు చాలా పొగనుపట్టియున్నాడు. ఈమధ్య అప్పుం
 భొట్లతో స్నేహము కుపాదించి నన్నే మో చేతామని ప్రయ
 త్నిస్తున్నాడు. (వాడుచచ్చి పేట్టినా=తేన మృత్వా గీంకృతేపి)
 నేను వానికి లొంగను. ఏమండీ గురువుగారూ! మొన్న మొన్నటి
 దాకా రాత్రింబవళ్లు తాతాచాన్లులగారింట్లోనే కాలక్షేపము
 చేయుచుంటిరే, ఇంతలోనే మీయిద్దరికి యేమి బెడిసినదండీ !
 ఆకబుర్లన్నీ నీ కెందుకులేగాని, కరణంగారు వస్తున్నట్లున్నారే!
 ఆహా కరణంగారే. అరే వెట్టివాడా ! ఆ బలిధాచాన్లులను
 ఇట్లా పిలవరా. చిత్తైమండి. బలిధాయగారూ, కరణముగారు
 రమ్మంటున్నారండీ. అరే పోతాయ, ఎందుకూ కరణంగారు
 నన్ను పిల్చినది? ఏమో నాకేం తెలియునండీ. దబ్బునరండి, మీ
 మీద నేదో కేసుకుంటున్నారు. రండి రండి. ఇంట్లో లేదని
 చెప్పరా. అయ్యో బాబూ మీమ్మును కరణంగారు చూచినా
 రేమోనండీ. లేదు లేదు సీవు పోయి బలిధాచాన్లులగారు
 యింట్లో లేరని చెప్పరా వెధవా ! సరే నాకెందుకు నేను
 పోతాను. ఏమన్నాడురా బలిధాచాన్లులు ! ఇంట్లో లేదని
 చెప్పమన్నారండి. ఆయనే చెప్పమన్నాడా ఇంకొకరెవరయినా
 చెప్పమన్నారా ! ఆయనే చెప్పమన్నారండి. అదుగోనండి
 నాతో యీమాట చెప్పి యిప్పుడే దొడ్డిదోవన యెక్కడికో
 పోయినాడండీ; వలినవారు వచ్చేటప్పుడు వలినవారికికూడా

నడిమివాకిట్లో కనపడ్డాడుగావండి. నామాట నీకెందుకు? నాకు కనపడ్డాడోలేదోనీతో ఆయనేగదా చెప్పినది! ముగ్ధునిగానూ! వెట్టివానియొద్ద వాఙ్మూలమును పుచ్చుకొండి. చిత్తము. అరే పోతాయ! ఇట్లారా అబంధమీద నిలుచో; ప్రమాణము చెయ్యి. చిత్తము. నేను చెప్పేది నిజం అంతానిజం; నిజం తప్ప అబద్ధమేమీ చెప్పనని దేవుని ఎదుట ప్రమాణంచేసి చెప్పుచున్నాను. నేను బలిధాయగారింటికి వెళ్ళినానండి; ఆయనగారు నడిమి వాకిట్లోనిలుచుని ఉన్నారండి; మిమ్మునుకరణంగాను (రచ్చచాపిడి లోకి = సభాశాలాం) రమ్మన్నారని చెప్పినానండి; బలిధాయ చాగ్లగారు ఇంట్లోలేరని చెప్పరా అని నాతో బలిధాయచాగ్ల గారు చెప్పినారండి. నేను నిజంచెపుతాను గాని అబద్ధం చెప్ప నని చెప్పినానండి; ఇంతలోకే బలిధాయగారు దొడ్డిగోడ దుమికి యెక్కడికో పోయినారండి. నీవు దస్కుతుచేస్తావా? నాకు చదువు రాదండి. ఆయితే కలం ముట్టుకో. చిత్తమండి.

త్యుత్తరశతతమగి పాశః=నూటమూడవపాతము.

అకారాంతఃపులింగః (ఉభ) శబ్దః నిత్యద్వివచనః ఇద్దరు అని అర్థము. పులింగములో రామశబ్దమువలెను; స్త్రీ నపుంసకములలో రహశబ్దమువలెను నడచును. కాని ఒక్క ద్వివచనమందేగాని ఈశబ్దమున కేవలచనబహువచనములులేవు. (ద్వి) శబ్దము అకారాంతమయినను అస్తివిషయములలో (ఉభ) శబ్దముతోబాటే నడచును. ఉ॥ ఉభౌ- ఉభౌ- ఉభౌభ్యాం- ఉభౌభ్యాం- ఉభౌభ్యాం- ఉభయోః- ఉభయోః॥ ఇది పులింగపునడక. ఇక స్త్రీనపుంసకములలో ప్రథమాద్వితీయ

లలో మాత్రము ఉద్ధేఉద్ధే అనియుండును. తక్కినవి పుంలింగముతోబాట. ఇటులే (ద్వి)శబ్దమునూడ ఇకారాంతః పుంలింగః నిత్యబహువచనః (త్రి) శబ్దః=ముగ్గురు. పుంలింగములో హరిశబ్దమువలెనేనడచునుగానిషష్ఠీబహువచనములో (త్రయాణాం) అగును. ఉ॥ త్రయః - త్రిః - త్రిభిః - త్రిభ్యః - త్రిభ్యః - త్రయాణాం - త్రిషు. స్త్రీలింగములో తిస్రః - తిస్రః - తిస్రుభిః - తిస్రుభ్యః - తిస్రుభ్యః - తిస్రుణాం - తిస్రుషు. నపుంసకములో త్రిణి - త్రిణి. తక్కినవి పుంలింగముతోబాట నడచును. ఈత్రిశబ్దము మొదలుకొని నవదశా శబ్దమువఱకును నిత్యబహువచనాంతములేగాని ఏక ద్వివచనాంతములు కావు. రేఫాంతపుంలింగము (చతుర్ శబ్దము = నలుగురు.) చత్వారః - చతురః - చతుర్భిః - చతుర్భ్యః - చతుర్భ్యః - చతుర్ణాం - చతుర్షు. స్త్రీలింగములో చతస్రీః - చతస్రః - చతస్రుభిః - చతస్రుభ్యః - చతస్రుభ్యః - చతస్రుణాం - చతస్రుషు॥ నపుంసకలింగములో చత్వారి - చత్వారిః॥ తక్కినవి పుంలింగముతోబాట నడచును. సకారాంతః త్రిలింగేషు సమానః నిత్యబహువచనః (పంచ) శబ్దః = అయిదు; అయిదుగురు. పంచ - పంచ - పంచభిః - పంచభ్యః - పంచభ్యః - పంచానాం - పంచు॥ మూడులింగములలోను ఇటులే నడచును. షకారాంతః త్రిలింగసమానః; నిత్యబహువచనః (షట్) శబ్దః = ఆరు; ఆరు. షట్ - షట్ - షట్భిః - షట్భ్యః - షట్భ్యః - షట్టాం - షట్సు. మూడులింగములలోను ఇటులే నడచును. (సప్త) శబ్దముమొదలు (నవదశా) శబ్దమువఱకును సకారాంతనిత్య

బహువచనములే. మూడులింగములలోను ఒకవిధముగా నడచునవే. (ఐంఁ) శబ్దముతోబాటు చెప్పుకొనవలెను.

విజిలః=జిడుగలది	లలాటికా=పాపటబొట్టు
వై జిల్యం=జిడ్డు	వాలపాశ్యా=తిరుగుడుపువ్వు
వీరణం=ఆవురుగడ్డి	వ్యామః=బార

వల్లభరాయస్య కతి పుత్రాః కతి పుత్రికాః ? త్రయః పుత్రాః, తిస్రః పుత్రికాః, సర్వే సమప్త్యాం షట్. అరే వల్లభరాయస్య భార్యా జీవతిరే. అబ్రహ్మణ్యం; తౌ దంపతీ ఉభావపి సుఖేన స్తః. ఏతన్మధ్యకాలే కోవా అవదద్రే వల్లభరాయస్య పత్నీ స్వర్గలోకం గతేతి తద్వచనం సత్యమేవ. కింతు సా నమృతా; పరంతు ఏకస్మిన్ దినే సా కాక సంగం అపశ్యత్కిల; తత్పిదాపరిహారార్థం మృతేతి వార్తాం గ్రామే అపాతయన్. తథావా! వల్లభరాయః అతీవ అదృష్టశాలి. ఆహా తస్యకిం ! తజ్జ్యేష్ఠపుత్రః న్యాయవాదిపరీక్షాయాం ఉత్తీర్ణః. నూతనస్యాపి తస్య అభ్యాసః సమ్యగేన వర్తతే. ప్రతిమాసం శతత్రయాత్ న్యూనం నసంపాదయతి. ఉపర్యేవ సంపాదయతికింతు తస్యగర్భో వ్యభలద్వా ? మమదేవ తస్య పుత్రోత్పన్నః ఆసీత్. ఆహా వల్లభరాయః పాత్రమ వ్యంక మారోపయత్ వా ! సమ్యగస్తి. ద్వితీయపుత్రః కింకరోతి? చెన్నపురే బియేకక్ష్యాం షతతి. అరే యుష్మాకం మహిషీ ప్రాసూత కిం ! ప్రాసూయ స్తదినా న్యాసన్. కింశిశుః ? బులాయః. చేల్కిం యుష్మాకం తేత్రమస్తీఖలు; కృషికర్మణి ఉపయుజ్యతే. యుష్మన్మహిషీ

కియత్పయః దాస్యతి ? నేరమితం దాస్యతి కింవా. అరే కతి
 థా ప్రసూతిః ? ఏషా తృతీయా ప్రసూతిః. ప్రియశః మహి
 షీణాం ద్వితీయప్రసవవ తీరాభివృద్ధిః దృశ్యతే; తృతీయ
 ప్రసవే తీరేణ పుష్కలేన భవితవ్యంఖలు ! నేరమాత్రమేవ
 యచ్ఛతిరే ? సప్తదినాన్యేన ఖల్వాహ్లా ప్రసూయ; క్రమేణ
 శరీరపుష్టి రాయాతిచేత్ తీరవృద్ధి ర్భవిష్యతి. కింవా అస్మి
 న్స్వర్షే అనుకూలవృక్ష్యభావాత్ తృణసమృద్ధి ర్నాస్తి.
 తథైవ విషణిం గత్వా యత్రకుత్రవా లభ్యతేచేత్ ఏకం వీరణ
 శూలం ఆణకచతుష్టయస్యవా ఆణకపంచకస్యవా క్రీత్వా
 మహిష్యై యచ్ఛానుః. వీరణేన తీరవృద్ధిర్నభవతి స్వామి!
 అరే కింతత్ ! బహవః పుమాంసః మిలిత్వా కోలాహలం
 కుర్వంతి (చతుష్కిసమీపే =కోనేటియొద్ద) ! ఆహం గత్వా
 విచార్యాగమిష్యామి. ఆ, కిమపి నాస్తి; బలీధాచార్యం ఆధి
 కారికపురుషాః హస్తయో ర్బద్ధ్యా సభాస్థానం నయంతి.
 ఓహోహో బలిధస్య దశా ఏతావత్పర్యంత మాగతావా !
 మ్రియతాం రాండేయః, అస్మాకం కిమన్తం ? యుష్మాకం
 మహిష్యాగి పయసి వైజిల్య మస్తివా నవా ! అస్తి అస్తి !
 అతీవ చిక్కణంచ పయః. త్వర్తి నవనీతమపి సమ్యగేవ
 లప్స్యతే. బ్రాహ్మణానాం తీరబాహుశ్యేన ప్రయోజనం
 నాస్తి; నవనీతాధిక్యే అనుదినం గృహే ఘృతం పర్వాక్షం
 భవేత్. మహిషీసద్యావేపి పునః ఘృతం క్రీయతేచేత్ కో
 లాభః! సత్యం సత్యం. అరే బలిధాచార్యస్య కి మాయాత
 మిదానీం! వదామి శ్రుణు. ప్రహరేద్విద్యుః ఏకః ఆకాశ

రామలేఖః కక్కయ్యశ్రేష్ఠిహస్తం గతః కిల; తస్మిన్ లేఖే
తాతాచార్య విషయే ఆతీవ నిందాయుక్తవచనైః సహ
కావా కానా వార్తాః లిఖతాః కిల. తాని వచనాని అస్మాభిః
శ్రోతుమన్యనర్హాణి కిల. అపిచ తాతాచార్యస్య బహిష్కార
ఇతి; యదితాతాచార్యః వివాహసమయే ఆగమిష్యతి, చేత్
బ్రాహ్మణా స్వర్చేసి వివాహమండపా దుత్తాయ వివాహం
సర్వమన్యభాసంకృత్వా బహిర్గచ్ఛేయురితిచ లిఖతమస్తి కిల.
తత్సర్వమేవ కక్కయ్యశ్రేష్ఠీ తాతాచార్యకుటుంబం శిష్యై
స్సహవివాహార్థ మాగంతవ్యమితి ఆహ్వానం ప్రేషితవాన్కిల;
పరేద్యవి ఏషః లేఖః ఆగతః. అనంతరం కక్కయ్యశ్రేష్ఠీ కింక
ర్తవ్యతామూఢస్సన్ కరణం రాఘవరాయం ఆహ్వాయ్య ఏత
ద్వృత్తాంతం సర్వమపి రాఘవరాయాయ న్యవేదయత్కిల.
ఉత్తరమపి కరణాయ అదర్శయత్. తస్మిన్నుత్తరే ఆకాశ
రామస్య నామలిపిరస్తి అంతతః. కరణః అతీవ బుద్ధిమాన్
ఖలు; లిపివైఖరిం పునః పునః దృష్ట్వా ఏషా లిపిః బలిద్ధ
సంబంధినీతి నిశ్చిత్య తత్క్షణమేవ తాతాచార్యగృహం ప్రత్యా
గత్య తాతాచార్యస్య బహిష్కారవృత్తాంతం న్యవేదయత్.
అనంతరం తాతాచార్యః ధైర్యేణైవ మదర్థం కక్కయ్య
శ్రేష్ఠీనః వివాహభంగః మాఘాత్; అహం వివాహార్థం
నగమిష్యామి త్యుక్త్వా అనంతరం రాఘవరాయం పాగ్రహీ
ణోత్. అరే లంబోదర! తాతాచార్యః చతుస్తోత్రవేత్తా,
మహావిద్వాన్; చేత్కిం ఏకైకస్య ఏకైకగ్రహచారః. సః
బ్రాహ్మణః నిర్దుష్టః; ఏకం పదామి శ్రుణు. ప్రతిష్ఠావా

అప్రతిష్ఠావా పుంసాం గృహస్థాశ్రమేణసాకం ఆగమిష్య
 తీతి మమాభిప్రాయః. డా, ఆనంతరం కిమాసీత్ ? కరణః
 తత్క్షణమేవ కక్కయశ్రేష్ఠిగృహం గత్వా కరణస్యాపి బలిధా
 చార్యే సదభిప్రాయః నాస్తి] 'వివాహమువలూర్తః ఇదాసీం
 అంతరితః' ఇతిసర్వేషాం బాంధవానాం ఆప్తానాంచ సమీపం
 వార్తాపత్రికాముఖేన సంచేశం ప్రేషయేతి కక్కయ్య శ్రేష్ఠిన
 మవోచత్. శ్రేష్ఠీ కరణస్య వాక్యం నలంఘతే, తేనహేతునా,
 పునరపి వార్తాపత్రికాద్వారా శ్రేష్ఠీ వివాహమువలూర్తస్య
 అంతరాయ స్సంప్రాప్త ఇతి ప్రచురీకృతవాన్. వివాహసమయే
 తాతాచార్యసమాన పండితాభావే కా శోభా వివాహస్య ?
 శ్రేష్ఠిః అపి తాతాచార్యే మహాగౌరవం విద్యతే. పశ్చాత్
 కరణః ఆకాశరామలేఖవిషయే ప్రచ్ఛన్నవృత్త్యా ఆమూలాగ్రం.
 తస్యామేవ రాత్రౌ వివిధప్రకారైః విచారితవాన్. సర్వస్వాశ్చ
 పరాధస్య బలిష్ఠవ మూలకారణమితి, ఆకాశరామలేఖః బలిష్ఠ
 కరలిఖిత ఏవేతి, యథార్థీకృతం. పరదినే ప్రాతఃకాలే కరణః
 గ్రామసభాశాలాం ప్రవిశ్య బలిధాచార్యం ఆహ్వాతుం ఏకం
 గ్రామసేవకం పంచమం ప్రాహిణోత్కిల. తదా సః గత్వా
 బలిధాచార్యం ఆహూయ, కరణ స్త్వా [మాకారయతి=పిల్చు
 చున్నాడు] ఇత్యవోచత్కిల. ఆనంతరం, బలిధాచార్యః గేహే
 నాస్తితి కరణంప్రతి పదేతి, బలిష్ఠవ గ్రామసేవకం అవదత్కిల.
 తతః పోతః యథావృత్తం కరణాయ న్యవేదయత్కిల. తతః
 కరణః పోతస్య సమీపే ప్రమాణేన వాఙ్మూల మగృహ్లాత్ -

తావత్పర్యంతం అహం, (అశౌషం=వింటిని.) ఇదానీం నిగళిత
హస్తం బలిద్ధం చతుష్కీసమీపే ఆవశ్యం. ఇతః పరం కీం
భవిష్యతివా! సమప్త్యాం బలిద్ధః బహుజనవిరోధీ ఆసీత్.

అరే లంబోదరుడా! అంత దుర్మార్గుడు ప్రపంచములో
పుట్టబోడురా. మూడుమాసముల క్రిందట మా కొంఠకు
గూడ ఎసకు తెచ్చినాడుగా! అదేమిటండోయి శంభన్న శాస్త్రుల్ల
గారూ? నీవు నాకు ముఖ్యుడవు గనుక నీతో చెప్పతాను.
మొన్న యీమధ్య మాజానికామపెండ్లికి కొంచెము పైకము
తక్కువయితే వీడిదగ్గర నోటు వ్రాసి నాలుగువందలు తెచ్చు
కున్నాను. రెండేళ్లు దాటిపోయినది. దానిమీద యెనభయ
యెనభయ చొప్పున అయిదు చెల్లులు వేయించినాను. చివర
చెల్లునాటికి [అసభ్యులుదాలు=మూలవృద్ధి] లెక్కచూచుకొని
పూర్తిగా చెల్లించి నో టీయవయ్యా అని అడిగితిని. అంతట
లోపలికి (వెళ్ళినట్లే వెళ్లి=గతశవగత్వా)డబ్బుమాత్రములోపల
దాచిపెట్టుకొని కొంతనేపటికి వచ్చి నోటు ఎక్కడపెట్టినానో
కనపడలేదయ్యా శంభన్న శాస్త్రుల్లూ; రేపు మధ్యాహ్నము
మూడుగంటలకు వస్తే సావకాశముగా వెదకియిస్తాను; ఇప్పుడు
కొంచెము తొందరపని యున్నది. నీనోటు కేమియు భయము
లేదులే అని చెప్పినాడు. పోనీ కాస్త రశీదయినా వ్రాసి
యిమ్మని అడిగినాను. అంతట మళ్ళీ లోపలికి వెళ్ళి కలము
సిరాబుడ్డి తెచ్చి (కుడిచేతి కదివఱకే కట్టుకట్టుకున్నాడుకాబోలు)
ఎడమచేతితో, రశీదు వ్రాయుటకు మొదలుపెట్టినాడు. ఇదే
మిటండోయి యెడమచేతితో వ్రాయుచున్నాడు, అని నేనడు

గగా, కుడిచేతికి చెబ్బితగిలినదండీ; అందుచే వ్రాయలేక మీ
తొందరకు ఎడమచేతనయినా వ్రాసి యిత్తామని వ్రాయు
చున్నాను. మీకు అనుమానంగా వుంటే, వ్రాత మాని
వేస్తాను. రేపటిలోగా నేను కొంప నమ్ముకుని పాటిపోనులే
నయ్యా, నీ అమ్మకడుపు బంగారముకాను. అబ్బే అందుకు
గావండి ఏమో డబ్బుంతా యిచ్చినాను గనుక, నానోటే నాకు
ఇచ్చుట ఉచితముగదా అని అడిగినాను. మీకు చెయ్యి
వొప్పగానుంటే, కాస్త శ్రమ అనక లేచి వెదకి యిత్తురూ నా
నోటు. అయ్యో నీయింట పీనుగువెళ్ళు, అయినచప్పెట్టె తాళం
చెయ్యి మా యావిడదగ్గ రుండయ్యా, ఆమె పేరంటానికి
వెళ్ళింది, యెప్పుటికి వచ్చునో తెలియదు, నేనిప్పుడగత్యముగా
బజారుపనిమీద వెళ్ళుచున్నాను, అంతనమ్మకము లేదే
మయ్యా. పోనీ లేండి, మీ కెందు కంతకోసము, ఆయెడమ
చేతితోనే కాస్త ముక్క వ్రాసి యివ్వండి. ఆహూట యిందా
కనే యెడవరాదూ, బామున్నర యేడిస్తీవి. ఇదిగో తీసుకో.
దీనిమీద మీదస్కలేదయ్యా! అయ్యో నీకర్మముకాలా,
ఎడమచేతితో వ్రాయవచ్చునుగాని దస్కతు చేయకూడ
దయ్యా. లా ఒప్పుదు; నీకేమి బొత్తుగా వ్యవహారము తెలియ
నట్లున్నదే. నీ విప్పుడు యెడమచేతితో వ్రాయగా లేనిది,
దస్కతు చేస్తే నేమి కొంపమునుగుతుండయ్యా! సరేబాగానే
ఉన్నదే; ఇప్పు డీచీటి కోర్టు కెక్కుతుందా యేమిటి! ఈరిలిగా
మా యిద్దరికిన్నీ సంభాషణ జరిగినది. తరువాత నెట్లాగయితే
నేమి, ఎడమచేతితోటే నాల్గముక్కలు గీకి దస్కతుచేసి యిచ్చి

నాడు. మరనాడు నేను మధ్యాహ్నము మాడుగంటలకు బలిధాచార్యుల యింటకి వెళ్లేటప్పటికే యింట్లోనే లేడు. ఆ ప్రకారము పదిరోజులు తిరిగి తుద కొకనాడు పట్టుకున్నాను. ఏమండోయి శంభన్న శాస్త్రుల్లుగారూ, పనిమీద వచ్చినారు, అని నన్నడిగినాడు. ఇంతలోనే మఱపుటయ్యా, పదిరోజుల క్రిందనే నానోటు రద్దుచేసి యిస్తానంటివే, అప్పటినుండియు తిరుగగా తిరుగగా, నేటికి దొరికినావు; దయచేసి నానోటు నాకిచ్చివేతూ, నే పోతాను, అని నే నడిగినాను. నోటుమిటి, ఇయ్యటమేమిటి, నీవు పూర్తి ఫయిసలుచేయనిదే నో టెట్ల యిస్తాను! ఇదేమిటో తమాషాగా ఉన్నదే! ఔరా! ఓరి బళి ధాచార్యలూ! యెంతవాడవయ్యా, పదిరోజులక్రిందట ఆస ల్ఫాయిదాలు దమ్మిడీలతోటికూడా లెక్కచూచుకొని, నీకిచ్చి వేసితినిగాదటయ్యా. అయితే అప్పుడే నోటుండుకు తీసికొని వెళ్ళలేదూ? నోటు ఇనుపపెట్టెలో ఉన్నదనియు, దాని తాళముచెయ్యి మీ యజమానురాలియొద్ద నున్నదనియు, ఆమె యొక్కడితో వెళ్ళినదనియు, చెప్పి యెడమచేతితో రశీదు వ్రాసికూడా యిస్తావిగాదటయ్యా. ఆరశీదేదీ, నేనెన్నడయినా యెడమచేత వ్రాసియెటుగుదునా? ఆవేళ కుడిచేతి కేదో దెబ్బ తగిలినదనిచెప్పి, యెడమచేతితో వ్రాసి, దస్కుతు దగ్గర పేచీ పెట్టి, తుదకు పట్టబలవంతముమీద ఎడమచేతితోనే దస్కుతు చేసి ఆరశీదు నాకీయలేదటయ్యా. ఈపురాణమంతా నాకెందుకు, ఆరశీ దిట్లా చూపించు, చూతాము.

చతురుత్తరశతతమశ పాతః = నూటనాల్గవపాతము.

సర్వనామశబ్దములలో, వీడు, ఇది, అను నథమిచ్చు శబ్దములు సంస్కృతభాషలో ప్రాయికముగా మూడుశబ్దములే వాడుకలోనున్నవి. (ఆమూడు శబ్దము లేవనగా) (ఏతద్ - ఇదం - అదన్) అనునవి. వీనిలో (ఏతద్) శబ్దము, బాల బోధినీ ప్రథమభాగము [౨౯-౩౦] ద్వితీయభాగము [౨౩-౩౦] పుటలలో వ్రాయబడినది. తక్కిన రెండుశబ్దము లను వాక్యములలో వాడితిని గాని ప్రత్యేకముగా శబ్దప్రయోగములను బూర్తిగ వ్రాసియుండలేదు. ఇప్పుడు మూడులింగములలో వానిని బూర్తిగ వ్రాయుచున్నాను.

మకారాంతః పులింగః	మకారాంతః స్త్రీలింగః
[ఇదమ్] శబ్దః=వీడు	[ఇదమ్] శబ్దః=ఈమె, ఇది
ప్ర. ఆయం- ఇమా- ఇమే	ప్ర. ఇయం- ఇమే- ఇమాః
ద్వి. ఇమం- ఇమా- ఇమాన్	ద్వి. ఇమాం- ఇమే- ఇమాః
ఏనం- ఏనా- ఏనాన్	ఏనాం- ఏనే- ఏనాః
తృ. అనేన } ఆభ్యాం-ఏభిః	తృ. అనయా } ఆభ్యాం-అభిః
ఏనేన }	ఏనయా }
చ. అస్మై- ఆభ్యాం- ఏభ్యః	చ. అస్మై- ఆభ్యాం- ఆభ్యః
పం. అస్మాత్-ఆభ్యాం-ఏభ్యః	పం. అస్యాః- ఆభ్యాం- ఆభ్యః
ష. అస్య-అనయోః } ఏషాం	ష. అస్యాః-అనయోః } ఆసాం
ఏనయోః }	ఏనయోః }
స. అస్మిన్- డిటో- ఏషు	స. అస్యాం- డిటో- ఆసు

మకారాంతసప్తసకలింగః [ఇదమ్] శబ్దః=ఇది.

ప్ర. ఇదం- ఇమే- ఇమాని;

ద్వి. ఇదం- ఇమే- ఇమాని) తేక్కినదంతయు పుంలింగముతో
ఏనత్- ఏనే- ఏనాని) బాటే నడచును.

సకారాంతగ పుంలింగః [అదన్] శబ్దః=వీడు, ఇది.

ప్ర. అసౌ	అమూ	అమీ
ద్వి. అముం	అమూ	అమూఁ
తృ. అమునా	అమూభ్యాం	అమీభిః
చ. అముమ్మై	అమూభ్యా	అమీభ్యః
ప. అముమ్మాత్	అమూభ్యాం	అమీభ్యః
ష. అముష్య	అముయోః	అమీషాం
స. అముస్మిక్	అముయోః	అమీషు

సకారాంతః స్త్రీలింగః [అదన్] శబ్దః=ఈమె, ఇది.

ప్ర. అసౌ	అమూ	అమూః
ద్వి. అముం	అమూ	అమూః
తృ. అమూయా	అమూభ్యాం	అమూభిః
చ. అముమ్మై	అమూభ్యాం	అమూభ్యః
పం. అముమ్మాః	అమూభ్యాం	అమూభ్యః
ష. అముమ్మాః	అముయోః	అమూషాం
స. అముమ్మాం	అముయోః	అమూషు

సకారాంతః సప్తసకలింగః [అదన్] శబ్దః=ఇది.

ప్ర; ద్వి. అదః- అమూ- అమాని;

తేక్కిన దంతయు పుంలింగముతో బాటే నడచును.

ఈక్రింది సర్వనామ శబ్దములు కొన్ని విశేషరూపములు కలిగియున్నను మూడు లింగములందున్న (సర్వ) శబ్దమును పోలియుండును.

విశ్వః=సమస్తము, ప్రపంచము	అవరః=తక్కువవాడు
దక్షిణః=ఎడమవైపువాడు	అధరః=క్రిందివాడు
పూర్వః=మునుపటివాడు	ఉత్తరః=పైవాడు
పరః=పరాయివాడు	స్వః=తాను, తన
అపరః=మఱియొకడు	అంతరః=లోపలివాడు

అకారాంతములగు (కతర-కతమ-అన్య-అన్యతర-ఇతర) శబ్దములున్నూ, నపుంసక ప్రభునూ, ద్వితీయూ, ఏకవచనముల యందు మాత్రము (కతరత్-కతమత్ - అన్యత్ - అన్యతరత్ - ఇతరత్) అని యుండును. లేకైన లింగవచన విభక్తులలో సర్వశబ్దముతోపాటే నడచును. అనగా, శబ్దము తుదిని తేకార ముండదు.

కతరః=ఇద్దరిలో నెవడు? అన్యః, ఇతరః=ఇతరుడు
కతమః=అనేకులలో నెవడు? అన్యతరః=ఇద్దరిలో నొకడు

ఏతే ప్రమాంసః కిమన్తం ఆత్మాగతాః! తత్ర ద్వౌ ప్రమాంసౌ దృశ్యేతేవా నవా, తయో రుభయో రేకః పూర్వేద్వ్యుః రాత్రౌ రాఘవరాయస్యగృహే ప్రవిశ్య కాంచి దూభషణా న్యచోరయత్కిల. తయోః కతరః అచోరయత్! పశ్యపశ్య, వామకపోలే ఏకః జటులః (పుట్టుమచ్చ) దృశ్యతే ఖలు; సవవ. ఆరే! సః బ్రాహ్మణ ఇవ దృశ్యతే ఖలురే! చేత్కిం, సర్వవిషయేష్వపి బుద్ధికౌశల్యం బ్రాహ్మణస్యైవ

అధికం. తేనకారణేన చార్యేపి పాండిత్యం (సంపాదితవాన్ = సంపాదించెను) ఆయం బ్రాహ్మణః. భూషణాన్యపిలభ్యానివా? నహినహి, భూషణలాభే ఆసౌ తత్ర కిమర్థం దృశ్యతే? ఇతః పూర్వమేవ కారాగారం ప్రాప్త్యత్. తస్మి కిమర్థోఽయం కోలాహలః? ఆధికారికపురుషైః తర్జనభర్జనాదికం క్రియతే చేత్, యథాకథంవా వస్తుని లప్స్యంతే కింవా ఇతి, రాఘవ రాయః ఇమా బ్రాహ్మణౌ ఆధికారికపురుషేభ్యః అర్పితవాన్. అణుమాత్రోఽపి లాభో నదృష్టః. భోభోః శంభన్న శాస్త్రీణః! కక్కయశ్చేష్ఠినః వివాహః ప్రస్తుతే పశ్చాత్పరితః ఇతి పత్రికాయాం ప్రచురితం. ఆపిచ బల్లిద్ధాచార్యే కూటలేఖనా పరాధః సప్రమాణం స్థిరీకృతఃకీల. (ఆస్మిన్నేవంస్థితే = ఇది ఇట్లుండగా) తాతాచార్యేణ బల్లిద్ధాచార్యోఽపి మానభంగ ప్రతిఫలార్థం ఆన్యః ఆభియోగః ఆసీతఃకీల. ప్రథమాభియోగే రాఘవరాయఃవాదీ, ద్వితీయాభియోగే తాతాచార్యః వాదీ. ప్రాద్వివాకస్తు నిష్పక్షపాతః, యథార్థోద్ధర్తాచ. పూర్వేద్యు రేవ విచారణదివసః; కిమాసీద్వా? రే నారాయణ! ఆహం వేద్మి; వదామి శ్రుణు. ప్రాద్వివాకః (కిమపివాభవతు=ఏమైనా కాని) బ్రాహ్మణాన్ (పశ్యన్ పశ్యన్=చూస్తూచూస్తూ) శిక్షితుం నశక్నోతి. ఆతః పునరపి, - సంధిర్భవిష్యతి కింవేత్తాశయా - పంచదశదినా న్యవకాశ మయచ్ఛత్. అనుపదమేవ బల్లిద్ధః కరణస్య గృహం గత్వా తస్య పాదయో రపతత్. అనంతరం కరణః తేనసహ తాతాచార్యగృహం గత్వా తాతాచార్య పాదయోరపి బల్లిద్ధం ఆపాతయత్. తతః ఉభయాభియోగ

వ్యయ ప్రతిఫలతయా కరణ తాతాచార్యో ఉభావపి సహస్రం
 సహస్రం గృహీత్వా ఏకం సంధిసత్రం విలిఖ్య పాద్మివాక
 సన్నిధౌ సమర్ప్య అభియోగద్యయమపి [ఉదక్షిపతాం = ఎత్తి
 వేసికొన్నారు] మహానాం సంతోషః, మహానాం సంతోషః; మమో
 దరదాహః శిదానీం అర్థభాగేన శాంతి మగమత్. ఇతోఽచ్యుర్థ
 భాగావశిష్టః. మ్రియతాం స గర్దభీసుతః. శ్లో॥ అత్యుత్కృష్టైః
 పుణ్య పాదై రిహైవ ఫల మశ్నుతే - ఇతిన్యాయేన పుణ్యంవా
 పాపంవా అత్యుత్కృటంచేత్ తత్ఫలం మనుజః ఇహలోకేవ
 ఆప్నోతి. తస్మై మరణశిక్షావిధానేపి మమ మహాసంతోషః.
 తాదృక్ తుచ్ఛస్వభావః పురుషః చతుర్దశభువనేష్వపి నాస్తీతి.
 మనూభిప్రాయః. ఓహోహో ! అప్పంభట్టావా ! ఆగచ్ఛతా
 గచ్ఛత, నమోనమః నమోనమః; కటోపరి [ఆస్యతాం =
 కూర్చుండబడు గాక.] కోవిశేషః ! బలిధాచార్యస్య తురకర్మ
 విచా అన్యోవిశేషః కః ! అస్మిన్ద్వినే [యత్ర శ్రుతేపి = ఎక్కడ
 విన్ననూ] బలిధాచార్యవృత్తాంత ఏవ; లోకకంటకఃఖలు సః,
 తేన కారణేన సర్వేషామపి పాయస భోజనమి వాస్తీ. భోః
 తాస్త్రిన్ ! ఏతత్ప్రియశ్చిత్తం తస్మై నాలమితి మమాశయః.
 సత్యం సత్యం తస్య ద్వీపాంతరవాసోవా, మరణశిక్షానా
 భవేచ్ఛేత్ తదా పౌరా స్సర్వేపి సుఖం స్వపంతి. తావత్సర్వం
 తం, తస్య దౌష్ట్యం నశామ్యతి. అప్పంభట్టా ! తవ కి మపకృతం
 తేన జాత్యేన ? మమాపి ప్రాయశ్చిత్తం. అభవిష్యదేవ; ఏత
 దంతరేకోవాదేవ; అంతరాయభూతః. అస్తునామ; అవరంశ్రుణు.

పూర్వేద్యూ రాత్రా, కరణస్య గృహే చార్యం బలిధద్వారైవ
అభూత్కిల. కింవా కో వేత్తి?

మొన్నటి దొంగలలో ఇద్దరిలో నొకడు బలిధాచార్యులకు దూరపుచుట్టమేయట. అందుచేతనే ఈ దొంగతనమునకు మూలము బలిధాచార్యులే అని అనుమానపడుటకు వీలయినది. ఆనాడే తాతాచార్యుల యింటికిగూడ కన్నమువేసినారటగాని, ఇంతలోకే తాతాచార్యుల అత్తగారు దగ్గినదట. ఆమెకు మూడుమాసములనుండియు దగ్గు. ఆమెకు దగ్గు రోగము వస్తే నా[పీడపోయిరిగాని = పీడాపసరతు కింతు,] ఆనాడు తిరువణి తిరుచూర్లపు బుజ్జలతోనే దొంగలు పాటి పోయినారు; లేకుంటే, ఆకన్నమునకు బారెడుదూరము లోనే రాజమహేంద్రవరపు తేకుపెట్టెనిండా చింతపండు ముద్దవలె రెండువేలరూపాయీలకు నగకట్టుపెట్టి ఆగోడదగ్గరగానే పెట్టిఉన్నదట. దైవానుగ్రహముచేత నది వాళ్ళచే జిక్కలేదు. పెట్టెదగ్గరకు వచ్చినారటగాని, ఆమెదగ్గు వినబడగానే, పెట్టెదగ్గరనుండి సాగినారట. అప్పుడు కొంచెము, (అలికిడి=శబ్దం) అయినదట - జేగంటలాగు దీపము వెలుగుతూనే ఉండటం. అందుచేత నాంచారమ్మ కళ్లుతెరిచిచూచేసరికి తాటిచెట్టలాగ ఇద్దరు మనుష్యులు సాగుచున్నట్లు కనబడ్డదట. అంతట నెవరు వారు ఎవరు వారని నాంచారమ్మ పల్కరించినదట - ఈమె యెప్పుడూ ప్రత్యేకముగా వేరే గదిలో ఘండుకునేది - నేనే నేనే అని జవాబు చెప్పచూ సాగినారట. మొదట ఆమె బలిధాచార్యులగారేమో అనుకొని,

యేమి తనూషా ఆయ్యా పిలుస్తుంటే పోతావు, అని అన్నదట. అదివఱకే, యెందుకో, ప్రక్కగదిలో నున్న తాతా చాచ్యులకు తిరువెంగళమ్మకూ మెలకువ అయ్యేయున్నదట, తల్లిమాటలు వినబడుచున్నవట. మీ ఆమ్మ యెవరితోనే ఆర్థరాత్రివేళ మాట్లాడుచున్నది? అనితాతాచాచ్యులగారు భార్య నడిగినారట. అమ్మా! కలవరిస్తున్నావా యేమిటే, అని తిరువెంగళమ్మ అంటూ లేచి, తల్లిగదితలుపు తీయించికొని లోపల ప్రవేశించి చూచేసరికి పెట్టెకు బారెడుదూరములో గోడకు పెద్ద కన్నముకనబడ్డదట. ఇంతలోకే (ఆలగోడు బాలగోడు = పశువిలాసః శిశువిలాసః) అయినది. తరువాత దొంగల్దొంగలని మగడు వెండ్లాము అత్తగారూ ముగ్గురు అరచివారు. ఇరుగు పొరుగువారు వచ్చినారు. దొంగలు పోయి అదివఱకే గంట న్నర ఆయినది. ఆప్పుడే గడియారము మూడు కొట్టినదట. ఏమేమి పోయినవో చూచుకోండత్తా అని అందులో నెవరో అన్నాడు. ఇల్లంతా దీపాలుపెట్టి వెతుక్కున్నారట. తిరుమణి శ్రీమాన్దాసు బుజ్జిలు తప్ప మఱేమియు పోలేదట. ఇంతకూ, తాతాచాచ్యులు పెట్టిపుట్టాడు, అదృష్టవంతుడు, అతని సొమ్ము అతనికి దక్కినది. అతని అదృష్టమేమిటి, యెప్పుటికైనా బలిగ్ధడే అదృష్టవంతుడు, ఆ సొమ్ము వానికి దక్కేదే. కాక పోతే తాతాచాచ్యులు మంచి విద్వాంసుడు; మామగారి తాలూకు శిష్యసంచారం చెడిపోతుందేమో అని నాంచారమ్మ తెచ్చి ఆయనను యింట్లో పెట్టుకున్నది; తల్లి బిడ్డలు ఆయన నోరు కట్టివేసినారు; ఏనాలుగేండ్లకో ఒకమారు సంచారము

వెళ్ళాడా అంటే బస్తాలతో తెస్తాడు; కాని నాంచారమ్మకు చదువు బాగా వచ్చు; మంచి లెక్కమనిషికూడా - అందు చేత చిల్లిగవ్వకూడా తేడా రాకుండా లెక్కవేసి అల్లుడు గిల్లుడు అనే మోమోట మేమాత్రము లేకుండా సొంతము గానే జాగ్రత్తపెట్టుకుంటుంది; కాకుంటే ఆయన పాండిత్యము వల్ల నెక్కడనైనా విడిసంపాదన వస్తే ఆయనది. ఏమయితే నేమిలే, ఈయన గాక వేరెవరున్నారు ?

పంచోత్తరశతతమః పాతః=నూట అయిదవపాతము.

మజ్జికా	} = మజ్జిగ	వితున్నః= చెంచలిచెట్టు
మర్జికా		మోచకః=మోజా
మూలకః=దిబ్బ		మంటకః=గోధుమకొట్టె
మూలాత్పణకం=కామంచిగడ్డి		మహానాగః=పొన్న చెట్టు
నూలికా=మహాడీ		మణికాచః=వెంపలిచెట్టు
మాడిః=స్త్రీ=మహాడీ		మితంపచః
మిదచ్చుః=అగసాలిదిమ్మ		ముష్టింపచః
మిరంజీకః=రాజులమిరాసీగ్రామం		} పీనాసి
మూలకం=ముల్లంగి		
		మజ్జా=కొప్పు
		మంజు=త్రి=అందమయిన

ఓంకారనదీతీరే చంపావతీనామ కాచన పురీ వర్తతే.
 తస్యాం పుర్యాం ఆకటావికటాఖ్యః రాజా, అవ్యక్తాభిధః
 మంత్రీచ స్తః తస్య రాజ్ఞః ములపమనామకః ఏకః పురం
 జీకః చంపావత్యాః అనతిదూరవవ వర్తతే. తస్మిన్ గ్రామే శవ
 శంకరశాస్త్రినామూ శవవాహకః బ్రాహ్మణః ఆసీత్. సః
 శవాన్ (వాహంవాహం=మోసిమోసి,) దశసహస్రరూప్యాణి

సమాజ్యయత్. తస్య భార్యా అతీవ అమాయికా, వెఱ్ఱమ్మ
 నామ్నీ ఆసీత్. దైవానుగ్రహేణ బహుతిథే కాలే గతే
 తయో ర్దంఃత్యోః గర్భే ఏకా కన్యకా అజాయత. ఏకాదశే
 దినసే తౌదంఃతీ పీతయో రుపవిశ్య యథాశాస్త్రం జాతకర్తాది
 మహోత్సవం ఆచుర్వాతాం. అంబేనా ఇతి పుత్రికాయాః
 నామధేయం ప్రాకటయతాం. కాల మతీ త్యోత్పన్న త్వత్,
 అంబేదాం దంఃతీ అతిపేష్ణూ వర్ధయమానౌ యుక్తకాలేషు
 లోకాచారం దేశాచారం కులాచారంచ అనుసృత్య తాంస్తా
 నుత్సవాన్ కుర్వాణౌ మహాసంతోషేణ ఆస్తాం. చిరకాలాత్
 భార్యా సుతాం ప్రాసూతేతి సంతోషేణ భార్యాయాః శరీరం
 ఆపాదమస్తకం వివిధాభరణై రవూరయత్. అంబేదాయాః
 అపి వయోనుకూలా న్యభరణాని కారయన్ సర్వదా బాలి
 కాం అధః అనవతారయన్నేవ కాలక్షేపంకుర్వన్నాసీత్. ఇతః
 పూర్వం శవశంకరసమానః ముష్టింఽచః లోకే కుత్రాపినా స్తీతి
 మహాఖ్యాతి మాజ్ఞితవాన్; ఇదానీంతు పుత్రికౌత్పత్తిసంతో
 షేణ(విస్మృతాత్మశరీరః=మైమఱచి,) (ఉపర్యధ శ్చాజాన్=,
 క్రిందామిదాగానక,) (ఆరాదారాత్=దగ్గరదగ్గర)చత్వారిసహ
 ప్రాణి భార్యాపుత్రికయో రాభరణార్థే అవ్యయయత్.
 చేత్కిం, అద్యాపి తస్య సమీపే వింశతిసహస్రప్రాణి సంత్యేవ.
 ఆదౌ సంపాదతం దశసహస్రపరిమితమపి వృద్ధ్యా క్రమేణ
 అవర్ధయత్. కిమస్తితత్ర, అధమర్గః వర్షాప్తకపర్యంతం, ఉత్త
 మర్ణాయ కిమపి న ప్రతియచ్ఛతిచేత్ మూలం వృద్ధ్యాసహ
 ద్విగుణం భవిష్యతి (వృద్ధ్యాసహ వాఙినౌ న ధావేతాం =

వడ్డీతోకూడా వడిగుట్టాలు పరుగెత్తలేవు ఇతిన్యాయః లోకే
 నశ్రుతగి కిం ? తతః తత్సమీపే తథా ధనం వర్తతే. బాలి
 కాయాః క్రమేణ వివాహవయః ప్రాప్తం. యస్మైకస్మైచిత్
 భూస్వామినేవా యమ్యే పరిష్కోత్తీర్ణాయవా, మహాధనికా
 యవా, కన్యా, (దేయా = ఈయతగ్గది) ఇతి శంకరశాస్త్రీణః
 మనసి వర్తతే. రే ఆమాధనూతే ! ఆయం శవవాహకఃఖలు,
 ఏతస్యపుత్రీం యోగ్యః కోసు గృహ్లాతిరే ? భీమూఢ ! శంకర
 శాస్త్రీయోగ్యః నకిం ! అరే శవా సూధ్వా ద్రవ్యం సంపాది
 తవా శంకరశాస్త్రీ యోగ్యః కథంభవతిరే ! అరే ముసలా
 గ్రమతే ! శ్రుణు; యోగ్యతా కుత్రాస్తిరే ? పురుషే అస్తివా,
 నాస్తివాస్తి. సఃశవవాహకోవా భవతు, పండసలాండువిక్రే
 తావా భవతు, కూటలేఖకోవా భవతు, కూటసాక్షీనా
 భవతు, చర్మకారోవా భవతు, అంతః అమేధ్యోద్ధారకోవా
 భవతు, కుండోవా భవతు; గోళకోవా భవతు, తత్సర్వం కే
 వశ్యేయుః; తస్య సమీపే ధన మస్తివా నవా, తావన్మాత్ర
 మేవ యోగ్యతాయాః మూలకారణం. ధనవానేవ యోగ్యః,
 ధనాభావే తస్మిన్పురుషే సహస్రగుణేషు సత్స్వపి, సః ఆయో
 గ్యవచ. ఇతరముగావేషయా కలియుగే ఆయమేవ విశేషః.
 ఏవంస్థితే శాస్త్రీవిషయే సర్వేషామపి పారాణాం అంత
 ర్దాహః వర్తతవచ; పేత్కిం బహిః కోపి వక్తుం నపారయతి.
 కుతఇతిచేత్, ఆస్మద్రాజ్యతంత్రే యథార్థదోషోద్ఘాటనేపి
 మానభంగనామక మపరాధం శిరసి పాతయిత్వా ఆధికారిక
 పురుషాః దండయంతిఖలు; తేన కారణేన సర్వోపి బహి

ర్వక్షుం బిభేత. శ్లో॥ సర్వే గుణాః కాంచన మాశ్రయంతీతి.
 న్యాయేన ధనవానేన గుణరాశిః, నిర్దనం సర్వేపి తృణా
 య మన్యంతే. ప్రకృతే శంకరశాస్త్రీ బహుత్ర విచారి
 తవాః. శాస్త్రిః యోగ్యతాం జ్ఞాతవంతః కేపి కన్యాం
 స్వీకర్తుం నాంగీకృతవంతః. శంకరః శవవాహశోపి ఉపా
 యశాలి. లేన కారణేన కాశీం గత్వా, తత్రత్యపాతశా
 లాసు పతతాం బాలకానాం మధ్యే అస్మద్దేశీయాః బాలకాః
 ధనసంపన్నావా విద్యాసంపన్నావా భూస్వామినోవా సంతి
 కింవేతి విచారితవాః. తత్ర ఏకః బాలకః లభః. సోపి పంగల
 కుఱ్ఱుగ్రామనాసినః చితిమంషరశాస్త్రిః పుత్రః. తస్యనామ
 ధేయం అనామకశాస్త్రీశి. సః కాశ్యాం వ్యాకరణం ఆధీతే.
 వివాహవిషయం సర్వమపి వృత్తాంతం వరేణసాకమేవ
 సంభాష్య తత్రైవ వివాహనిశ్చయం కృత్వా అనంతరం అంబే
 దామపి కాశీం నీత్వా, ఈశ్వరసన్నిధౌ అంబేదాం అనామ
 కాయ అయచ్ఛత్. వివాహానంతరం స్వదేశ మాగత్య
 త్రిరాత్రునిద్రావికం సర్వమపి కార్యం దాతృపుత్రగృహీతారా
 ఉభావపి నిరవర్తయతాం.

తరువాత, అనామకశాస్త్రిహడా పిల్లకు ఒంటినిండా
 సొమ్ము వెట్టినాడు. అసలు శంకరశాస్త్రిగారే కన్యాదాన
 కాలములో 'గెండువేలరూపాయీల సొమ్ముతో'గూడ కన్నె
 ధారపోసినారు. మొత్తంమీద ఆ పిల్లవానికి ఆటవేలరూపా
 యిలసొమ్ము ఉన్నది. ఇట్లుండగా గ్రామస్థులలో (ఉంటారుగా
 కొందఱు భటాచార్యులనుంట్లను కేచి దప్పటచోరాః) కొందఱికి

ఈ వివాహము విషయములో చాలా కంటకముగా నుండి, యెట్లాగయినా శంకరశాస్త్రిగారికి వదో ఒక తంపి పెడదామని, లోపల ఉద్దేశములు కలిగినవి. అసలు డబ్బు పుచ్చుకొని శవములు మోసినాడనియు, ఇప్పుడు డబ్బుచే మసించి ఎవనినీ లక్ష్యముచేయక యెక్కడో కాశీలో వెళ్ళి వెళ్ళిచేసి వచ్చినాడనియు, కాబట్టి పైకి మంచిగానే ఉండి వీడి కేదేని ప్రాయశ్చిత్తము చేతామని ప్రచ్ఛన్నముగా ప్రియత్నాలు చేస్తూ ఉన్నారు. ఇట్లుండగా కొంతకాలమునకు అంభేద రజస్వలైనది. మూడునిద్రలకు అల్లుడు ఇక్కడికి రావడంతప్ప, ఈ పెండ్లయిన గొనిమిదేశ్వరుండియు అల్లుడు మళ్ళీ అత్తిల్లు త్రొక్కినపాపాన పోలేదు. మామగారు ప్రతి పండుగకూ రమ్మని జాబు వ్రాయుటయే కాని నాకు చదువు చెడిపోతుంది గనుక నేను రాననియే జవాబు వ్రాస్తూ వచ్చినాడు. ఏడేశ్వరీందట తండ్రి చచ్చినపుడు మాత్రము వచ్చి ఆ కదిరోజులుండి భూరి చేసికొని పదునైదవనాడే, (అస్థులు తీసికొని=అస్థీన్యాదాయ), యేమి వెళ్ళినాడో అదే వెళ్లటం, మళ్ళీ ఈదేశమే త్రొక్కులేదు. ఎందుచేతనంటే ఆత డీదేశమం దున్నపుడు, ప్రితివాడున్ను. చితిమందిరుని కొడుకా గణపతిశాస్త్రి అని విచిచేవాడు. పుట్టిన వాళ్ళందఱూ చచ్చుటచేత, తండ్రి వీడికి ఆనామకుడని పేరు పెట్టుకున్నాడు. ఆ పేరున పిలువక, గణపయ్యా, వినాయకుడా, అని పిల్చేవాడు. నన్నట్లా గెందుకు పిలుస్తారని వాళ్ళ నడిగితే, మీతండ్రి చితిమందిరుడయితే, చితిమందిరుడి కొడుకవు నీవు గణపతివి కావా అనేవాళ్ళు. ఆ చిన్నతనము

చేతనే సగమ్మాడుపాళ్ళు, కాశీకి ఆనామకశాస్త్రి లేచి పోయినది. అక్కడ చదువూలేదు చట్టుబండలూ లేదు. ఇది గాక వెళ్ళయిన యేడాదిలోనే తండ్రి చచ్చుటచేతకూడా అనామకునికి అంతేద చమురుకాళ్ళదని లోపల కోపంకూడా ఉన్నది. వియ్యంకు లిద్దరిలో చితిమందిరశాస్తులై కొంచె మక్షరాస్యుడు. అతడు చిన్నప్పుడు పూర్వాపరములు బాగా చదువుకొన్నాడు గాని, వివాహతంత్రములోకూడా ఆయనకు మధ్యమధ్య అపకమంత్రాలు దొరలుటచేత, ఆయనను పూర్వ కర్మలకు పిలవటం పూర్తిగా అందఱూ మానుకొన్నారు. అందుచేత ఆవరం మాత్రం గట్టిగా నిలచినది. కాబట్టి దాని మీదనే యెక్కువ కృషిచేసి యెక్కువపేరు తెచ్చుకున్నాడు. నాలుగువేలు పోసి పంగలకుట్టులో కైలాసమంత కొంప గట్టు కున్నాడేగాని, రాత్రింబవళ్ళు ఒక్కక్షణమైనా యింట్లో నుండుటకు ఆయనకు తీరికేది! ఆచుట్టువట్ల ఇరువది ముప్పది యూళ్ళలో, నెక్కడ నారాయణా అన్నా ఈయన వెళ్లవలసినదే. కాని మంత్రము మట్టుకు గంగాప్రవాహములాగు వెళ్ళేది. మన శంకరశాస్త్రికి భోజనకాలమందున్నూ, మోత కూలీ మాట్లాడుకొనునప్పుడూ తప్ప మఱి నోరు మెదలించుట యెక్కడికీ! అందుచేత శంకరునికన్నా చితిమందిరుడే అక్షరాస్యుడు. మొత్తాన, భగవంతుడు అనుకూల ఘట నయే చేసినాడు. ఎవరండీ ఇంట్లోను! నేను పోష్టు మ్యాన్ను. ఎందుకూ! పీనుగుల శంకరయ్యగారు ఇంట్లో ఉన్నాడా, లేడా? ఇంట్లో లేరే, ఇందాక మరిడెయ్యగారింటికి

కబురువస్తే వెళ్ళినారు. ఎందుకేమిటి, యేమయినా ఉత్తరా
లుంటే, అట్లా చావట్లోకి పడవేయి కిటికీలోనుంచి; నేను
మడికట్టుకున్నాను. అట్లాపడేనే ఉత్తరాలు కావండోయి వెళ్ళ
మ్మగారూ! ఇది (రిజప్టరుత్తరము, = ప్రభుసాక్షీక లేఖ,)
రశీదుమీద శాస్త్రుల్లు దస్కుతుచేస్తేగాని వల్లపడదు. ఎక్కడ
నుంచి వచ్చినది నాయనా ఈచుత్తరం? కాశీనుంచి. అయితే
యిప్పు డెట్లా? రేపుపదిగంటలకు మీఆయన్ను పోష్టాఫీసుకు
రమ్మను. అయ్యో రేపయినా మావారికి తీరతుందో తీరదో;
సుబ్బిసెట్టిగారు [గుటగుట్లాడుచున్నారు = గుటగుటాయలే,]
మధ్యాహ్నము మూడుగంటలకు నీవే తెత్తూ, నీకేమయినా
యిప్పిస్తాను. అయితే సరేలే. ఏమేవ్ తలుపులియ్యా. నచ్చె
వచ్చె, యేమండీ యింతనేపు చేశారూ? కాశీనుంచి రిజప్ట
రుత్తరం వచ్చిందట; పోష్టుబంట్రోతు మీరు వెళ్ళిన కానేప
టికి వచ్చినాడు. మీ రింట్లోలేరు. మూడుగంటలకు రమ్మ
న్నాను. వాడికేమయినా యిస్తే వస్తానన్నాడు. సరే అన్నాను.
ఇంతాలస్యమయినదేమీ! అబ్బే వాడివొట్లు దారువులాగు
వాచినది. మూడువర్ణాలవారూ మనపాలే పడటముచేత నాకు
కొంచెంకష్టంగా ఉందిగాని, అయితేనేమి దానికితగ్గ రశ్మి కన
బడుచున్నదిలే. ఇవే శేమయిన దనుకొన్నావు, అర్దురు కావలసి
వచ్చినది. అక్కడ మనుష్యచట్టము లేదు. నలుగురు దొంకే
టప్పటికి కృత్యాద్యవస్థ అయినది. నేనొకణ్ణి, మొత్తము అయి
దుగురము. నేను కొంచెము పేచీపెట్టినాను. అజవవానిది

కూడా నీకే ముట్టచెపుతామన్నాడు. సరే అన్నాను. నామెడ కుంగిపోయిందే.

మడు త్తరశతతమః పాతః=నూట ఆటవపాతము.

పిండఖడ్జూరీ=ముద్దఖడ్జూరము	సు త్తిగా; తాడఘా=సు త్తై
ముసుండః=ఇనుపకట్ల లాటికట్టి	మద్భుః=తుడుము
మింతః=మిండగాడు	రంగాడీవః=ముచ్చిపనివాడు
మండం=మిగడ	పంపరా=పంపరపనస

శరీరం సర్వమపి జలపూరితంఖలు, అతః దశకృత్వః చిటః శాంతా. ఆషాఢభూతే ! ఏతావతా అనామకశాస్త్రీ కించిదపి పఠితవాన్వా ? కిం పఠితవాన్ తస్య శ్రాద్ధం, ఆప్తవ షేభ్యఃప్రభృతి కాముదీమేవ పఠన్నాస్తేకీల సః ఉత్పన్నానా మనుజః, ఉత్పత్స్యమానానా మగ్రజః ఆనంశరం కిమాసీత్ ? లేఖప్రాపకః తృతీయఃకుంటావాదనసమయే ఆగత్య ప్రభుసాక్షికలేఖం శంకరాయ దత్వా శంకరసకా శాత్ కరలిపిసహితం(గ్రహణచిహ్నం=చీడును,) అగృహ్లాత్. శంకరోపి తస్మై యథాస్థిప్తం కళాచతుష్టయం ఆయచ్ఛత్. నీలస్మి స్నేహసమయే మాయావిరాయః ఆగత్య శంకర మాహ్వా యత్. శంకరోపి శీఘ్రమేవ కవాట ముఘ్నాట్య మాయా విరాయం అంతర్ని త్యా కటోఽర్జిఉపవేశ్య, హేమాయాః! త్వం మమ భాగ్యవశేన ఆస్మద్దృహ మాగతః; ఆద్య కాశీ పురాత్ ఏకః ప్రభుసాక్షికలేఖః సమూహితః; గ్రహణ చిహ్నో కరలిపికరణమేవ మమ కష్టతరమాసీత్. పఠితుం నపారయామి. మమ నామధేయే యావంతో వర్ణా స్సంతి తావత్

ఏవ వర్ణా నభ్యాస్యం. తాత ! కించి త్పతి తోష్వపకుమను ఇత్యు
త్వా లేఖం మాయావిరాయహస్తే న్యక్షిపత్. తతః రాయః
ఇథం పతితు మారేఖే. బ్రహ్మశ్రీ సర్వహున్యం శవశంకర
శాస్త్రిశ్వశురసమీపం; భవజ్ఞామాత్రా ఆపవిత్రం అనామక
శాస్త్రిణా నమస్కారపూర్వకం ప్రేషితో లేఖః. ఉభయకుశ
లోపరి. అహం వ్యాకరణశాస్త్రం భాష్యాంత మధీతవా. చి
సా॥ అంబేదా రజస్వలా ఆసీద్వా నవా? ఆసీదితి మయా
కర్ణాకణికయా శుర్రం. తత్ర కియత్సత్యం; కియ దసత్యం ?
ఆసీచ్ఛేత్ శాంతిర్లగ్నా వా? శ్వః ఆగామి మాఘశుక్లపంచమీ
భానువాసరే గర్భాధానముహూర్తః ఏకః అస్తికిల; తస్మిన్
ముహూర్తే కార్యం కర్తుం ప్రయతద్వం; అహమపి సన్న
ద్ధోస్మి; మాఘ శుద్ధ తృతీయా భాద్రవవాసరే యుష్మద్ద్రామం
ప్రవేక్ష్యామి. చిత్తే కురుతం. ఇత్యనంతసతయః, శ్వశైవ్వి
నమస్కారా వదత. ఇతి భవజ్ఞామాతా, అనామకశాస్త్రి,
వ్యాకరణాచార్యః॥ హంజే ! అనామకశాస్త్రిణః ఇయతా
కాలేన మతిః ప్రతినివృత్తా. యథాకథంవా భవతు. అద్యవా
లేఖ మలిఖత్. ఏతావదే వాలం. ఇదమేవ, మహాభాగ్య
మస్మాకం. కి మంబ వెట్టుమ్మ ! అంబేదావివాహానం
తరం తవ జామాతు ర్ముఖం పునర ప్యవశ్యః కి ? మాయావి
రాయ ! సత్యకథనేపి శ్రుణోషి ఆసత్యకథనేపి శ్రుణోషి;
మమ జామాతా రక్తోవా శ్యామోవా, ఏతావత్పర్యంతమపి
నజానే. మాయావిరాయ! కిం త ద్విక్రీయతే వీధ్యాం ? పిండ
ఖడ్జూరీ. ఆహ్వాయాహ్వాయ. ఏయ్ పిండఖడ్జూరీ! ఆయా

హ్యయాహి. మూల్యం కథం ? సేరమితా కళాద్వయ
మూల్యా. సార్థకళాయా దాస్యసివా నవా ? నదాస్యామి
నదాస్యామి. అరే ఏతావదంతరే ఉత్థాయ ధావసికిరే, త్వం
విక్రేతుం నాగచ్ఛఃకిం ? విక్రేతుమే వాగచ్ఛం, ఆసుకూల్యా
భావే కింకుర్యాం ? తర్హి త్వదిచ్చాసుసారేణైవ సేరద్వయం
దేహి. సమ్యక్తోలయరే, తులాయాం (వైషమ్య మస్తివా=
దాలా ఉన్నదా ?) వైషమ్యం నాస్తి గీషమ్యం నాస్తి,
గృహాణ గృహాణ. మన్నికటే రూపక మస్తి; [అంశనాణకాని=
చిల్లరడబ్బులు) సంతిచేత్ తవ కళాచతుష్టయం గృహీత్వా
ఉర్వరితం కళాద్వాదశకం దేహి. ఏత ద్రూపకం, [న వినిమి
యతేంబ=చెల్లవచ్చు]; ఏత నిరక్షరం, అన్య ద్దేహి. ఊఁ,
గృహాణ శీఘ్రం.

మాయావిరాయుడా ! కాస్త ముద్దభిర్జూరపు పండు
తీసుకో; నీనోట మేలువార్త వచ్చినది. నానోట నేమి శుభ
వార్త వచ్చినది ? మీఅల్లుడు వ్రాసిన ఉత్తరము చదివి
నానూ, అంతేగా. అయ్యో ! అదిచాలదూ, మీ మామయ్య
ఉత్తరముకూడా చదువుకో లేకుండా. ఇందాక రశీదుమీద
పాడి అక్షరాలు దస్కతుచేసేసరికి, కలము విరిగి, కాగితము
చిరిగి, సిరాబుడ్డి బరిగి, బామున్నర సేపు పట్టినది. ఇంతా
అయితే అక్షరాలన్నీ దానిమీద అంటనే లేదు. అయితే మా
మామయ్య వడ్డీ బేరాలు చేస్తున్నాడే, యెట్లా చేస్తున్నాడూ ?
అంతా నోటి లెఖ్ఖే. అత్తయ్యా ! వెల్లివస్తా; అంచేద
కార్యానికి నన్ను పిలుస్తావా ? అయ్యో నాయనా! నీవు లేకుం

డానా? అక్కడి కార్యమంతా నీదే. మాకు వేరే యెవరూ దిక్కులేరుగదా; మీ మామయ్య అయినా పెద్దవాడయినాడు; నాకు వెనకాముందులు తెలియవుగదా; కాబట్టి నే నేమో చెప్పిననుకొక ఆమూడురోజులు నీవిక్కడనే యుండి వసంతా జరపి మఱీ పో నాయనా! పనితొందరలో నొకవేళ అప్పుడు చెప్పడం మఱచిపోదునేమో, యిదే చెప్పటం. అరేయి, ముసలమఱీ! శంకరయ్యకూ, చత్వారమే, వెట్టమ్మకూ చత్వారమే. అఘోరాయ అని వాళ్లు గుర్తించనే లేదు. ఎంత నేపటికీ మాయావిరాయుఁ డనియే వాళ్ల యూహ. అరే యెంతపనిచేసినాడురా, అఘోరాయగాడు? ఇదేంచూశావు, ఇంకావుంది వాడిచిత్తము! ఊ, తరువాత నేనుయినది? శంకరయ్య, శంకరయ్య పెండ్లామూ, ఇద్దరూకూడా అల్లుని యొద్దనుండి జాబువచ్చినదని బహుసంతోషముతో నున్నారు. గర్భాధానమునాటికి అల్లుని కొక యుంగరమట, అంబేదకు రవ్వలదుద్దులట, యేమేమో చేయిస్తామని ముచ్చటలు పడు చున్నారు. షరాబులను పిలిపిస్తున్నారు. నవరసుల ధరలు విచారిస్తున్నారు. అగసాలెలతో మాట్లాడుచున్నారు. ఊ రంజితో అల్లు డొస్తాడనీ, అమ్మాయి గర్భాధానమనీ చాటుచున్నారు. ఏమేమో మహాసందడిగా సున్నారు. అయితే ముహూర్త మెన్నిరోజు లున్నది? ఎన్ని రోజు లెక్కడిదిరా, ఇవేళ దశమిగదా, చూడూ, ఆమావాశ్య వెల్లిన వంచమేగా! సరీగా యివేళకు పదిరోజులున్నదిరా. అరేయి మర్కటరావ్, తలుపుతీయూ. ఎవరు వారు? నేను అఘోరపతిని. రా, రా;

ఏమయినది, (మన పన్నాగము=అస్మద్యుహాః)? మన మను
కొన్నంతా అయినది. నన్ను భార్యాభర్తలు గుర్తించనేలేదు.
ఉత్తరముకూడా నేనే చదివినాను. మన మెన్ని అక్షరములు
చెప్పినామో, అన్ని అక్షరములూ వ్రాసినాడు సాంబిగాడు.
ఆసలు సాంబిగాడు చాలా జాగ్రత్తగల మనిషిలే. మనము
వానిని కాశీకి పంపించి వారమురోజు లయినదోలేదో అప్పుడే
ఉత్తర మెట్లా చేరిందిరా ? ఓరి నీ అమ్మకడుపు బంగారము
కానూ! కాశీయెంతలోకిరా, మూడోనాడు కాశీ చేరుతాడు.
మనము వాణ్ణి పంచమినాడు రాత్రి మెయిల్లో, ఎక్కించినాము
గదా; అప్తమినాడు కాశీ చేరి ఉంటాడు; ఈ లోగానే ఉత్త
రము తయారుచేసుకొని ఉంటాడు; దిగగానే, అక్కడనే రైలు
దగ్గర టపాపెట్టెలో పడవేసి ఉంటాడు; ఏముంది దాని
బ్రహ్మాండము! ఇవ్వేళ చేరినది. సరే బాగున్నదిలే చూతాము
చిత్రమంతా !

సప్తాత్తరశతతమః పాతః=నూటయేడవ పాతము.

శంబలీ=తామృక తై

శిలః=కల్లాలలో గింజలేరు

శతావరీ=పిల్లిపీచర

[కొనుట.

శిరీషః=దిరిసెనచెట్టు

శిగుః=మునగచెట్టు

స్వర్ణకారః తాడఘామిదచ్చుకాభ్యాంసహ ఆగత్య
శంకరస్య మాద్యాం ఉపవిశ్య గర్భాధావదంపత్యోః ఆభర
ణాని కర్తుం పూర్వేద్యుర్మధ్యాహ్నో పాగ్రభత. అరేయ
మర్కటరాయ ! బల్లిధాచార్యః మాసాత్పృథ్వతి మంచా
న్నోర్తిప్యతికిల; శతావరీలేహ్యం సేవతే, ఇతిపూర్వేద్యు

ర్మయా శ్రుతం. రే ఆఘోరపతే! త్వం చతుర ఏవ కింతు,
 మధ్యే మధ్యే ప్రమాద్యసి. బలిధస్య రోగః క్వాస్తిరే! షశ్య
 షశ్య, ఇదానీమేవ ప్రత్యక్షమాసీత్ బలిధస్య ఇతివృత్తం
 సర్వమసి. షశ్య తాం శంబలీం, శంబలీ మనుగచ్ఛంతీం విశ్వ
 స్తాంచ షశ్య. తే ఉభే బలిధగృహదేవ నిరగచ్ఛతాం.
 మర్కట మర్కట! సా విశ్వస్తా నహిరే; శిరసి కేశాః సంతి;
 ముఖేచ సింధూరతిలకం దృశ్యతే. చేత్కిం, వడఘట తెంగల
 సంప్రదాయయో ర్మధ్యే ఏకతరస్మిన్ సంప్రదాయే, మృత
 భర్తృకాణాం నారీణాం కేశముండనం, తిలకఖండనంచ నాస్తి.
 తథావా, తర్హి బలిధస్య రోగః నాస్తికేమ్? రోగః నాస్తి
 గీగః నాస్తి, పంతు సర్వదా విశ్వస్తాభోగవన. తస్య కిం
 (మడ్డుభర్తృఇవాస్తి=తుడుంబొచ్చెలాగున్నాడు.) కాసావిశ్వస్తా?
 నామ కుతః? సైవ. అరేమర్కట! వయం సర్వేపి బలిధం
 అధిక్షిపామః. బాధమేవ సమ్యగేవాస్తి; శంకరశాస్త్రివిషయే
 వయ మద్య కిం కర్తు ముద్యతాః, ఈషద్యోజయ. ఛీ దుర్భగ!
 ఆస్మద్విషయః నతాదృశః, శంకరస్య నిర్దయవృత్తిం ఆనుసృత్య
 యథాకథంవా శంకరః వంచయితవ్యః ఇతి గ్రామే బహు
 జనానా మభిప్రాయః; తేన కారణేన ఆస్మాభిః అయం పూహః
 విరచితః. ఆహాహా! అత్రాపి శిగురవృక్షాః సంతి; శిరీష
 వృక్షాః సంతి; గంగాసౌభాగ్యం కిమితి వర్ణయేయం. సహస్ర
 ముఖః శేషాహిరసి ఆస్యాః గంగాయాః సౌభాగ్యం వర్ణ
 యితుం నాలం, అహం కియాన్. అయి మహాశయ! కోయం
 ఘట్టః? అయం హరిశ్చంద్రఘట్టః; అత్రైవ పురా హరిశ్చంద్రః

మృతం స్వస్య పుత్రం ఈశ్వరప్రసాదాత్ సజీవం లభ్యవాన్.
 కాశీపురస్య సర్వస్యాపి ఇయమేవ శ్మశానభూమిః. మహా
 మహా ! కాశీ ద్వాదశయోజనపరిమితవైశాల్యేతి ప్రథా
 అస్తిఖలు, ఏతావత్యాః పుర్యాః, ఆత్యల్పపరిమాణా ఇయం
 శ్మశానభూమిః కథంప్రత్యాప్తా=చాలినది] భవేత్ ! భోయభి
 నవమిత్ర ! పర్యాప్తావా భవతు, అపర్యాప్తావా భవతు;
 అస్యాంపుర్యాం మృతం జనం ఆనీయ అస్మిన్ శ్మశానే అగ్ని
 సంస్కారం కృత్వా అనంతరం గంగాయాం పాతయంతి; కింతు
 యావద్భస్మ తావత్ న దహంతి; అతః సహస్రసంఖ్యాకస్య
 జనస్య ఏకస్మిన్నేన దినే మరణేపి పంచాశద్వ్యాయామపరి
 మితా ఇయమేవ శ్మశానవాటికా పర్యాప్తా భవతి. కస్తవ
 నివాసగ్రామః! మద్రాసురాజధాన్యాం కృష్ణామండలే కుంక
 లగుండనామకః కశ్చన గ్రామః. తవ నామధేయం కిమ్ ?
 మాం గణపతిరితి వదంతి. కిమర్థ మాగతోసి? అస్మిన్ గ్రామే
 మమ మిత్రం అనామకశాస్త్రీ వర్తతే; తం ద్రష్టుం ఆగతోస్మి.
 ఓ హో హో ! అనామకశాస్త్రీ తవ మిత్రంవా! తస్య లడ్డూ
 ఖానితి నామధేయం అత్ర; కుతఇతిచేత్, సః లడ్డుకభక్షణే
 అశీవ చతుః.

అయ్యా ! ఆయన వ్యాకరణశాస్త్ర మేంతవఱకు చదివి
 నాడు ? వ్యాకరణశాస్త్ర మేమిటి, వాడిమొఖం, వాడికి ప్రతి
 సత్రములో భోజనముచేయుటయే పనిగాని, చదువు లేదు,
 సంధ్యా లేదు. అట్లాగా, అయితేసరే కాని, తమయిల్లెక్కడ!
 మాయిల్లు మణికర్ణికాఘాటులో. తమపేరేమి? నాపేరు హరి

హానాథ్. అనామకుణ్ణి మీరు బాగా యెఱుఁగుదురా ?
 నేనే కాదు, ఊరంతా యెఱుఁగును; ఏవెంటదిబ్బమీదఁజూచినా
 అనామకశాస్త్రిగాడే. వాడిబస యెక్కడ ? అన్నపూర్ణ
 ఘాటులో, సత్రమునకు వచ్చిమముగా ఉండే మహాడీలో.
 సరేగాని యీపూర్ణో నామాట యెవరికీ తెలియదు; మీకు
 సంస్కృతము తెలియును గనుక కొంచెమునేపు మీలో
 మాట్లాడుటకు వీలయినది, నాకు హిందీభాష రాదు. అందు
 చేత నాకీపూర్ణో యెట్లా మెలగవలయునో తెలియదు.
 నేను నిన్నరాత్రి రైలుమీద వచ్చినాను. అన్న మెక్కడ దొరు
 కునో తెలియదు. దైవము [మిమ్ము నొకరిని = త్యామేకం]
 చూపించినాడు; కనుక నాకు భోజనసదుపాయము చేసి నా
 మాటను తమయింట్లో నుంచుకొనియండి. నేను రెండుమూడు
 రోజులకంటే ఇక్కడ నుండను. కాబట్టి నాయందు దయ
 యుంచి ఈసాయముచేయండి. అట్లాగే చేస్తాను. రోజుకు
 ఒక రూపాయచొప్పున అద్దె యిచ్చినట్లయితే మీ కొకగది
 యిప్పిస్తాను. అందులో మీయిష్టమువచ్చినన్నాళ్లు ఉండ
 వచ్చును. ఈపూర్ణో భోజనమునకు ఆభ్యంతరము లేదు,
 మున్నూట అటువది సత్రము లన్నవి. ప్రతిరోజూ ఒకసత్ర
 ములో పగటిపూట అన్నము దొరుకుతుంది. రాత్రిపూట
 భోజనము మాత్రము చాలాకష్టము. దర్భాంగమహారాజుగారు
 రాత్రి సత్రము నొకదాని నేర్పఱచినారు, కాని, అందరికిన్ని
 దానిలో భోజనము దొరకదు. ఎవడైనా చదువుకునే విద్యార్థి
 అయివుండి, వాడికి [పండితుల ఒప్పుదల = పండితాంగీకృతి]

ఉంటే ఆప్పుడు భోజనం రాత్రిపూటకూడా దొరుకుతుంది; లేకుంటే లేదు. పోనీలెండి రాత్రిభోజనము లేకుంటే మానె ఒకపూట తిండి దొరికితే చాలు. ఇది పరదేశముగదా; ఒక పూట కడుపు మాడుతూనే ఉండవలె, లేకుంటే, ఇక్కడ జబ్బుపడితే చాలాకష్టముగా! ప్రస్తుతము మీ యింటికి నన్ను తీసుకొని పొండి, నాకు బస చూపండి; యీపూట భోజనము నకు సదుపాయము చేయండి. సరే నాతో కూడరా, మా యింటికి పోదాము. ఇదుగో యీగదిలో నీవుండు, రూపాయి తే. ఏరోజురూపాయి ఆరోజునే పొట్టున్నే ఇయ్యవలె. అట్లాగే యిస్తానుగాని, నా కొకతాళ మిస్తారా? ఇదుగో తాళమూ తాళము చెయ్యి; మీసామాను అందులో పెట్టు కొండి. మీ రెక్కడికయినా వెళ్లేటప్పుడు తాళము వేసు కొని పొండి. రూపాయి అద్దె చాలాయెక్కువగా ఉన్నదండీ. అంతకంటె అద్దె తగ్గదు; మీయిష్టమయితే ఉండండి; కష్టమయితే మఱియొక చోటికి పొండి. అర్థరూపాయికిగది రాదూ? అర్థరూపాయికాదు, పదిపేను ఆణాలపదకొండువైస లిచ్చినా మీకీయూళ్ళో గది దొరకదు. రూపాయి చేతులో పెట్టి పూట దించండి.

అష్టోత్తరశతతమః పాఠః=నూటయెనిమిదవ పాఠము.

యుష్మాకం కుత స్తావా కోః? గృహం జేదం రూఢ్యం. అద్య భోజనం కథం? మయాసహ ఆగచ్ఛ, సత్త్రిం దర్శయిష్యామి. కియద్దూరే వర్తతే సత్త్రిం? అర్థకోశపరి మితమారే వర్తతే. తర్హి ప్రియాహి; త్వయాసహ అహమ-

పాగ్గచ్చామి. అయాహి, ఇదమేవ అన్నపూర్ణాసత్త్రం;
 తత్రాస్తి యజమానః; తత్సమీపం గచ్ఛ; తవనామధేయా
 దికం లేఖయ; సః ఏకం పత్రం దాస్యతి; తే దానీయ పాకాధి
 కారిణే దర్శయ. మమ హిందీభాషాయాం పరిచయో నాస్తి
 ఖలు; త్వమేవ యజమానసకాశం ఆగత్య తత్కృత్యం సర్వం
 కారయ. తథైవ ఆగచ్ఛ. భోః గౌరీలాల! ఆయం బ్రాహ్మ
 ణః దాక్షిణాత్యః. ఆద్యైవ అత్రాగతః. గణపతిశాస్త్రితీ
 అస్య నామధేయం అస్మిన్ సత్త్రే భోక్తు మిచ్ఛతి, ఏకాం
 చీటిం అన్నై దేహి. కి మహా గణపతిశాస్త్రి! చీటీ
 లభావా! లభా లభా. అహం గచ్ఛామి. ద్వాదశవదన
 సమయే భోజనం భవిష్యతి. అద్య దశ పాహరణ. త్వం
 శీఘ్రం గత్వా గంగాయాం స్నాత్వా వత్సం వాపయిత్వా
 ఆనుష్ఠానం నిర్వర్తయ. ఏతదంతరే పాకః పూర్ణః భవిష్యతి.
 ఆనంతరం ఘంటాం నాదయంతి, తదా సర్వేపి పరస్థానినః
 బ్రాహ్మణాః భోజనశాలాం ప్రవేక్ష్యంతి; తైస్సానం. త్వమపి
 భోజనశాలాం ప్రవేశ; సంక్త్యాం ఉపవిశ; పాచకాః వ్యంజనా
 దికం పరివేషయిష్యంతి; అపేక్షితం పృచ్ఛ; ఉదరపూరం
 భుంక్ష్య; హస్తప్రక్షాలనానంతరం సదక్షిణాకం తాంబూలం
 దాస్యంతి, గృహాణ; తతః ఆగతమార్గేణైవ అనుగంగం
 ఆగచ్ఛ, అస్మద్గృహం లప్స్యతే. అహం గచ్ఛామి. గచ్ఛ
 గచ్ఛ. అతిశీతలాఖలు గంగా. అద్యాపి గంగోదకం ప్రవృష్ట
 మపి చిథేతి మే మాస్తః. అత్రిత్యాః ఉషగికాలే కథం గంగా
 యాం స్నాస్యంతివా! ఆయం హేమంతస్తుః ఖలు; తస్మా

త్కారణాత్ గంగా దశవాదనకాలేపి శైత్యం నముంచతి.
 చేత్కిం యథాకథంవా స్నానం కర్తవ్యం ఖలు; అనామక
 శాస్త్రమిషేణ మయా గంగాస్నానం లభ్యం; అహం ఆతీవ
 ధన్యః. శ్లో॥ పిప్పలాదా త్వముత్పన్నే కృత్యే లోకభయంకరి!
 మృత్రికాం తే మయా దత్తాం ఆహారాధం ప్రకల్పయ॥ శ్రీగో
 వింద గోవింద, శ్రీమహావిష్ణో రాజ్జయా ప్రవర్తమానస్య
 ఆద్య బ్రహ్మణః ద్వితీయపరాధే ప్రభవనామసంవత్సరే
 పాపమాసే శుక్లపక్షే పూర్ణిమాయాం శుభతిథౌ స్థిర
 వాసరే అఖండ భాగీరథీస్నాన మహం కరిష్యే. మణికర్ణికే !
 మణికర్ణికే ! అరేరే, శరీరం ఆసాదమస్తుం శూలతిరే, మమ
 జన్మప్రభృతి శీరోదకస్నానాభ్యాసః నాస్తిఖలు; తేన కారణేన
 ఏవమస్తి. అలమలం స్నానేన. శరీరం నూర్జయిత్వా పీతాం
 బరం ధరిష్యామి. వత్సం అశుష్యత్. ఏష ఘంటానాదః
 హ్రాయతే. భోజనశాలాం సర్వేపి బ్రాహ్మణాః గచ్ఛంతి.
 అహమసి తైస్సాకం గచ్ఛేయం. ఆహో భోజనశాలాయాః
 కియద్యైశాల్య మస్తిరే! అహ మత్ర ఉపనిశేయం. మమా
 గ్రే వ్యేకాం విస్తరిం ప్రసారయత. అరే కీమేతత్ ! సూపం
 నాస్తి, చోష్యం నాస్తి, శాకం నాస్తి, ప్రాణాహుతిపర్యాప్తం
 ఆన్న మేకం పర్యవేషయన్; పరితోవిస్తరిం కాని కానివా
 భక్ష్యాణి పర్యవేషయన్? సర్వోపి మధురపదార్థవన పరి
 వేషితః; అహం కిం ఖాదిష్యామి, కథం శుభం నివారయి
 ష్యామి? కి మధునా నిరర్థకవిచారణయా, యస్మిన్కాలే య
 దీశ్వరదత్తం, తస్మిన్కాలే తేనైవ సంతోష్టవ్యం; భవతు

నామ సంవత్సరపర్యంతం మమ ఈషత్ క్షేత్రః, ఆనంతరం ఏత
ద్యోజనమపి అభ్యాసవశాత్ రోచత ఏవ మహ్యం; అల
మలం, తక్రం పరివేషయత. అరే దాక్షిణాత్య! అత్ర తక్రం
నలభ్యతే, అపేక్షితంచేత్ క్షీరం పరివేషయిష్యామః. తదేవ
పరివేషయత. సర్వేషాం భోజన మాసీద్వా! ఆసీత్. భోభో
బ్రాహ్మణా! సదక్షిణాకం తాంబూలం గృహ్నిత. ఆహాహా!
కీదృశధర్మదేశః రే ఆయం! భోజనానంతరం దక్షిణాతాం
బూలాదికంచ దీయతే; అపిచ నస్యమపి దీయతే. ఇతఃపరం
గృహం పృథి గచ్ఛామి. ఈషత్కాలం నిద్రాయ ఆనామకః
కుత్రాస్తివా మార్గయిష్యామి. ఇవమేవ ఆపృన్యహం; ఏష
హరిహరనాథః ద్వారే వాస్తే. గణపతే! భోజన
మాసీత్కిం?

భోజన మయినదిగాని, నా కేమీ తృప్తి కాలేదండీ.
ప్రాణాహుతులకు సరిపాడ్యేటట్టు కాస్త అన్నము పెట్టినారు.
విస్తరిచుట్టూ ఏమేమో భక్ష్యాలు నడ్డించిన్నారు. పప్పు లేదు,
కూర లేదు, పులుసు లేదు, ఉప్పు లేదు, కారం లేదు; ఏవస్తువు
నోట్లో పెట్టుకొన్నా తియ్యగా ఉంది. ఆ అన్నంకాస్తా ప్రాణా
హుతులకే అయిపోయినది. నేను మామూళ్లోవుంటే, పూటకు
అద్దనేరుబియ్యపన్నానికి అధికారిని. మా దేశంలో ఇంతదండిగా
పప్పు పులుసు ఉండవలె. (అవిరెండు లేనిదే = తదుభయా
భావే) అది భోజనమే కాదు. నా కాలీవస్తువు లేమిసయిస్తవి
అర్థాకలికూడా తీరలేదు. చివర కిన్ని పాలు పోసినారు; అవి
త్రాగి లేచివచ్చినాను. ఓరి పిచ్చిబ్రాహ్మణా! అట్లాగయితే

నీకు ఇక్కడి సత్రాల్లో భోజనము సరిపడదుగాని, హనుమంత
ఘాటులో, మద్రాస్ హోట లుండిగాని, రేపటినుండియూ
అందులో భోంచెయ్యి, రోజుకు ముప్పావలా పుచ్చుకుంటాడు.
పప్పు పులుసూ చాచూ . పెడతాడు; ఉప్పు, పులుసూ,
కారం నీఇష్టంవచ్చినట్లు వేస్తాడు. నీకీయూత్తర దేశపుతిండి సయిం
చదు. అట్లా ఆయితే యీసాయంకాలమే నన్నక్కడికి పంపిం
చండి. అట్లాగే పంపిస్తాలే; కానేపు పండుకో. అట్లాగే పండు
కుంటానుగాని, యిప్పు డెన్ని గంటలయినది! ఇప్పుడు ఒకటి
న్నర ఆయియుండును. నేను కొంచెమునేపు నిద్రపోతాను,
రాత్రి రైలులో నాకు బొత్తుగా నిద్ర లేదు. నాలుగు గంట
లయిన తరువాత ఆ అనామకు డెక్క డుంటాడో కొంచెము
చూపించు. అట్లాగేలే, పడుకోపడుకో. ఒకచాప వ్రంటే యిస్తా
రా! అదుగో అక్కడున్న చాప తీసుకో. ఇప్పుడెన్ని గంటలయి
నది? ఇప్పుడు ఆయిదు వేస్తారు; చాలానేపు నిద్రపోయి
నావే! ఆ ఆవునయ్యా, రాత్రి నిద్ర లేకపోవటంచేత గాఢ
ముగా నిద్రపట్టినది. అనామకుని కోసం వెళ్ళుదామా!
అట్లాగే వెళ్ళుదాముగాని, అక్కడికి వెళ్లివచ్చేటప్పటికే చాలా
ప్రాప్తపోతుంది. అప్పటిదాకా హోట లుండదు. అందుకోసం
జట్కాచేసుకొని వెళ్ళుదాము. జట్కా కేమి పుచ్చుకుం
టాదు? రానూపోనూరూపాయిపుచ్చుకుంటాడు. సరే ఒకజట్కా
మాట్లాడు. అరేయి జట్కావాలా ఇట్లాగారా, ఊ మేళ్వర
ఘాటుకు వెళ్ళి మళ్ళీరావాలె. ఏం పుచ్చుకుంటావు? రూపాయి
పావలా ఇప్పించండి చీ, రూపాయి యిస్తాము వస్తావా? సరే

ఎక్కండి. పోనీపోనీ దబ్బున పోనీ, ప్రాద్దుకూకుచున్నది. ఆపు ఆపు ఇక్కడాపు. ఎవరండీ యింట్లో, ఇక్కడ అనామకశాస్త్రి ఉన్నాడా? ఎవ రా అనామశాస్త్రి? లడ్డూఖానుడు; లడ్డూ ఖానుడు. నాడాఇక్కడే ఉంటాడుగాని ఇప్పుడు లేడు. వ్యాస కాశీలో ఇవ్వేళ కాశీరాజుగారి సంతర్పణ జరిగినది; అక్కడికి వెళ్ళినాడు; రేపుప్రాద్దున వస్తాడు. ఓశ్ ఇంతా మనము ఖర్చు పెట్టుకొనివస్తే వాడు లేనేలేడే. సరేగాని, రేపుప్రాద్దున వాడు వస్తే, నీకోసము యెవరో మీ దేశమునుంచి చుట్టాలు వచ్చినారనియు, తొమ్మిది గంటలదాకా యెక్కడికిన్నీ పోవద్దనియు, వానితో కొంచెము చెపుతారా? అట్లాగే చెపుతాముకాని, మీవేరేమని చెప్పము? నావేరు గణపతిశాస్త్రి అనిన్నీ, మాది కుంకలగుంట కాపురమనిన్నీ చెప్పండి. అట్లాగే చెప్పతాము. హరిహరనాథుగారూ! నన్ను మదరాస్ హోటలుకు తీసుకొని పొండి. జట్కావాలా! బండీ త్రిప్పు. మానుమంత్రఘాటులో నట రాజంహోటలుకు తీసికొనిపో. మీ యింటిదగ్గరికి నూట్లాడు కొని నటరాజు హోటలుకంటా రేమిటండీ; అక్కడికయితే ఇంకొక పావలా యిస్తే తీసుకొనిపోతా. సరే అట్లాగే యిస్తాలే, పోనీ బండి. అయ్యా! ఇదేనండీ నటరాజు హోటలు. దిగండి. యాపాయిపావలా తేండి నీ దగ్గర చిల్లర ఉన్నదా?

నవాధికశతతమః పాతః = నూటతొమ్మిదవ పాతము.

నిష్కలా=ముట్లుడిగిన యాడుది;

నిర్మండలః=నెగడు

మమ సమీపే వినిమయో నాస్తి. రూపకం దేహి, విని
మయ మానేష్యామి. కుత్రానేష్యసి? ఆత్ర (ఖాద్యాహారః =
మిఠాయి అంగడి) అస్తి, తత్ర గత్వా వినిమయ మానేష్యామి.
గృహాణ రూపకం, (ఏష వినిమయః = ఇదిగో చిల్లర) తవ
ద్వారశాణకాః గృహాణ, మమ సమీపే ఆణకచతుష్టయం
వత్కలే, రూపక మేకం దేహి; శకటభృతిః పర్యాప్తా భవతి.
యదాకదావా శకటావసరః అస్తిచేత్ మామే వాహ్యయత.
హరిహరనాథ ! క్వాస్తి అట్టహాలగృహం ? ఏతదేవ,
గచ్ఛంతః. ఆహం భుక్త్వా ఆగమిష్యామి. కోనుభోః ! అట్ట
హాలాధికారి. కియన్మహ్యతే ఏకవారభోజనాయ ? షడా
ణకాః గృహ్యంతే. అస్తివా సిద్ధ మన్నం ? అస్తి అస్తి, శుచీ
భవ. ఏష వీతాంబరం అధరం, విస్తర్యాం పరివేషయ. సమ్య
గస్తి (దాళీ చోష్యం = పప్పుపులుసు) ఈష త్పరివేషయ.
కిమేతత్ ? ఏతత్ శ్యామకందశాకం. ఆలమలం. కింఛిష్టుతం
పరివేషయ. కింభోః ! ఘృతం దుర్గంధ మస్తి ? ఆస్మిన్దేశే
ఘృతం సర్వత్రా ప్యేవమేవ వత్కలే. దధి పరివేషయ.
ఆసీత్కిం భోజనం ? ఆసీదాసీత్. షట్కలాః దేహి. గృహాణ.
అయి హరిహరనాథ! కవాట ముద్ధాటయ. గణపతిశాస్త్రి !
భోజన మాసీద్వా ? ఆసీత్. కథమస్తి భోజనసాకార్యం ?
ప్రాతర్భోజనాపేక్షయా రుచ్యతరమే వాస్తి భోజనం. దాక్షి
ణత్యానాం అనుమాలం. అద్య స్యపిహి; ప్రాత. రుత్థాయ
క్షేమేశ్వరఘట్టం యాహి; తత్ర ఆనామకశాస్త్రి దృశ్యతే;
ఆనామకశాస్త్రి కుత్రాస్తితి మాపుచ్చ; లడ్డూఖానః క్వాస్తితి

పృచ్ఛ. అనామకశాస్త్రీ త్యుక్తే కేనాపి నజ్ఞాయతే. తదైవ
 ప్రహ్యమి. అరేరే కోయం హిమపాతః ! వస్త్రాణి సర్వా
 ణ్యపి హిమేన సిక్తా న్యాసక. ఇదానీం కిమశ్యః, మకర
 సుక్రాంత్యనంతరం పశ్య! దశవాదనపర్యంతం సూర్యః హిమ
 సముద్రే మగ్నస్సౌ నదృశ్యతే. అయం హిమవత్పర్వత
 ప్రాంతదేశఃఖలు, తేనహేతునా ఆత్ర హిమాధిక్యం నిర్మం
 డలం విరచయ్య ప్రాతఃకాలే శీతబాధా నివర్తనీయా. స్వా
 న్నామ, అహం స్వపిమి. కతిఘంటాః ఆసక ! ఘంటాచతు
 ర్తయ మాసీత్. ఆహో ప్రభాతా రాత్రిః. హరిహరనాథ !
 కుత్రగంతవ్యం శంకానివృత్తయే! తత్ప్రాప్తి (విష్టావరణం =
 పాకీవొడ్డి.) తత్ర గచ్ఛ, ఏక మాణకం దేహి. ఛీ ఛీ పల్లీజీవ
 నావేక్షయా పత్తనజీవనం ఆరీవ కష్టతరం. (సంభాషణేధనం =
 మాట్లాడితే డబ్బు.) గృహం తాణకం అస్తివా దంతకాష్ఠం ?
 అత్ర దంతకాష్ఠం నలభ్యతే, దంతచూర్ణం లభ్యతే. ఆణక
 చతుష్టయేన ఏకః సంపుటః లభ్యతే. ఇదానీం కుత క్రిణీ
 యాంభోః; యుష్మత్సమీపే ఈష దస్తిచేత్ యచ్ఛత;
 మధ్యాహ్నా క్రేష్మామి దంతచూర్ణం కుంచికాం చ.
 గచ్ఛా మ్యహం లడ్డూఖాన్ దర్శనార్థం అయమేవఖలు
 మార్గః! అయమేవ ఏతస్మాన్దేణ అనుగంగం ఉత్తరతః ఋజు
 గచ్ఛ; తత్రైకః దేవాలయో దృశ్యతే, తత్ర గత్వా వామ
 పార్శ్వసూర్యేణ గమ్యతేచేత్ షణ్ముఖనేటస్య మంధిరం ఏకం
 దృశ్యతే; తత్రైవ లడ్డూఖానస్య నివాసః తదైవ గచ్ఛామి.
 భోభోః షణ్ముఖనేత్రమంధిరం క్వాస్తి [బ్రూత ! = చెప్పండి.]

తదేవ. అరే అనామకశాస్త్రీ! కోత్రనే అనామకశాస్త్రీ! కస్త్యం! అహం గణపతిశాస్త్రీ, కుంకలగుంటగ్రామవాసీ; తవపితృవ్యపుత్రః; త్వాం దృష్టుం పూర్వేద్యు రాగతః; కవాట ముద్ధాటయ. ఆయా హ్యయాహి; కతివషాణాన్యాసా, త్వాం దృష్త్వా! ఉపవి శోపవిశ. కేకే విశేషా! సర్వేపి కుశ లినఃఖిలు! కింపుచ్ఛసి కుశలం, వత్తుం మే జిహ్వ సచలతిరే ప్రియసఖ!

ఏమి చెప్పేది, నీవు ఎన్నాళ్ళకూ దేశానికి రాకపోతివి, నీ భార్య పెద్దమనిషి అయి నాలుగేళ్ళయినది. ఇది కలికాలము గదా, మితలిదండ్రులు స్వర్గస్థులయిపోయిరి. ఇక మీయింటికి నీవే పెద్దవు. ఇప్పుడయినా మీయింటికి వచ్చి, గుప్పు చప్పు కాకుండా నీ భార్యను తెచ్చుకొని ఇంటిపట్టున కాపురం చేస్తూవుంటే మంచిది. ఇంతవఱకూ నీ పెండ్లాము దూరదేశ మునకు పోలేదు. ఆ చుట్టుపట్లనే యున్నది. ఏమిరా! గణపతీ, నీ మాటలు తమాషాగా వున్నవి! నా భార్య యేమయినది! యెక్కడికయినా లేచిపోయినదామేమి! అట్టే లేచిపోలేదురా దుర్మాస్థుడా! శంకయ్య చాలా యోగ్యుడు; ఆయనభార్య ఉత్త అమాయికురాలు, కూతురు అందేది. పరాయివాళ్ళు అనేక విధాల మనుష్యులుంటారు; తప్పు ఒకరిదయితే, నింద యింకొకరిది. అందుకోసము నేను చెప్పుచున్నాను. ఎవడ యినా బంగారమును వీధిలోవేసి చూడకుండా వుంటే మళ్ళీ మనకు దక్కుతుందా? ఓరి నీ అమ్మకడుపు బంగారంగాను, మెల్లమెల్లగా చెపుతావు, నిజవర్తమాన మేమిటిరా? నే నిది

వరకే దానియందు ఆశ వదలుకొన్నానులే, నాకున్నా చాలా పుత్రురాలు వచ్చినవి, అప్పట్నుంచీ నేను బ్రహ్మచారినేగాని గృహస్థుడనుకాను అనియే నిశ్చయించుకున్నాను. ఇపు డసలు సంగ లేమిటో తిన్నగా చెప్పు. ఛీ దుర్మార్గుడా! అంతవైభవ ముతో పెళ్ళిచేసుకొనిజోలెడుడబ్బు ఖర్చుచేసుకొని పెళ్ళాన్ని వదిలి పెడుతావురా! నీకది తగదు. ఇంతకూ దానియం దేమి దోషమున్నది? దాని బుద్ధిపూర్వకముగా అది నాకు మగ డక్కరలేదన్నదా, దేశాంతరంపోయిందా! నాలోజులపాటు ఏదో చుట్టాలింటికి పోయిందనుకో, అంతమాత్రానికే పిచ్చి పిచ్చిమాటలాడుతావా? మీ మామగారికి వేరే మగపిల్లలు లేరుగదా! ఈ రోజుకుకూడా ఆయన పీనుగులను మోయట మెందును? నీకోసరమేగా. నిన్నింట్లో నుంచికొని, నీ కడుపున నొకకాయకాస్తే, దాన్ని చూచుకుంటూ ఉండడానికేగా పెదకి పెదకి నీకు అంజేద నిచ్చి పెళ్ళిచేసినది. కాబట్టి వెంటనే వచ్చి కార్యముచేసికో. ఆమాడురోజులూ ఆయనతరువాత నీ వే గంగలోనయినా ఉండుము. ఈలోగా దైవానుగ్రహముచేత అంజేదకడుపు పండెనా బారసాలనాటికి నీవు రానూవచ్చును. మీ నాయనవేరో ఆమృతవేరో బిడ్డకు పెట్టుకోనూ వచ్చును. ఏమిటిరా గణపతీ! నా పెళ్ళాము దూరదేశము పోలేదంటావు, చుట్టుపట్టునే ఉండంటావు, నీ మాటలు నా కేమీ అర్థము కావటము లేదే. నా కది మఱదలు కాదటరా, అందుచేత హాస్యానికన్నానుగాని మతేమీ లేదు. నీ వేమీ అనుమాన పడవద్దు. ఒకవేళ యేదయినా వ్యత్యాస మున్నదే అనుకో,

యేదుర్మాన్యడయినా అట్టిసంగతులు మొగుడితో చెప్పి సంసార
ఘాట చేస్తాడటరా ? అట్లా యెప్పుడూ అనుకోవద్దు. లేపో
యెల్లండో బయలుదేరి పోదాం రా. నీవు చెప్పేమాటలు
నాకు పిచ్చైల్తించుచున్నవి. అయినను ఆపీనుగుముండను
'వెళ్ళిచేసుకొనకముందే మా నాయనగారితో' ఈ సంబంధం
నాకు వద్దని పోట్లాడినాను. నామెడ విరిచి మా తండ్రి వెళ్ళి
చేసినాడు. ఓరి పిచ్చి వెధవా! మీ సంప్రదాయము మాత్రము
మంచిదా యేమిటి ! మీతండ్రి డ బైట్లా సంపాదించి
నాడు ? రెండూరెండే, ఒకరినొకరు ఆక్షేపించుకొనక్కరలేదు.
నీ కామాటలన్నీ యెందుకోయి, యెవరిసంప్రదాయమువారిది,
నేను ఆ ముండను యెప్పుడో వదులుకొన్నాను; కాబట్టి దాని
మాట ఇక నా ముందర ఎత్తవద్దు. ఛీ మూర్ఖుడా ! అట్లన
వద్దు.

దశాధికశతతమః పాతః = నూటపదవ పాతము.

ఈకారాంతః పుంలింగో సుధీశబ్దః=మంచిబుద్ధికలవాడు,
పండితుడు.

ప్ర. సుధీః - సుధియా - సుధియః; ద్వి. సుధియం -
సుధియా - సుధియః; తృ. సుధియా - సుధీభ్యాం - సుధీభిః;
చ. సుధియే - సుధీభ్యాం - సుధీభ్యః; పం. సుధియః - సుధీ
భ్యాం - సుధీభ్యః; పు. సుధియః - సుధియోః - సుధియాం;
స. సుధియి - సుధియోః - సుధీభ్యః; సం. హేసుధీః - హే
సుధియా - హేసుధియః.

ఉకారాంతః పుంలింగః స్వభూశబ్దః=బ్రహ్మ, భగవంతుఁడు.

ప్ర. స్వభూః - స్వభూవా - స్వభూవః; ద్వి. స్వభూవం -
స్వభూవా - స్వభూవః; తృ. స్వభూవా - స్వభూభ్యాం - స్వ
భూభిః; చ. స్వభూవే - స్వభూభ్యాం - స్వభూభ్యః; పం. స్వ
భూవః - స్వభూభ్యాం - స్వభూభ్యః; ష. స్వభూవః - స్వభూ
వోః - స్వభూవాం; స. స్వభూవి - స్వభూవోః - స్వభూషుః;
సం. హేస్వభూః - హేస్వభూవా - హేస్వభూవః.

గణపతే! తవచంద్రైః మమహృదయే సంశయో జా
యతే; అంచేదా గృహం త్యక్త్వా దేశాంతరం గతా కిమ్ ?
నపినహి; తనాభిప్రాయః కీదృశోవా జ్ఞాతుకామః ఈషత్
సందిగ్ధం అవోచం కింతు, తవభార్యా రజస్వలా ఆసీత్; శాంతి
ర్లగ్నా; షణ్మాసపర్యంతం యువాభ్యాం దంపతిభ్యాం ఆనోద్య
న్య ముఖావలోకనం నకర్తవ్యం. ఆశ్వయుజ శుక్ల త్రయోద
శ్యాం శాంతిం కర్తుం; రాత్రౌ గర్భాధానంచ కర్తుం కార్తాం
తిక్తైః సుముహూర్తైః నిశ్చితః. ఏతద్విషయమేవ అహం శుభ
లేఖ మానయం ఏషః శుభలేఖః. అరే! గణపతే! కిం నూం
వంచయనే! కన్యేయం లిపిః, అథఃస్థితా కరలిపిః కస్య ? ఏషా
లిపిః సాంబస్య; అథః కరలిపిః తవ శ్వశురస్య శంకరశాస్త్రిణః.
మమ జామాత్రే సర్వమపి వృత్తాంతం విజ్ఞాప్య యథాకథంవా
ఆశ్వయుజమానే కార్యార్థం ఆగంతవ్య పితృక్త్వా ఏతం
శుభలేఖం తుభ్యం దేహీతి తవ శ్వశురవేద ఏనం లేఖం
మమహస్తే సమర్పితవా. అరే గణపతే! మమ శ్వశురస్య
కరలిపి రేవ మస్తికిం? అయి అనామక! త్వచ్ఛ్వశురః ఏక మక్షర

మపిలేఖతుం ఆసమర్థః. ఛాందసానాం లేఖనకృత్యం కిమస్తి ?
తత్రాపి తవశ్వశురస్య వహనకర్మణ్యేవ ఆతీవనైపుణ్యం. తస్మా
త్కారణాత్ మమ వచనేషు విశ్వాసంకురు. అరే పితృవ్య
భుత్ర! మమ భార్యం సప్తవర్షేభ్యః ప్రాక్ కదా ఆపశ్యంవా
ఆపశ్యం. తస్యాః సౌందర్యం కీదృశంవా వ్యస్మరం. ఇదానీం
కథమస్తి సా ? రే ఆనామక! తస్యాః సౌందర్యం వర్ణయితుం
శేషాపి నాలం. ఏతస్మధ్యకాలే సా స్ఫీటకవ్యాధిగ్రస్తా ఆ
సీత్. తేన హేతునా శుక్రాచార్యస్య అనుజేతి వక్తవ్య మిదా
నీం. తావన్నాత్రేణ కా హానిః! ముఖేస్థితాః కిణాఅపి రజోఽ
నంతరం తస్యాః ముఖే శోభావిశేషం జనయంతి. ఏకేన పాదేన
ఈషణ్ణంజా కిం వేతి భాతి; చేత్కిం గమనసమయే అతిచతురం
సృత్యతి; సామాన్యపురుషేణ ఖంజత్వం నజ్ఞాయతే. (ఉపర్యధి
కం=మీదుమిక్కిలి) రామణీయకమేవ ద్యశ్యతే. ఏవంచ స్త్రీ
ణాం వయ ఏవ సౌందర్యం. సమప్త్యాం అతీవ రమణీయైవ సా.
పూర్వేద్యః తవ భోజనం కుత్రాసీత్ ? మద్రాస్ అట్టహూలే
ఆసీత్. తవ పటపూలాదికం క్వాస్తి ? మణికర్ణికాఘట్టే హరి
హరనాథగృహే అస్తి. తద్ధి ఆనయస్వ తవ పటపూలాదికం.
అత్ర, (యావద్వాసం=ఉన్నంతవఱకు) మమ సన్నిధావేవ భుం
క్ష్య. అహ మత్ర కలిదివసా న్వసేయం? మమాత్ర కిం కార్య-
మస్తి ? పూర్వాచారిత్ర్యా యుష్మత్ శ్వశురః బ్రాహ్మణేన
మయా తుభ్య మేతం శుభలేఖం ప్రాహిణోత్. ప్రయాణ
ప్రయాసః నాస్తిఖలు, ధూమశకటః అస్తిఖలు. సంతోష
వార్తాం ఆహరామిఖలు, ప్రయాణవ్యయోపరి కింవా ధనవస

నాభరణాదికం త్వయా దీయతేఘట, త్వద్దర్శనలాభశ్చ సం
 త్వజేఘట, ఇతి తాత్పర్యేణ ఆగతోస్మి. ఆస్మిన్ద్రామే
 త్వయావినా అన్యేనసహ మమ కింకృత్య మస్తే త్యాగతోస్మి?
 ఆగా న్యూశ్వయుజే ఆగమిష్యామి. యుష్మదాజ్ఞానుసారేణ
 తదైవ శాంత్యాదికం కరిష్యే. గణపతిద్వారా వ్రేషితాని
 ధనవసకనకాభరణాదీని యుష్మత్పుత్రికాయై దాతవ్యాసీతి,
 ఏకం ప్రతిలేఖం లిఖిత్వా మమ హస్తే దేహి, యథా
 శక్తి నూమపి సన్మానయ; అహం శ్వః మాధ్యాహ్నిక
 శకట మానుష్యా ప్రయాస్యామి. ఆస్మద్ద్రామే అచరో
 హనుషదం . యుష్మచ్ఛృణురేణ ప్రత్యుత్తరం లేఖ
 యామి. తదైవ తదైవ; ఆనయః కిం తవ పటపూలాదికం ?
 ఆనయం. తస్మి శీఘ్రం స్నాహి, పాకః ఆసీత్. పూర్వేద్యః
 తవ భోజనసౌకర్య మాసీద్వానవా ఉత్తిష్టాత్తిష్ట. రేరే అనా
 మక ! కిమేతావంతి అశ్రుతదృష్టపూర్వాణి మధురాణి భక్ష్య
 భోజ్యాదీ న్యకారయః! ఆస్మద్దేశ్యానాం మధురపదార్థభక్షణే
 అభ్యాసః క్వాస్తిరే! కుస్తుంబరదళసహితా మరీచికాశలాటు
 సహితాచ తింత్రీణీచెట్నీ ఏకా అస్తిచేత్ ఆస్మద్దేశీయానాం
 పర్యాప్తం భోజనం; కిమేతైర్భక్ష్యవిశేషైః? కిం భక్ష్యం కథం
 ఖాదితవ్యంవా అహం నవేద్మి. అస్తునామ ఆసీన్నేభోజనం. ఆరే
 అభాగ్య! ఖాదరే లడ్డుక మేకం ఆహా ! ఇతఃపరం మమశక్తి
 ర్నాస్తి. తక్రం పరివేషయత. ఆసీద్వా హస్తప్రయోగం ?
 తాంబూలవీటీం గృహాణ. త్వదుపదేశానుసారేణ ప్రత్యుత్తర
 మలిఖం; గృహ జైతన్నాతనవత్తద్వయం; నూతనరజస్వలామై

దాతవ్యాని ఏతాని ధనవసనకనకాభరణాదీని గృహాణ; ఏష తే
ప్రయాణవ్యయః, గృహాణ; ఏతాని సంచవింశతిరూప్యాణిచ
గృహాణ; శ్వః మధ్యాహ్న పక్షయా అద్యరాత్రౌ దశవాదన
సమయే శకటారోహణే తవ ప్రయాణసౌకర్యం భవిష్యతి.
తక్షణం; అహం గృహం ప్రవిశ్య అనునదమేవ తేమసమా
చారం లేఖిష్యామి, తదాతదా తవ తేమసమాచారం లిఖి
తవ. ఇదానీం కతిఘంటాః ఆసత్? అష్టఘంటాః ఆసత్.
ఘంటకశకట మేకం విచారయ ధూమశకటాలయాయ
గంతుం. అగచ్ఛ ధ్లోటకశకటః, అహమపి ధూమశకటాలయ
పర్యంత మాగత్య (చీటిః=టిక్కెటును,) దాపయిష్యామి.
అహం సన్నద్ధోస్మి, ఆరోహ శకటం. అరే శకటాధ్యక్ష !
ఘంటా వాద్యతే శీఘ్రం చారయాశ్వం. ఆయమేవ ధూమ
శకటాలయః, గృహాణ చీటిం; చీటిమూల్యం కియ దాసీదే
అనామక! తవ కిమర్థం తత్సర్వం? చీటిం గృహాణ, ధూమ
శకట మారోహ; అవరోహనునదం తేమవార్తాం ప్రహిణు.
తక్షణం ప్రేషయేయంకింతు, త్వం మువచుర్ముహుఃశ్వశురాయ
లేఖిత్ లిఖిత్ మానస; తేన తవ గౌరవలోపా భవేత్.
తక్షణం. అహం తిష్ఠామి. తిష్ఠ తిష్ఠ.

అరే ఆఘోరపతి! సాంబిగాడు పెద్దమూట వేసికొని
వస్తున్నాడురోయ్. ఏదీఏదీ; అడుగో. ఏమోయి సాంబన్నా !
ఏమయినది వెళ్ళినవని, కాయా పండా? మనము ఒకపని
కోసము వెళ్లితే, (అది కాకపోవటం కూడానా, = తస్య నిష్ప
త్యభావోపివా!) అంతయు అనుకూలముగానే జరిగినది, వెళ్ళి

కూతురికి పెట్టవలసినబట్టలు వగైరాలుకూడా తెచ్చినాను. ఖర్చుకు పాతిక రూపాయిలుకూడా యిచ్చినాడు. ఆటు మానములదాకా అనామకుడు ఎక్కడున్నదియూ తెలియకుండా చేసినాను. కాని మనపన్నాగమంతయూ పూర్తిఅయినతరువాత, మనము ముగ్గురమూ సరిగా ఉండచూచుకోవాలెగాని మన ముగ్గురిలో మనకు కీచులాట పుట్టరాదు. ఇంక ఆఘోరపతీ! రేపే తదియ గనుక, నీ వీరోజుననే చింతలవట్టు వెళ్ళి అక్కడ నుంచి రేపుసాయంకాలము ఆటుగంటలనుమారుకు ఈయూరు ప్రవేశించు. నేను శంకరశాస్త్రిగారిపేర ఉత్తరమువ్రాసినాను. ఇంకా సేపటికిచేరుతుంది. అరేమర్కటరాహు! నీవుభోంచేశంకరయ్యగారింటికి పొమ్ము. నేను అనామకునితో నాపేరు గణపతి అని చెప్పినాను. వాడు నన్ను సాంబునిగా గుర్తించనే లేదు. గణపతి నే నమ్మినాడు. అత్తా! తలుపులియ్యా. ఎవరువారు? నేను మాయావిరాయుడను. (నాయనా! నీకు నూరేళ్ళాయిస్సు=తాత! శతంజీవ.) ఇదుగో ఇప్పుడే చింతలవట్టునుంచి ఒకవుత్తరము వచ్చినది. ఎవరు వ్రాసినారోకాని చదువు నాయనా! ముహూర్త మింకనూ మూడురోజులున్నది; చేయవలసిన పను లన్నియు చేసినాము; సొమ్ములు తయారైనవి. అనాడు నీవు చదివిన ఉత్తరమేగాని మళ్ళీ మాలిగ్గుని దగ్గర నుంచి ఉత్తరములేదు. ఆయుత్తరములో తదియనాటి కిక్కడికి వస్తాననియున్నది. నాయనా! ఇందులో నొకరహస్యము; నీవు మామేలు కోరినవాడవు కాబట్టి నీతో చెప్పతాను, నీకడుపులోనే ఉంచుకో; యేమిటంటే, పిల్ల సమర్థుడినక్షత్రం వుంది

కాదు, ఆటనెల్లదాకా శాంతికూడా పనికిరాదని పెద్దలు చెప్పినారు. ఈ సంగతి మా అల్లునికి రాయించినాను. ఆవుత్తరం ఆయన కందినట్లు తోచదు. ఈ పంచమినాడు ముహూర్తమున్నదనియు, తపియనాటికి తాను వస్తాననియు మొన్న నీవు చదివిన ఉత్తరం వ్రాసినాడు. ఆయన దగ్గరనుంచి ఉత్తరము రావటమే మనకు భాగ్యము. శాంతి లేకపోలే మానెలే అని మేమున్నూ గప్పీపుగా ఊహించి ఈముహూర్తమునకే అంతా సిద్ధము చేసుకొన్నాము. ఈ సంగతి నీ మనస్సు లోనే ఉంచుకో. ఏదీ ఉత్తరం చదువూ. ఆ చదువుతాను, నూరుయ్యెడీ! మామయ్య కింట్లో వుండటాని కెక్కడ తీరుతుంది నాయనా! ఎవరో పరేతరావుగారట, డాక్టరు పరీక్ష ప్యాసయి యీ పూల్లో ప్రాప్తీసు చేయడానికి నాలుగు నెల్ల క్రింద వచ్చినాడట; ఆయన వచ్చినప్పటినుండియు మీ మామయ్యకు బొత్తుగా తీరటం లేదు నాయనా! సరే ఉత్తరం చదువుతాను విను. ఓహోహో మీ అల్లుడే వ్రాసినాడు! చింతలవట్టునుంచి రేపు సాయంకాలము ఆటుగంటలకు ఇక్కడికి వస్తాడట. రేపు మీరు మేళతాళాలతోటి పాలకీమీద తీసికొని రావలె. ఆయన నీతన్న బంగాళాదగ్గర ఉంటాడట. అక్కడికి మీరెదురుగా పోవలె. ఓరి మాతండ్రి! నాయనా! నీవు యెట్లా మర్యాదా దక్కిస్తావో! శాంతిమాట ఆయనతో చెప్పవద్దు. ఆయన గొప్ప పండితుడు గనుక, అదంతా చూచుకొని యిప్పుడు వల్లకాదని తిరిగి పోయినా నీ మజిదలు చెడుతుంది. ఇటువయిన జరుగవలసిన ఉత్తరక్రియ లన్నియూ నీ

ద్వారానే జరుగవలెనని యిదివరకే చెప్పి ఉన్నాను గదా. మేళగాళ్ళను, పాలకీని మాట్లాడు. స్వామిదయవల్ల ఈపూర్ణో వాళ్ళందరికీ ఆయుర్భాగ్యము చక్కగా నుండవలెనని భగవంతుని ప్రార్థిస్తున్నా నాయనా! ఈపను లన్ని నేను చేస్తానుగాని అలుగోజామేళముతో మీదంపతు లిద్దరున్నూ ఊరంతా పిలిచిరండి. ఆపని యివేళనే జరుగవలె. నేను వెళ్ళుచున్నాను. అంబేదను ముస్తాబుచేసి ఒకగదిలో కూర్చుండబెట్టు. ఏమో నీమఱదలిని నీ వేంచేస్తావో, నా కెందుకు ? సరే నేను వెళ్లుచున్నాను. పో.

ఏకాదశాధిక శతతమః పాతః = నూటపదొకండవ పాతము.

ఈకారాంతప్రీతింగో లక్ష్మీశబ్దః=లక్ష్మీ. ప్రథమైక వచనములో మాత్రము 'లక్ష్మీః' అనియుండును. తక్కిన దంతయు గౌరీశబ్దమువలె నడచును.

ఈకారాంత స్త్రీలింగఃశ్రీశబ్దః=లక్ష్మీ, భాగ్యము, సంపత్తు, శోభ.

ప్ర. శ్రీః- శ్రియా - శ్రియః; ద్వి. శ్రియం - శ్రియా - శ్రియః; తృ. శ్రియా - శ్రీభ్యాం - శ్రీభిః; చ. శ్రియై, శ్రియే - శ్రీభ్యాం - శ్రీభ్యః; పం. శ్రియాః, శ్రియః - శ్రీభ్యాం - శ్రీభ్యః; ష. శ్రియాః, శ్రియః - శ్రియోః - శ్రీణాం, శ్రియాం; స. శ్రియాం, శ్రియి - శ్రియోః - శ్రీషుః. సం. హేశ్రీః - హేశ్రియా - హేశ్రియః.

ఇటులే ప్రీః=సిగ్గు, భీః = భయము, ధీః = బుద్ధి. ఇవియును శ్రీశబ్దము వంటివే.

ఉకాకాంత స్త్రీలింగః స్త్రీశబ్దః=ఆడుచి.

ప్ర. స్త్రీ - స్త్రీయా - స్త్రీయః; ద్వి. స్త్రీయం, స్త్రీం - స్త్రీయా - స్త్రీయః, స్త్రీః; తృ. స్త్రీయా - స్త్రీభ్యాం - స్త్రీభిః; చ స్త్రీయై - స్త్రీభ్యాం - స్త్రీభ్యః; పం. స్త్రీయాః - స్త్రీభ్యాం - స్త్రీభ్యః; ష. స్త్రీయాః - స్త్రీయోః - స్త్రీణాం; స. స్త్రీయాం - స్త్రీయోః - స్త్రీషు; సం. హేస్త్రీ - హేస్త్రీయా - హేస్త్రీయః.

ఓ హో హో శంకరశాస్త్రీ! కో విశేషః! కాశీపురాత్ ఆస్మజ్జామాతా శ్వః సాయం ఆగమిష్యతి, ఆస్మాభి స్సర్వైర్ పృథిముభిరూయ, మేళతాలైఃసహ పాలం క్యాయాం ఆనేతవ్యః చంచమ్యాం అంబేదాయాః నిషేక ముహూర్తః, తస్మాత్ యస్మాభి స్సకుటుంబమిత్రపరివారైః శ్వఃసాయంప్రభృతి దినచంచకవ్యంతం అస్మద్గృహవప భవి తవ్యం. హంజే! ఆగచ్ఛాగచ్ఛ, కాలోఽతిక్రాంతః, ఇతోపి ఒహుత్ర గంతవ్య మస్మాభిః. భోభో మేళకరాః! నాదయత నాదయత. కోనురే టౌతి, (తస్య నాసికాయాం కంటకో లగ తు=వానిముక్కులో ముల్లువీరగా!) కరణస్య వీధ్యా అస్తాభి ర్వాహ్యభ్యుత్పవేన గంతవ్యం, పాలంక్యా మవరోపయత. హంజే, జామాతుః పాదాప్రక్షాళ్య వసంతేన ఆర్తికన్యకృత్వా దక్షిణపాదక్షేపపూర్వకం జామాతర మంతః ప్రవేశ్య, ఆగతా స్సర్వాపి కటే షూపవేశ్య, స్రక్పందనతాంబూలాదిభి ర్బహూ కర్తుం మాయావిరాయ మాదిశ. ఏతత్సమయే ఆఘోరపతి

సత్తిచేత్ ఆస్మాకం బహుధా ఉపాకరిష్యత్, సః పూర్వేష్యురేవ
 కుత్రవా గ్రామీణతరం గతః కిల. అనామకశాస్త్రి! మాం
 స్మరసివా! త్వం పాతకాల సావయ్యభావఃఖలు, తవ రూపం
 ఆతీవ (వినిమితం = మారినది). అష్టే వర్షాణ్యసౌ త్వం
 దృష్ట్వా అరే మర్కటరాయ! మాయావినామకః కథం నట
 తినా పశ్య. అయిమాను! నమస్కరోమి, హేశ్వశు! నమ
 స్కరోమి భోభోమహాశయాః! పాక స్సంసిద్ధః తత్ర గంగా
 లయే ఉష్ణోదకం అస్తి. స్నాతుకామాః స్నాత; నోచేత్పాదౌ
 ప్రత్యోశ్య శుచీభవత. సర్వేషామపి శుచివస్త్రాణి వాపితాని
 సంతి విస్తరాణి ప్రసారయత. మర్కటరాయ! సాంబశివ!
 యువాభ్యామపి (మధ్యంబద్ధా = నడుముకట్టి,) ఉష్ణాశవ్యం;
 నోచేత్పరివేషణం నచలతి ఆహా! తద్విషయే క స్సంశయః?
 ఉత్తిష్ఠరే మర్కటరాయ! అహం సంసిద్ధః. అరే ఈషదాచమ
 నంవా కురురే; (సంధ్యావందనకథా తథాస్తునామ = సంధ్యా
 వందనంమాట అట్లా ఉండనీగాని). (అరే తవ మాతృహారం
 హేమిభవతు=ఓరినీ ఆమ్మకడుపు బంగారంకాను.) సుధియః
 పంచే ఉత్పన్నః అహం సంధ్యాం నకుర్యాంరే! అర్ధాస్తమయ
 కాలవవ కుల్యాయాం సంధ్యాం నిరవర్తయంరే. రేమర్కట!
 అస్మిన్వత్సరే పుష్యమాసవవ కుల్యాం ఆబద్ధాఖలు, కుల్యా
 యాం జలం క్వాస్తిరే! ధిక్ మూఢ సాంబ! పూర్వేష్యురేవ
 కుల్యాయాం జలం ప్రవహతితి మాంప్రతి అన్యతశాస్త్రీ అవ
 దద్యే. సూపం సూపం. మామా, ఈషల్లవణం పరివేషయ.
 పానీయం పానీయం. అరేయ్, జామాతుః కిమపేక్షితంవా

సమ్యగ్విచార్య పరివేషయత; తథైవ. తథైవ. ఆయిజామాతః! తేన మధురపదార్థైః ఉచితవప్రీతి(ర్భవితు మర్వతి = కాబోలు.) నహినహి, అహం సమయ మనుసృత్య ప్రవర్తే. సత్యం సత్యం, త్వం సమయానుకూలం నహిసిరే భావ! ఆహా మర్కట రాయోవా? అలమటం తవపరిహాసేన; నాన్నా త్వం మర్కటఃఖిలు. నహినహి నామమాత్రేణై వాసా మర్కటః, కింతు చేష్టయాపి. ఆరే పశుపతే! త్వమపి మాం అపహససివా? మమ మర్కటోవా భవతు కుక్కురోవా భవతు నామధేయ మేవ మస్తి. గర్భాధానవరస్తు అనామకవపఖలు. త్వంతు పశుపతిః ఖిలు. ఆహా సత్యమేవ మర్కటోపి పశుః, త్వం పశుః; తస్మాత్తవా ప్యహం పతిరేవ. రేభావ అనామకశాస్త్రిక! త్వం భాష్యాంతవైయాకరణఃఖిలు. అనామకశబ్దస్య అఘోరశబ్దస్యచ అర్థభేదోఽస్తి రే? ఇదాసిం అర్థభేదో నాస్తి, నామ్న ఏవాభావే అర్థః కుత ఆయాతః! ఆత్ర అనామకశబ్దస్య ఇదాసిం అర్థసద్భావే మహా అనర్థవ ప్యాతే; అనర్థవ అఘోరః, అఘోరవచ అనర్థః. చధి చధి. పరివేషయత, రాతౌ కాలాతి క్రమణే సోమయాజిన స్సర్వేపి విస్తరా నుత్సృజ్య హలా యేరక. సర్వత్ర భోజన మాసీత్. అరే గంగాధర! బహిర్ద్వారే గంగాలయం స్థాపయిత్వా హస్తమశనాథం సర్వేషాం జలం ప్రయచ్ఛ; యూయం సర్వేపి ప్రాసాదోపరి ఉపవిశ్య చంచనావీని స్వీకురు. శంకరశాస్త్రిక! త్వం అతీవ అదృష్టవాక్, తవ జానూతా మహాపండితః ఇతఃపూర్వం అనామక శబ్దవిచారసమయే కథ ముత్తరం. దత్తంహం అశ్రుణోఃఖిలు.

మయా కింజ్ఞాయతే శాస్త్రవిషయః? ఏవంచ ఏతావంతి
వర్షాణి కష్టం సోధ్యా మితా విద్యా వృథాభవతివా? భోభో
మహాశయా! శ్వః దశఘంటావాదనసమయఏవ విస్తరాః
ప్రసార్యంతే ఏతదే వాహ్యానం యుష్మాకం సర్వేషాం; దయ
యా మమ గృహం పవిత్రమంతు భవంతః.

అయ్యా శంకరయ్యగానా! మేము ఇంటికి నెలవు
పుచ్చుకుంటాము. చిత్తము అనే అల్లునికి పక్క యెక్కడ
వేసినావు? మేడమీద దక్షిణపువైపుగదిలో వేసినాను. నాయనా!
అక్కడ వెళ్ళి పండుకో, కావలసిఉంటే టిఫిన్ లేటచిపెట్టుకో.
చల్లటిగాలి వీచుచుంది. మామా నాకిన్ని ఉపచారా లెందుకు?
నేను పరాయివాడనా యేమిటి? ఏమో నాయనా! యెనిమి
దేళ్ళకు నెలవుగా నేడుగదా నీమొగమును మేము చూచినది,
నాకూ మీఅత్తకూ కళ్ళకూడా బాగా కనపడవు. అలవాట
యిన దారిగనుక కళ్ళకు గంతలు కట్టినాసరే రాత్రికాని పగ
లుగాని ఆబిక్కచోటుకు మాత్రము నిరాఘాటముగా పోయి
రాగలను. కాని, ఇంకెక్కడికీ పదచలనముకూడా లేదు. ఏమి
టండోయి యిప్పుడా ఆమాటలన్నీ, బాగానేయున్నది. అల్లు
డితో చెప్పేమాట లివేనా? ఓసీ నీఆమ్మకడుపు బంగారంగానూ,
ఆయన మనకు అల్లుడులాగున్నాడటే? ఎంతవినయము, ఎంత
భక్తి, పండితుడిలక్షణ మట్లావుంటుంది. ఇప్పటికాలపు పొగరు
పోతులయితేగా, మరేం భయం లేదులే, యేమాట చెప్పినా
అభ్యంతరం లేదు. చూడు ఆ ఆఘోరపతికి వచ్చినవినాశకాల
ము! మొన్నటిరోజు అత్తమామలతో పోట్లాడి యెక్కడికో

లేచిపోయినాడట. మామగారూ ! ప్రాద్దుపోయినది పండు కోండి. నాయనా ఆప్పుడే యెక్కడ పండుకోవటం. ఇంకా నా భోజనం కాలేదు; మీ అత్త భోజనం కాలేదు. ఎవ రండోయ్ లోపల. మామా! యెవరో వాకిట్లో పిలుస్తున్నట్లున్నారు. ఎవరు వారు! నేను బొల్లిపెట్టిని. ఏం పనిమీద వచ్చి నావు? మాతాతయ్యకు జీవప్రాయశ్చిత్తంకూడా అయినది, మిమ్మును దబ్బిన పిల్చుకొని రమ్మన్నారు. ఓహోహో, ఆసం దర్భం వచ్చిందే! నాయనా! రేపు మాయింట్లో మా అమ్మాయి కార్యము. ఈనాల్గురోజులూ నే నెక్కడికీ రాను. సరే బాగానే ఉంది. వారంరోజులకిందనే, (బయనాపుచ్చుకొని = పణం గృహీత్వా) ఇప్పుడు రానంటావేమయ్యా? - కావలెనంటే నీడబ్బు నీవు పుచ్చుకో. నా కసందర్భం వస్తే నే నేమిచేస్తాను? అటవకు మా అల్లుడు వింటాడు. ఇట్లా కాస్త ఇవతలికిరా, మాట్లాడుదాము. మాభైరవభోట్లను కాస్త పిలువు. వాడితో నేను చెప్పుతాను; వాడంతా సప్లయిచేస్తాడు. ఇంతకు ప్రాణాలు పోలేదుగా. ప్రాణాలు పోకపోతే నేమయ్యా? మెల్లగా మాట్లాడవయ్యా. మెల్లగానే మాట్లాడుతాలే, ఆ చివరమాట మాతాతయ్యచెవులో ఆనవలెనట. ఆక్కడ పెద్దలెవరూ లేరు, మీరు రండి. సరే నేనేదో ఒక యేర్పాటుచేస్తాగాని నీవు పడ. నీ వెనకడితే వస్తున్నాను, లేదా భైరవాయనైనా పంపుతాను. ఎట్లాగయినా మీపని గడపితే సరిగదా. సరే నేను వెళ్ళుచున్నాను; ఆలస్యముచేయకండి. అట్లాగేలే పడపడ. ఏమిటం డోయిప్పుడుకూడా ఆగొడవేనా! నేనేం చేసేదే, ఆముండా

కొడుకును ఇవ్వేళ చావమన్నానులే! బైరవాయను పంపిస్తానులే. ఎన్నిగంటలయిన దిప్పుడు? పన్నెండు కొట్టినారు. ఇక పడుకుందాముచద. తెల్లవారుజామున లేచి వేడినీళ్ళు పెట్టి అల్లునకు తలంటిపోయి. అట్లాగే పోస్తాగాని ఆయన ఒప్పుకోవలెగా. నాయనా ఇదుగో దంతథావనానికి నీళ్ళు; కచ్చిక కావలెనా పుల్ల కావలెనా! అత్తయ్యా! తలుపు తియ్యా. ఎవరు వారు? నేను మాయావిరాయడను. నాయనా! నిన్న రాత్రి యిక్కడనే పండుకోమంటినిగదా, పండుకోలేదేమీ? ఇంట్లో కాస్త పనిఉండి వెళ్ళినాను. ఇవేళనుంచీ యీ నాలుగురోజులూ యింటికి పోనులే. నూతమ్మడివిషయములో నేను స్వయి చేస్తూవుంటాలే. బజారుపనులువగైరాలకు సాంబిగాడున్నాడు భోజనాలకు పిలవటానికి మర్కటరా వున్నాడుగదా, నీపని నీవు చేసుకో. ఆనామకశాస్త్రీ! మొగం కడుక్కో దబ్బున తలంటిపోసుకోవలె; మళ్ళీ వర్జ్యము వస్తుంది. మంగళహారతిచేస్తారట లోకలికిపో. ఆమ్మాయీ! నీవుకూడా రా పీటలమీద కూర్చోవలె. నేను రాను. చీ అట్లా అనరాదే. మీ ఆయన కనబడకుండా మధ్య తెరపడతాం లేవే మఱదలా! సుబ్బమ్మా! యేవైనా రెండు మంగళాహారపాటలు పాడుదూ. ఓసీవెఱ్ఱమ్మా నీకు రానిపాటలు నా కేమివచ్చునే! మాకోడలినే పాడుకొమ్మను. అబ్బో ఇంతవేడి పోసుకోలేను, కొంచెము చన్నీళ్ళు పొయ్యిండి. ఈవేడి చాలూ! చాలుచాలు. ఇదుగో చాకింటి బట్ట ఒళ్ళుతుడుచుకో. ఇవిగో మడిబట్టలు కట్టుకో. వెఱ్ఱమ్మా శంకరయ్య యేడీ! బజారు పోయినారు. ఇన్ని బియ్యమా

పసుపు కుంకుమా తమలపాకులు పోకచెక్కలూ కర్జూరపళ్ళు
కొబ్బరిచిప్పలు తెచ్చిపెట్టు. రెండుపీటలు వెయ్యి. శాస్త్రుల్లగారూ
అంతా సిగ్గముచేసినాను. మీ కేమయినా కావలసివస్తే నన్నడు
గుచుండండి. మాఅత్తయ్య పనితొందరలో ఉంటుంది. ఊ-
మేశం వాయింఛమను. ఆబ్బాయి! పీటలమీద కూర్చోండి.
పిల్లను పిల్చుకోరాండి. ఓం అయం మహార్యః సుముహూర్తో
అస్తూ.

ద్వారశాధికశతతమః పాతః=చూడకంజెరిందనపాతము.

ఉకారాంత స్త్రీలింగో భూశబ్దః=కనుబొమ్మ.

ప్ర. భూః-భువో-భువః; ద్వి. భువం-భువో-
భువః; తృ. భువా-భూభ్యాం-భూభిః; చ. భువై,
భువే-భూభ్యాం-భూభ్యః; పం. భువాః, భువః-భూభ్యాం
భూభ్యః; ష. భువాః, భువః - భువోః - భూణాం,
భువాం; స. భువాం - భువోః-భూషు. సం. హేభూః -
హేభువో - హేభువః.

ఉకారాంతః పుంలింగో గ్రామణీశబ్దః=ఉరిపెద్ద, గ్రా-
మాధికారి, గ్రామమునసభు.

ప్ర. గ్రామణీ - గ్రామణ్యో - గ్రామణ్యః; - ద్వి.
గ్రామణ్యం - గ్రామణ్యో - గ్రామణ్యః; తృ. గ్రామణ్యా -
గ్రామణీభ్యాం - గ్రామణీభిః; చ. గ్రామణ్యో-గ్రామణీభ్యాం-
గ్రామణీభ్యః; పం. గ్రామణ్యః - గ్రామణీభ్యాం - గ్రామణీ-
భ్యః; ష. గ్రామణ్యః - గ్రామణ్యోః - గ్రామణ్యాం.

స. గ్రామణ్యం - గ్రామణ్యోః - గ్రామణీషు. సం. హేగ్రామణీః - హేగ్రామణ్యో-హేగ్రామణ్యః. ఇటులే, అగ్రణీః = నాయకుడు, సేనానీః = సేనానాయకుడు.

అనామకశాస్త్రి! ఆచమనం కురు. అంబేదే! అనామకస్య హస్తే ఉద్ధరిణ్యా జలం స్థాపయ. శ్రీగోవింద; గోవింద; పూర్వోక్తైరంగుణవిశేషణవిశిష్టాయాం పుణ్యతిథౌ ప్రేతాంతర్యామి-భీ భీ, ప్రేతాంతర్యామితి వదసి కిం భోః. ఓహోహో! ప్రమాదః ప్రమాదః. రే భైరవ! ఇత్థ మాగచ్ఛరే. అపరాల కామశాస్త్రిగృహే మమ యాజ్ఞికపుస్తక మస్తి; ఈష దానయరే. మేళకాః! మేళం కురుత. శంకరశాస్త్రి! ఫలప్రదానార్థం నారీకేళపంచకం ఆనాయయ. ఏకరూపకస్య (వినిమయం = చిల్లరసు) ఆనాయయ. పూర్వేద్వయరేవ వినిమయః ఆనాయితః. సువాసినీః ఆహూయ అగ్నిహోత్రం ఆనయతేతి వద. ఏహోఽగ్నిహోత్రః. ప్రాతే తిలోదకముత్సృజ. తిలోదకం న, తిలోదకం న, సాక్షతోదకముత్సృజ. బ్రాహ్మణేభ్యః అక్షతా దేహిరే భైరవభట్ట! అయచ్ఛం. సుబ్బవధాని! ఆయాహి ఫలప్రదానం గృహీణ. శతమానం భవతి. వధూవరాభ్యాం నూతనవస్త్రాభరణాదీని యచ్ఛత. సుబ్రహ్మణ్యచయనినః! ఉపక్రమ్యతాం. ఓం శతంజీవ శరదో వర్ధమాన ఇత్యభినిగమో భవతి, ఇంద్రశేష్టాని, ఈమంస్తామా, అనయోర్దంపత్యోశ్శీఘ్రమేవ పునస్సంధానాధికారయోగ్యతాఫలసిద్ధి రస్తు. సంభావనార్థం బ్రాహ్మణా ఆహ్వాయత. భో భో బ్రాహ్మణాః! ఉత్తిష్ఠతోత్తిష్ఠత,

మహాకాల ఆసీత్, సర్వే పృథివీకారిణీమః; అస్మిన్నదసి అనధి
 కారీ కోస్తి? శంకరశాస్త్రి! అహం ఘనాంత మధీతవాన్,
 మమవిషయే జామాతరంత్రతి ఈషద్యధ. ఆయి సుధియః!
 యుష్మద్యుష్మత్సామధ్యాదికం సర్వమపి మమ జామాతు
 ద్విదితమేవ. సః స్వతః విద్వాన్ఘ్నః; యోగ్యతానుసారేణైవ
 యుష్మాన్ సంభావయతి. భోబ్రాహ్మణశ్రేష్ఠాః! స్నానార్థం
 గచ్ఛత; పాక స్సంసిద్ధః స్వయంపాకనియమవంతః ఆగత్య సామ
 గ్రిం గృహ్లాంతు. శంకరశాస్త్రి! రాత్రౌ సుముహూర్తః కతి
 ఘటికానంతరం నిశ్చితః సార్థనవఘటికానంతరం. తస్మి
 సాయంకాలభోజనం ఆప్తవాదనకాలాదర్వాగేవ భవేద్యది
 ప్రశస్తం తథైవ కారయిష్యామి. అద్య ద్వాదశఘంటాః
 నాదితాః ఆసీ త్కిం పరివేషణాదికం! ఆసీ దాసీత్. పరి
 షించత పరిషించత. అన్నాభిఘారం కురుత. ఆత్మనివేదనాం
 ప్రారభత. శంకరశాస్త్రి! ఆపాశనం పరివేషయ. ఘృతం
 ఘృతం హంజే! త్వం సువాసినీపంక్తౌ ఘృతం పరివేషయంతీ
 భవ. పూర్వసువాసినీనాం పంక్తౌ మలపాంబాం పరివేషయేతి
 వద. మాయావిరాయః అహంచ బ్రాహ్మణపంక్తౌ స్యావ.
 నూత్నదంపతీ సువాసినీ పంక్తౌ భోజనార్థం ఉపవేశయ. తత్ర
 రంగవల్లభ అలంకురు. దీపద్యయం స్థాపయ. తథైవ కరిష్యామి
 ంతు, పూర్వసువాసినీపంక్తౌ ఉపవేశయేయంవా, శుద్ధసువా
 సినీపంక్తౌ ఉపవేశయేయంవా! ఛీ ఛీ పూర్వసువాసినీపంక్తౌ
 నహి. భోస్సువాసిన్యః పరిహాసగానాని గాయత. ఆయి అం
 జేదే! అనామకస్య విస్తర్యాం ఈష దుచ్ఛిష్టం పాతయ.

అపేక్షితం యాచితవ్యం; త్యాజ్యం వానపేక్షితం; ఉపవిశ్య
సుఖేనైవ భోక్తవ్యం స్వస్థమానయైః; గయాశ్శార్థఫలిత
మస్తు. ఛీ ఛీ ఛీ తథా నవక్తవ్యం, ఇదం శ్రాద్ధం నఖలు! శ్రాద్ధే
తథా వక్తవ్యం. బ్రాహ్మణమహాశయా! అకాల స్సంవృతః,
పదార్థసౌష్ఠవం నాస్తి, సర్వాపరాధాః క్షమ్యంతాం అంగనా
మంగనా మంతరే మాధవం, మాధవం మాధవం చాంతరే
చాంగనా। ఇత్య మాకల్పితే మండలే మధ్యగః, సంజగౌ
వేణునా దేవకీనందనః॥ భోజనకాలే శ్రీగోపాలకృష్ణస్మరణ,
గోవిందా! గోవింద!

అయ్యా! చేతులకు వేడినీ శ్లన్నవి; అందరున్నా
చేతులు కడుక్కొని, ఈయెదుటింటి చావడిలో చాపలు
వేయించినాను గాని, అక్కడ కూర్చుండుడు. అరే సాంబ
శాస్త్రీ! తాంబూలములు తయారుచెయ్యరా. అన్నీ సిద్ధము
గానేయున్నవి గంగాధరుడు గిన్నెనిండా గంధము తీసినాడా
లేవా? గిన్నెనిండా గంధ మున్నది, పన్నీరుపోసి కలిపినాను.
ఒసే వెట్టిమ్మా, అట్లుడి విస్తట్లో వెండిగిన్నె కుక్క నోట
కాచుకొని పోతున్నదేవ్, కొట్టుకొట్టు. తలు పెవరు తీసివెట్టి
నారురా దిక్కుమాలినవాళ్లు? అబ్బాయీ! నీవు కాసేపు
యిక్కడుండు నాయనా! ఉంటాలే నీవు పోయి ముత్తైదువు
లకు సుపుమంకుమలు పెట్టు. చాకలవాళ్లకును మంగల
వాళ్లకును అన్నము వెయ్యండి. అంట్లు లెక్కపెట్టుకొని మఱీ
'వెయ్యండి. వాళ్లు లోమి తెచ్చినవెనుక, మళ్లీ లెక్కపెట్టి
అప్పుగించుకొండి. పాడుగువారి పాత్రసామానుకూడా ఉన్నది.

ఓయి యేమండోయ్, బొల్లిశెట్టితాత మళ్ళీ కాస్త గొణుగుగా నూట్లాడుచున్నాడట. వాడమ్మకడుపుకాలా, వాడిప్పు చెక్కడ చస్తాడే, మొండిముండాకొడుకు! మన యింట్లో ఈ రెండురోజులూ గడిపే చస్తాడు. ఆపద్దు మన చేతులో పడే దే లే. ఏమో మీనోటి వాక్యాన అట్లా కావలెగా. భయం లేదులే. దండాలండి శంకరయ్యగారూ ! ఎవరువారు ! నేను చుపావలినండి; మాతో నేమయిన ఇవ్వేళ పని ఉంటుందండి? ఓహో గంపలగూడెం చుపావతివా ! నాడు మాణ్ణిద్దన్నపుడు మేజువాడీలో నిన్ను చూడటమేగాని మళ్ళీ యెక్కడా, మా కంత భాగ్యమునకు నోచుకొనలేదుగా! పుట్టినదే ఒక పిల్ల. పరే యింకా నీవు గజ్జె కట్టుచున్నానూ ! మీదయ యుంటే ఇప్పుడే కాదు ఇంకా కట్టుతా ఇంకా కట్టుతా. నీవు కట్టగల వేమోగాని నే నంతటి పని చేయించజాలను. చింతేండినా పులు సెండలేదు; ఇంకా మీనో టుంగిలిమాటలు పోలేదు. రే టుంత! మీకూ మాకూ రేచేమిటి! ఆయితే సాయం కాలము నాబుగుగంటలనుంచి ఆరుగంటలవాకా కాస్త సాగించు. చిల్లమండి నెలపు పుచ్చుకుంటా. మంచిది. పరే తావధాన్లగారూ! మీరు ముహూర్తకాలమున కయ్యేటట్లు జాగ్రత్తవెట్టవలె సుమండ్రి. నా ఆభ్యంతర మేమీ ఉండదు. నాకు రాత్రికి భోజనము కూడా ఆక్కరలేదు. ఇవేళ షహా శయామావాస్య అనుకుంటాను. ఇప్పటినుంచే గర్భాధానపు గది వాక్కిలో అడ్డముగా పండుకుంటాను, సరేనా? సరేలేండి. అరేయ్ సాంబిగా! శంకరయ్య కెంత తెగువ పుట్టిందిరా!

బోగంమేళంకూడా పెట్టినాడు ఇవ్వేళ. ఈపిల్లవిషయములో మొదటినుంచీ, తెగువగానే ఉన్నాడు. ఇంతకూ మనవాడి అదృష్టం మంచిది. ఈదేరినపిల్ల అనాయాసముగా యింటికే వస్తున్నది. అనామకుడు ఈరెండురోజులనుంచీ బయటికే రాడే, అవతలికీ యివతలికయినా వెళ్ళడా యేమిటి? అంతవనీ రాలి కాళమందే జరుపుకొనుచున్నాడు. ఇందాక పీటలమీద కూర్చున్నప్పుడుకూడా, పిల్ల సిగ్గుపడుతుందని వేరుపెట్టి చీకటి గదిలోనే పీటలు వేయించినాడు. అట్లాగా సరే సరే, అరేయి మర్కటాయ్! ఆ గది వుందిగదా, దేవేంద్రభవనంలా గుంది. మేజువాణీ ఆవుచున్నది పోదాంరా. ఆవస్తున్నా, నీవుకూడా కాస్త. మంచి గుడ్డలు కట్టుకొనిరా; నేనుకూడా ముస్తాబయి వస్తాను. అట్లాగేలే.

త్రయోదశాధికశతతమః పాతః=నూటపదుమూడవపాతము.

ఇకారాంతనపుంసకలింగో దధిశబ్దః=పెరుగు.

సక్తి=తొడ; అక్షి=కన్ను; అస్తి=ఎముక.

ప్ర. దధి-దధినీ-దధిని. ద్వి. డిటా. తృ. దధ్నా-దధిభ్యాం-దధిభిః చ. దధ్నే-దధిభ్యాం-దధిభ్యః. పం. దధ్నః-దధిభ్యాం -దధిభ్యః. పు. దధ్నః - దధ్నోః - దధ్నాం. స. దధ్ని, దధని - దధ్నోః-దధిషు. సం. హేదధే, హేదధి-హేదధినీ- హేదధిని. తక్కిన మూడు శబ్దములును దధిశబ్దమువలెనే నడచును.

నకారాంతః పుంలింగః శ్వశబ్దః=కుక్క.

స్త్రీలింగములో (శునీ=ఆడకుక్క) గౌరీశబ్దమువలె

ప్ర. శ్వా-శ్వానా-శ్వానః; ద్వి. శ్వానం-శ్వానా-శునః;
 తృ. శునా-శ్వభ్యాం-శ్వభిః; చ. శునే-శ్వభ్యాం-శ్వభ్యః;
 పం. శునః-శ్వభ్యాం-శ్వభ్యః; ష. శునః - శునోః- శునాం;
 స. శుని-శునోః-శ్వసు; సం. హేశ్వక్-హే శ్వానా-హే
 శ్వానః.

వృద్ధాపి చంతావతి తమణీవ నృత్యతి, బహుకాలాత్ ఏత
 త్ప్రాంతదేశే అభినయవిషయే ఆత్మివనిపుణేతి విఖ్యాతా. ఆశ్రు
 ణోఃఖలు, కాంతో యాస్యతి దూరదేశ మితిశ్లోకం కథ
 మభ్యనయద్వా! ఆశృణవం ఆశృణవం. పశ్యపశ్య. అంచేద.
 యాసాకం-ఆఘోరః. న న న న, అనామకః, మల్లికాకందు
 కేన కథం ఘేలతివా! శిశిరర్తావపి మల్లికాపుష్పా శ్వానాయ
 యత్ కుతోవా శంకరశాస్త్రీ. ఏకపుత్రికావిషయఃఖలు,
 అత్యంతప్రేక్షా శుభకార్యం కారయతి. (యద్వచస స్తద్వచ
 ఏవకింతు=ఏమాట కాసూతేగాని) సమష్ట్యాం శంకరశాస్త్రీ
 ఆమాయకః; సర్వానపి విశ్వసితి. శవవహనవిషయే ఈషత్కా.
 తన్యం దర్శయతికింతు, వస్తుతః దయాహ్రిహృదయః. తస్య
 భార్యా నామ్న స్పద్యశ్యేవ, అతి వామాయికా. అంత
 స్తేహే టింభవతి పశ్య? భోజనానంతరంచేత్ మువచాతక
 కాలః అతిక్రమిష్యతీతి, ఆదౌ వధూవరౌ భోజయత్వా వీరోప
 ర్యుపావేశయత్. గర్భాధానఖండః చల తీదానీం. పరేతాన
 ధానీ పుస్తకాపేక్షవిద్యః నహీనహి, తస్య అపరకాండే పరి
 చయః అధికః; ప్రాతఃకాలే ఈషత్ సూపే పాదం ప్రావేశ్య

యత్. తద్వియా ఇదానీం పుస్తకం దృష్ట్వా కారయతి. సమష్ట్యాం అస్మత్ప్రాంతదేశే పూర్వాపరయోః ఆయమేవ (సనూపురకరః=అందెవేసిన చెయ్యి.) శంకరశాస్త్రి! వధూ వరౌ శయనగృహం ప్రావేశయం; [తత్ర మిధునవీటికాభి ర్భావ్యం = అక్కడ మిధునవిడెములు కావలె] పూగీఫలాని నాగవల్లీదళాని తామ్రఖండానిచ ఆనయ. అరే ధైరవభస్ట! తత్ర కంఠోలే సంతి; ఆనీయ పరేతావధానినే దేహిరే. తథైవ. భోస్సువాసిన్యః ఆలస్యం నూకురుత. ముహూర్తకాల స్సన్నిహితః. ఆస నిమిధునవీటికాః, బ్రహ్మగ్రంథ్యర్థం (సువర్ణనాణకేన భవితవ్యం = సువర్ణముద్రయా భవితవ్యం) గృహీణ, ఏషా సువర్ణముద్రా. ఆయి స్త్రీయః! బహిర్యాత బహిర్యాత, శయనగృహకవాటం పిథత్త పిథత్త. ఆసీ దస్మత్కర్మకలాః సకాలవప. ఆసంతరం అస్మద్భోజనాదికం యదా కదావా భవతు. మమ భోజనేచ్ఛా నాస్తీతి మధ్యాహ్నవ వావోచంఖలు. తథా న లభ్యశాన; యావద్రోచతే తావ దేవ ఆశాన. ఏతస్మిన్ శుభదినే ఏకభుక్తం న కతకవ్యం; త్వంతు ఆస్మాకం పురోహితః; ఉత్తిష్టోత్తిష్ట. విస్తరాన్ ప్రసారయత. సర్వేపి శుచీభవత. భో బాలికాః! కవాటరంధ్రేభ్యః కింపశ్యత. హంజే! కవాటరంధ్రాణి ఈష ద్దోమయేన పిథేహి, నోచే ద్బాలికాః సర్వాఅపి వధూవరౌ పశ్యంతి. కిమయే రుక్మిణి! తవ ముహూర్తకాలమయే సర్వమపి త్వయా జ్ఞాస్యతే, ఆద్య కింపశ్యసి? పర్యవేషయన్, విస్తరసమీపం

గచ్ఛ. ఏకాదశఘంటాః వాద్యంతే, శీఘ్రం తక్ర మానయత. ఆహో దామోదరరాయ ! త్వం కరణః లోకికః; అహంతు వైదికః; తథాపి పరమానుగ్రహేణ భోక్తు మాగచ్ఛః. కిం పరివేషితువా కిం నవా! ఏకం లక్ష్మకం శరివేషయస్వ. భోః శాస్త్రి! సర్వం సంపూర్ణం, ఉదరపూర మభాదం, న మాం నిర్బధాన. అరే మాయావిరాయ! గ్రామణ్యే స్రక్చందన తాంబూలాదికం ఆయచ్ఛః కిం ? ఆయచ్ఛ మయచ్ఛం, త్వం నదృష్టః కిల, మాంప్ర త్యుక్త్వా గ్రామణీ ర్గృహం మగచ్ఛత్. ఏతావతా కాలేన అస్మదీయశిరోభారః సర్వోపి పరమా త్మనా అవరోపితః. తాపుభావపి ఏకీకృతా. జామాతాచ అతీవ చండిత స్సంవృతః; తేనైవ కారణేన అతీవ యోగ్యశ్చ. అస్మాకం సవీవ జామాతా, సవీవ పుత్రః, సర్వస్వమపి సవీవ. ఆవాం దంఽతీ తయోఃపురతః నేత్రే నిమిలయేవచేత్ తదేవ అస్మదవేషితం భాగ్యం.

మామయ్యా! మూడునిద్రలూ అయినవిగదా; ఇక రేపు ప్రయాణము చేయడలచుకొన్నాను. పిల్లనుకూడా తీసుక వెళ్ళవలెనని నాయభిప్రాయము. నాయనా! మాపిల్లను నీచేతిలో నెప్పుడు పెట్టినామో అప్పుడే నీయధీనమయినది. కాని, ఇప్పుడే క్రొత్తగా కార్యమయినది గనుకనూ, నీ కక్కడ చెద్ద దిక్కైననూ లేదు గనుకనూ, ఇప్పటినుంచే, పాయి మెడకట్టు కోలేదేమో; ఇంకా నాలుగైదు మాసములపాటు నిదానించి తీసుకొనిపోతే బాగుంటుందేమో అని మూయిద్దరి అభిప్రాయ మూ; ఆపైన నీయిష్టము మతేమీ లేదు మామా ! ఎప్పటి

కయినా నాకు పెద్దదిక్కు వచ్చేది లేదుగదా. పెద్దయినా మీ కూతురే, చిన్నయినా మీకూతురే; కాశీప్రయాణమనగా మాటలా, తడవకు పాతికరూపాయిలకు తక్కువ కాదు. అక్కడ నుంచి మళ్ళీ నేనే రావలెగదా. నా కక్కడ చదువు పూర్తి అయినది. ఇకమీద గంగోత్తరిలోనో యెక్కడో ప్రవేశించు పలె. అక్కడనే నాకు ఉద్యోగముకూడా అయ్యేటట్లున్నది; అందుకోసము ఇప్పుడు పంపితేనే మంచిదని నాయభిప్రాయము. బాగానే ఉన్నదిగాని నాయనా! ఇదివఱకంతా యేమయినదో అయినది; నీకున్నూ యెవరూ వెనకాముందూ లేరు; మాకున్నూ మీయిద్దరికంటే దిక్కులేరు. ఈయిల్లు మీది, ఈవాటిల్ల మీది, మాకున్న ఆనాలుగు కానులు మీవి; మేమున్నూ పెద్ద వాళ్ళమయినాము, కళ్లు బాగా కనిపించవు, నిజానికి నిన్ను కూడా మేము గుర్తించనే లేదు, అల్లుడల్లుడంటే అల్లుడవే అనుకొన్నాము. నీవువచ్చి యెనిమిదేళ్ళాయె; యెంతోమారిపోయి వుంటావుగదా అని నిన్ను మేము నమ్మినాము. అక్కడికి కొందరమ్మలక్కలు, మీఅల్లుడేనా ఈయన, చిన్నప్పటిపోలిక ఏమాత్రము కానరాదమ్మా, అని మీఅత్తయ్యతో అన్నారట, యేడేళ్ళదాటితే మనుష్యునికి పునర్జన్మ వచ్చి పూర్తిమారిపోతాడని శాస్త్రమున్నది, మీ కేంలేలియు నని నేను ఖండితంగా చెప్పినాను. నూమగారూ నేను అత్తింట నుండను నాకంత దుర్గతి పట్టలేదు; ఇక వెయ్యిమాట లెందుకుగాని మంచిగా మీఅమ్మాయిని పంపండి; కావలసివస్తే మళ్ళీ నాల్గునెల్లకు నావిద్యార్థి నిచ్చి పంపుతాను. రెణ్ణెల్లపాటు మీ రుంచుకో

వచ్చు, మళ్ళీవానితోనే పంపవచ్చును. సరేలే నాయనా ! నీకు కోప మెందుకూ; ఏమేవ్, ఆమ్మాయి తాలూకు బట్టలువస్తే రాలు తగుపాటిగా సవరించి మూటగట్టు. ఇప్పుడు పిల్లను ఉంచడట, తీసుకొనే వెళ్ళుతాడట. అట్లాగే కట్టుతాను. దాని తాలూకు సొమ్మంతా యిక్కడే ఉంచుతామని చెప్పండి. అట్లాగే నాయనా అనామకశాస్త్రీ ! ఇప్పుడు సొమ్మంతా యెందుకూ ? అక్కరలేదు, అక్కడ నేవయినా అవసరం వస్తే కబురు చేస్తాను; అప్పుడు పంపవచ్చులేండి. మళ్ళీ యిప్పుడు కట్నాలెందుకు మామా ! ఏమో నాయనా ! మాముచ్చట మూడి నమస్కారము చేస్తున్నా, వెళ్ళొస్తాము అత్తయ్యా ! అనే అట్లా కళ్ళసీళ్లు పెట్టుకోరాదు. ఆమ్మాయి ! బండి యెక్కు, యేడవకమ్మా ! మళ్ళీ రెండు నెల్లల్లో ఒకమాటు పంపించు నాయనా ! అట్లాగే, నేనే తీసుకొనివస్తాను సరేనా. సాయిబూ ! బండి తోలవోయ్, మీకూతురిని పిల్చుకొరాండి, బండి 'యెక్కించండి' ఎక్కడికి పోయింది ? సావాసకత్తెతో చెప్పిరావటానికి పోయింది. అదుగో వచ్చింది. ఆమ్మా ! బండి యెక్కు. తుమ్ముచున్నారు కాస్త అగమ్మా ! యెవ రాయెదు రుగా వచ్చేది? సువాసినేవే లేరా మర్కటరావు! ఓరి నీఅమ్మ కడుపు బంగారంకానూ, ఇప్పుటి సువాసినీ కాదురా. ఓరి పిచ్చి వాడా! మళ్ళీ యెవడో ఒకడు వెళ్ళిచేసుకున్నాడు కాదట్రా, సందేహ మెందుకు ?

చతుర్థతాధికశతతమః పాతః=నూటపదునాల్గవపాతము.

న కారాంతః పుంలింగః పథిశబ్దః=మార్గము; ఋభు
యః=ఇంద్రుడు. పథిశబ్దమువలె. ప్ర. పంథాః - పన్థానౌ -
పన్థానః; ద్వి. పన్థానం - పన్థానౌ - పథః; తృ. పథా -
పథిభ్యాం - పథిభిః; చ. పథే - పథిభ్యాం - పథిభ్యః; పం.
పథః - పథిభ్యాం - పథిభ్యః; ష. పథః - పథోః - పథాం;
స. పథి - పథోః - పథిషు; సం. హేపన్థాః - హేపన్థానౌ -
హేపన్థానః. మన్థాః=కవ్వము. పథిశబ్దమువలెనే నడుచుచు.

న కారాంతః పుంలింగో యువశబ్దః=పడుచువాడు. స్త్రీ
లింగములో (యువతీ) గౌరీశబ్దమువలె. ప్ర. యువా - యువా
నౌ - యువానః; ద్వి. యువానం - యువానౌ - యూనః;
తృ. యూనా - యువభ్యాం - యువభిః; చ. యూనే -
యువభ్యాం - యువభ్యః; పం. యూనః - యువభ్యాం -
యువభ్యః; ష. యూనః - యూనోః - యూనాం; స.
యూని - యూనోః - యువసు. సం. హేయువశ - హేయు
వానౌ - హేయువానః.

అత్తయ్యా! నమస్కరోమి. క స్త్వం తాత! అహం
అఘోరపతి ర్నకిము! కుత్ర గత స్తాతః ఏతావత్పర్యంతం! కదా
అత్యాగతః! పూర్వేద్య రాగతోస్మి కాశీపురాత్. మాం
గ్రామేఽవసంతం వీక్ష్య అంబేదాయాః కార్య మకరోఃఖలు,
మమ నవిదిత మితి మవ్యసే కిం? సర్వమపి విదితం. కలిచినా
న్యాసః గత్వా! మాసద్వయ మాసీత్థలు; అహం ఏతద్ద్రామం

అద్య ఆత్మజం, పరేద్యురేవ తవ జామాతా కాశీపురా దాగ
 తఃకిల. తర్హి త్వం కాశ్యాం కుత్రావాతరః? అహం మాఘ
 శుద్ధపంచమ్యాం కాశీం ప్రావిశం; తత్ర విచార్యమాణే ఆనా
 మకః దేశం ప్రస్థితశ్చి అశ్రుణవం; అనంతరం హరిద్వారాః
 క్షేత్రాణి సేవిత్వా పునః కాశీం ప్రాప్తవాః. మాసద్వయ
 మాసీత్. ఆనామకగృహం వావాతరం. (తర్హి అస్మదం
 జేదాం దృష్ట్యైవ భవేః = అయితే మా అంజేదను చూచే
 వుంటావు) తత్ర క స్సంశయః? అంజేదా మవశ్యం. ఏతస్మాస
 ద్వయమపి అంజేదాకరపరివేషితం షడ్రసోపేతభోజనం ఆక
 రవం; ఆనామకః కః? మమ మాతృష్వస్థీయవీవ ఖిలు, తం
 దృష్ట్వా ఆప్తవర్షా న్యాసకః; తేన కారణేన సః మాం ఏతా
 వంతి దినాని స్వగృహే అస్థాపయత. అంజేదా ఇదానీం కథ
 మాస్తే ఇతిమన్యసేవా? అతీవ చతురా, అతీవ సరసవాక్,
 ఉత్తరదేశభక్ష్యభోజ్యాదీని సర్వాణ్యపి క్షణేనకర్తుం పర్యాప్తాః;
 ఏకమేవ వచనం ఏతస్మాసద్వయకాలమపి ఆనామకం వాహం,
 అహమే వానామకః; తథాకాలక్షేప మకరవం. అంజేదా
 సుఖేన వర్తతేకిల. అంజేదాం అతీవ సుఖయతి తవ జామాతా.
 కానిచిత్ ఔత్తరాహభరణాని అకారయత్. అపి చైకాం
 శుభవార్తామ ప్యానయం అత్తే! కా సా వార్తా? అంజేదా
 యాః (మాసోపేతశ్చి = నెలతప్పినదని) కాచన కింవదంతి
 ఉద్గతా. మయా దృష్టే అంజేదాముఖే తాదృశలక్షణాని
 సుస్పష్టం ప్రకాశంతేవ. (అస్మజ్జనకఃఖిలరే = మానాయన

గదరా!) అంబేదా కిమవదత్? పంచమమాసి పుంసవనం
 సీమంతంచ కస్తుకామః అస్తి తవజామాతాః తస్మాత్ అంబే
 దాసంబంధీని ఆభరణాని కానివా అత్తైవ సంతికిల, తాని
 సర్వాణి విద్యార్థిద్వారా ప్రేషయేతి మాంప్ర త్యవదత్.
 ఆఘోరపతే! అచామకస్య గృహే కేకే సంతి! తస్య కి మంబ!
 సఃమహాపండితః అనేకే విద్యార్థినః షోడశోఽచారాన్ కుర్వం
 తః తౌ దంపతీ సర్వదా నేవంతే! యుష్మదంబేదా రాజమహి
 షీవ వర్తతే; తుభ్యం ఆస్మన్నామాయచ నమస్కారాన్ ఆవ
 దత్ అంబేదా. ఆభరణవిషయే ఆస్మదనామకః లేఖ మేకం
 మామాయ ప్రేషయతికిల, శ్వోవా పరశ్వోవా కాశీపురాత్
 లేఖః ఆగమిష్యత్యేవ. కాలోతీతః ఆహం గచ్ఛామి; మామః
 గృహే నాస్తి కిం? దినచతుష్టయాత్ ప్రభృతి సప్తతిహా
 యనః కశ్చనజీవచ్ఛవః తవ మామం ఆతీవ బాధతే, సః ననా
 మ్రియతే నవా జీవతి = చావాచావడు, బ్రదకాబ్రదకడు;
 తస్మాత్కారణాత్ తత్ర గత స్తవ మామః. బాధమేన
 మామాయాపి శుభవార్తాం వద. తక్షైవ వదిష్యామి కింతు
 త్వం పునః సాయంసమయే ఏకవార మాగచ్ఛ. తక్షై వాగమి
 ష్యామి పంచఘంటాసమయే. మామం గృహీవవ తిష్ఠేతి వద.
 (తాత! త్వయా కియతికార్యేపి ఆగంతవ్యం పశ్యను=నాయనా
 యంతపనిడిన్నా నీవు రావలెనుమా) మావిస్మర మావిస్మర.
 తక్షై వాగచ్ఛామి. రే మర్కటరాయ! కవాట ముద్ఘాటయ.
 ఆయామి ఆయామి; ఆగచ్ఛంతః. అంతః కేపి నసంతిఖిలు!
 కేపి నసంతి సాంబ మేకంవినా. ఉపవిశ. ఉపావిశం. అరే

ఏతావత్పర్యంతం తాం క్వాప్తాపయః! తాంపదస్య రహస్యాఙ్గో
జ్ఞాతోవా? ఆ, జ్ఞాతః ఆస్మత్ కష్టస్థలవ వాస్తి సా. అస్మాకం
పూహః కేనాపి నజ్ఞాతఃఖయ! ఏతావత్పర్యంతం నజ్ఞాత ఇత్యేవ
మచూభిప్రాయః. శంకరగృహంప్ర త్యగచ్ఛః కిం? అగచ్ఛం,
శంకరగృహంచేన ఇదానీ మాగమనం. సః గృహే నాస్తి,
వెజ్ఞంబయాసాకం సంలక్ష్య అగతోస్మి; పున స్సాయం గమి
ష్యామి.

ఆప్రత్యేక మెక్కడ నున్నది? సాంచిగాడిదగ్గరనే ఉన్నదిగా!
ఏమిరా సాంబా! ఆప్రత్యేకము నీయెద్ద బాగ్రత్తగా ఉండిగద?
బహుబాగ్రత్తగా నున్నది. అది మనదగ్గరనే ఉండవలె; దాన్ని
బట్టి కొన్నిచూటలు మనము చేర్చి వేరే ఉత్తరము తయారు
చేయవలె. అట్లాగే చేతాములే. మాయావిగాడికి కొంచెము
మనస్సులో వేరే అభిప్రాయ మున్నట్లు కొంచెము సూచనగా
నాకు తెలిసింది. అట్లాగా, అయితేనేమి గాని, మనపన్నాగము
పూర్తి అగువరకూ వానికి వ్యతిరేకముగా నడవరాదు.
నచ్చారూ యింటికి! ఇందాక ఆఘోరకతి మీకోసం వచ్చి
పోయినాడు. కాశీనుంచి వచ్చినాడట; మన అమ్మాయి కులాసా
గానే ఉన్నదట; ఒకచిన్న శుభవార్తగూడ చెప్పినాడు. సంతో
షమేకదా. మన అల్లుడు తనవిద్యార్థిని ఇక్కడికి పంపుతాడట;
పిల్లలాలూకు సామ్మంతా అతనిచేతి కిచ్చి పంపవలెనట; అయి
దవ నెలలో అక్కడ పండుగచేసుకుంటారట; ఈ సంగతులన్నీ
చెప్పి వెళ్లినాడు. సామ్మనూట కేమిలే, మొత్తముమీద

భార్యాభర్తలు కులాసాగా ఉన్నారగదా. ఆ, చాలాకులాసాగానే ఉన్నారు; కావలసినంతమంది శిష్యులు ఇంటినిండా, సర్వోపచారములూ చేస్తుంటారట; మన ఆమ్మాయికూడా, (ఫలానిపిల్లకావద్దా=యోగ్యాశ్చితి,) అనిపించుకుంటున్నదిగాని, ఉత్తమొద్దుగా లేదట. మళ్లీ సాయంకాలము వస్తానన్నాడు. మిమ్మును ఇంట్లో ఉండుమన్నాడు. ఇక నెక్కడికీ ఈవేళ వెళ్లవలసినపనిలేదు. ఏమోయిఉఘోరపతీ! ఎప్పుడు కాశీకి వెళ్లావు, యెప్పుడువచ్చావు, యేమేమిసంగతులు? అత్తయ్యతో అన్ని సంగతులూ చెప్పివెళ్లానుగా; అత్తయ్య మీతో చెప్పలేదా? చెప్పినదిసరే, మా ఆమ్మాయిని నీవు చూచినావా? ఆమ్మయ్య కర్మమూ, సుమారు రెండునెల్లనుంచీ మీ ఆమ్మాయి చేతి భోజనమేనయ్యా. నెలతప్పినమాట నిజమేనా? ఆ, లక్షణాలు చూస్తే నిజముగానే కనబడుచున్నది! పండగ చేసుకున్నతరువాత మీరు త్వరము వ్రాస్తే యిక్కడికి పంపుతానని కూడా అన్నాడు. ఇక నే నెలవుపుచ్చుకుంటాను. మంచిది నేను ఎట్లుండి ప్రార్థన ఊరికి పోయి మళ్లీ సాయంకాలానికే వస్తాను; నీతో కొన్ని మాటలుమాట్లాడవలె; ఆవి మీ అత్తయ్యకూడా వినరాదు. అట్లాగేలేండి. అయ్యా, మెంకరయ్యగారి ఇల్లు యెక్కడ? ఇదేఇదే. అయ్యా, తమ దేయూరు? మాది కాషీ. మీ రెవరు? అనామకషాస్త్రిగారి శిష్యుడను. నాపేరు గణేశ భట్టాచార్యులు. ఇదుగో, నూషాస్త్రీగారు ఉత్తరమిచ్చారు. మెంకరయ్యగారే? ఇవేళప్రార్థన ఊరికి పోయినారు. ఈసాయంకాలానికేవస్తారు మేము అంతదాకా ఉండము, మమ్మును

ఓఘ్రిం పంపండి. ఆఘోరపతితో మీకు ఖబర్ చేసినారట మాషాత్రిగారు, ఆఘోరపతిని పిలిపించండి. ఇడుగో నీళ్ళు, కాళ్ళు కడుక్కోండి. నేను ఆఘోరపతిని పిల్చుకొని వస్తాను. ఆఘోరపతీ! ఆఘోరపతీ! తలుపుతీయ్యా. ఎవరు వాడూ? నేను వెట్టిమ్మను. ఏమత్తయ్యా, ప్రాద్దుగూకేవేళ వచ్చావు? నీ ఆల్లుడుగారి దగ్గరనుంచి యెవరో శిష్యుడుగారు ఉత్తరము తీసుకొని వచ్చారు. గణేశభట్టాచార్యులాయేమిటి! ఆవునవును, ఆయనే. మీమామయ్య డొల్లో లేరు. ఇంకా కాసేపటికి వస్తారంటే, అంతదాకా ఉండను; ఆఘోరపతిని పిల్చుకొనిరమ్మని నన్ను పంపించాడు. నాయనా! నీవు కాస్తవచ్చి ఆ ఉత్తరం చదివి సంగతేమిటో కాస్త కనుక్కోందూ. అత్తయ్యా! మతేంభయములేదులే; ఆయనను నేను బాగా యెలుగుదు, ఇడుగో వస్తున్నా. ఏదీ వుత్తరం. నమస్కార్ నమస్కార్ - ఆయాహి ఆఘోరపతీ!

పంచదశో త్తరశతతమః పాతః=నూటపదు నేనవపాతము.

చకారాంతః పుంలింగః ప్రాకోశబ్దః = పూర్వం. త్రీలింగము (ప్రాచీ) గౌరీశబ్దమువలె నడచును. ప్ర. ప్రాజ్ - ప్రాంచౌ. ప్రాంచః; ద్వి. ప్రాంచం - ప్రాంచౌ - ప్రాచః; తృ. ప్రాచా. ప్రాగ్భ్యం. ప్రాగ్భిః; చ. ప్రాచే. ప్రాగ్భ్యం. ప్రాగ్భ్యః; పం. ప్రాచః. ప్రాగ్భ్యం - ప్రాగ్భ్యః; ష. ప్రాచః - ప్రాచోః. ప్రాచాం; స. ప్రాచి. ప్రాచోః. ప్రాచుః; సం. హేప్రాజ్ - హేప్రాంచౌ. హేప్రాంచః.

హాకారాంతః శ్రీలింగః ఉపానచ్చబ్జః= పాదరత్న, చెప్పు.
 ప్ర. ఉపానత్ (ద్) - ఉపానహా - ఉపానహః; ద్వి. ఉపానహం -
 ఉపానహః - ఉపానహః, త్స. ఉపానహః - ఉపానద్భ్యాం. ఉపా
 నద్భిః; చ. ఉపానహే - ఉపానద్భ్యాం - ఉపానద్భ్యః; పం.
 ఉపానహః - ఉపానద్భ్యాం - ఉపానద్భ్యః; ష. ఉపానహః -
 ఉపానహోః - ఉపానహోః; స . ఉపానహే - ఉపానహోః -
 ఉపానత్సు; సం. హేఉపానత్ (ద్) - హేఉపానహా -
 హేఉపానహః.

అహో గణేశభట్టాచార్య ! నమస్కారః, కదా ఆగ
 మనం, కా కథా ? యుష్మద్గురువర్యణాం క్షేమంఖలు, కుం
 యుష్మద్గురువత్త్తి అనామయాఖలు. ఆయి ఆఘోరపతే !
 సర్వేపి కుశలినః, అస్మద్గురుచరణాః ఇమం లేఖం దత్వా
 భవద్ద్వారా లేఖానుసారేణ సర్వం కార్యం సాధయిత్వా అను
 పదమేవ ప్రాయాహీ త్యాజ్ఞాపయన్ తాత ! ఆఘోరపతే !
 లేఖ మీష త్పుత. పతామి శ్రుణు. శ్రీమద్యజునయాజునాది
 పట్కర్మనిరతానాం శ్వశురపాదానాం చరణాంతికం నమ
 స్కారపూర్వకం అనామకేన భవజ్ఞామాత్రా ప్రహితో లేఖః.
 ఉపరి. చి||ల||కుం|| యుష్మత్కుమార్యాః మాసోఽతీతః, పంచ
 మే మాసి సీమంతోన్నయనపుంసవనాదికం కర్తుకామః అస్మి.
 అతః అస్మత్ప్రియశిష్య గణేశభట్టాచార్యద్వారా ఆయుష్మ
 త్యాః పసనాభరణాదికం సర్వస్వం ప్రేషయతేతి ఆభ్యర్థయే.
 తత్రభవతః శ్వశురపాదా కుం|| శ్వశ్వైచ మదీయనమస్కా
 రాః సమర్ప్యంతాం. ఆభరణాదికం దత్వా అనుపదమేవ గణేశ

భట్టః భోజనంవిన్నైవ ప్రహీయతాం. ఇతరత్సర్వం అఘోరపతి
 ద్వారా యుష్మాభి ర్థాయతవ. ఇత్యనంతసతయః. అనామక
 కరలిపిః. కిమరే అఘోరపతే ! అనామకః - ఏవంప్రకారేణ
 లేఖ మలిఖత్వలు- ఇదానీం మయా కింక ర్తవ్యం? తవ మామః
 గ్రామే నాస్తిఖలు. అస్తమయాత్పుర్వమేవ ఆగచ్ఛతి, తావ
 త్సర్వంతం ప్రతిపాలయేత్సుక్తే, గణేశభట్టాచార్యః తావత్స
 ర్వంతం ననిరీక్ష్యే ఇతివదతి. ఆభరణాదిదానే కింవా, అదానే
 కింవా ! లేఖస్తు జామాతృసకాశా దాగతః; మామస్తు గ్రా
 మాంతరంగతః; ప్రాయశః అద్యసాయం ఆగచ్ఛామి. త్వత్ప్రే
 వాగచ్ఛత్. శతథా కఠివయనిమేషైరేవ ఆగమిష్యత్యేవ. తా
 వత్సర్వంతం ఆస్య ఆవకాశః నాస్తికీల, ఆలోచనాం బ్రూహిరే
 అఘోరపతే ! మమ మతిః దధిప్రీహిమేనన ఇ వాస్తి. అత్తే !
 మాన్వైషి, అంటేవాసంబంధివసనాభరణాదికం సర్వస్వం గణేశ
 భట్టాచార్యాయ అర్పయ. ఇతఃపూర్వమేవ ఏతద్వృత్తాంతం
 పర్వమ శ్యవోచంఖలు త్వాంప్రతి. మామః ఆగత్య కుశ్యతి
 దేత్ అహం ప్రత్యుత్తరం దాస్యామి. అఘోరపతే ! త్వయి
 విశ్వస్య దాస్యామి. తథైవ దేహి, కాచిదపి భీర్నాస్తి. తాత,
 గణేశభట్టాచార్య ! (ఈషద్వైషమ్యం=కొంచెమెచ్చుతగ్గుగా)
 దశసహస్రమూల్యమితం ఇదం వసనాభరణాదికం. ఇతివ
 జాగ్రత్తయా నయ. ప్రవేశానుసదమేవ మమ జామాత్రా
 పర్వస్వం లబ్ధమితి లేఖం లేఖయ. తత్ర సీమంతోత్సవానంతరం
 అంటేవయాసహ జామాతరం అత్రాగచ్ఛతి వద. తథైవ
 తథైవ; అహం గచ్ఛామి, షంకరశాస్త్రిణే మమ నమఃకూర్తా.

వదః ఆఘోరపరే! సూర్యాస్తమయా త్రాగేవ గ్రామాంతరం
మయా ప్రవేష్టవ్యం, సూర్యశ్చ ఆస్తాదిం ప్రాప్తం సంసిద్ధః.
మమచ వేళా నాస్తి, ఆయందేశః చోరభూయిష్ఠః ఇతి గురు
చరణై రుక్తం. షంకరశాస్త్రిణాం దర్శనం కర్తుం మమావ
కాశవస నాస్తి. మమాపరాధః తమ్యతామితి మమస్థానే
త్వయా షంకరశాస్త్రి ప్రార్థయితవ్యః, అహం యామి. గణేశ
భట్టాచార్య ! ఆలస్యం మాకాక్షిః, ఆయ మతీవ పాపిష్ఠదేశః.
శీఘ్రం చల చల. యుష్మద్గురవే ఆస్మదీయ షేమసమాచారం
నివేదయ. తథైవ, త్వం నివర్తస్వ. జాగ్రత్తయా గచ్ఛ గణేశ
భట్టాచార్య !

ఏమండీ, ఇంకొక్కగడియముందుగా వచ్చినట్లుంటే మీతో
కూడా మాట్లాడిపోయేవాడేఆయన, కాస్తవ్యవధానమయింది.
ఆయనా వెళ్లాడు, మీరూ వచ్చారు. యెవరే, ఆయ నెవరు?
గణేశభట్టాచార్యగారు. గణేశభట్టాచార్యగారెవరే! ఆయ్యోస్తార
బ్ధమా, మీదంతాచేదస్తమేనండీ, మొదటికివస్తూవస్తారు! మూట
క్కడపెట్టి గుట్టాన్ని దిగి కాళ్ళకడుక్కోండి, ఇట్లాకూర్చోండి,
సంతోషవార్త సావకాశముగా చెపులానూ. ఏడిసినట్లే ఉంది,
ఊ, కూర్చున్నా చెప్పు సంతోషవార్త యేమిటో. ఏడిహేను
రోజులక్రిందట మన ఆఘోరపరి కాశీనుండి వచ్చాడా లేదా?
రాలేదని యేగాడిదొడుకన్నాడె యిప్పుడు; వచ్చాడూ, వస్తే.
నేమీ! ఆట్లాతొందరపడలా రేమీ, చెప్పుతున్నా గా సరే
దబ్బిన చెప్పు. అప్పుడు ఆఘోరపరి మన ఆమ్మాయొక్క
సంగతి మనతో చెప్పలా! చెప్పాడు, చెప్పిలేయేమీ యిప్పుడు!!

యేమీ లేదండీ, మన అల్లుడుగారు తనశిష్యుణ్ణి ఉత్తరమునహా
 సంపినాడండీ. ఓసి నీఅమ్మకడుపు బంగారముగానూ, కొంప
 ముంచావా యేమిటేవ్! కొంపముంచటమేమిటండీ మీదంతా
 చేదస్తం, శుభం యెప్పుడు కలకవలెనో, అశుభం యెప్పుడు కల
 కవలెనో మీకు తెలియదు, యిన్నే లోచించివది; యేంభాగ్యం;
 మీవృత్తే అటువంటిది. మీపుట్టింటివారివృత్తిమటుకు తగ
 లిట్టదాయేమి! నిన్ను నాలుగువేలు పోసి కొనుక్కుంటినిగా.
 ఇపు డేమిలాభం మీరు నూవాళ్లను ఎత్తిపాడిస్తే. ఇప్పుడా
 మాటలన్నీ యెందుకు, అసలుసంగ తేమో చెప్పవే దబ్బున-
 అమ్మాయి కులాసాగానే ఉందట; రేపు పంచమినాడు పండుగ
 చేసుకుంటారట; అందుకోసము పిల్లసొమ్ముయానత్తూ విద్యార్థి
 చేతి కిచ్చి పంపమని అల్లుడు ఉత్తరము వ్రాశాడు. సొమ్మంతా
 యిచ్చావా యేమిటి! బాగానే ఉంది, సొమ్మయ్యకపోతే, అల్లుడికి
 కొంపమురాదండీ; ఒక్కగానిఒక్కపిల్లగదా! ఓసి నీఅమ్మకడుపు
 కాలా, (కొంప మునిగిపోయిందిగదే=గృహ మమజ్జభలురే!
 ఆవుత్తరమేదే! అంతా మీకుతొందర; ఆఘోరపతి వద్దకుంది
 కావోలు. ఆఘోరపతి, ఆఘోరపతి! తలుపులియ్యానాయనా
 యేంమామయ్యా ఉర్నిం చెప్పబోచ్చావు! మాకొంప ముని
 గింది రారా నాయనా! మీ అత్తయ్య యెవడిచేతికో సొమ్మంతా
 యిచ్చిందట. నీదగ్గర మాఅల్లుడు వ్రాసిన ఉత్తర మున్నదటే
 యేదీ! అయ్యో నాదగ్గ రెక్కడున్నదీ, మళ్లీ భట్టాచార్యై
 నీసుకొపోయినాడు. ఆరి పేడమ్మకడుపు కాలా! యేదోవను

పోయినాడురా వాడు? ఇప్పుడు నీ కెక్కడ అందుతాడు? చింతల వట్టుదోవను పోయినాడు. గుర్రాన్ని వేసుకొని పోతా వాడి జీవాని కేడుస్తూ. అరేయి అరేయి నిలునిలు, ఇందాకటిసుంచీ నడిచి నడిచి ఉన్నది గుట్టం, అందుచేత బాగాపరిగెత్తదు. ఈ బొన్న చేలోకి పోయినట్లున్నాడు దొంగముండాకొడుకు, మనము కూడా బొన్న చేలోకేపోదాము. ఓరివీడమ్మ కడుపుకాల్లా శంకరాయగాడు గుట్టం వేసుకొని వస్తున్నాడురా; రెండు మైళ్లు వచ్చాముగదా యిక భయములే దనుకున్నాను. అయిళ్ళుటికీ నావెంట దగిలి చేలోకి వచ్చాడు. ప్రాద్దు గూకిందిగదా, వాడికి చత్వారము, నన్ను కనుక్కోలేడులే; అయినా గుట్టాన్ని మనము మించగలమా? కానీ ఒక ఉపాయము చేలాము. ఈ మంచె యెక్కిముసుకు వేసుకొని కూర్చుందాము. ఏయ్, ఎవ రాచేనంతా పాడుచేస్తూ గుట్టాన్ని వేసుకొవస్తున్నార? నాయనా! నేను శంకరయ్యనులే. యేమండోయి శంకరయ్యగారూ! యాడికి బోతుండార? పాద్దుగూకి బయల్దేరాచే! నాయనా! నివ్వెక్కడున్నావు? మంచెమీద ఇట్లా యెవరయినా మనిషి పోయినాడా? ఇట్లా పడమరగా ఒకమూటేసుకొని పోయిండు. నీవెవరు? నేను మాదిగ పోతాయను. మాయింట్లో సొమ్మెత్తుకొ పోయినాడురా యెవరో. అట్లా అయితే యీగుట్టాన్ని మంచెకు కట్టేసి, మీరు సప్పుడు సెయ్యకుండా పొండి, అక్కడ దొరకవచ్చు.

షోడశాధికశతతమః పాతః=నూటపదియాటవపాతము.

నకారాంతసపుంసకలింగో నామశబ్దః = పేరు.

ప్ర. నామ - నామ్నా, నామనీ - నామాని; ద్వి. డిటో. తృ. నామ్నా - నామభ్యాం - నామభిః. తక్కిన విభక్తులన్నియు, ఈపుస్తకము ౩౫ పుటలోని మహిమశబ్దమువలె నడుచును.

నకారాంతసపుంసకలింగో బ్రహ్మశబ్దః = పేదము, పరమాత్మ. కర్మశబ్దమునిట్టిదే = కర్మ. ప్ర. ద్వి. బ్రహ్మ - బ్రహ్మణీబ్రహ్మణి తక్కిన విభక్తులున్నూ పులింగబ్రహ్మశబ్దమున కన్నివిభక్తులున్నూ, ఈపుస్తకము ౩౫ పుటలోని ఆత్మశబ్దమువలె నడుచును. పులింగ బ్రహ్మశబ్దమునకు, బ్రహ్మ దేవుడు=చతుర్ముఖబ్రహ్మ ఆర్థము.

అగచ్ఛత్ శంకరశాస్త్రి రాండేయః, ఆహం మంచాదవరుహ్య, ఏతేనై వాశ్వేన ప్రాజ్ఞార్థేణ పలాద్యైః శంకరః పశ్చిమమార్గేణ యాతః. ఆరే పోతాయా! క్వాసిరే, ఆహో మంచోఽరిష్టితః పోతాయనామకః ఇతి ఆహం భ్రాంతః; సవన అస్మత్స్వస్వాపహరి చోరః. కిం మమ దౌర్భాగ్యం! స జాల్మః వసనాభరణాదికం గృహీత్వా గతశ్చేద్యచ్ఛత్రు. ఆశ్వమ వ్యయచ్ఛంఖలు తస్మై. ఇతఃపరం కిం కుర్యాం? దైవానుకూల్యం నాస్తిరే తాతా! సూర్యాస్తమయః ఆసీత్. ఈషవీషదిన తమః దిశః వ్యాప్నోతి; ఇదానీ మహం కథం గృహం ప్రవిశేయం? ఏతజ్జ్వలత్తేత్రం ఆతీత్య కథం బహిః పతేయం? మార్గః కుత్రేతి మార్గయేయం? కంటకాశ్చ

పాదయోగం. సర్వస్వనాశోఽభవతి త్యుద్వేగేన ఉపా
 నహా పరిత్యజ్యాగతోస్మి, హా ఈశ్వరా, కామమగతిః!
 కోసురే షేత్రే క్రందతీవ; కస్త్యం జాన్తతేత్రే! కస్కో
 త్రభోః! అహం శివశంకరశాస్త్రీ, మమగతిః ఏవ మభూత్,
 ఈష దాగచ్ఛ తాత! అస్మిన్ జాన్తతేత్రే మార్గం అపశ్యత్
 పరిభ్రమామి; మాం ప్రథమతః బహిః పాతయ. అనంతరం
 మమ చిత్తక్షోభం సవిస్తరం కథయిష్యామి. అబ్రహ్మణ్య
 మబ్రహ్మణ్యం; శాంతం పాపం; ఆయాహి జరత! అహం
 బలభద్రరాయః, చింతలపట్టుగ్రామే ఈషత్కారాధీ అగతః.
 అతః ఏతావత్సర్వంతం కాలవిశంబః ఆసీత్; పునః గృహం
 గచ్ఛామి. తాత! త్వం దేవ ఇ వాగతోసి; కిం కథయేయం మే
 చిత్తక్షోభం! ఏవ మేవ మాసీత్. అంతతః అశ్వోపి చోరేణ
 హృతః; యథాకథంవా గృహే పాతయేశ్చేత్ తవ ఉపరే
 జనిత్వా త్వదృణా ద్విముక్తో భవేయం నూభైషిః; మమ
 వాస్తవం గృహీత్వా ఆయాహి; ఏష మార్గః ఇతథతః, తత్ర
 గర్తః వర్తతే. అయం అస్మత్తటాకఘట్టః; బాధం కింతు
 తవగృహిణీ తం భటాచార్యం కథం విశ్వస్య తస్మై సర్వస్వం
 అయచ్ఛదోః! (తస్యః కథా తథాస్తు = ఆవిడమాట అట్లా
 గుండనీ) సర్వజ్ఞఇతి రుదక్ అహం కి మాక్రందం, అశ్వమపి
 తస్మై సమర్ప్య హస్తా మర్దయమానః రోదిమిఖిలు! దైవాను
 కూల్యాభావే సర్వోపి ప్రమాద్యత్యేవ. సత్యం సత్యం. ఏత
 దేవ యుష్మద్గృహం అహం గచ్ఛామి. తాత! చిరంచీవ బల
 భద్రరాయ! హంజేరండే! కవాట ముద్ధాటయ. ఆసీ దావయోః

తురకర్మ సంపూర్ణం. నిక్షిప్త నిక్షిప్త ఆస్మత్ప్రాణసమానం
 సర్వస్వం కస్మైవా భటాచారాయ సమార్పయావ; త్వం తత్ర
 రుదిహి; అహం అత్ర రుద్యాం. ఏతస్మిన్ద్రామే వైదికజనమధ్యే
 అహమేవ ఈషద్ధనవానితీ బహునానాం హృదయదాహః
 వర్తతే. తేనర్వేపి తుమాగ్నయశ్చ అవకాశం లభ్యా ఆస్మద్ధృహ
 మదహా. గర్భాధానార్థం ఆగతః పురుషః ప్రథమతః ఆస్మ
 జ్జామాత్రైవ నభవతి కింవా ఇతి మమ మనసి సంశయః ఉదే
 తిదానీం. ఏతద్విషయే ముహూర్తదినేష్యేవ కానిచిద్వచనాని
 మయా శ్రుతాని; తాని సచున్వయీకర్తుం నాపారయం.
 ఇదానీం(యుష్మద్భిరుక్తే=మీరంటే) జ్ఞప్తి రాగచ్ఛత్తి, (అంబేదా
 అవదత్థు=అంబేదా చెప్పినదిగదా) దినత్రయేపి ఆస్మజ్జామాతా
 అంబేదాం హస్తేనాసి నాస్పృశత్కిల, నాప్యవైక్షతకిల,
 నూతనత్వాత్ లజ్జయా తథాకరోత్కిలంవా ఇతి మమాభి
 ప్రాయః. థిక్ రండాత్మ తే! తథైవ మాంప్రతికిమర్థం నావోచః!
 మమ కింజ్ఞాతం ! బహవః జామాతరః లజ్జయా ఏవం కుర్వం
 త్యేవ. సః లో కాచారవవ ఖల్వీతి తూష్ణీ మాసం.

అయ్యోకర్మమా, సొమ్ముపోవటం కాకుండా పిల్లకూడా
 పోయేగదే చేదస్తపుముండా ! అల్లుడట వీడమ్మకడుపుకాలా,
 ఏఅల్లుడో వీడు, పిల్లకూడా కులభ్రష్టయి పోయినదేమోగదా
 స్వామీ ! ఒరేఅఘోరాయ ! నేనురెండుమైళ్ళు వెళ్లేసరికి, గుట్టం
 వేసికొని శంకరాయ వచ్చాడు; ఆగుఆగుమన్నాడు; ఇంతలోకే
 బొన్నచేలో బొరబడి మంచెక్కి కూర్చుండి శంకరయ్యను
 మంచెద్గిరికి రానిచ్చి గుట్టాన్ని మంచెకు కట్టివేయించి.

శంకరయ్యను పడమరగా పొమ్మని నే నాగుట్టాన్నేసుకొని సొమ్మతీసుకొని తూర్పుగా పారిపోయినా. భేష్ సాంబిగా, బాగా చేశావురా. ఇక్కడికి బాగా పొగరణగింది శంకరయ్యకు. మన విషయములో అనుమానపడకుండా అనామకునితో జాగ్రత్తగా ప్రమాణంచేయించుకొని బందోబస్తుచేసినావా ! అయ్యో పెట్టివాడా ! నే నంతమాధత్వముతో నుంటానురా ? వానితో మన పన్నాగము యావత్తు చెప్పినాను. ఈ అయిదారుమాసముల నుంచీ శంకరయ్య పెట్టిమ్మా కడుపునిండ అన్నం తినుట లేదు. కంటినిండా నిద్ర పోవటము లేదు. శంకరయ్య మునుపటివలె పీనుగులు మోయుట లేదు; పోయినా బేరం లేదు. చాలు మనకు కావలసినదే అది. ఇక ఆపుత్తరమును ప్రయోగించవచ్చుగా. ఆ, ఆవీజమాసముదగ్గరకువచ్చిందిగనుక, కాశీలో నే పోవుటలో పడేయించు అట్లాగే యేర్పాటుచేశాలే. శంకరయ్యగారూ ! నట్టేడుత్తరము వచ్చినది; అణాయిచ్చి పుచ్చుకొండి. యెక్కడి నుంచినచ్చినదిరా ? కాశీనుంచి, ఇదుగో ఉత్తరము. అనేమనకు ఉత్తరము చదవటానికి గతి యెవ డున్నాడూ, ఆ ఆఘోరాయ ముండాకొడుకేగా, వాణ్ణిపిల్చుకొనిరా. యేంమామా వచ్చాను. నాయనా! నల్లరిలో తలయెత్తుకోటానికి లేకుండా అయిపోయే గదా నాగతి; ఈకుట్రలో నీవుకూడా చేరావనే నాఅభిప్రాయం. అయ్యోమామా నీవువృథాగా గుట్టాన్ని యెవడితో సమర్పించు కొని వచ్చావుగాని, నీసొమ్ము యెవ్వరూ యెత్తుకొనిపోలేదు మామా ! పరేకానీ కాస్త యీపుత్తరం చదువు. ఆ, చదువుతా. శ్రీమామగారికి నమస్కారములు. ఉపరి|| మీరు రాశిన

తృతీయ భాగమునందులక్రిందనే చేరినది. తమ సెలవుప్రకారము ఆశ్వీజమాసంలోవచ్చి శాంతిచేసుకొని కార్యం చేసుకొంటాను. ఆశ్వీజపర్వ పాడ్యమినాటికే నేను మీ గ్రామము చేరువాను. మాసినతల్లికొడుకు గణపతివారా పిల్లకు వసనాభరణాదులు, వసువు, కుంకుమయూ నూఘమాసమునాటికే సంపించున్నాను, చేరియేయుండును. ఎందుచేతనో మీయొద్ద నుండి బాబు రాలేదు. ఇంటిమనిషి వస్తున్నాడుగదా అని నేను అప్పుడు మీకు బాబు వ్రాయలేదు. చిత్తగించవలెను. ఇంతే సమస్యకములు. అయ్యో అయ్యో ఇంకేమున్నది నూకొంప మునిగేహోయింది! ఇంకా ఆనుమానంలేదున్నాము, ఈపుత్తరముతో పూర్తిచేయునది. అయ్యో అంబేదా! యెవడిపాలయితివే తల్లీ! ఏమిట్రామటి ఆఘోరాయా! పిల్లేదిరా సామ్రేదిరా, ఈపుత్తర మేమిటిరా! రేపు మాఅల్లుడొస్తే యేంచేసేదిరా వైవమా! చెప్పవేమిరా ఆఘోరపతీ! మామా! ఇదేమిటో నాకూ వింతగానే ఉండయ్యా. అయినా చూతాము. పాడ్య మనగాయెన్నాళ్లొంది, యెల్లుండేగా, యెవరిస్తారోరానీ. నేవెల్లి వస్తాడు. చూచావటే ఆఘోరాయ మెల్లగా జారుతున్నాడు. ఈదుర్మార్గ మంతా వీడిదే; ఆనుమాన మెందుకు? యేంచేసి వచ్చావురా! ఉత్తరంచదివి వినిపించివచ్చా. మొగుడు వెళ్లము లబ్బున మొత్తుకొనుచున్నాడు(అలగోడు బాలగోడుగానున్నది= గోక్షోభః వత్సక్షోభ ఇవాస్తే.) వాళ్లయింటినిండా జనంచేరి ఓదారుస్తున్నారు బాగా గర్వభంగ మయినదిలే. మనవాడు యెల్లుండికి వస్తాడా! తప్పక వస్తాడు. మనసబు కరణాలను

కూడా కూర్చు రక్కడ పోనీలే మన కెందుకు మాయావి
గాదూ మర్కటరావూ ధైరవాయ ఈమటంతా సాంచిగాడికి
అఘోరాయకూ పూర్తిగా తెలిసియుండునని శంకరయ్యకు
పుల్లలువేశారు బాగా. ధైరవా! ఈసాయంకాలానికి అల్లుణ్ణి
వేరుపెట్టుకొని మళ్ళీ ఒకాయన వస్తాడు కాబోలునే. ఈనేఅల్లు
డో వెనకటాయనే అల్లుడో తెలియకపోయేనే! ఇకముందు
మన మేమిచెయ్యవలె? మీకెందుకు మీరు ధైర్యముగా
నుండండి, వెనుకటిసంగతి యెక్కడనూ పొక్కనియ్యకుండా.
అందరికాళ్లూ కడుపులూ పట్టుకొని బ్రతిమాలుకొనిరాండి.
అన్నిటికి భగవంతుడే ఉన్నాడు. సరే అట్లాగే చేస్తాము, అసలు
పిల్లే లేదుగా, సాముపోతే పోయింది పిల్ల ఉంటేయెన్ని పాట్ల
యినాడవచ్చు. నాకొకటి తోస్తున్నది మామా! నిజమయిన
అల్లుడే వెనక అట్లాచేసి యెవరిదుర్బోధవల్లనో మళ్ళీ యిట్లాచేసి
ఉంటాడు. అందుకని వీడికి గర్వభంగం చెయ్యటానికి నేనొక
బోగంపిల్లను తెచ్చి పనిజరుపుతాను; ఒక వెయ్యిరూపాయలుంటే
నన్ను నమ్మి నాచేతికి తే. నీకొకటనేను వెయ్యి చేవుల్లకు మ్రోళ్లు
కొని పనిచేస్తాను. నీపని అయితేనే రూపాయలు ఖర్చుపెడతా;
లేకుంటే నీకు మళ్ళీయిస్తా. సరేనీనుకో పోయినవాట్లో నివాకటి.
అమ్మలారా! ఆయ్యలారా! మీ రెవ్వరూ జరిగిన మావృత్తాం
తమును వెల్లడిచెయ్యకండి. అట్లాగేలండి పాపం. నేనేపాపము
నెటుగను; డబ్బుపుచ్చుకొని పీనుగల మోయుట ఈజన్మలో
నేచేసినపాపం దానికే యీప్రాయశ్చిత్త మయి యుంటుంది.
ఇప్పటికి బుద్ధివచ్చినది. దీనితో నాపాపపరిహారమగును. పోనీలే

అపాదుడబ్బు పోలేపోయింది లేకుంటే ముష్టైత్తుకోని బ్రతుకుతా
అయ్యోముద్దుబిడ్డే ఒక్కలేకూనే అమాయకురాలే చక్కనిదే
నోట్లొనాలుక లేనదే మాఅంబేద; యెట్లాకనబడుతుందిరా
దైవమా! అత్తయ్యా! నూమ అట్లాయెడుస్తాడు; నీవంతకంటె
యెక్కువగా నేడుస్తున్నావు. అటుమాసములనుంచి కంటికి
కడివెడుభారగా ఏడ్చియేడ్చి చిక్కి చావసిద్ధముగా నుంటిరే;
మీకు ధైర్యం చెప్పేవారెవరు? ఊరకుండు ఈ తరుణంలో
సుతరామూ కంటె తడిపెట్టరాదు. ఇప్పుడీన అసలైన అల్లుడే
అయితే, 'నాల్గుపేలుపోసి పెల్లిచేసుకున్నానూ, నా సొమ్మునూ
పిల్లనూ అప్పగిస్తారా, చావాచేనేదా' అనిచెప్పి ఈనేం కొంప
ముంచుతాడో! కాబట్టి ఊరకుండండి. ధైరవయ్యా! ఇక
మా మనస్సులలో దుఃఖమునకు చోటుంటేగదా ఇంకా దుఃఖ
ముచేరుట. సుపూర్ణదాహమునను సాంగశీతలత్వమే చరమా
వస్థ. బోగముదాన్నికూడా ఇంట్లో పెట్టుకొని మాబిడ్డ అని
చెప్పుకోవలసివచ్చినది. అంతమాత్రమేకాదు; దానిసహపంక్తిలో
భోంచేసి వర్ణభస్మలముకూడా కావలసివచ్చినదే! అటువ
దేండ్ల వృద్ధదంపతుల చరమావస్థ యిది. ఇంతకంటెను మాకు
చావు దుఃఖకరమా! కాదు కాదు, ఎంతమాత్రమూ కాదు.
(మీదుమిక్కిలి = ఉపర్యధికం) సుఖకరమే దుఃఖకరమయిన
యెడల ఈసరికే వచ్చియుండవలసినది, అన్నిటికంటె చేవగు
వస్తువును నమలి బ్రతికినవానికి, ఏచేదువస్తు విచ్చినను తియ్యగా
పంచదారవలెనే యుండును. అసలు పంచదారే ఇచ్చినచో
దాని యానందమున, మూర్ఛకలుగునో, మతి పోవునో, పిచ్చె

త్తునో, ప్రాణసులేగునో, మోక్షవబ్బునో ! ఆకుచి యెట్టిదో
 కవులు వర్ణింపలేదు; అనుభవించినవాడు, ఇతరులకు బోధపరుచు
 చాలడు; చూపుటకు వానికి దృష్టాంతము దొరకదు.
 ఖైరవా! మే మిద్దరమూ ఒకగదిలో కూర్చుంటాము. వ్యవ
 హారమంతయూ నీవు జరుపు. సరే నేను ఇందాక చెప్పినవిషయం
 విచారించి సిద్ధంచేకొనుగాని ఈపిల్లకూడా ఎదునారేళ్లదే,
 బోగంపిల్లన్నమాటేగాని బ్రాహ్మణునికే పుట్టింది. కాబట్టి
 ఆచారవ్యవహారములు కలదిగాని ఉత్తదికాదు. అవునురా
 ఖైరవా! దేవునిపెట్టెలోనుంచి పడ్డయెంగిలిచుట్టయొక్క శుద్ధి
 ఇట్టిదే, బాగానేవుంది కానీ నీవుచేయవలసిన ఔచర్యమంతా కావ
 టాని కేంలేదు గానీ యీపిల్లతండ్రి చచ్చేటప్పుడు మన
 ఊళ్లోనున్న శ్రీలక్ష్మీహయగ్రీవాలయములను జీర్ణోద్ధారకర్త
 తో బాగుచేయిస్తానని మొక్కుకొని నెరవేర్చక చచ్చాడట.
 ఆసమయంలో దీనితల్లి మిగిలిక యేమని ఆయన నడిగినదట.
 ఈ రెండాలయములున్నా బ్రాహ్మణులయొద్ద మువ్వెత్తి నీవు
 కట్టించినచో దాతకును నీకును నాకునూ సర్వసాధు విహార
 మయి ముక్తి యబ్బునని చెప్పి మఱిచచ్చాడట. ఆసలాయన
 గొప్పవేదాంతటలే; ఈబోగంపిల్లకు ఇవీ చాలాయోగ్య
 రాలు. ఆయన చచ్చిన ఎదునాలుగేండ్లనుంచి పరమపురుషుని
 కన్నెత్తి చూడలేదు. అవునురా నాయనా ! వేదాంతులకూ
 బోగంవాళ్లకే యెక్కువసంబంధం; ఆ బోగమావిడకూడా
 యెంతోయోగ్యురాలూ, వేదాంతినీ; కాబట్టియే యిన్నాళ్ల
 నుంచి యెవ్వరినీకన్నెత్తిచూడలేదు. ఆమె చూస్తుండగాకన్నెత్తి

నీనూ చూడలేదు. సరేయిపుడు ప్రస్తుతాంశమేమిటి! మామా!
 తెలియకడుగుతాను అసలు నీయావదాస్తీ యెంత! నాకస్తీ
 యావత్తు యిరువైయైదువేలు; మొన్న గుండంవేసుకోపోయిన
 బాకతు నగకట్టు పదివేలు; పిల్లపెల్లికయినది నాల్గువేలు;
 మొన్నటితిరుక్షారపు గొప్పభానానికి అయినది రెండువేలు;
 నీకిచ్చినది వెయ్యి; యింటికిరీదు నాల్గువేలు కాకపోతే యిక
 నాల్గువేల కాళ్లున్నవేమో. ఇప్పు డిదంతా యెందుకూ?
 ఆ మతేమిలేదు ఆదేవాలయముల భారము మీరు పైనవేసు
 కుంటే ఆపిల్లనిస్తానన్నది; పిల్లమంచిదిలేండి; అందుకనుమానము
 లేదు. సరేపోయిందంతా పోగా ఈనాల్గువేలకా చెడేది! పిల్ల
 నిచ్చినా ఈయకపోయినా చేయబోవు కార్యం మంచిది. అట్లాగే.
 అయితే ఇక మనకంతా సానుకూలమే మామా! మామా,
 మామా అంటూనే అఘోరాయ మాకొంతటికాదు నాయ
 నా! అట్టాయితే అత్తయ్యా నాకు మీబోలే వద్దు. దాని
 మాటల కేమిలే నీ కని నీవు కానీరా; తల తడుపు సిద్ధముగా
 నున్నాము. మర్కటాయా, మాయావిరాయడూ మేళితాళా
 లతో కాబోలు అల్లుణ్ణి తెస్తూవున్నారు. ఈయన నిజమయిన
 అల్లుడయినాసరే కాకపోయినాసరే మీ కింక యేవిధమయిన
 చిహ్నాలేమిందాచేస్తాను. మీరేమి(భయపడవద్దండి=మాభైష్టం.)
 అరుగో పదిపన్నెండుమంది విద్యార్థులూ, పెద్దపెద్దవేలువలూ;
 ఉద్దండతాండవంగా వస్తున్నారు. మొన్నటి అల్లునికథలి యెంత
 గడవిడగాలేదు; కానీలే. రండయ్యా దయచేయండి, మర్కట

రాయా! చాపలమీద కూర్చుండబెట్టు. కాళ్లు కడుక్కోండి; అత్తమామ లక్కడున్నారు నమస్కారము చెయ్యండి.

నమస్కరోమి శ్వశురౌ. దీర్ఘాయుష్య మస్తు. కీమర్థ మత్ర తమఃప్రచరే కోణే ఉపవిశతః? ఆయ్యా పెద్దలయి నారు, కళ్లుకనడవు, తాము చావిడిలో దయచేయండి. విధా నం కదా శాంతే, ఆధానం కదా గర్భస్య? ఓయబో మును పటాయన ఇట్లా కాదయ్యాయ్. ఈనంతా సంస్కృతమే మాట్లాడుచున్నాడు. రేపుప్రార్థన శాంతి, రాత్రి గర్భా ధానం. నేదానీం శాంతే రవసరః, దుష్టనక్షత్రే ప్రథమరబో దర్శనే జాలే, వరః చతుర్థదివసవవా పంచమదివసవవా నిషేకం కర్తుకామశ్చేత్ యథోక్తవిధినా శాంతిం కృత్వా నిషేకః కర్తవ్యః త్యేకః పక్షః. తదా వరసాన్నిధ్యాభావే పురోహితం అన్యంవా మాయావరం కల్పయిత్వా ప్రధాన తంత్రవర్ణం సర్వం కర్మకలాపం యథాశాస్త్రం నిర్వర్త్య వరాగమనానంతరం, వధూవరౌ, శయ్యాగ్రహం ప్రవేశ్య ప్రధానతంత్రచరిత్రమూర్తిమాత్రమేవ కర్తవ్య మిత్యన్యః పక్షః. ఏతత్పక్షవ్యయస్యా ప్యవకాశాభావే, శాస్త్రోక్తకాలవ్యంతం వధూవరయోః పరస్పరముఖావలోకనం వినా, ఉక్తకాలం యాపయిత్వా పశ్చాత్, కస్మింశ్చి చ్చుభదినే నిషేకకర్మమా త్రం యథాశాస్త్రం నిర్వర్తయితవ్యమి త్యపరః పక్షః; ఆయం సర్వోపి ధర్మశాస్త్రేషు, నిర్ణీతః, బహుత్ర లోకాచారశ్చ వర్తతే. ఆస్మద్విషయే తావత్ ప్రథమపక్షస్య అవకాశో నలభ్యః. ద్వితీయపక్షః యుష్మాభిరాచరితఇతి కాశ్యామేవమయా

కణ్ణాకర్ణికయా శ్రుతం యదిసత్యం, తర్హి అస్యాంరాత్రౌ శుభ
 లగ్నే ప్రాచీనదంపతిభ్యామివ ఆవాభ్యామపి శయ్యాగృహ
 ప్రవేశః కేవలం కర్తవ్యః. తేన హేతునా, మామస్య మమచ
 వ్రయవ్రయాపాదికం నాస్తి. సర్వమపి సుష్టు పంపత్యుతే.
 చిత్తం ఆలాగేశంఽడి, ఇక యేచిహ్నాలేదు. శంకరయ్యగారితో
 కూడా చెప్పినస్తా. గచ్చ విజ్ఞాపయ గురుచరణేభ్యః ఏమిరా
 భైరవాయా, వెట్టిమ్మేడి, శంకరయ్యేడి ! ఆగదిలో మూల
 కూర్చొన్నారు. ఆపును పాపం యేమొగంపెట్టుకొని బైటికి
 వస్తారు ! సరేగాని, మునుపొచ్చిన వాడిలాగులేదురా ఈయనా.
 నీకెందుకు పోనూ సుబ్బన్నూ, మాయావిరాయుడేదో ఆయ
 నతో తంటాలుపడుచున్నాడు. అనామకశాస్త్రీ ! భోజనమునకు
 వస్తారా ఏష ఆయామి. కిమన్తమేతద్భక్ష్యాదికం వృథావ్రయః ?
 ఆః వ్రయమేమిటి అత్తమామలకు అల్లునందు కుమారునికంటే
 ప్రీతిగదా. మామా అల్లునిమాటలు విన్నావుగా; ఈనే నిజ
 మయిన అల్లుడని తోస్తుంది నాకు. ఏంమాయో నాయనా
 యెవడెవగు ? అది సరే ఈబోగంపిల్ల నెట్లాబిప్పుకుంటాడురా
 మఱీ. ఇది బోగంపిల్లని వాడికేం తెలుసులేతూ, గొప్పదో
 పదేళ్లక్రింద తలపండుకొన్న పెల్లిహతుర్ని అతేండ్లదాన్ని
 చూచిన ఈ భీష్మాచార్యులకు దానిరూప మేమిజ్ఞాపక
 ముంటుంది ? ఇత డిట్లు వీర్భకాలము చదువుకొనుటకూడా
 యిప్పుడు మనకు చాలామేలే అయినది. కాశీలోకూడా గడచిన
 గార్భాధానపు సంగతి యెట్లుతెలిసినదో మామా ! అది
 ఈపద్ధతిగా తెలియటం మన అదృష్టమే నాయనా ! కానీ

నీకుని చూడు. ఏమండి మఱి ఆబోగంపిల్ల వచ్చిందాయేమిటి? ఓసి ఉండవేవెట్టిమొత్తుగోల్లా. కాసా బాలా అంతస్సంభాషణే? ఆలమ్మాయేనండి పెళ్లికూతురు. కిమిదం కంఠస్వరోచితీభిన్న ఇవశ్రూయతే. అమధ్య సోఫీటకములో కొంచెము మారించండి. ప్రాయశః బాలకానాం శ్మశ్రాదర్శనావధి త్రీస్వరః. అనంతరం పుంస్వరః ప్రకృతిసిద్ధః. బాలికానాంతు కదాపి స్వరభేదో నవ్య శ్యతే ప్రకృత్యాం; కథ మేతావా న్యవస్థాస సుంజాతః? ఆశ్చర్య మాశ్చర్యం ప్రకృతి వైచిత్ర్య మనిర్వాచ్యంభలు. మామా! ఈన ఆమాలాగ్రము అన్ని శాస్త్రాలూ చూచిన వాడుగాని సామాన్యుడు కాడు. గొంతుధ్వనినిబట్టి అనుమానపడ్డాడు. అంతా అంబేదకపోలికేగాని గొంతుమాత్రము మగరాయుడిగొంతు అపిల్లముండచి. ఏమయితేనేమి, టోపీ వేశాలే. విన్నావిన్నా. అత్తా! మామా! ఇక మీరు పోయి గదిలో పండుకొండి. బిడ్డాఅల్లడూ గదిలోకి వెళ్ళినారు. అయి ప్రియే! కథమిదివా శ్వశురయో ర్హృదయే? ఓం వదేయం ప్రియతమ! తయోశ్శరీరే హృదయంవా వైతన్యంవా అంతః ప్రాణావా సంతీతి వక్తుం నపారయామి. తయోర్దైన్యం దృష్ట్వా అహమ ప్యతీవ ఖద్యే. న స్సర్వేషామపి ఆధయః శ్వఃప్రాత శ్శామ్యంతి. మాఖిద్యస్వ, సుఖం నిద్రాంగచ్ఛ. అయివామోరు! కూజంతి శారదవిహంగమాః ఉషఃకాలఞ్చ భాతి. త్వమపి మన్నికటే షాణ్మాసిక్వైవ శిష్యయా అత్యద్భుతం గైరవాణ్యాం సంలపితుం పర్యాప్తాసీతి మమహృదయే సంతోషం మాన

యితం నపారయామి. అయి సహృదయ హృదయపతే !
 యుష్మదీయాయాః బాలబోధిన్యాః పథత్యాః శక్తిరేవ తత్ర
 భవతాం భవతాం హృదయానందకారణం కింతు, నైషా
 మదీయాబలాశక్తిః. ముగ్ధే ఉత్తిష్టోత్తిష్ట ! సాంధ్యకృత్యాంతం
 నిర్వర్త్యగురుచరణేభ్యః సాష్టాంగం ప్రణామశతం సమర్ప్య
 అస్మదీ యాపరాధక్షమాపణ మభ్యర్థయావహ్నే. ఆవా
 మిదానీ మేకగురుకౌ సంవృత్తైఃఖిలు. ప్రాణనాయక ! తథైవ
 కరవావహ్నే.

మామా! మామా! తెల్లవారవస్తున్నది, లే లే లే.
 భలే తమామా జరిగినది. ఏం తమామారా భైరవా !
 అత్తయ్యా ! నీవుకూడా రావే చెప్పతాను. చెప్పు ఇదుగో
 వచ్చా. మామా! యీవచ్చినవాడే దొంగగర్భాధానంగాడు;
 మురుపు వచ్చినవాడే నిజమైన గర్భాధానంగాడు. నీ కెట్లా
 తెలిసిందిరా? చెప్పతా వినండి. రాత్రి వాళ్ళిద్దరిని గదిలోకి
 పంపించి నేను భోంచేసి వచ్చి అగడిచక్కనే పండుకొన్నాను.
 ఆవిద్యార్థులుమాడా చావట్లో పడుకున్నారు. వీడితత్వం కనిపెడ
 దామని నేను నిద్రపొయ్యేవానివలెనే పండుకొనియున్నాను.
 అర్ధరాత్రివేళ దొంగల్లుడు ఈవిద్యార్థులదగ్గికి వచ్చి మెల్లగా
 ఒక్కవిద్యార్థిని లేపించి, అరే లేఖః క్వాస్తిరే, లేఖః క్వాస్తిరే,
 అని అడిగినాడు. అహం నాపశ్యం త్వత్సమీక్షవస భవేత్ అని
 విద్యార్థి జవాబుచెప్పినాడు. అందఱు విద్యార్థులను లేపించి
 ఒక్కొక్కరినీ అడిగాడు. మేమెటుగమంటే మేమెటుగమన్నారు.
 అహం సంధ్యావందనార్థం తటాకంప్రత్యగచ్ఛుంఖిలు; తత్రగభిః

కింవారే అని దొంగల్లుడన్నాడు. తరువాత అందఱూ యేమే నో గుసగుసలాడారు. కించేత్కిం అని యేదోమాటన్నాడు. అదినాకుబాగావినబడలేదు. మళ్ళీ అస్మాభిర్లభాఖలు అన్నాడు. ఇంతలో నే నేనువెంటనే చెరువుదగ్గరకు పోయి వెదకినాను; దైవ కటాక్షముంటేసరి, ఒకఘంటసేపటికి నాకాలి కొకడత్రరంలాగు తగిలింది. చీకటి అయితేనేమి అదృష్టకాలము వచ్చునపుడు భగవంతుడు పాదములకే పిల్లికన్నుల నేర్పటచి వానిని అక్షపాదుని చేస్తాడు. అంతట నే నాయుత్తరం తీసుకొని మాయింటికి వెళ్లి చదువుకొని మళ్ళీమాయింటికి వచ్చి చూసేసరికి చావట్లో ఒక్కపురుగులేదు; తలవాకిటితలుపు భార్గాగాలేటచియున్నది; శోభనపు పెళ్ళికొమారుని గదితలుపు తెరచి ఉన్నది. పెళ్ళికొడుకూ లేదు; పెళ్ళికూతుడూ లేదు; విద్యార్థిగాడూ లేడు. ఎక్కడికో దూసుకొనిపోయినాడు మామూ! ఆరేరేరే యెంత మోసం. యెంతమోసం! ఆపుత్తరాన్ని పట్టిచూచినా ఈచర్యను పట్టిచూచినా వీడే దొంగగర్భాధానంగాడని నిశ్చయించినాను. ఓరి ఖైరవమూర్తి! యెంతవని జరిగిందిరా బౌరా! అయితే యీబోగంపిల్ల గతేమిటి? ఇక దానిమాట మన కెందుకూ? యెవణో వకణ్ణికట్టుకొని పోయిందీ. పోనీ పోతేపోయింది. ఇది వజ్రకు పిల్లపోయినదనికాని సొమ్ముపోయినదనికాని నాకు వ్యసనం పూర్తిగా చచ్చిపోయింది. వీడే నిజమయిన అల్లుడేమోనే నా పెళ్ళాన్ని సొమ్ముతోకూడా తెమ్మంటే యెక్కడనుంచి తెచ్చేదిరాస్వామీ, లేకుంటే వ్యాజ్యంవెస్తాడేమోనే, నాగతి ఖయిదుకూడా ప్రాప్తిస్తుండేమోనే అని యేడుస్తున్నా; యెట్లా

గయితేనేమి ఆబాధ లేకుండా పోయింది. ఆహాహా దైవమేంత
వాడురా భైరవా ! మనజీవితమును ఏమితనూషాగా ఉల్లాసీదా
చేస్తున్నాడుగదా ! సరే ఆవుత్తర మేమిటి ! ఏముంది ఇదుగో
యివ్వేళ యాంప్రాద్దేశ్కేటప్పటికే మీ అల్లుడు అంబేదతో
హూడా మనయింటికి వస్తాడట. ఆ ఆ ! అంతమాటా నాయనా !
యేదీ ఆవుత్తరం నాకళ్ళ కద్దుకుంటానూ, విన్నావటేవ్ విన్నా
వటేవ్. ఇదుగో ఇదుగో ముంమా ఉత్తరం. బోడుపెట్టుకుంటే
చదువుతావుగా. నాయనా ! నీవు చెప్పి తేబకటి నేనుచదువునుంటే
ఒకటా ! నీవే చదువు నాయనా (చేటభారతమంత = చాటుభా
రతమితం)వుంది. చదువుచున్నావినండి. మధ్య నీమాట కడ్డము
వస్తాను; ఈదొంగముండాగొడు కెవడయి ఉంటాడోరా భైర
వయ్యా ! వీడు ప్రాయశఃదాక్షిణాత్యుడయి ఉంటాడు, ఇం
కొకదేశస్థున కింత ధైర్యసాహసోపాయాదు లుండవు, వీడు
కూడా కాశీలో చదువుకొనే ఉండవచ్చును. మన అనామక
శాస్త్రిని ఎఱిగి తద్వారా మనలోతుప్రాతులహూడా యెఱిగి
ఉంటాడని నానమ్మకము. బౌత్తరాహులకు ఇట్టికుయుక్తులుం
డవు. వాళ్ళతోన్నేహముచేస్తే ప్రాణమిస్తారు, ద్వేషిస్తే పల్లికుగా
ప్రాణముతీస్తారు. వాళ్ళ వ్యవహారమంతా హమేతుమే రెండే
మాటలు. వాడిముండనొసిరి; వా డెవడయితే మనకెందుకు !
ఇప్పు డెన్నిగంటలయినది? యేడుగంటలయినది. చదువు ఇక పుత్త
రం చదువు. వినండి. శ్రీరామ శుభమస్తు. గంగోత్తరీ-ప్రభవనామ
సం॥ భాద్రపద శు॥ పంచమీ స్థిరవాసరః; శ్రీమద్యజుర్య
జన అధ్యయనాధ్యాపన దానప్రతిగ్రహరూప పుటకర్మనిర

తానాం అస్మచ్ఛృణోతు పూజ్యచరాణానాం చరణసన్నిధిం
 యుష్మత్ప్రియజామాతా అనామకేన సప్రణామశతం క్రహి
 తో లేఖః ఉభయకుశలోఃః. ఆచార వివాహకాలే యుష్మ
 చ్చిరంజీవిన్యాః చాకచక్యాభావం వీక్ష్య వివాహవర్షమధ్యనివ
 అస్మత్ప్రిత్యోర్మరణంచ వీక్ష్య యుష్మచ్ఛిరంజీవినీ తైలపాదేతి
 తాత్పర్యం మమ మన స్యుదభవత్. మాఘమాసే నిషేకానం
 తరం కాశీపురీవ్రవేదా దారభ్య ఏతత్క్షణ్మాసాక భాగ త్రయాత్మి
 కాం బాలబోధినీం కాశీకృష్ణాచార్యేణ విరచితాం హేలయా
 యుష్మదాయుష్మతీం ఆధ్యజగపం. తావన్మాత్రేణైవ సంస్కృ
 తవాణ్యా సంభాషితం శక్తా ఆసీత్. తైరే వాచాన్యైః విర
 చ్యప్రకటితా మాతృభాషాసంచికాః ఇదానీం అధ్యాపయామి.
 తేన కారణేన వ్యాకరణవిషయాశ్చ తయా అనాయాసేన
 గృహ్యంతే. అపిచ తస్యాః బుద్ధికాశలం అతీవ మే మనస్సంతో
 షదాయక మాసీత్. కాశీనగరే అస్మద్గృహే తస్యాః ప్రవేశ
 షణ్ణ మాదభ్య మమచ దశా అతీవ సుఖదాయినీ దృశ్యతే.
 మాసవతుష్టయాత్ర్యభృతి గంగోత్తరీసంస్కృతకళాశాలా
 యాం ప్రధానపండితపదవ్యా మస్మి. ప్రతిమాసం శతద్వయ
 మితం వేతనం లభ్యతే మయా. ఏతత్సర్వమపి యుష్మత్తమ
 జాయాః భాగధేయేనైవ సంపన్నమితి మే మనసి నిశ్చయః.
 ఇదానీం సప్తమమాసః ప్రవిష్టః. అహం అస్య మాసస్య
 విశ్రాంతి సమయత్వాత్, సభార్యః ప్రస్థాయ యుష్మద్దర్శ
 నార్థం ఆగచ్ఛామి యుష్మదంతికం. ప్రాయశః ఆగామి ఆశ్వ
 యుజశుక్ల ద్వితీయా గురువాసరే ప్రాతః ధనుర్లగ్నసమయే

యుష్మదంఘ్రివర్షనలాభః ఆవయో స్సంవత్సరత ఇతిమన్యే.
 ఇతః పూర్వం మయా యుష్మద్విషయే ఆచరితాః మనో
 వాక్యాయజాః ఆపరాధాః సంతిచేత్ క్షంతవ్యా ఇతిప్రార్థ
 యామి. ఆహంతు నిశృహీనః సంచాతః. యువాభ్యామేవ
 దంపతిభ్యాం సర్వథా మమపితృస్థానే భావ్యమితి భూయో
 భూయో ఆభ్యర్థయే. (తిష్ఠతిష్ఠ రే భైరవాయ (శుతేశుతే =
 విన్నకొలవీ) మమహృదయే ఉత్పన్నః విలక్షణానందః ఆపాదమ
 స్తకం అభివ్యాఖ్య మేధాస్థాన మాక్రమ్య తత్రస్థితాని పరశ్శత
 విషయాక్రాంతాని సంధాతే (రేచయిత్వా=భావీచ్ఛే) తత్రాపి
 స్వయమేవ ప్రవిశ్య కంవా ఆనిర్వాచ్యం వికారం జనయతీవ
 భాతి; ఉన్మాద మావిర్భావయతీవ దృశ్యతే; మాం దిగంబరం
 కృత్వా నర్తయతీవ స్ఫురతి; ప్రాణానాం శరీరా దృహీ ర్నిష్ఠా
 పయతీవ; నేత్రే నిమిలయతీవ; కర్ణౌ విదధాతీవ;
 మయా సాక్షాదాపేక్షభోజనం కారయతీవ; శ్రీలక్ష్మీవాయగ్రీవా
 లయా మయా ఉద్ధారయతీవచ అప్తి; కంచితక్కాలం బోష
 మాస్మ్యి. గృహే జైత్రహస్తహస్తచతుష్టయం శ్రీలక్ష్మీవాయ
 గ్రీవాలయనిర్మాణాంగీకారమాత్రేణై వై తాదృశసందో
 దయఃఖలు! నిర్మాణే కీర్త్యో లభ్యేతవా! నిర్మాణయ చేవా
 లయా మామా! ఆలయద్వయనిర్మాణ మితఃపూర్వమేవ
 నిర్వృత్తం. నిర్మితయో రాలయయోః సార్వకాలికోత్పవాది
 మహావైభవాత్థం త్వయా దత్తం ధనం మాన్యరూపేణ విహ
 రిణామ్యతే. మహాః సంతోషః మహాః సంతోషః. ఆహం
 పాపాన్ముక్తఃఖలు! తిరపి ముక్తః. ఆహా ఇతవ వాయాతా

కరణగ్రామణ్యో. ఆయాతమాయాతం గ్రామణ్యో! సభార్యః
 ఏషశంకరశాస్త్రి అస్మత్పురే నీలవేణీనామక వేశ్యాంగనయా
 స్వవిటస్య చిదంబరశాస్త్రిణః ఆజ్ఞానుసారేణ ఉద్ధారితయోః
 శ్రీలక్ష్మీహయగ్రీవయోః ప్రీతయే చతుస్సహస్రమితం ధనం
 అస్మిన్నవరాత్ర ద్వితీయాదివసే మమ హస్తే సమర్ప్య జీవన్ము
 క్తః అభవత్. నవఘంటాః ప్రహ్రియంతే. భోఃగ్రామణ్యో!
 ఆలయద్వయేచ ఘంటానాదః శ్రూయతే; యువాం సాక్షిణౌ.
 పత లేఖం. పతామి. సర్వసాభాగ్యలక్షణసంపన్నయై హరి
 ద్రాకుంకుమశోభితాయై మహాలక్ష్మీసమాచార్యై మమ శ్వ
 శ్రూదేవ్యై మదీయా సమస్కారాః శ్రావ్యంతాం. అరే
 ప్థాపయరే శకటం; ఏషైవ ద్వాః కోసురే బహిః. ఆహం
 అనామకశాస్త్రి సకళత్రః సమాగతోస్మి. మామా!
 మామా! ఆగతౌ అంజేదానామకౌ సర్వాభరణభూషితౌ
 యుష్మద్గృహంప్రతి క్షీరాబ్ధింప్రతి లక్ష్మీనారాయణావివ-
 వందావహే గురుచరణౌ. ఆహో ఆహో మహాభాగధేయ
 మావయో ర్వుద్ధదంఽత్యోః; ఆవాం గాఢం ఉపగూహేథాం
 వత్సా! చిరం జీవతం! సమస్తసన్మంగళాని భవంతు! శ్రీలక్ష్మీ
 హయగ్రీవః ప్రసన్నో భవతు!

ఇతి శ్రీబాలబోధినీ తృతీయభాగః సంపూర్ణః.

శ్రీలక్ష్మీహయగ్రీవార్చన మస్తు.

శ్లో. కింహయగ్రీవకరుణాబలా ద్భాగత్రయాత్మనా

కాశ్యప్తేన రచితా పూర్ణానీ ద్బాలబోధినీ.

వ్యాకరణవిషయః

శాస్త్రము

సంధిప్రక్రియా

సంస్కృతభాషయందు, అక్షరాలు అచ్చులనియు, క్ ఖ్ ఆవలు హల్లులనియు, అచ్చులయొక్క, హల్లులయొక్క సమా హము వర్ణసమామ్నాయమనియు వ్యవహరింపబడును. పర భాషలయం దెట్లున్నను, ఈభాషయందు 'సంధి' ముఖ్యముగఁ దెలియఁదగియున్నది. వచనకావ్యములయందు సంధియత్యవ సరము కాకున్నను, బద్యకావ్యములయం దావశ్యక మగుట చేతను, దానిని బాటించుటవలన, ఉచ్చారణసారభ్యాసిసాకర్య ములనేకము లుండుటచేతను సంధిప్రక్రియనుమాత్రము తెలిసి కొనియే యుండవలెను. కావున నీక్రిందఁ గొంతవఱకు దానిని వివరింపఁబూనితిని. (సంధివిషయక మగువిశేషజ్ఞానము మా "శరద్రాక" వలన సులభ మగును.)

౧॥ సూ. సంధి యనఁగా రెండువర్ణముల కలయిక.

ఉ॥ మమ + అత్ర = మమాత్ర - అయినది.

వివరణము - 'మమ' అనుపదములోని, తుదివర్ణమయిన, అకార మును, 'అత్ర' అనుపదములోని, మొదటివర్ణమయిన అకారమును, గలిసి 'అ' అయినది. ఇట్టిసంధిని 'అచ్ సంధి' అందురు. 'అచ్చసంధి' ప్రభేదములను గొన్నిటిని (అయిదింటిని) ఈక్రింద వ్రాయుచున్నాను.

౧. సవర్ణదీర్ఘసంధి; ౨. యణ్సంధి; ౩. గుణసంధి;
౪. వృద్ధిసంధి; ౫. ఆయవాదేశసంధి.

౧. సవర్ణదీర్ఘసంధి.

౨॥ సూ. 'అక్కు' కంటె సవర్ణము వర మగుచో
దీర్ఘము వచ్చును.

వివ॥ ౧. అ-ఇ-ఉ-ఋ-ృ-ఆనుసవర్ణములు ప్రాస్వములుగాని,
దీర్ఘములుగాని 'అక్కులు' అనబడును. అనఁగా- అఅ-
ఇఇ-ఉఉ-ఋఋ-ృృ, వర్ణములు అక్కులు.

వివ॥ ౨. సవర్ణములను దెల్పెదను. అక్కు లని పైని జూపబడిన
జంటలలోని వర్ణము, లొకదాని కొకటి సవర్ణ మనబడును.

తాత్పర్యము॥ 'అ' యనుదానికి, 'అ' కారమూ సవర్ణమే, 'అ'
కారమూ 'సవర్ణ' మే. 'అ' యనుదానికి, 'అ' కారమూ
'సవర్ణ' మే, 'అ' కారమూ 'సవర్ణ' మే. ఇటులనే అన్ని
జంటలలో నెఱుంగునది. ఇది సవర్ణస్వరూపము. ఇంతవఱకు
రెండవసూత్రమువలనఁ దేలిన సారాంశ మేమనఁగా,
అకారమునకు, అకారము పరమైనను అకారము పరమైనను,
అకారమునకు అకారము పరమైనను అకారము పరమైనను,
ఆరెండు వర్ణములును గలిసి 'అ' కారము (దీర్ఘము) గానే
వినబడును. ఇటులే తక్కిన అక్కులకును సంధి జరుగును.

అలలకు

ఉదా॥ రామ + అనుజః = రామానుజః

అమిత + ఆనందః = అమితానందః

అంగనా + అధరః = అంగనాధరః

కాంతా + ఆననం = కాంతాననం

ఇతిలికు

దధి + ఇదం = దధీదం. ముని + ఈశ్వరః = మునీశ్వరః.
శచీ + ఇయం = శచీయం. గౌరీ + ఈడ్యః = గౌరీడ్యః.

ఉడిలికు

బహు + ఉదకం = బహూదకం. మధు + ఉర్జితం = మధూర్జితం
వధూ + ఉదరం = వధూదరం. చమూ + ఉనం = చమూనం.

ఋఋలికు

పితృ + ఋణం = పితౄణం. ధాతృ + ఋః = ధాతృః
తృ + ఋకారః = తృకారః. కృ + ఋ = కృ.

యణ్సంధి.

३॥ సూ. ఇక్కున కసవర్ణము పరమగుచో యణ్ణగును.

వివ॥ ఇ-ఉ-ఋ-ఋ-ఋ-ఋ-ఋ, ఈ-నాల్గుజంటలును,
ఇక్కులనబడును. య్-వ-ర్-ల్, ఈ-నాల్గువర్ణములును,
యణ్ణులనబడును. ఆసవర్ణములఁ దెల్పెదను.

అ-ఇ-ఉ-ఋ-ఋ-ఋ-ఋ-ఋ, అను అయిదు జంట
లును, అక్కులనియును, ప్రతిజంటలో నున్న రెండక్షర
ములును, ప్రాస్యములైనను, దీర్ఘములైనను, తమకుఁ
దాము సవర్ణములనియును ౨ వ వివరణమువలనఁ దెలి
సెను. అనఁగా, అకారమునకు అకారముగాని, ఆకారము
గాని; ఆకారమునకు ఆకారముగాని, ఆకారముగాని సవ
ర్ణములు. తక్కినవి అసవర్ణములు. ఇటులనే, ఇకారమునకు

ఇకారముగాని, ఈకారముగాని; ఈకారమునకు ఇకారముగాని, ఈకారముగాని సవర్ణములు; తక్కినవి అసవర్ణములు. అనఁగా, అలలకు అలలే సవర్ణములు; ఇ-ఈ మొదలగు తక్కిన ౧౨ వర్ణములును అసవర్ణములు. ఇ-ఈలకు ఇ-ఈలే సవర్ణములు; తక్కిన ౧౨ వర్ణములును అసవర్ణములు, ఇటులనే తక్కినవానికిని జూడఁదగును. ఫలిత మేమన ఇ-ఈ-ఉ-ఊ-ఋ-ౠ-ౡ, అనునాల్గుజంటలును ఇక్కు లనియును, య్-వ్-ర్-ల్, అనునాల్గుపాల్లులును, యణ్ణు లనియును, ఇక్కులకు, అసవర్ణములగు అచ్చులు పరమగుచో యణ్ణు లగు ననియును జెలిసెను.

[ఇక్కులవరుసయు, యణ్ణులవరుసయు, బైనవ్రాసిన విధముగనే, జ్ఞప్తిలో నుండవలెను.]

యణ్ సంగి కుదాహరణము-

ముని + అంగనా = మున్యంగనా

ముని + ఆశ్రమః = మున్యాశ్రమః

శచీ + అధిపః = శచ్యధిపః

సతీ + ఆలయః = సత్యాలయః

వివరణము|| ముని+అంగనా=మున్+ఇ+అంగనా=మున్యంగనా.

ముని = మున్ + ఇ, + ఆశ్రమః = మున్యాశ్రమః. 'ముని' అను పదములో "మై-ఉ-న్-ఇ" అను నాల్గువర్ణములున్నవి. వీనిలోఁ జివరవర్ణము ఇకారము. ఈ ఇకారమునకు, 'అంగనా' అనుపదములోని మొదటివర్ణమగు అకారము పరమయినది. కావున, 'ఇ' పూర్వవర్ణ మయినది. 'అ' పరవర్ణ మయినది. కావున ఈరెండు వర్ణములను

గలిపి యుచ్చరించవలసి యుండును. 'ఇ+అ'=య్+అ=య. మున్యంగనా = మున్యంగనా అనురూప మేర్పడినది. పూర్వవర్ణమయిన 'ఇ' కారము, ఇక్కు+పరవర్ణమయిన 'అ' కారము, అసవర్ణమగు అచ్చు; కాబట్టి, రెండవసంధిసూత్ర విధి ననుసరించి, ఇకారమనెడు ఇక్కు మాటి, 'య్' కార మనెడు 'యణ్' గా నిల్చినది. కావున ఈసంధి యణ్సంధి అయినది ఇక్కులవరుస, యణ్లులవరుస ననుసరించి, ఇఈ లకు మార్పు 'య్'; ఉడీలకు మార్పు 'వ్'; ఋఋలకు మార్పు 'ర్'; 'ఱ, కు మార్పు 'ల్'.

ఇఈ + అసవర్ణము = య్ + అసవర్ణము

శచీ + అధిపః = శచ్, ఈ+అధిపః=శచ్ య్+అధిపః

=శచ్ యధిపః=శచ్యధిపః

సతీ+ఆలయః=సత్, ఈ+ఆలయః = సత్ య్ + ఆలయః

=సత్ యాలయః = సత్యాలయః.

ఉడీ + అసవర్ణము = వ్ + అసవర్ణము.

మధు+అరిః = మధ్, ఉ+అరిః=మధ్ వ్+అరిః

=మధ్ వరిః = మధ్వరిః.

మృదు+అలాపః=మృద్, ఉ+అలాపః=మృద్ వ్ + అలాపః

=మృద్ వాలాపః=మృద్వాలాపః.

వధూ+అంఘ్రిః=వధ్, ఉ+అంఘ్రిః = వధ్ వ్+అంఘ్రిః

=వధ్ వంఘ్రిః=వధ్వంఘ్రిః

వధూ + ఈప్సితం = వధ్, ఉ + ఈప్సితం = వధ్ వ్ +

ఈప్సితం = వధ్ పీప్సితం = వధీప్సితం.

ఋఋ + అసవర్ణము = ఓ + అసవర్ణము.

మాతృ + ఉదరం = మాత్, ఋ + ఉదరం = మాత్ ఓ +
ఉదరం = మాత్ రుదరం = మాత్రుదరం.

౞ + అసవర్ణము = ల్ + అసవర్ణము.

గమ్ + ఆదిః = గమ్ ౞ + ఆదిః = గమ్ ల్ + ఆదిః
= గమ్ లాదిః = గమ్లాదిః.

ఇది యణ్యంధి.

గుణసంధి.

౪॥ సూ. అ-అలకు ఇక్కు పరమగుచో గుణ మగును.

కా॥ 'అ-అ' అను రెండువర్ణములలో దేనికైనను, ఇక్కులలో నేది పరమయినను, పూర్వపరవర్ణములస్థానమున దానికిఁ దగిన 'గుణ'ము వచ్చును.

వివరణము- ఇ-ఈ-ఉఊ-ఋఋ-౞౞ అను నాల్గులు, ఇక్తు లు. వీనికి వరుసగా, 'ఏ-ఓ-ఆ-అల్' అనునవి గుణము లనఁ బడును. ఈ నాల్గవసూత్రముప్రకారము, అకారమునకుఁ గాని, ఆకారమునకుఁగాని, ఇకారమో, ఈకారమో పరమగుచో, పూర్వపరవర్ణములకు బదులు 'ఏ' అనెడు గుణము వచ్చును. అకారమునకుఁగాని, ఆకారమునకుఁగాని, ఉకారమో, ఊకారమో పరమగుచో, పూర్వ పరవర్ణములకు బదులు 'ఓ' అనుగుణము వచ్చును. అకారమునకుఁగాని, ఆకారమునకుఁగాని, ఋకారమో, ఋకారమో పరమగుచో, పూర్వపరవర్ణములకు బదులు, 'అల్' అనుగుణము వచ్చును. అకారమునకుఁగాని, ఆకారము

నకుఁగాని, 'ఇ' కారము పరమగుచో, పూర్వపరవర్ణములకు బదులు, 'అల్' అనుగుణము వచ్చును.

ఉదాహరణములు-

అ లేక ఆ + ఇ లేక ఈ = ఏ

(1) తవ + ఇదం = తవేదం. తవ + ఉద్యశం = తవేద్యశం.

రమా + ఇవ = రమేవ. రమా + ఈశః = రమేశః

అ లేక ఆ + ఉ లేక ఊ = ఓ

(2) మమ + ఉదరం = మమోదరం

మమ + ఉర్జితం = మమోర్జితం

గంగా + ఉదకం = గంగోదకం

గంగా + ఉర్మయః = గంగోర్మయః

అ లేక ఆ + ఋ లేక ౠ = అర్

(3) తవ + ఋణం = తవర్ణం. సుతా + ఋధిః = సుతేధిః

అ లేక ఆ + ఇ = అల్

(4) తవ + ఇకారః = తవల్ కారః = తవల్కారః

ఇది గుణసంధి.

వృద్ధిసంధి

౩॥ సూ. ఆ- అరికు ఏచ్చు పర మగుచో వృద్ధి యగును.

తా॥ అకారమునకుఁగాని, ఆకారమునకుఁగాని, ఏచ్చులలో (అనఁగా, ఏ-ఓ-ఐ-ఒ అను నాలుగు వర్ణములు) నేది పరమమునను, పూర్వపరవర్ణములస్థానమున దానికీ దగిన వృద్ధి వచ్చును.

నివరణము- ఏచ్చు లనఁగా 'ఏ. ఓ. ఐ. ఔ' అను నాలుగు వర్ణములు. వృద్ధి, ఆనఁగా, 'ఐ. ఔ' అను రెండువర్ణములు. అకారమునకేగాని అకారమునకేగాని, 'ఏ' గాని, 'ఐ' గాని పరమగుచోఁ బూర్వపరవర్ణములకు బదులు 'ఐ' అనువృద్ధి వచ్చును. అకారమునకేగాని, అకారమునకేగాని, 'ఓ'గాని, 'ఔ'గాని పరమగుచోఁ బూర్వపరవర్ణములకు బదులు, 'ఔ' అను వృద్ధి వచ్చును.

ఉదాహరణములు- అ లేక ఆ + ఏ లేక ఐ = ఐ.

(1) భువన + ఏకవీరః = భువనైకవీరః

(2) తప + ఐశ్వరం = తపైశ్వర్యం

(3) నర్మదా + ఏషా = నర్మదైషా

(4) ఏషా + ఐరావతీ = ఏషైరావతీ.

అ లేక ఆ + ఓ లేక ఔ = ఔ

(5) తప + ఓష్ఠః = తపౌష్ఠః.

(6) రామ + ఔత్సుక్యం = రామౌత్సుక్యం

(7) గంగా + ఓఘః = గంగౌఘః

(8) కాంతా + ఔత్కంఠ్యం = కాంతౌత్కంఠ్యం.

ఇది వృద్ధిసంధి

అయవదేశసంధి.

ఉ॥ సూ. ఏచ్చుం కచ్చు పరమగుచో అయవాయావ్ రగు.

తా॥ 'ఏ-ఓ-ఐ-ఔ' అనునాల్గువర్ణములును, ఏచ్చులని ఇదివఱకె తెల్పితిని. వానిలో, 'ఏ' అనెడి ఏచ్చునకు, ఏ అచ్చు పర

మయినను, బూర్వవర్ణమయిన ఏకారము 'అయ్' గా మారును.

'ఓ' అనే ఏచ్చునకు, ఏ అచ్చుపరమయినను, బూర్వవర్ణమయిన, ఓకారము, 'అవ్' గా మారును.

'ఐ' అనే ఏచ్చునకు, ఏ అచ్చుపరమయినను, బూర్వవర్ణమగు, ఐకారము, 'అయ్' గా మారును.

'ఔ' అనే ఏచ్చునకు, ఏ అచ్చుపరమయినను, బూర్వవర్ణమగు 'ఔ'కారము 'అవ్'గా మారును.

ఉదాహరణము.

ఏ + యేఅచ్చు అయినను = అయ్

(1) హరే + ఏ = హర్, ఏ + ఏ = హర్, అయ్ + ఏ = హర్, అయే = హరయే.

ఓ + యేఅచ్చు అయినను = అవ్

(2) గో + ఆ = గ్, ఓ + ఆ = గ్, అవ్ + ఆ = గ్, అవా = గవా.

ఐ + యేఅచ్చు అయినను = అయ్.

(3) నై + ఆకః = న్, ఐ + ఆకః = న్, అయ్ + ఆకః = న్ + ఆయకః = నాయకః.

ఔ + యేఅచ్చు అయినను = అవ్.

(4) నౌ + ఇ = న్, ఔ + ఇ = న్, అవ్ + ఇ = న్, అవి = నావి.

ఇది అయవారదేశసంధి.

ఇంతవఱకును, సామాన్యరూపమున 'అచ్చసంధిని వ్రాసిరిని దీనితో మాపాఠకులకు సంస్కృతభాషయం దవసరవ్యవహారము జరుగఁగలదు.

సమాసము - విగ్రహము.

సమాస మనఁగా, ఒకపదముకంటె నెక్కువపదములు గలిసి, తుది పదమునకుమాత్రమే, విభక్తి కనబడుచుండు నట్టి పెద్దపదము.

ఉదా॥ 'దశరథపుత్రః' ఇది సమాసపదము. దీనిలో 'దశరథ' అనుపదము ఒకటియు, 'పుత్రః' అనుపదము ఒకటియుఁజేరి, తుదిపదమునకు (అనఁగా, పుత్రపదమునకు) మాత్రమే, ప్రథమావిభక్తి కనబడుచు, మొదటిదశరథపదమునకు విభక్తి కనబడకుండినది గాన, 'దశరథపుత్రః' అనుపదము సమాస పద మయినది.

దశరథపుత్రః=దశరథునియొక్క కొడుకు; అని యర్థము. ఈయర్థము చెడకుండ, దశరథస్య పుత్రః, అనియును వాడవచ్చును. కాని యపుడు దశరథస్య - పుత్రః, అనునవి రెండు విడిపదము లైనవిగాని, సమాసపద మనిపించికొనవు.

'దశరథపుత్రః' అనుసమాసమువేరు, 'తత్పురుషసమాసము' అందురు. ఈతత్పురుషసమాసము ఎనిమిది విధములు గలది.

౧. ప్రథనాతత్పురుషము, ౨. ద్వితీయాతత్పురుషము. 3. తృతీయాతత్పురుషము. ౪. చతుర్థీతత్పురుషము. ౫. పంచమీతత్పురుషము. ౬. షష్ఠీతత్పురుషము. ౭. సప్తమీతత్పురుషము. ౮. నభోతత్పురుషము. ఏడువిధములగును, ఏడుతత్పురుషములును, 'న' అనుదానికి ఒకతత్పురుషమును, మొత్తము ౮ అయినది.

సమాసపదములోని మొదటిపదమునకు, ఏవిభక్తి అర్థము చెప్పుదుమో, ఆతత్పురుషమని పేరువచ్చును. ఉ॥ దశరథ పుత్రః అను సమాసములోని మొదటిదగు, దశరథపదమునకు, దశరథునియొక్క, అను అర్థము చెప్పితిమిగనుక, 'దశరథపుత్రః' అనునది, షష్ఠీతత్పురుషమాయెను. ఇటులనే 'కృష్ణేశితః' అనునదియు సమాసపదమే. కృష్ణుని ఆశ్రయించినవాఁడు, అని దీనియర్థము. మొదటి దగుకృష్ణపదమునకు ద్వితీయావిభక్తి అర్థము చెప్పితిమిగనుక, ఇది ద్వితీయాతత్పురుషమయినది. ఇటులనే తక్కినయేడువిభక్తులకును జూడనగును. సంబోధనప్రథమాతత్పురుషము లేదు.

ఉ॥ 1. 'అర్థకోశాచకీ' = బీరకాయలో సగపాలు, అని యీ సమాసమునకు అర్థమం. దీనిలోని మొదటిదగు అర్థపదమునకుఁ బ్రథమావిభక్తి అర్థముచెప్పితిమిగనుక, ఇది ప్రథమాతత్పురుషమైనది. అర్థంకోశాతక్వాః, అనివాసినచో సమాసపదము కానేరదు. రెండుపదములును బ్రత్యేక విభక్తులు కలిగియున్నవి గనుక, వ్యస్తపదము లైనవి.

ఉ॥ 2. ద్వితీయాతత్పురుషము వైని వివరింపఁబడినది.

ఉ॥ 3. 'మాసపూర్వః' = నెలచేత ముందైనవాఁడు, అని దీని అర్థము. మొదటిపదమునకుఁ ద్వితీయావిభక్తి అర్థముచెప్పితిమిగాన, ఇది త్వితీయాతత్పురుషము.

ఉ॥ 4. 'కుండలాష్టాపదం' = కుండలముకొఱకు బంగారము, అని దీని అర్థము. మొదటిపదమునకుఁ జతుర్థీవిభక్తి అర్థము చెప్పితిమిగాన, ఇది చతుర్థీతత్పురుషము.

ఉ॥ 5. 'చోరభయం' = దొంగవలన భయము. మొదటిపదము నకుఁ బంచమీవిభక్తి అర్థము చెప్పితిమిగాన, ఇది పంచమీ తత్పురుషము.

ఉ॥ 6. పశ్చీతత్పురుషము పైని వివరింపఁబడినది.

ఉ॥ 7. 'కావ్యకుశలః' = కావ్యములందు నేర్పరి. మొదటిపద మునకు సప్తమీవిభక్తి అర్థము చెప్పితిమిగాన ఇది సప్తమీ తత్పురుషము.

ఉ॥ 8. 'అ,బ్రాహ్మణః' = బ్రాహ్మణుడు కానివాడు, అని అర్థము. ఇది, నచ్ఛో తత్పురుషము. దీనిని విడఁగొట్టినచో, న+బ్రాహ్మణః అగును. 'అబ్రాహ్మణః' అనుదానిలోని 'అ' అనునది, 'న' యొక్క రూపమే. కనుక ఇది, నచ్ఛో తత్పురుష మయినది.

౨. కర్మధారయసమాసము

రెండుపదములలో నొకటి విశేషణము, ఒకటి విశేష్యము అయినచో, నది కర్మధారయసమాస మనఁబడును.

ఉదా॥ 'పీతవస్త్రం' = పచ్చనివస్త్రము, అని దీని అర్థము. అందులో మొదటిదగు పీతపదము విశేషణము. వస్త్రపదము విశేష్యము.

విశేష్య మనఁగా, ప్రతివ్యక్తియొక్క పేరు. కొండ, చిలుక, మనుష్యుడు, వస్త్రము, మొదలగునవి అన్నియు విశేష్యములు. వీనికి నియమముగా ఏదో యొకలింగ ముండును.

ఉదా॥ పర్వతః = కొండ; ఇది పులింగము, వత్సం = బట్ట;
ఇది నపుంసకలింగము. కాంతా = ఆడుది; ఇది స్త్రీలింగము-
ఇటులనే విశేష్యములు, అనగా నామవాచకములకు,
నియతలింగ ముండును.

విశేషణ మనగా, విశేష్యముయొక్క గుణాదులగు
దెల్పెడుపదము.

ఉదా॥ పీతవత్సం. అనుసమాసములో వత్సపదము, విశేష్యము,
పీతపదము విశేషణము. వత్సము, పచ్చనిది అని, పీతపదము
తెలిపెను. కాన, పీతపదము విశేషణ మనిపించుకొనును.
విశేషణపదము, తనవిశేష్య మేలింగములో నుండునో,
అలింగమునకు మాటుచుండునుగాని, నియమముగా ఒకే
లింగము కల్గియుండదు. పీతవత్సం - అనుసమాసములో
విశేష్య మయినవత్సపదము, నపుంసకలింగముగాన, విశే
షణమయిన పీతపదముకూడ నపుంసకలింగమే.

3. బహువ్రీహిసమాసము.

కర్మ ధారయమునందువలెనే, రెండుపదము లుండి,
మొత్తమునకు 'కల' అను అర్థము చెప్పుకొన్నచో బహు
వ్రీహిసమాస మగును.

ఉదా॥ నీలాంబరః = నల్లనివస్త్రము కలవాడు, అని అర్థము.
నాభిజన్మా = బొడ్డునందు పుటుక కలవాడు అని అర్థము.
ఈరెండును బహువ్రీహిసమాసము లనబడును - ఈరెంటి
లోను, రెండేసిపదము లుండి, మొత్తమునకు 'కల' అను
అర్థము వచ్చినది.

౪. ద్వంద్వసమాసము.

రెండుగాని, రెంటికంటె నెక్కువగాని, ఒకేరీతిగల పదము లుండి, చివరపదమునకు, ఏవిభక్తి అర్థము చెప్పి కొందుమో తక్కినపదములకుఁగూడ, ఆవిభక్తి అర్థమే చెప్పుకొన్నచో, ద్వంద్వసమాస మనబడును.

ఉదా॥ రామలక్ష్మణౌ = రాముఁడును, లక్ష్మణుఁడును, అని అర్థము. చివరపదము లక్ష్మణపదము. దీనికి, లక్ష్మణుఁడు, అని ప్రథమావిభక్తి అర్థము చెప్పికొన్నాము గనుక, మొదటి దగురామపదమునకును, 'రాముఁడు' అని ప్రథమావిభక్తి అర్థమునే చెప్పికొన్నాము. ఇందులో 'రెండుపదములే యున్నవి గనుక, ఇది 'ద్విపదద్వంద్వము' అనబడును. ఇంత కెక్కువపదము లున్నచో నది 'బహు పదద్వంద్వము' అనబడును.

ఉ॥ రామలక్ష్మణభరతశత్రుఘ్నైః = రామునిచేతను, లక్ష్మణునిచేతను, భరతునిచేతను, శత్రుఘ్నునిచేతను, అని అర్థము. తుదిపదమగు శత్రుఘ్నుపదము, తృతీయవిభక్తిలో నున్నదిగానఁ దక్కినవాని కన్నిటికిని ద్వితీయవిభక్తి అర్థమునే చెప్పికొన్నాము. ఇందులో రెంటికంటె నెక్కువ పదము లున్నవిగాన, ఇది బహుపదద్వంద్వ మయ్యెను. ఇంతవఱకునైన గ్రంథమువలన, తత్పురుష-కర్మ ధారయ-బహువ్రీహి-ద్వంద్వము లనెడు నాల్గుసమాసములస్వరూపము సామాన్యముగఁ దెల్పితిని. విశేషములు "మాతృభాష" అను మాపత్రికవలనఁ దెలియును, అవసర వ్యవహారమున కింతమాత్రము చాలును.

ఇత విగ్రహము.

ప్రతిసమాసమునకును ఒకవిగ్రహముండితిమను. 'దశరథ పుత్రః' అనుసమాసమునకు విగ్రహము, 'దశరథస్య పుత్రః' అని చెప్పవలయును. ఇటులనే లక్ష్మీనరసమాసములకుఁ జూడ నగును.

'అర్ధకోశాతః' = అర్ధం, కోశాతకాః అని చెప్పవలెను.

'కృష్ణశిరః' = కృష్ణం, శిరః అని చెప్పవలెను.

'మాసపూర్వః' = మాసేన, పూర్వః అని చెప్పవలెను.

'కుండలాష్టాపదం' = కుండలాయ, అష్టాపదం అని చెప్పవలె.

'చోరభయం' = చోరాత్, భయం అని చెప్పవలె.

'కావ్యకుశలః' = కావ్యేషు, కుశలః అని చెప్పవలె.

'అబ్రాహ్మణః' అనుసమాసమునకు న, బ్రాహ్మణః అని విగ్రహము చెప్పవలె.

ఈనచ్చితత్పురుషములో నొకవిశేష మున్నది. 'నచ్చ' అనగా, 'న' అనెనుపదమే. దీనికి, లేడు లేదు, కాదు కాదు, అను అర్థములు విశేషముగా వాడుకలో నున్నవి.

ఉదా॥ ఏషః గృహే న = వీడు ఇంట లేడు. ఏషః యోగ్యః న = వీడు యోగ్యుడు కాదు. మొదటివాక్యములోని 'న' అనుదానికి 'లేదు' అని అర్థము. రెండవవాక్యములోని 'న' అనుదానికి 'కాదు' అని అర్థము. నచ్చ తత్పురుషము లోని మొదటిపదము ఎల్లప్పుడును 'న' అనుపదమే, అని

తెలియవలెను. 'అబ్రాహ్మణః' అనుసమాసములో, 'న' అనుపదము 'బ్రాహ్మణః' అను హలాదిపదముతో సమసింపినది. 'అనాదరః' అనుపదము నక్షత్రపురుషమే. దీని విగ్రహము న, ఆదరః, అనునది. ఇందులో 'న' అను పదము, 'ఆదరః' అను అజాదిపదముతో సమసింపబోవుచున్నది. హలాదిపదమనగా, హల్లు మొదటఁ గలపదము. అజాదిపద మనగా, అచ్చు మొదటఁ గలపదము. బ్రాహ్మణ పదములో మొదట బకారమనెడు హల్లు గలదుగాన, బ్రాహ్మణపదము హలాదిపద మయినది. ఆదరపదములో మొదట ఆకార మనెడు అచ్చు గలదుగాన, ఆదరపదము అజాదిపద మయినది. 'న - బ్రాహ్మణః' అనునది విగ్రహము. దీనిని సమాసముచేసినపుడు, (న) అనునది (అ) కారముగా మాటి 'అబ్రాహ్మణః' అనియైనది. అటులనే, 'న - ఆదరః' అనునది విగ్రహము. దీనిని సమాసము చేసినపుడు, 'న' అనునది 'ఆన్' గా మాటి 'అన్ + ఆదరః = అనాదరః' అనియైనది. దీనింబట్టి న అనునది, హలాదిపదముతో సమసించినపుడు, అ కారముగను, అజాదిపదముతో సమసించినపుడు, అన్ గాను మాలుచుండును, అని తెలిసినది. న-పక్షం = అపక్షం. న-ఈశ్వరః = అనీశ్వరః. ఇదియే నక్ష సమాసములోని విశేషము.

కర్మ ధారయమునకు విగ్రహవాక్యము.

'పీతవస్త్రం' అనునది కర్మ ధారయసమాసము. దీని విగ్రహము, 'పీతం చ తత్ వస్త్రం చ' అనునది.

‘పీతవస్త్రాణి’ అనునపుడు, విశేష్య మగువస్త్రీపదము బహువచనములో నున్నదిగాని, దీనివిగ్రహమునందు, ‘పీతాని చ తాని వస్త్రాణి చ’ అని చెప్పవలెను. ఇట్టి కర్మ ధారయసమాసమునకు విగ్రహవాక్యమును జెప్పెడువిధమును వ్రాయుదును.

సమాసమున, విశేష్యపదము ఏలింగమో తెలియవలె, ఏవచనమో తెలియవలె. పిమ్మట విశేషణపదమునుగూడ, ఆలింగములో, ఆవచనములో, ప్రథమావిభక్తిలో మొదట ఉచ్చరించి, తరువాత చ అనుదాని నుచ్చరించవలె. దాని తరువాత తత్ శబ్దమును ఆలింగములోనే ఆవచనములోనే ఆవిభక్తిలోనే ఉచ్చరించవలె. తరువాత విశేష్యపదమును, తనలింగములో, తనవచనములో, ప్రథమావిభక్తిలోనే ఉచ్చరించవలె. తరువాత మరల చ అనుదానిని ఉచ్చరించవలె. అపుడు విగ్రహవాక్యమగును. పైయుదాహరణముల రెంటిని గమనింపుడు. (1) పీతం చ తత్ వస్త్రీం చ - ఇది విగ్రహము. పీతవస్త్రీం - ఇది సమాసము. ఈసమాసమున విశేష్యమగు వస్త్రీపదము నపుంసకలింగము, ఏకవచనము గనుక, విగ్రహమున, విశేషణ మగుపీతపదమును తత్ అనుపదమును నపుంసకలింగమునను, ఏకవచనమునను జెప్పితిమి. ప్రథమావిభక్తి అన్నిటికిని సమాసమే (2) ‘పీతవస్త్రాణి,’ అనుసమాసపదములో, విశేష్య మగువస్త్రీపదము బహువచనమునను, నపుంసకలింగమునను, ఉచ్చరిగాన, దానివిశేషణమును, తచ్చబ్దమునుగూడ,

బహువచనముననే, నపుంసకలింగముననే, చెప్పుకొనుచు, పీతాని చ తాని వస్త్రాణి చ అని విగ్రహముచేసితిమి.

బహుప్రీహికి విగ్రహవాక్యము.

‘నీలాంబరః = నల్లనివస్త్రము కలవాడు, ఇది బహుప్రీహిసమాసము. ఇందులో నీలపదము విశేషణము, అంబరపదము విశేష్యము; ఈ అంబరపదము నపుంసకలింగము, కాని, ఈ రెండుపదములు గూడి బహుప్రీహి సమాసమయి మఱియొక పుంలింగనామమునకు విశేషణమయినది గాన, ‘పీతాంబరం’ అనియుండక, ‘పీతాంబరః’ అని పుంలింగములో నిలిచెను. దీనివిగ్రహము-పీతం-అంబరం-యస్య-సః. పీతం=పచ్చని, అంబరం=వస్త్రము, యస్య=ఎవనికేగలదో, సః=వాడు, పీతాంబరః అనబడును. ఈబహుప్రీహిలో నింకొకవిశేషమును గలదు. ‘నీలాంబరః’ అనుపదమునకు, నల్లనివస్త్రము కలవాడు, అని యిదివఱ కర్థము చెప్పితిమి; కాని, ఆపదమునకే, నల్లని రెండువస్త్రములు కలవాడనియును, నల్లనివస్త్రములు రెంటికంటె నెక్కువ కలవాడనియునుగూడ, అర్థము జెప్పవచ్చును. ఇట్టి సందర్భములలో, విశేష్యమగు వస్త్రముయొక్క సంఖ్యను, విగ్రహవాక్యమున గనబఱచవలెను.

ఉ॥ రెండు నల్లనివస్త్రములు గలవాడయినచో ‘నీలే-అంబరే-యస్య-సః’ అనియును, రెంటికన్న నెక్కువవస్త్రములు గలవాడయినచో ‘నీలాని - అంబరాణి-యస్య-సః’ అనియును జెప్పవలెను. కల్లనివస్త్రము కలవాడు,

ఒకరుగాని, ఒకరికంటె నెక్కువమందిగాని, స్త్రీలుగాని, నపుంసకములుగాని, అయినపుడు, విగ్రహవాక్యములో; యచ్చబ్ధ - తచ్చబ్ధములను మార్పుచుండవలెను.

ఉ॥ ౧ నల్లబట్టగలవారు ఇద్దరు పురుషు లైనపుడు 'నీలం - అంబరం-యయోః - తే' అనియును; ఇద్దటికంటె నెక్కువ మంది అయినపుడు, ౨ 'నీలం - అంబరం - యేషాం - తే' అనియును; నల్లనస్త్రీము గలది ఒకస్త్రీ అయినపుడు ౩ 'నీలం - అంబరం - యస్యాః - సా' అనియును; అట్టి స్త్రీలు ఇద్ద అయినపుడు, ౪ 'నీలం-అంబరం-యయోః-తే' అనియును; అట్టిస్త్రీ లిద్దటికంటె నెక్కువమంది అయినపుడు ౫ 'నీలం-అంబరం-యాసాం-తాః' అనియును; అట్టివస్త్రీము కలది ఒక నపుంసకవస్తు వయినపుడు ౬ 'నీలం - అంబరం - యస్య - తత్' అనియును; అట్టివి రెండువస్తువు లయినపుడు ౭ 'నీలం - అంబరం - యయోః- తే' అనియును; అట్టివి రెంటికంటె నెక్కువవస్తువు లయినపుడు, ౮ 'నీలం- అంబరం - యేషాం - తాని' అనియును, చెప్పవలయును.

ఇపుడు వ్రాసిన యెనిమిదివిగ్రహవాక్యములకును గ్రమముగా సమాసరూపములను వ్రాయుచున్నాను. ౧ = నీలాంబరం. ౨ = నీలాంబరాః. ౩ = నీలాంబరా. ౪ = నీలాంబరే. ౫ = నీలాంబరాః. ౬ = నీలాంబరం ౭ = నీలాం బరే. ౮ = నీలాంబరాణి - అనియును ఏర్పడును.

బహువ్రీహిలో, మఱిరెండుభేదముల వ్రాయుదును. ౧. సహపూర్వపదబహువ్రీహి-అబ్రహ్మణః, లేక, అవిద్య మాన బ్రాహ్మణః (గ్రామః) ౨. సహపూర్వపదబహువ్రీహి-

సపుత్రః, లేక, సహపుత్రః (దశరథః) అర్థము:- ౧. బ్రాహ్మణుడు, లేని అనిగాని, బ్రాహ్మణులు లేని, (గ్రామము) అనిగాని. బహువ్రీహిలో రెండుపదములుండి, ఆరెండును మొత్తముగా మఱియొకనామమునకు విశేషణ మగును గాన, 'అబ్రాహ్మణః' లేక, 'అవిద్యమానబ్రాహ్మణః' అనునవి, 'గ్రామః' అనునామమునకు విశేషణములయి, బ్రాహ్మణుడు లేనిది, గ్రామము, అని గ్రామముయొక్క స్వరూపమును దెల్పినవి. దీనివిగ్రహవాక్యమేమన - ౧ న - బ్రాహ్మణః - యస్మిన్ - సః, లేక ౨. న - బ్రాహ్మణాః - యస్మిన్ - సః, దేనియందు, బ్రాహ్మణుడు లేడో అది అని మొదటి విగ్రహమున కర్థము, దేనియందు బ్రాహ్మణులు లేరో అది, అని రెండవవిగ్రహమున కర్థము అనగా మొత్తము సమాసమునకు బ్రాహ్మణ విహీనమయినది, (అట్టిది) గ్రామము, అని తాత్పర్యము. మొదటిదానిలో 'న' అను దానికి, 'నాస్తి' అనియును, రెండవదానిలో 'న' అనుదానికి 'నసంతి' అనియును అర్థము చెప్పికొనవలె. ఇదే 'సఙ్ఖ్యార్యబహువ్రీహి.' ౨. 'సపుత్రః' లేక 'సహపుత్రః' అనువానికి 'పుత్రేణ-సహ-వర్తతే' అనివిగ్రహము. అనగా గొడుగుతోఁగూడ నుండువాడు అని అర్థము. సమాసమున, సపుత్రః, లేక సహపుత్రః, అనియుండును. ఇద్దలు గొడుగులతోఁ గూడినవాఁ డన్నపుడును, బహుపుత్రులతోఁ గూడినవాఁ డన్నపుడును 'సపుత్రః' లేక 'సహపుత్రః' అనియే యుండునుగాని, విగ్రహములో మూర్తము భేదము. పుత్రాభ్యాం - సహ - వర్తతే =

ఇద్దఱుపుత్రులతోఁగూడినవాఁడు = సపుత్రః, లేక సహపుత్రః. పుత్రైః - సహ - వర్తతే = బహుపుత్రులతోఁగూడినవాఁడు = సపుత్రః లేక సహపుత్రః. ఈసమాసమునకు, విశేష్య మయినదానిలింగవచనములను బట్టి, సమాసరూపము నిల్పుచుండును. ఇంకను, బహువ్రీహి ప్రభేదములు గలవు. ప్రస్తుతమున కివి చాలునని నాయాశయము. విశేషజ్ఞానము వలయునన్న, మావ్యాకృతి సంగ్రహమునఁ గనందగును.

ద్వంద్వసమాసవిగ్రహము.

విగ్రహము

సమాసము

౧. రామః-చ-లక్ష్మణః-చ = రామలక్ష్మణౌ.
౨. రామః-చ-లక్ష్మణః-చ-భరతః-చ = రామలక్ష్మణభరతాః.
3. రామః-చ-లక్ష్మణః-చ-భరతః-చ-శత్రుఘ్నః-చ = రామలక్ష్మణభరతశత్రుఘ్నాః.
౪. బాలః-చ-వృద్ధః-చ = బాలవృద్ధౌ.
౫. బాలా-చ-వృద్ధా-చ = బాలవృద్ధాః.
౬. బాలాః-చ-వృద్ధాః-చ = బాలవృద్ధాః.

ఏకశేషమునుగూడ ద్వంద్వప్రభేదమని చెప్పవచ్చును; గాన, దానిస్వరూపమును వ్రాయుదును.

విగ్రహవాక్యములో రెండుపదము లుండినను, సమాస పదమున ఒకపదమే నిల్చియున్నచో, దానిని ఏకశేషము అందురు.

ఉ॥ 'నూతా-చ-పితా-చ' ఇది విగ్రహము. తల్లియు, తండ్రియు, అని దీని అర్థము. 'పితరా' ఇది సమాసపదము. తలదండ్రులని దీని అర్థము. స్త్రీ పులింగపదములలో పులింగపదమే నిలుచును. పున్నపుంసకములలో సపుంసకపదమే నిలుచును. ఇటులనే, 'పుత్రశ్చ - పుత్రీచ' పుత్రౌ = కొడుకు కూతురు అని అర్థము. ఇది ఏకశేషము.

ఇంతవఱకును, సామాన్య మగువ్యాకరణవిషయమును వ్రాసితిని. దీనిని గమనించి మాపాఠకులు, అచిరకాలములో, సామాన్యవ్యవహారార్థ మగు, శుద్ధగీర్వాణ వాణీకంఠాభరణులై నన్ను బ్రోత్సహింతురుగాత !

శ్రీ హయగ్రీవార్చన మస్తు.

సార్థ పదానుబంధము

అ

అంతరః=దగ్గరవాడు. లోపరివాడు
అంతర్ధాయ=చాటయి
అంతర్ఘోష=చాటు
అంతర్ఘోషపరి=చాటగుచున్నాడు
అంతర్ఘోషాయ=చాటయి
అంభః=వీరు
అక్షి=కన్న
అగ్నిమగ్ధ=నిప్పు చిలుకువాడు
అగ్నిమగ్ధ=జీడి
అగ్రణి=నాయకుడు
అగ్రోఘోజం=ముందు తిని
అట్టభూరి=పూటకుడు (హోటర్)
అట్టాలకః=కోటవాటిమీదియిల్లు
అద్దరి=అడ్డుచున్నాడు
అత్యవ్యతి=దాటవేయుచున్నాడు
అఘం=సరే, అవును
అఘరః=క్రిందివాడు
అఘగ్నహం=ఇంటిమీద
అఘ్యాప్తే=అధిష్టించుచున్నాడు
అనాశంచ్య=తోడుకోక, తోడు
అనుగంగం=గంగచాడుగున [వేయక
అన్యః=మఱియొకడు
అన్యతమః=చాలమందిలో నొకడు
అన్యతరః=ఇద్దరిలో నొకడు
అచరః=మఱియొకడు

అపసారయతి=తొలగించుచున్నాడు.
అస్పృశః=అస్పృశ
అభ్యవ్యతి=అభ్యసించుచున్నాడు
అయం=వీడు, ఈ
అయః=ఇనుము. ఉక్కు
అయే ?=ఔరా! [జ్ఞప్తి తెచ్చుకొనుట]
అరం=బండిఅకు
అర్చి=చెరుగు. కాంతి
అర్జవః=మద్దిపెట్టు
అర్వాక్=తరునాళది
అర్భూయా=మఱిచిన్నవాడు
అనాక్=దక్షిణదిక్కు
అస్మక్=నెత్తురు
అస్తం=కవచదకుండ
అస్మాద్భక్=మావంటి
అసౌ=వీడు. ఈ

ఆ

ఆ=ఔరా. కోపారకము
ఆకాశిరామేశ్వరం=కాశి మొదలు
రామేశ్వరయవలకు
ఆశంచరి=తోడుకొనుచున్నది
ఆశంచయతి=తోడుపెట్టుచున్నాడు
ఆశంచయతుం=తోడుపెట్టుటకు
ఆశందితుం=తోడుకొనుటకు
ఆశంచ్య=తోడుకొని, తోడుపెట్టి
ఆత్మా=తాను

అపః=నీళ్లు
 అపద్=అపత్తు
 అపన్నః=అపదనొందినవాడు
 అపీనం=పాదుగు
 అప్రాతేస్సాయం=ప్రాద్దుగూతులు
 అబాలగోపాలం=చిన్న పెద్దలందఱు
 అమ=సరే, అవును
 అమం=చచ్చిది
 అపర్వః=మడి [హిమాలయమునకు
 అనేకులేకాచలం=నేరువు మొదలు
 అస్తే=కూర్చున్నాడు, ఉన్నాడు
 ఇ

ఇయం=ఈమె. ఈ
 ఇష్టస్యాసః=పునాది
 ఇష్టికా=ఇటుక
 ఈ

ఈద్యక్=ఇటువంటి

ఉ

ఉత్తరః=తరువారివాడు, వయివాడు
 ఉదక్=ఉత్తరదిక్కు
 ఉదంచరి=నోడుచున్నాడు
 ఉద్భవతి=పుట్టుచున్నాడు
 ఉద్భూయః=పుట్టి
 ఉన్నమయతి=ఎత్తుచున్నాడు
 ఉన్నమయ్య=ఎత్తి
 ఉచనివద్=ఉచఃపత్తు
 ఉచనీవం=దీపమదగ్గఱ
 ఉచనగరం=పట్టణముదగ్గఱ

ఉచపథం=దారిదగ్గఱ
 ఉచహరః=కానుక-ఫలాహారము
 ఉచహరీకరోతి=కాన్కచెట్టు
 చున్నాడు

ఉచహరీకృత్య=కాన్కగాజేసి
 ఉపానత్=చెప్పలజోడు
 ఉపాస్తే=ఉపాసనచేయుచున్నాడు
 ఉపేక్షలే=ఉపేక్షించుచున్నాడు
 ఉరః=తొమ్మిది [చున్నాడు
 ఉల్లిఖతి=గీయుచున్నాడు, పాడుచు
 ఉల్లేఖః=పోటు, గీత,
 ఉల్లంతతి=ఎత్తిపాడుచుచున్నాడు

ఏ

ఏతాద్యక్=ఇటువంటి
 ఏనః=ఈ, వీడు
 ఏషః=ఈ, ఈమె

ఐ

ఐషమః=ఈయేడు, ఈసంవత్సరము

ఓ

ఓజః=ప్రశానము

క

కంకసీ=ఆకాశరచెట్టు
 కంబాకః=కవుడు
 కంటకారికా=నామడు
 కండలే=ఒప్పుచున్నాడు-చాట్టు
 (శీయుచున్నాడు)
 కందుకః=బంతి
 కంధరా=మొద

కంబుకాపెన్నేరుచెట్టు
 కయ్యచంక
 కయ్యదిక్కు
 కయ్యధగంబంక నెరుకొని
 కచ్చగంబుటికిరడ
 కచ్చగంబుచ్చగము
 కచ్చగిగట్టివకుమన్నాడు
 కరకంబెందువగింబుచిల్లగింబ
 కరమ ? = చాలమందిలో నెవడు
 కరర ? = ఇద్దరిలో నెవడు
 కనీకాకంబిగుండు
 కనీయాకంబెద్దరిలో చిన్నవాడు
 కపికిరకంబొకరుజా
 క్రయకంబుతమ్మవాడు
 కరంకంబుతాంబూలపుదా
 కరపత్రంబుచేంపము
 కరీమంబురుదుపిడక
 కర్రకంబుకర్ర
 కర్రంబు
 కర్కరంబుకమ్మరవాడు
 కలమంబుకలము, కేభిని
 కళకెళాయలెకకెళాడుమన్నది
 కలహయలెపొట్టాడుమన్నాడు
 కలింబులెకచాప
 కల్కంబుకలికము
 కల్కంబుకలికమాచేయట
 కళంబుకొరడా
 క్యగిరిమరుగుచున్నది, క్రాగుచున్నది
 క్యగయిరికామచున్నాడు

కాంస్యంబుకంబు [మన్నాడు
 క్షీణిచిమ్మచున్నాడు, విసయ
 కీన్మకంబుపంటి
 కుటరంబురకంబుము
 కుటీయరిగుడిసెలోనున్నట్లున్నాడు
 కులాలంబుకమ్మరివాడు
 కుల్యాపంబుతలదండలు
 కుషిత్యాపిండి
 కుష్టంబుపిండుము
 కుష్టారిపిండుమన్నాడు
 కుష్ఠంబుకోపము
 కుష్ఠంబుకలి
 కుమమంబుపూవు
 కుష్ఠగిరికలిగొనుచున్నాడు
 కుష్ఠగిరిగీడుచున్నాడు
 కుష్ఠగిరికోపడుచున్నాడు
 కూటయంత్రంబుచోను [విందుచున్నది
 కూడరిచేరుకొనుచున్నది, ఘనీధ
 కూర్చికాకాము
 కృకచారంబుకొటపము
 కృకంబుచుచ్చిరిగుంటపైబడిపె
 కృకాటికంబుచుచ్చిరిగుంట
 క్షేపీమాకంబుచేత్రవశమయినది
 కేలాంబుచేరిపోలు
 కోలంబులెచ్చ
 కోకారకంబుచీర
 క్షోడిమాకంబుచేత్రమైనది

భ

భిక్షురీ = కజ్జారము
 భిక్షుజం = కర్పూజపండు
 భలం = కళ్యణము
 భారీ = పుట్టి
 భురః = గొట్టె

గ

గరియా = గొప్పది
 గ్రంథ = కూర్పుచు
 గ్రంథారి = కూర్పుచున్నాడు
 గ్రామణీ = గ్రామధికారి
 గీ = వాక్కు
 గీవా = మెడ
 గృహస్థ = గృహస్థుడు
 గోధణ = పడిసెల

ఘ

ఘట్టః = ఘట్టము, కట్ట
 ఘురతి = గుఱక పెట్టుచున్నాడు
 ఘృతకోశాశక్తి = నేరివీర

చ

చక్షుః = కన్ను
 చంక్రమలే = గెంతుచున్నాడు
 చంక్రమ్య = గెలి
 చతుష్కీ = కోనేరు
 చంద్రమాః = చందమామ
 చిక్కణం = చిక్కనైన
 చికిత్సరి = కుదుర్చుచున్నాడు
 చిక్రకారః = చిత్తరువు వ్రాయువాడు

చిరికా = పెంటిక [చున్నాడు
 చూపరి = పీల్చుచున్నాడు, బాట్టు
 చేతః = మనస్సు

ఛ

ఛాగణః = వారి

జ

జడు(టు)లః = పుట్టుమచ్చ
 జానన్ = తెలిసికొనుచు
 జానారి = తెలిసికొనుచున్నాడు
 జ్యాయాన్ = గొప్పది, గొప్పవాడు
 జిజ్ఞాసలే = తెలియఁదలచుచున్నాడు
 జ్ఞోషం = ఊరక

త

తక్షరి = చెమ్మచున్నాడు
 తత్యధనాన్ = పూజ్యుడు
 తపః = తపస్సు
 తమః = చీకటి
 తాడఘా = సమ్మెట, నుత్తె
 తాదృక్ = అటువంటి
 త్యావృక్ = నీవంటి

తిరిటః = తిరి (చున్నాడు)
 తిరోధనరి = కనబడకుండఁబోవు

తియ్ = కాంతి

తేజః = లేజస్సు

తక్షకః = పడగిరి

ద

దక్షిణః = కుడివైపు

దధి = పెరుగు

బరియాన్ = దూరపుది
 ద్రఫీయాన్ = దృఢమైనది
 ద్వ్యహమత్యాసం = రెణ్ణాఘ్నగడపి
 దారు = కొయ్య
 ద్రాఫీయాన్ = పాడుగుది
 ద్యాః = ద్వారము
 ద్విజ్ = శత్రువు
 దీర్ఘయతి = పాడుగించుచున్నాడు
 దీర్ఘయతే = పాడుగవుచున్నాడు
 దీర్ఘకళాతి = పాడుగించుచున్నాడు

ధ

ధమః = విల్లు
 ధుక్షతే = రాజవేయుచున్నాడు
 ధూః = బరువు

స

సభః = ఆకాశము
 స్యంచతి = బోర్లగిలుచున్నది
 స్యంచయతి = బోర్లించుచున్నాడు
 స్యంచయతుం = బోర్లించుటకు
 స్యంచితుం = బోర్లగిలుటకు
 స్యంచ్య = బోర్లపడి-బోర్లించి
 నాతికృతం = అంతసన్నముకాని
 నాతినూలం = అంతలావుకాని,
 నాతినాస్యం = అంతపాటికాని
 నామ = అనగా, పేరు
 న్యాయవాదీ = వకీలు
 నిక్షిపతి = దాచుచున్నాడు
 నిజ్ = రాత్రి

నితరామ = మిక్కిలి
 నింబః = కేవలము
 నిర్మండలః = నెగడు
 నిర్మాతి = నిర్మించుచున్నాడు
 నిర్మాతుం = నిర్మించుటకు
 నిర్మాయ = నిర్మించి [డు
 నిర్మాతయతి = పగతీర్చికొనుచున్నాడు
 నిష్కలా = ముట్టుడిగిన ఆవది
 నేదీయాన్ = దగ్గరిది
 నాతివీరం = అంతపాడుగుకాని

ప

పంక్తిః = పరుస
 పండితాయతే = పండితుడగు
 పంథాః = దారి [చున్నాడు
 పంపరా = పంపరచనన
 పదకః = పదకము
 పయః = పాలు, నీరు
 పరః = పరాయివాడు
 పరారి = నిరుడు
 పరిడయతే = పట్టికొట్టుచున్నాడు
 పరిడయతుం = పట్టికొట్టుటకు
 పరిడీనం = పట్టి
 పరిడీయ = పట్టికొట్టి
 పరిమార్జతి = తుడుచుచున్నాడు
 పరిమాప్తాం = తుడుచుటకు
 పరిమృజ్య = తుడిచి
 పరుక్ = ముందటేడు
 పర్యుః = వెన్నెముక
 పశోత్తం = తెలియకుండ

పల్వల = చిన్న మడుగు
 పల్లె = మెలకంటి వాడు
 ప్రగ్గిస = చాలీమ
 పగ్గితా = విస్తారముగా
 పగ్గివాడీ = ప్రతివాది
 పగ్గియా = గొప్పవికాలమైనది
 పగ్గిదూత = లంగా
 పాపీయా = పాపాత్ముడు
 పాలికా = దుర్దు
 పార్వీక = గారడీవాడు
 పార్క = తూర్పు
 పార్మ = బహుళః [ట్రున్నాడు
 పార్పాడీయరి = మేడలోనున్న
 పిండభరూరి = ముద్గభరూరము - కజ్జారపుపండు
 పిండయరి = ముద్గచేయుచున్నాడు
 పిండీకరోరి = " "
 పిండీకృత్య = ముద్గచేసి
 పిల్లక = - నక్షిపిల
 టీయాపం = ఆవృతము
 పుత్తరి = గచ్చబొమ్మ
 పునక = పవిత్రము చేయుచు
 పునారి = పవిత్రము చేయుచున్నాడు
 పుమాక = పురుషుడు
 పురూరవా = పురూరవర్షకృత్తి
 ప్లట్ = కాల్పువాడు
 పూః = పురము
 పూరికా = పునుగపిల్లి

పూర్వః = పూర్వవాడు
 పూలః = మోపు. మూట
 పెళ్ పెళ్ళాయలే = పెళ్ పెళ్ళలాడుచున్నది
 పోణికా = తేడ్డు
 ప్రోష్టిలః = సమ్మెట
 ఫేనాయలే = నరుగులగ్రమ్మచున్నది.
 శేళలః = కున్ని శమయన
 ఫేనిలః = కుంకుడు చట్టు

బి

బర్బరః = కుక్క చెట్టు
 బర్బరః = కుమ్మ చెట్టు
 బరీయాక్ = బలవంతుడు
 బంహీయాక్ = గొప్పవాడు
 బస్మాత్రి = బస్మాత్రిపుడు
 బస్మాచారి = బ్రహ్మచారి
 బాష్యయలే = ఉబ్బ వేయచున్నది.

భ

భగవాక్ = భగవంతుడు
 భర్జలే = వేగించువాడు
 భవాక్ = నీవు
 భవాద్యక్ = నీవంటి. మీవంటి
 భాట్ = ప్రకాశించువాడు
 భిషక్ = వైద్యుడు
 భూయః = మరల, చాల
 భూయాక్ = చాల
 భూః = కనుబొమ్మ
 భట్ = వేగించువాడు
 భోర్కణః = బొక్కన

మ

మంజు = మనోహరము
 మంటకః = పూరి
 మండం = మిగడ
 మండలం = గుండ్రనిది, రాష్ట్రము, జిల్లా
 మందూకః = కప్ప
 మంథాః = కన్యము
 మజ్జా = చేప-కోళ్ళు
 మజ్జికా = మజ్జిక
 మద్భుః = తుడుము
 మణికాచః = వెంకటచెట్టు
 మనః = మనస్సు
 మనాక్ = కొంచెము
 మరిచం = మిరియము
 మరికా = మజ్జిక
 మర్రితం = మర్రించుట, పాడిచేయు
 మర్మః = మర్మసానము
 మః = సిరా
 మఃపణిః = సిరాబుడ్డి
 మసిః = మసి
 మహత్త్వం = గొప్పతనము
 మహానాగః = పొన్నచెట్టు
 మహామరీ = పేరు-బొబ్బలరొగము
 మహిమ = మహిమ
 మహిషః = దున్న
 మహిషీ = శరణ-రాజభార్య
 మహియాక్ = గొప్పవాడు
 మందీయాక్ = మెత్తని
 మాడి, మాడి = మేడ

మాద్యక్ = నావంటి

మారయతి = తుడుచుచున్నాడు

మాలకః = దిబ్బ

మాలికా = మేడ

మాలాత్మకం = కామందిగడ్డి

మాహాత్మ్యం = గొప్పతనము

మింతః = మిండడు

మితంపచః = బంధుడు

మిదచ్చుకః = కంపాలిదివ్వు

మిరండకః = మిరాసీ

మిశ్రయతి = కలుపుచున్నాడు

మట్ = దొంగ

ముద్రాపత్రం = స్థాంతు

ముమూర్షతి = చావనిదముగానున్నాడు

ముష్టింపచః = బంధుడు

ముసుండః = ఇసుపకట్లాట్కట్ట

మూలకం = మల్లంగి

మృనిత్వా = మర్దించి

మృద్నక్ = మర్దించుచు

మృద్నాతి = మర్దించుచున్నాడు

య

యతిః = సన్న్యాసి

యవనికా = తెర

యవీయాక్ చిన్నవాడు

యాద్యక్ = ఎటువంటి

యగచౌ = ఒక్కనులుగా

యత్ = చీ

యహ్మద్యక్ = మావంటి

ర

రజః = ధూళి-పరాగము
 రాజధానీ = రాజధాని
 రాజా = రాజు
 రాజ్ = రాజు
 రుట్ = రోషము
 రేతః = రేతస్సు
 రోచిః = కాంతి
 రోమంథాయతే = సమయవేయచున్నది
 రామకం = చౌటిక ప్పు
 రాహిషః = కొండగొట్టె

ల

లక్ష్మిః = లక్ష్మి
 లక్ష్మీయాక్ = చులకనిది
 లలాటం = నోసలు
 లలాటికా = పొటబొట్టు
 లవణయతి = ఉప్పులోవేయు
 లిట్ = రుచిచూచువాడు [చున్నాడు]
 లిక్ = అంటికొనుచు
 లినాతి = అంటికొనుచున్నది
 లునక్ = కోయుచు
 లునాతి = కోయుచున్నాడు
 లేఖలయః = పోస్టాఫీసు

వ

వంకలే = వంక పెట్టుచున్నాడు
 వంకః = వంక, బొంకు
 వంగతి = వంగుచున్నాడు
 వంధ్యః = గొడ్డాయి

వచః = మాట
 వది = కృష్ణ పక్షము
 వధతి = వధించుచున్న
 వపుః = శరీరము
 వయః = వయస్సు
 వర్షః = వర్షస్సు
 వస్త్రీయాక్ = వస్త్రుగడచినవాడు
 వలలే = పలచుచున్నాడు
 వల్క్యయతి = పల్కుచున్నాడు
 వాః = నీరు
 వాక్ = వాక్కు
 వాదీ = వాది
 వానప్రస్థః = వానప్రస్థుడు
 వాపయతి = ఆరవేయుచున్నాడు
 వాలః = లోక
 వాలపాశ్యాః = తిరుగుదువువు
 వాస్యః = బాడితె
 వ్యామః = బార
 విజిలః = జిడ్డుగలది
 విట్ = మనుష్యుడు
 విరుణ్ణః = చెంచలి
 విద్వాక్ = పండితుడు
 విధవా = విధవది - మండ
 విధరః = పెండ్లములేనివాడు
 వివద్ = ఆచర్తు
 వివన్నః = ఆపదలోనున్నవాడు [డు]
 విపాళయతి = ఉచ్చుపదల్పుచున్నాడు
 విశదీకరోతి = స్పష్టపరచుచున్నాడు
 విశ్వః = సమస్తము

విష్టి = వెట్టిచాకిరి. జీతముబత్రైములేని
విషాచి = కలరా [చాకిరి

విస్మయతే = ఆశ్చర్యపడుచున్నాడు

విస్తాపయతే = ఆశ్చర్యపెట్టు " "

విస్తాప్య = ఆశ్చర్యపెట్టి

విష్మిత్య = ఆశ్చర్యపడి

వీరణం = ఆవురుగడ్డి

వీరుధ్ = రీగ

వృణక్ = పరించుచు

వృణాతి = పరించుచున్నాడు

వృద్ధి = వృద్ధిపడ్డి

వేత్తి = ఎఱుగుచున్నాడు

వేహా = బ్రహ్మ

వేల్లతి = వెళ్ళుచున్నాడు

వైజ్యం = జిడ్డు

వైగవికః = వేణువునాయించువాడు

వైణికః = వీణనాయించువాడు

వైసీతకం = రథపుమోటు

వలిభః = కుచ్చెలి

వలిభయతి = కుచ్చెళ్ళు పెట్టుచున్నాడు

శ

శతాపరి = పిల్లిపీదర

శంబరి = తాడుకత్తె

శబ్దాచయతి = చక్కరించుచున్నాడు

శబ్దాయతే = మ్రోయుచున్నది

శర్కరా = చక్కర, గులకరాయి

శ్యామ్యరి = అలయుచున్నాడు

శ్యా = తుక్కు

శ్రుః = మునగచెట్టు

శరః = తల

శరీమః = దిరిసెనచెట్టు

శోధః = మెడ

శలః = కళ్ళయలలో గింజలేరుకొనుట

శిష్యతే = మిగులుచున్నది

శ్రీః = లక్ష్మీ

శూద్రవత్ = శూద్రునివలె

శృంగః = కొమ్మ, శిఖరము

శేవయతి = మిగుల్చుచున్నాడు

శ్రేయః = మేలు

శ్రేయాక్ = మేలయింది

ష

షండః = నల్లంసకుడు

స

సక్తి = లొడ

సద్ధి = సదస్సు

సది = శుక్లపక్షము

సంపత్ = సంపద

సంపన్నః = సంపదకలవాడు

సమకీర్త్యః = అంతచల్లనవెచ్చనకాని

సమ్రాట్ = సార్వభౌమాడు

సరః = సరస్సు

సవయాః = ప్నేహితుడు

సంవస్త్రయతి = బట్ట కప్పుచున్నాడు

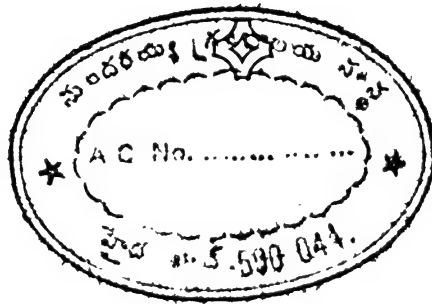
సంవస్త్ర్యః = బట్ట కప్పి

సవీయాక్ = గొప్పది

స్మయతే = చింతవ్యసనముచున్నాడు

స్వః = లాసు.తన
 స్వధూః = బ్రహ్మ
 స్వయం = స్వయముగా
 సాచి = అడ్డముగా
 సాంప్రతం = ఇవ్వడు.మంచిది
 సాస్నా = గంగడోలు
 సానే = మంచిది-యుక్తము
 స్మిత్యా = చిటువత్సవవి
 స్త్రీ = ఆడది
 సుత్రిగా = సుత్తై
 సుధీః = మంచిబుద్ధిగలవాడు
 సునోరి = పిండుదున్నాడు

మఘ = బాగుగా, భేష్ !
 నేనానీ = నేనానాయకుడు
 స్థయాక్ = స్థిరమయిన
 స్థయాక్ = ఒత్తయిన
 సాచికః = దర్శివాడు
 హ
 హనుమాక్ = హనుమంతుడు
 హరితం = పచ్చడి
 హ్రదః = మడుగు
 హారః = హారము
 హుమ్ = ఊగదమాయంపు
 హేమాక్షీ = పాన్నగంటి

ప్రత్యేకానుబంధము

ఇందలి ఆకారాంతశబ్దములు పృథ్వివాచకము లగుచేసి పుంలింగము లనియు, ఫలపుష్పవాచకము లగుచేసి నపుంసకలింగములనియు, మఱి దీర్ఘాంతము లన్నియు స్త్రీలింగములనియుఁ బ్రాయశఃముగ గ్రహింపఁదగియున్నను వ్యవహారసౌకర్యముకొఱ కాయావదాంతములయందు పృథ్విపుష్పఫలాదిశబ్దములఁ జేర్చి వ్యవహరింపఁదగును. ఉదా:-

అగస్త్య పృథ్విః = (పుం) అవిసెచెట్టు అగస్త్య ఫలం = అవిసెపండు
 ,, పుష్పం (న) = అవిసెపువ్వు ,, దీపం = అవిసెగింజ
 ,, శలాటుః (పుం) = అవిసెకాయ ,, పల్లవః = అవిసెచిగురు

తీగ యనునర్థము వలయునపు డిందలి పృథివదాంతమునందు 'లతా' శబ్దమును జేర్చి వ్యవహరింపఁదగును.

ఉదా:-అలాటలతా (స్త్రీ) = సారతీగ; కారవేల్లలతా (స్త్రీ) = కాకరతీగ;
 శోకాతకీలతా (స్త్రీ) = దీరతీగ; బాలీలతా (స్త్రీ) = బాజితీగ.

అంశాలః = ఊడుగుచెట్టు
 అగస్త్యః = అగినె, అవిసె
 అమృతః = ఉచ్చిత
 అపామర్గః = ఉత్తరేణు
 అరుకః = జనిమ్మ
 అలర్కః = ములుఉచ్చిత
 అలాటః = సార
 అశ్వత్థః = రావి
 అక్షోడః = ఈత్రచెట్టు
 ఆర్ద్రగళః = ఆరువొండ
 ఆర్ద్రగళః = అల్లము
 ఉదుంబరః = మేడి
 ఉపాదకా = ఉపాదకీ = మంపుబచ్చలి
 ఉర్వారుకః = వోస
 ఏలగజః = తిరిసె
 కదళీ = ఆరటి
 కపిత్థః = నెలగ
 కర్కరూకీ = ములువోస
 కలంబీ = తీగబచ్చలి
 కలింగకః = పుచ్చ

కర్ణికారః = కొండగోగు = తేట
 కాకమాచీ = కామంచి
 కామాక్షీ = కామంచి
 కారవేల్లః = కాకరచెట్టు
 కుండః = మొల
 కుమారీ = కలబంద
 కుస్తుంబరీ = కొత్తిమిరి
 కుస్తుంబర = దనియాలు
 కూష్మాండః = కూకాండః = గుమ్మడి
 శోకాతకీ = దీర
 కైడర్యః = కరివేము
 శుభ్రారః = కజ్జారపుచెట్టు
 గంధఫలం = నెల్లి
 గరీగరుగ్గాయ
 గాంగేరుక = బలుసు
 గౌళీ = పావలి
 ఘంటారవా = గిలకచెట్టు
 ఘృతశోకాతకీ = నేరిదీర
 చంపక = నంపగి
 చించా = చింత

చించాపత్రం=చింతాకు
 చించాపల్ల పం=చింతచిగురు
 చూత=చూమిడి
 జంబీర=నిమ్మ
 జంబు=జంబూ=నేరేడు
 జాతీ=జాడి
 జీవంతి=పువ్వుబాల
 యురసి=చేత రాసి
 యిల్లీ=కొయ్యకూర
 దీప్య=వాము
 ద్రాక్ష=ద్రాక్ష
 ధాన్యాకం=దనియాలు
 ధాత్రీ=ఉసిరిగ
 నక్షత్ర=చుక్కకూర
 నాభిగోళి=బొడ్డుపావలి
 నారంగ=నారింజ-నారదబ్బ
 పర్వమంజరీ=చెంచలి
 పమావక=చిట్టత
 ప్లక్షు=దావ్య
 పుష్యర్క=గరిజేరు
 పుహ్లా=పొట్ట
 పాతా=బొత్తి
 బదరీ=లేగు
 బహువీజ=జామ
 బృహతీ=మలక
 లింబం=కొండ
 భిష్య=లేగనిమ్మ
 భాష్మ=కొగ్గరి
 భూతికూష్మాండ=బూడిదగుమ్మడి
 మహాకంఠీ=పెద్దచిమ్మడు
 మాతృబుంగ=మాడిఫలము
 మండీ=బోడసరము

మావకకన్ఠి=ఎలుకచెవి
 మేఘీ=మెంతి
 మేఘవాద=చిట్టి
 యూధికా=అడవి మొల్ల
 రక్షకూష్మాండ=పెద్దగుమ్మడి
 రోదన=బూరుగు చెట్టు
 పచా=పప
 పజవనీ=పల్లెరు
 పట=పట్టి
 వాసంతి=పసంతమల్లె
 వాస్తుకం=చక్రవర్తికూర
 వార్తాక=వంకాయ
 వ్యాఘ్ర=వామడు
 వార్తికా=ఎఱ్ఱమల్లె
 వేదముఖ్య=బెండ
 వైకుంఠ=కుచ్చి
 శమ=జమ్మి
 శాకినీ=తోటకూర
 శామట=చేమ
 శారివా=మగంధిపాల
 శాల్మలీ=బూరుగు
 శిగ్రు=ముడగ
 శ్రీహస్తీ=గుమ్మగు
 శుంకీ=సొంటి
 సుమహరీ=విరజాడి
 సాల=వీసిమర్చి చెట్టు
 హండికా=గంటుబారంగి
 క్షర=గొట్టి
 క్షిప్రకం=పాకిపిండి
 క్షీరవనీ=వీలగుమ్మడి
 క్షుద్రా=బుడమ
 కుర=గొలిమిడి

మేము విక్రయించు గ్రంథములు

1.	గోష్ఠీవసూహాశ్మృతము (అంధీకృతము)	రు.	0.12.0
	డిటో క్యాలికోలైందు ప్రతి 1		1. 0.0
2.	బాలబోధనీ (పృథమభాగము)	...	0. 4.0
3.	డిటో (ద్వితీయభాగము)	...	0.10.0
4.	బంపరు శతావధానము	...	0. 3.0
5.	శ్రీరామాష్టకాదికము	...	0. 0.6
6.	క్రియాచర్యము (పథమభాగము)	...	1. 0.0
7.	వాల్మీకి జీవితమ్ (సంస్కృతగద్యకావ్యమ్)	...	0.12.0
8.	శ్రీలక్ష్మీస్మరింహ కరావలంబనస్తోత్రము (అంధీకృతము)	...	0. 2.0
9.	జకవి వేదానిర్ణయము	...	0. 4.0
10.	ఆంధ్రసంస్కృతవిఘంటువు	...	1. 0.0
11.	శ్రీరంగనాయక శతకము - సంస్కృతము	...	0. 2.0
12.	వీరమతి (పథమభాగము) పద్యాత్మక మగునవల	...	1. 0.0
13.	కావ్యవివరణి (1 భాగము)	...	0. 8.0
14.	ధరణూతికృత ఉత్తరరామచరితమ్ - ప్ర. భా.		
	(ప్రతిపదాంధ్రార్థతాత్పర్యసహితమ్)		1. 4.0
15.	(కాలిదాసకృత) అభిజ్ఞాన కాకుంఠలమ్ - ప్ర. భా. డిటో		1. 4.0

[అచ్చు కానున్న గ్రంథములు.]

భారవి - 3 సర్గలు (ప్రతిపదాంధ్రార్థతాత్పర్యసహితము)

శ్రీమార్కండేయపురాణము - 3 సర్గలు

ముకుందమాల

అవధాని శిరోముతే,

కా శీ కృష్ణా చా ర్యు యః.

అగ్రహారము - గుంటూరు.